

**БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ФІЛАЛАГІЧНЫ ФАКУЛЬТЭТ**

**В. П. РАГОЙША –
ПЕДАГОГ, ВУЧОНЫ,
ПІСЬМЕННІК**

**Да 80-годдзя з дня нараджэння
і 55-годдзя навукова-педагагічнай дзейнасці**

**Матэрыялы
навукова-
практычнага
семінара**

**Рэспубліка Беларусь
Мінск
10 чэрвеня 2022 г.**

**МІНСК
БДУ
2022**

УДК 37(476)(092)Рагойша В.П.(06)
ББК 74.03-8Рагойша В.П.я431
Р14

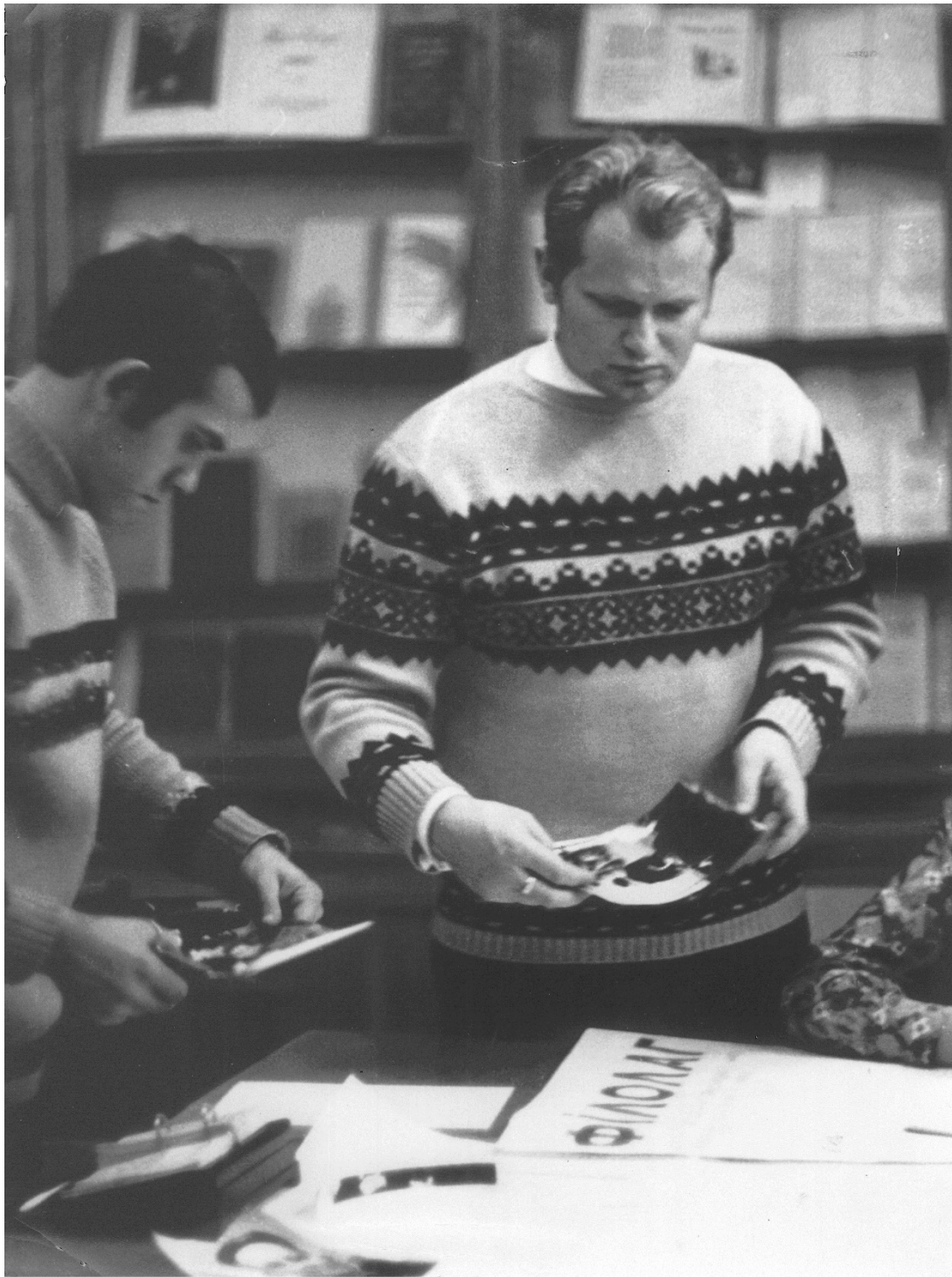
Навуковы рэдактар
доктар філалагічных навук прафесар *Т. І. Шамякіна*

Рэдакцыйная калегія:
кандыдат філалагічных навук дацэнт *С. А. Важнік* (гал. рэд.);
доктар філалагічных навук прафесар *Т. І. Шамякіна*;
доктар філалагічных навук прафесар *І. Ф. Штэйнер*;
доктар філалагічных навук прафесар *Т. Я. Камароўская*;
кандыдат філалагічных навук дацэнт *Т. А. Марозава*;
кандыдат філалагічных навук дацэнт *В. В. Прыемка*

Р14 **В. П. Рагойша** – педагог, вучоны, пісьменнік. Да 80-годдзя з дня нараджэння і 55-годдзя навукова-педагагічнай дзейнасці : матэрыялы навук.-практ. семінара, Рэсп. Беларусь, Мінск, 10 чэрв. 2022 г. / Беларус. дзярж. ун-т ; рэдкал.: С. А. Важнік (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2022. – 152 с.
ISBN 978-985-881-423-6.

Выданне прысвечана 80-годдзю з дня нараджэння (05.06.1942) і 55-годдзю навукова-педагагічнай дзейнасці Вячаслава Пятровіча Рагойшы, доктара філалагічных навук, прафесара кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства БДУ, выдатнага вучонага, педагога, грамадскага дзеяча, пісьменніка. Паказаны месца і роля В. П. Рагойшы ў развіцці беларускай філалогіі, адукацыі і культуры, умацаванні культурных сувязей з іншымі краінамі.

УДК 37(476)(092)Рагойша В.П.(06)
ББК 74.03-8Рагойша В.П.я431

ВЯЧАСЛАЎ ПЯТРОВІЧ РАГОЙША

АРГАНІЗАЦЫЙНЫ КАМІТЭТ СЕМІНАРА

Старшыня: *Важнік Сяргей Аляксандравіч*, дэкан філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, к.ф.н, дацэнт.

Намеснік старшыні: *Шамякіна Таццяна Іванаўна*, прафесар кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, д.ф.н., прафесар.

Члены аргкамітэта:

• *Штэйнер Іван Фёдаравіч*, загадчык кафедры беларускай літаратуры філалагічнага факультэта Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны, д.ф.н., прафесар;

• *Мішчанчук Ірына Мікалаеўна*, загадчык кафедры беларускай і замежнай літаратуры філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка, к.ф.н., дацэнт;

• *Бельскі Аляксей Іванавіч*, загадчык кафедры гісторыі беларускай літаратуры філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, д.ф.н., прафесар;

• *Марозава Таццяна Анатольеўна*, загадчык кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, к.ф.н., дацэнт;

• *Прыемка Вольга Віктараўна*, дацэнт кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, к.ф.н., дацэнт;

• *Шамякіна Славяна Вячаславаўна*, дацэнт кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, к.ф.н.;

• *Грыпіч Дар'я Аляксандраўна*, спецыяліст кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

ПРАДМОВА

Перад вамі, шаноўныя чытачы, матэрыялы навукова-практычнага семінара «В. П. Рагойша – педагог, вучоны, пісьменнік», які адбыўся на філалагічным факультэце БДУ 10 чэрвеня 2022 года і быў прысвечаны 80-годдзю з дня нараджэння і 55-годдзю навукова-педагагічнай дзейнасці выдатнага беларускага вучонага, педагога, грамадскага дзеяча, пісьменніка Вячаслава Пятровіча Рагойшы. Асоба Вячаслава Пятровіча і яго шматгранная дзейнасць на ніве беларускага пісьменства натхнілі навукова-педагагічную грамадскасць да ўдзелу ў працы семінара. І гэта заканамерна. В. Рагойша – аўтар звыш 1000 навуковых публікацый. Кола яго навуковых і пісьменніцкіх інтарэсаў надзвычай шырокае: ад гісторыі беларускай літаратуры, разнастайных аспектаў беларуска-славянскіх (найперш беларуска-ўкраінскіх) літаратурных узаемазвязей да паэтыкі літаратурнага твора, вершазнаўства, тэорыі і практыкі мастацкага перакладу. В. Рагойша – прызнаны майстар мастацкага перакладу. У прыватнасці, у яго ўзнаўленнях на беларускай мове выдадзены аповесць М. Кацюбінскага «Цені забытых продкаў» (1980), раманы А. Ганчара «Твая зара» (1985), У. Яварыўскага «Марыя з палыном у канцы стагоддзя» (1990), рознажанравая кніга (тут паэзія, проза, драматургія) І. Франко «Народзе мой...» (2006), зборнік вершаваных твораў украінскіх, паўднёваславянскіх, літоўскіх, грузінскіх і казахскіх паэтаў «Вочы ў вочы, мыслі ў мыслі» (2013), драма-феерыя Лесі Українкі «Лясная песня» (2021) і інш.

Высокі міжнародны аўтарытэт В. Рагойшы засведчаны яго ўдзелам у шэрагу рэспубліканскіх і міжнародных навуковых арганізацый. Так, ён з'яўляецца акадэмікам Міжнароднай акадэміі навук Еўразіі, ганаровым старшынёй Міжнароднага фонду Янкі Купалы, старшынёй секцыі беларускай мовы і літаратуры Рэспубліканскага навукова-метадычнага савета сродкаў навучання і Навукова-метадычнага савета па вышэйшай гуманітарнай адукацыі Рэспублікі Беларусь, старшынёй савета па абароне дысертацый па літаратуразнаўстве пры БДУ і інш. В. Рагойша – лаўрэат Міжнароднай літаратурнай прэміі імя Івана Франко, за плённую навуковую і грамадскую дзейнасць узнагароджаны ордэнам Францыска Скарыны.

Многія з названых аспектаў дзейнасці В. Рагойшы сталі асновай навуковых артыкулаў аўтараў матэрыялаў семінара. Сярод іх – настаўнікі і дырэктары школ, выкладчыкі і студэнты Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны, Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка, Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Т. Шаўчэнкі, Тбіліскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя І. Джавахішвілі, супрацоўнікі Інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, навуковыя супрацоўнікі і маладыя даследчыкі з Інстытута літаратуразнаўства імя Я. Купалы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі.

На пачатку зборніка змешчаны вітальныя словы калег і сяброў юбіляра, якія былі агучаны на ўрачыстым адкрыцці семінара: дэкана філалагічнага факультэта БДУ, кандыдата філалагічных навук, дацэнта С. А. Важніка; дырэктара Інстытута літаратуразнаўства імя Я. Купалы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, доктара філалагічных навук, прафесара І. В. Саверчанкі; дэкана філалагічнага факультэта БДПУ імя М. Танка, доктара філалагічных навук, прафесара В. Д. Старычонка; аднакурсніцы юбіляра, настаўніцы вышэйшай катэгорыі Т. Ф. Сакаловай; загадчыка кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта БДУ, кандыдата філалагічных навук, дацэнта Т. А. Марозавай.

Своеасаблівым пралогам да трох раздзелаў зборніка з'яўляецца публікацыя «Дзесяць цікавостак Вячаслава Рагойшы (з біяграфіі)», у аснове якой – дзесяць найбольш запамінальных выпадкаў з жыцця юбіляра.

Раздзел 1 «Вячаслаў Пятровіч Рагойша як творчая асоба, грамадскі і культурны дзеяч» прысвечаны разгляду такіх актуальных момантаў дзейнасці В. Рагойшы, як інстытуалізацыя ім навуковай школы тэорыі літаратуры ў Беларускім дзяржаўным універсітэце, праца арганізаванай і ўзначаленай ім спецыялізаванай кафедры тэорыі літаратуры ў сценах філалагічнага факультэта БДУ (1994–2016), украіназнаўчы вектар шырокага поля яго навукова-творчых зацікаўленняў, яго ўнёсак у развіццё беларускага вершазнаўства. Тут прадстаўлены творчы партрэт В. Рагойшы як перакладчыка, выяўлены асаблівасці яго мастацкага мыслення і творчага почырку; вядзецца гаворка пра

яго культурна-асветніцкія праекты, прысвечаныя даследаванню і папулярызацыі гісторыі і культурнага жыцця «малой Радзімы» – мястэчка Ракаў Валожынскага раёна Мінскай вобласці. Падрабязна расказваецца пра ўзаемаадносіны Вячаслава Рагойшы і Уладзіміра Караткевіча, прыводзіцца агляд літаратурнай і літаратуразнаўчай дзейнасці В. Рагойшы.

Асобае месца ў раздзеле займае артыкул Таццяны Вячаславаўны Кабржыцкай, жонкі В. Рагойшы, якая з вялікай любоўю распавядае пра асаблівасці сямейнай эмпатыі, прадвызначанай псіхалогіяй міжнацыянальнага – беларуска-ўкраінскага – шлюбу, што адбыўся ў Ракаве 55 год таму назад. Асноўная ўвага ёю звернута на яскравыя моманты жыцця сям’і Рагойшаў-Кабржыцкіх на лецішчы ў Моньках (каля Ракава; 1980–1985), узаемаадносінах паміж родзічамі, сябрамі, прынцыпах выхавання дзяцей, праблемах экалогіі і інш.

Раздзел 2 «Роля прафесара В. П. Рагойшы ў развіцці вышэйшай і сярэдняй адукацыі» змяшчае артыкулы, у якіх аналізуецца ўнёсак прафесара В. П. Рагойшы ў атэстацыю вышэйшых філалагічных кадраў: яго дзейнасць ў якасці старшыні Экспертнага савета ВАК, старшыні Вучонага Савета па абароне доктарскіх і кандыдацкіх дысертацый па беларускай, рускай і замежнай літаратуры на філалагічным факультэце БДУ. Паказана роля В. Рагойшы ў фарміраванні і выхаванні маладога філалагічнага пакалення, у тым ліку праз раскрыццё канцэптэуальных палажэнняў школьнага падручніка па беларускай літаратуры для IX класа пад яго навуковай рэдакцыяй. Вызначаецца ўнёсак прафесара В. Рагойшы як педагога вышэйшай школы ў падрыхтоўку спецыялістаў-філолагаў для сярэдняй школы рэспублікі. Разглядаецца перакладчыцкая канцэпцыя В. Рагойшы ў дачыненні да практыкі школьнага навучання, уплыў яго прац на вучэбныя дапаможнікі новага пакалення па беларускай літаратуры для 10–11 класаў, а таксама актуальныя аспекты стратэгіі мастацкага перакладу, увасоблення ў даследчыцкім ракурсе В. Рагойшы. Асобная ўвага скіравана на настаўнікаў і калег прафесара В. Рагойшы часу яго навучання на філфаку і ў аспірантуры БДУ.

У полі зроку аўтараў Раздзела 3 «Актуальныя праблемы літаратуразнаўства ў кантэксце навуковых даследаванняў В. П. Рагойшы» – месца і роля прац юбіляра ў мацаванні беларуска-грузінскіх (разважанні прафесара Н. Гапрындашвілі) і ўкраінска-беларускіх (артыкул прафесара М. Наенкі) літаратурных узаемасувязей. Вызначаюцца навукова-творчыя дасягненні В. Рагойшы як даследчыка і папулярызатара спадчыны братаў Мар’яна і Казіміра Здзяхоўскіх; актуалізуюцца дэфініцыі асобных літаратуразнаўчых паняццяў, увасобленых у даведачных і вучэбных выданнях прафесара В. Рагойшы; паказваецца шырокі спектр навуковых інтарэсаў вучонага як стваральніка культурна-асветнага выдання «Ракаўскі шлях» і арганізатара міжнародных краязнаўчых «Ракаўскіх чытанняў», грамадзянскае гучанне прац пісьменніка і даследчыка. У святле навуковых распрацовак В. Рагойшы аналізуюцца асобныя філалагічныя пытанні: праявы ўкраінскага лексічнага ўплыву на беларускую мову; жанр літаратурных разваг; разглядаецца аповесць чэшскага пісьменніка Багуміла Грабала «Цягнікі спецыяльнага прызначэння»; на прыкладзе мастацкіх твораў беларускіх пісьменнікаў паказваюцца формы рэпрэзентацыі антрапамарфізму як асновы вобразнасці; робіцца спроба эматыўнага аналізу беларускамоўнай паэмы «Мачыха» Адэлі з Устроіні... Аповед-успамін студэнткі Юліі прысвечаны таму, як яна калісьці сустрэлася з «Паэтычным слоўнікам» В. Рагойшы і як гэта выданне дапамагло ёй перамагчы ў конкурсе навуковых работ, вызначыла далейшы жыццёвы шлях.

Застаецца дадаць, што над падрыхтоўкай зборніка да друку працавалі, апрача аўтара гэтых радкоў і юбіляра, у гонар якога быў праведзены навукова-практычны семінар, навуковы рэдактар выдання, прафесар кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства, д.ф.н., прафесар Т. І. Шамякіна, спецыяліст кафедры Кацярына Батура і загадчык вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору В. С. Дзенісенка.

*Т. А. Марозава,
загадчык кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства БДУ,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт*

УРАЧЫСТАЕ АДКРЫЦЦЁ СЕМІНАРА

ВІТАЛЬНЫЯ СЛОВЫ

Дэкана філалагічнага факультэта БДУ,
кандыдата філалагічных навук, дацэнта С. А. Важніка

У газеце «Звязда» можна прачытаць інтэрв'ю В. П. Рагойшы.

У 1967 годзе Вячаслаў Пятровіч абараніў кандыдацкую дысертацыю «Паэтыка Максіма Танка: Культура вобраза. Характар верша» А гэта было 55 гадоў таму.

У 1969 годзе Вячаслаў Пятровіч прыняты ў члены Саюза пісьменнікаў СССР. Пасля заканчэння аспірантуры, а гэта 1967 год., Вячаслаў Пятровіч стаў працаваць на легендарнай кафедры беларускай літаратуры філалагічнага факультэта БДУ.

У 1993 годзе ў Маскве, 29 гадоў таму, Вячаслаў Пятровіч абараніў доктарскую дысертацыю «Беларуская паэзія 20 стагоддзя ў кантэксце ўсходнеславянскіх літаратур: Тыпалогія, рэцэпцыя, мастацкі пераклад».

У 1994 годзе на філалагічным факультэце была заснавана кафедра тэорыі літаратуры. Яе заснавальнікам стаў В. П. Рагойша. Да 2016 года ён працаваў загадчыкам кафедры. Гэта ў нейкай ступені наш факультэцкі рэкорд.

Вячаслаў Пятровіч – аўтар больш за тысячу навуковых публікацый. Кола навуковых інтарэсаў прафесара надзвычай шырокае: гісторыя беларускай літаратуры, беларуска-славянскія і беларуска-ўкраінскія літаратурныя ўзаемасувязі, паэтыка літаратурнага твора, вершазнаўства, тэорыя і практыка мастацкага перакладу. Усе мы ведаем, што Вячаслаў Пятровіч прызначаны майстра мастацкага перакладу. Быў неаднаразова ўзнагароджаны ў сувязі з гэтым.

Вячаслаў Пятровіч – акадэмік Міжнароднай акадэміі навук Еўразіі, ганаровы старшыня Міжнароднага фонду Янкі Купалы (узначальваў гэты Фонд звыш дваццаці гадоў), старшыня секцыі беларускай мовы і літаратуры рэспубліканскага Навукова-метадычнага савета сродкаў навучання і Навукова-метадычнага савета па вышэйшай гуманітарнай адукацыі РБ, старшыня Савета па абароне дысертацый па літаратуразнаўстве, які ўзначальвае больш за 20 гадоў...

Вячаслаў Пятровіч Рагойша невыпадкова лаўрэат Міжнароднай літаратурнай прэміі імя Івана Франка. За плённую навуковую і грамадскую дзейнасць Вячаслаў Пятровіч узнагароджаны ордэнам Францыска Скарыны.

Мы, філфакаўцы, ганарымся, што В. П. Рагойша наш прафесар! Мы жадаем яму моцнага здароўя і яшчэ доўга працаваць на філфаку.

**Дырэктара Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы
Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі,
доктара філалагічных навук, прафесара І. В. Саверчанкі**

Сёння вялікае свята не толькі ў жыцці нашага факультэта, нашага ўніверсітэта, але і ўсёй краіны. Вячаслаў Пятровіч адзначае 80 гадоў свайго жыцця і 55 год навуковай творчай дзейнасці.

Для нас Вячаслаў Пятровіч – гэта настаўнік. Па яго кнігах мы многія вучыліся яшчэ ў студэнцкія гады, потым ў аспіранцкія гады, калі ўжо былі навукоўцамі.

Вячаслаў Пятровіч – унікальны чалавек ва ўсіх адносінах. Неверагодна шмат ён зрабіў для ўсіх нас, тут прысутных. Я згадваю час, калі ён працаваў ў Вышэйшай атэстатыйнай камісіі. У 2000-ым годзе ёнзначальваў Экспертны савет № 7 ВАК па філалогіі. Памятаю, калі я абараняў доктарскую дысертацыю, ён хадзіў дакладваць нп рпсяджэнні Прэзідыума ВАК вынікі разгляду дысертацый на Экспертным савеце. Відаць час быў летні, калі Вячаслаў Пятровіч выйшаў адтуль, у яго была мокрая спіна. Настолькі ён самааддана, пранікнёна ўсё гэта даказваў, гаварыў пра важнасць маёй працы. Я бачыў, як ён стараецца, каб наша філалагічная навука мела працяг.

Вячаслаў Пятровіч зрабіў шмат для нашай філалагічнай навукі. Я магу сказаць, як ніхто іншы ён разумее важнасць мастацкага слова беларускай літаратуры для нашай нацыянальнай культуры, для росквіту адукацыі, для нацыянальнага жыцця.

Вячаслаў Пятровіч у складаны перыяд абараніў доктарскую дысертацыю ў Маскве. У складаны перыяд станаўлення незалежнай РБ яго ўклад неверагодны. Уплыў яго велізарны, вызначальны. Ён спрыяў падрыхтоўцы кадраў. Я памятаю, як мы з ім цэлае дзесяцігоддзе працавалі ў Савеце па абароне дысертацый пад кіраўніцтвам Алега Лойкі. Потым Вячаслаў Пятровіч быў старшынёй гэтага Савета, які ўзначальвае і сёння. Мы разам працавалі ў Савеце з Таццянай Яўгенаўнай Камароўскай.

Вячаслаў Пятровіч – фігура агульнанацыянальная, пра якую вельмі хораша і сёння сказаць: «Мы шануем, цэнім, беражом і заўсёды гатовы з радасцю падтрымаць усе яго пачынанні і ўсе яго творчыя праекты і пажадаць яму добрага здароўя, харошага настрою, выніковасці ў працы».

Кожнае выданне Вячаслава Пятровіча – гэта падзея. Заўсёды з радасцю яго сустракаюць і ў акадэмічным асяроддзі, і ў выкладчыцкім асяроддзі, і студэнты, і моладзь.

Вячаслава Пятровіча ведаюць у краіне, шануюць, цэняць. Гэта вельмі прыемна. Ён з'яўляецца ўзорам, прыкладам служэння навучы, літаратуры, мастацкаму слову.

**Дэкана філалагічнага факультэта БДПУ імя М. Танка,
доктара філалагічных навук, прафесара В. Д. Старычонка**

Паважаны Вячаслаў Пятровіч!

Калектыў філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка шчыра віншуе Вас з 80-гадовым юбілеем.

80 гадоў – гэта і слаўная гісторыя, і яркая сучаснасць, і цвёрдая ўпэўненасць у заўтрашнім дні. Гэта ўзрост, які не толькі падкрэслівае ўрачыстую дату, але і дае магчымасць азірнуцца назад, асэнсаваць сваю дзейнасць і акрэсліць шляхі далейшага развіцця.

80-гадовыя навуковы і творчы шлях, пройдзены Вамі, багаты на актыўныя пошукі, адкрыцці і дасягненні. Менавіта Вамі выпрацаваны трывалыя традыцыі айчыннага літаратуразнаўства і тэорыі літаратуры, якія працягваюць маладыя даследчыкі слоўнага мастацтва. У сваіх даследаваннях Вы адстойвалі і адстойваеце нацыянальную адметнасць, непаўторнасць і агульначалавечую значнасць прыгожага пісьменства.

Паважаны Вячаслаў Пятровіч!

Вы з'яўляецеся яскравым прыкладам самааданай і руплівай працы, любові да людзей, сумлення і шчырасці для сучаснікаў і нашчадкаў. З-пад Вашага крыла вылецела ў свет шмат вядомых беларускіх даследчыкаў-навукоўцаў, якія цэняць і помняць свайго патрабавальнага, але справядлівага Настаўніка. Для таленавітых людзей гады не маюць улады над запасам творчай энергіі і жыццёвых сіл, таму і сёння Вы малады, актыўны, жыццярадасны. Заўсёды заставайцеся такім жа выдатным чалавекам, які шукае, знаходзіць і захапляецца вечнай плыню жыцця.

Жадаем Вам, паважаны Вячаслаў Пятровіч, моцнага здароўя, сямейнага цяпла, дабрабыту, жыццёвага аптымізму, новых праяваў Вашага яркага шматграннага таленту, усаблення задуманага!

**Аднакурсніцы В. П. Рагойшы,
настаўніцы вышэйшай катэгорыі Т. Ф. Сакаловай**

Мы вучыліся з Вячаславам Пятровічам ва ўніверсітэце, і ва ўніверсітэце ў яго былі дзве нявесты. Адна нявеста – гэта Вучоба. А другая нявеста з'явілася пасля заканчэння ўніверсітэта – гэта Навука. Мы ўсе думалі, што ён застанеца «старой дзевай». Праз нейкі час я даведлася, што ў яго з'явіліся выдатныя дзеткі – тры сыны. І вось цяпер ён

з'яўляецца мнагадзетным дзядулем. У яго шасцёра ўнукаў. Калі толькі ён паспеў? Адказ адзін: таленавітыя людзі таленавітыя ва ўсім.

Для любога педагога і вучонага вышэйшай мэтай і сэнсам дзейнасці з'яўляецца выхаванне паслядоўнікаў – тых, хто будзе развіваць і ўдасканальваць яго ідэі, плённа працаваць у абранай галіне, працягваць справу, распачаць настаўнікам. Вячаслаў Пятровіч Рагойша можа смела ганарыцца сваімі выхаванцамі, сярод якіх – вядомыя настаўнікі, вучоныя. Сёння знакаміты педагог, пісьменнік адзначае чарговую юбілейную дату – 80-годдзе. А гэта добрая нагода – успомніць самыя важныя моманты жыцця, ацаніць прафесійны набытак, разважаючы пра тое, што радуе і хвалюе. Сёння юбіляр – вядомы на ўсю рэспубліку навуковец і педагог, якога паважаюць і любяць калегі і студэнты як за высокі прафесіяналізм, так і за чалавечыя якасці.

Што застаецца пажадаць? Яшчэ многіх удзячных вучняў, навуковых здзяйсненняў і прафесійнага росту, моцнага здароўя, дабрабыту, выдатнага настрою, доўгіх гадоў жыцця. У нашым жыцці самае галоўнае – наяўнасць чалавечых якасцяў. І ў Вячаслава Пятровіча гэтыя чалавечыя якасці ёсць. Ён прадэманстраваў іх сваім доўгім і прыгожым жыццём, сваёй шматграннай дзейнасцю.

**Загадчыка кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства
філалагічнага факультэта БДУ,
кандыдата філалагічных навук, дацэнта Т. А. Марозавай**

У народзе кажуць: каб спазнаць чалавека, трэба з ім схадзіць у разведку або падзяліцца сваімі поспехамі. У падобных сітуацыях выкрышталізоўваюцца самыя прыхаваныя чалавечыя якасці – як станоўчыя, так і адмоўныя: здольнасць да самаахвярнасці ці нізкасць, уменне парадавацца за калегу і падтрымаць у яго пачынаннях ці зайздасць і стрыманае жаданне «прытрымаць» і г. д. Усё залежыць ад чалавека, ад асобы. Шкада тых, каму прыйшлося сустрэць на пачатку свайго працоўнага шляху людзей няшчырых. І, наадварот, шчаслівыя тыя, каму трапіліся людзі неабыяковыя. Як раз менавіта такія людзі працавалі на кафедры тэорыі літаратуры (цяпер – тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства) філалагічнага факультэта БДУ, якой кіраваў Вячаслаў Пятровіч Рагойша.

Хачу выказаць Вячаславу Пятровічу шчырыя словы падзякі за яго ўважлівасць да нас, калег-кафедралаў, за адданасць справе, якой ён займаецца на карысць беларускага пісьменства, за тое, што падтрымлівае маладых і нявопытных добрым словам, асабістым прыкладам натхняе на вялікія справы. Усё гэта я асабіста на сабе адчула, калі прыйшла на кафедру тэорыі літаратуры яшчэ ў якасці аспіранткі. Ужо 22 гады я працую ў асяроддзі зацікаўленых сваёй справай людзей, і за гэты час ні разу не пашкадавала, што працую менавіта тут. Дзякуй вам за гэта, Вячаслаў Пятровіч! Дзякуй вам, паважаныя калегі!

Цяпер хачу падзяліцца сваімі самымі моцнымі ўражаннямі, якія ў свой час выклікаў (і працягвае выклікаць) у мяне Вячаслаў Пятровіч.

Гасціннасць

Як вядома, свая хата для кожнага чалавека – свая крэпасць. І пускаюць у гэту крэпасць толькі выбраных з ліку родных або сяброў. І далёка не кожны запрасіць у родны дом, ды яшчэ на сваю малую радзіму, калег-выкладчыкаў і нават аспірантаў. Паказаць самае запаветнае – у гэтым Вячаслаў Пятровіч увесць. Ніколі не забуду нашу паездку ў Ракаў, у бацькоўскі дом Вячаслава Пятровіча. Крынічка на ўездзе ў Ракаў, экскурсія па мястэчку, смачнае частаванне за доўгім сталом у гасцёўне, герб Ракава на жалезных варотах, глыбокі сад, альтанка ў галінках вінаграду і пранізлівы пах яблык усюды... І ўсё гэта прыпраўлена ўважлівым позіркам гаспадара, яго мяккай усмешкай. Такое адчуванне, што ты дакрануўся да сваёй малой радзімы, душою дома пабываў, сагрэўся сэрцам.

Добрачытлівасць

Як сёння, памятаю дзень, калі Вячаслаў Пятровіч узяў мяне працаваць на кафедру. Я яшчэ заканчвала аспірантуру, заставалася ўсяго два с паловай месяцы, а на пачатку верасня ў мяне не было аніякіх планаў наконт будучага. І раптам на кафедры вызваляецца

цэлая стаўка. Лёс? Магчыма. З лёгкай рукі Рымы Мадэстаўны Кавалёвай, майго навуковага кіраўніка, Вячаслаў Пятровіч звярнуў увагу на мяне як на выпускніцу аспірантуры. Нават калі ён даведаўся, што мне яшчэ неабходна ўладкоўваць важныя жыццёвыя пытанні (шукаць прапіску і жыллё), Вячаслаў Пятровіч не адмовіўся ўзяць мяне спачатку на палову стаўкі, а з другога семестра перавесці і на цэлую стаўку. Даверыў мне чытаць тэорыю літаратуры на 5 завочным курсе, і гэта мне, неабстралянай птушцы! У адзін момант мой жыццёвы лёс быў вырашаны раз і назаўсёды.

Адданасць сям'і

Сямейныя каштоўнасці – самыя важныя і блізкія для кожнага чалавека, і гэта зразумела. Але кожны дзень даказваць сям'і сваю адданасць, прычым рабіць гэта так натуральна, не на паказ, а проста жыць гэтым – гэта выклікае павагу і нават белую зайздасць. Трое сыноў, і ўсе размаўляюць па-беларуску! Трапяткія адносіны да жонкі, любоў да якой бачная нават у кожным руху. І зборнік шчымлівых вершаў, у якім пачуцці, як хвалі, накатваюць, пераліваюцца, зіхацяць... Упэўнена, што любая жанчына пазайздросціць Таццяне Вячаславаўне, калі пазнаёміцца хаця б з адным з гэтых вершаў.

Напрыканцы хачу павіншаваць вас, Вячаслаў Пятровіч, з юбілеем! Вы – шчыры і светлы чалавек. Вы аб'ядналі вакол сябе людзей таленавітых, адданых справе, людзей сапраўдных. Працаваць у такім калектыве – шчасце. Будзьце заўсёды шчаслівым! Здароўя, доўгіх гадоў жыцця і натхнення вам ва ўсіх справах! З юбілеем!

СЛОВА ЮБІЛЯРА

ДЗЕСЯЦЬ ЦІКАВОСТАК ВЯЧАСЛАВА РАГОЙШЫ (З БІЯГРАФІІ)

Запісала Людміла Рублеўская

Цукар ад партызан, каханне на канферэнцыі і гранатамёт для аспіранта

5 чэрвеня ў слыннага літаратуразнаўцы, крытыка, перакладчыка, паэта, доктара філалагічных навук, прафесара Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта Вячаслава Рагойшы пачэсны юбілей – 80 гадоў. Пра гэтага чалавека можна напісаць цэлую кнігу, але на гэты раз Вячаслаў Рагойша згадаў для чытачоў «Звязды» ўсяго дзесяць цікавостак са свайой біяграфіі, дзесяць незвычайных сустрэч і запамінальных падзей.

Цукар партызанскай зоны

– Памятаю, аднойчы ў Доме творасці «Іслач» мы сядзелі ў так званай «Белавежскай гасцёўні»... І чамусьці пачаліся ўспаміны ваеннай пары. І я згадаў, як маці мяне, малога, у сваіх бацькоў перахоўвала, у Юрацішкаўскім раёне (цяпер Іўеўскі), у вёсцы Круплі, бо на Ракаўшчыне, дзе стаяў вялікі нямецкі гарнізон, жыць сям’і былога старшыні калгаса было небяспечна. А Круплі – гэта заходняя ўскраіна Налібоцкай пушчы. Хата стаяла на скрыжаванні, і якраз добра было сачыць, ці немцы ідуць... Ды і сям’я была, як кажуць, на строеная на ўсход. Асабліва мой дзед Антон цікавы, ён быў кравец, абшываў усю акругу, іграў на скрыпцы, быў паляўнічым. І прыдумваў такія... прынагодныя вершы. Без вершаў за стол не садзіўся. І вось тую хату партызаны ўпадабалі. З таго часу – хоць было мне пару гадоў – я запомніў смак цукру. Часам партызаны пасля нейкай удалай аперацыі ці проста так прыносілі некалькі кавалачкаў і частавалі мяне. Вось я раскажваю гэта ў Іслачы, і тут падключаецца пісьменнік Валянціе Тарас – а ён жа ў пятнаццаць гадоў пайшоў у партызаны. І аказалася, што ён у тым самым атрадзе быў. Я не паспеў пра дзеда раскажаць, як Валянцін яго ўспомніў: і як той абшываў партызан, і як вершаваныя паказкі прамаўляў, і як на скрыпцы іграў. Аказалася, ён запомніў і таго белагаловага хлопчыка, гэта значыць, мяне, які тупаў каля ног патрызан, і яго частавалі цукрам... Такое супадзенне!

Маміна забастоўка

– Пасля вайны маці са мной пераехала на Ракаўшчыну, спачатку ў вёску Пярэжары. Бацька вярнуўся з фронту, і яго прызначылі старшынёй Выганіцкага сельсавета.

1949-ы – год вялікага пералому. І бацьку пасля пасады старшыні сельсавета ставяць старшынёй калсага. Бацька згадзіўся, хоць гэта быў перыяд, калі шасталі навакол «лясныя браты». У Круплях, калі пачалі арганізоўваць калгас, селяніна-бедняка, які згадзіўся быць старшынёй, ноччу прыйшлі і застрэлілі. І яго, і жонку, і траіх дзяцей. Маці ведала пра гэта, кажа бацьку: «Ні блізка, не станавіся...» А начальства яго ставіць сілай. Тады маці што? Аб’явіла галадоўку. Так, яна такая. У яе кроў трохі шляхецкая была. І два тыдні ляжала, не ела, не піла... Ну, магчыма, ноччу недзе яна ўставала, і вадзіла піла, і трохі ела... Але ляжала цэлымі днямі. Прыезджалі начальнікі з Радашковічаў, палыхалі... Маці: «Тады разводзьце нас, бо ўсё адно бацьку заб’юць, сіратой сына пакінуць». Адным словам, важдаліся, важдаліся, урэшце знайшлі нейкага напаяўнага былога партызана, яго і паставілі старшынёй. А бацьку прызначылі бухгалтарам. Маці на гэта згадзілася. Але тут ніхто не хоча пускаць у хату бухгалтэрыю калгасную... Баяцца, што хату спяляць «лясныя браты». І ў нас, у недабудаванай хаце, размясцілася тая бухгалтэрыя. У пакойчыку, дзе яна была, ноччу я спаў, раніцой пасцель прыбіралі, і ўжо бухгалтэрыя працуе, людзі ходзяць. Можаче ўявіць – перыяд арганізацыі калгаса. І плач, і смех, і кепікі, як у дзеда Шчукара... Як ва «Узнятай цаліне» Шолахава...

Хопіць Рагойшам і аднаго матэматыка

– Скончыў я школу ў 1958-м. З медалём. Куды далей? Быў у мяне настаўнік матэматык, Мікалай Андрэевіч Мяцельскі, ён з мяне рабіў матэматыка. Вазіў на алімпіяды. Але я пачаў пісаць вершы і друкавацца ў радашковіцкім «Сцягу Ільча». Якраз у «Сцяг Ільча» прыехаў на працу Адам Мальдзіс пасля заканчэння аддзялення

журналістыкі нашага філфака. Ён мяне пачаў выклікаць на пасяджэнні літаратурнага аб'яднання, якім кіраваў, а прыезджаючы ў Ракаў, заходзіў у школу. Мяне выклікаюць да дырэктара, я іду баючыся, што ж я там нарабіў, а там Мальдзіс. І паўтарае: «Усё, давай на філфак, на беларускае аддзяленне». Невядома, як бы ўсё склалася б... Але быў у мяне дзядзька Антось. Ён скончыў Гродзенскі педінстытут, матэматычны факультэт, працаваў нават дэканам факультэта адукацыі малодшых класаў. Ён вучыўся разам з мовазнаўцам і пісьменнікам Фёдарам Янкоўскім, сябравалі. Вось прыехаў да нас дзядзька Антось, я кажу: «Не ведаю, што рабіць.: Мальдзіс раіць на філфак, Мяцельскі – на матфак...» Дзядзька кажа: «А ну, паехалі да Янкоўскага...» Мы паехалі ў Мінск... Янкоўскі жыў на вуліцы Чырвоная, на чацвёртым паверсе. Я ні жывы, ні мёртвы, мой жа лёс вырашаецца... Дзядзька пачаў раіцца: у пляменніка матэматыка добра атрымліваецца... А Янкоўскі: «У мяне таксама добра атрымлівалася». Дзядзька кажа: «Я хацеў бы, каб ён на матэматычны факультэт пайшоў, і настаўнік раіць...» А Янкоўскі: «Для Рагойшаў хопіць і аднаго матэматыка», – і на дзядзьку паказаў. На гэтым размова скончылася. Так і быў вырашаны мой лёс.

Нашы ў космасе

– Выкладчыкі ва ўніверсітэце былі ў нас выдатныя: Ларчанка, Навуменка, Лойка, Александровіч, Яфімава... А ў 1961-м, помню, лекцыя па палітэканоміі, нудная такая. Раптам расчыняюцца дзверы, і Жэня Радкевіч – які тады ўжо падрабляў у газеце, – крычыць: «Нашы ў космасе!» Ніхто яшчэ гэтую навіну не ведаў, толькі яе па тэлетайпе ў газеты перадалі. Тут мы ўсе сарваліся з месцаў, выкладчык дарэмна нас супакойваў. Выскачылі на праспект, а там пачалася ўжо працэсія, людзі аднекуль дазналіся пра палёт Гагарына, пачалі выбягаць, музыка...

А ў 1962-м паехаў я ў Адэскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Мечнікава на студэнцкую навуковую канферэнцыю з дакладам пра Коласа-перакладчыка. А са Львова прыехала на тую ж канферэнцыю Таццяна Вячаславаўна Кабржыцкая. І ў той жа секцыі яна чытала даклад пра пераклад «Лясной песні» Лесі Украінкі на рускую мову. Там, у Адэсе, мы і пазнаёмліся, упадабалі адзін другога, каб праз пяць гадоў стаць мужам і жонкай.

Аспірант-гранатамётчык

– У БДУ заўсёды была ваенная кафедра. З нас рыхтавалі артылерыстаў. Але калі мы вучыліся на чацвёртым курсе і заставаўся прайсці толькі вайсковую стажыроўку, пачаліся хрушчоўскія перамены: скарачэнні арміі, ліквідацыя ваенных кафедраў у ВДУ. Так мы і не скончылі поўны курс «ваенкі». Аднак прыйшоў час службы ў арміі «дзяцей вайны», якіх засталася вельмі мала. Вось і «забралі» мяне з другога курса аспірантуры. Пайшоў я службы на два гады... У Гродна мяне паслалі, у мотапехоту. І паколькі я ў роце быў адзін з вышэйшай адукацыяй, уручылі мне гранатамёт. А тады іх толькі ўводзілі ў армію. Як цяпер помню – РПГ-7, адзін на роту... Праўда, у той год выйшла пастанова аб скарачэнні салдацкай службы на год. Нам, аспірантам, уручылі юбілейныя медалі «Двадцать лет Победы советского народа в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» і дэмабілізавалі.

Хацеў у Ташкент, трапіў у Алма-Ату

– Быў 1974-ы. Адслухыўшы год у арміі, я застаўся радавым... А тут было вырашана: членаў творчых саюзаў з вышэйшай адукацыяй, якія не маюць афіцэрскага звання, прызваць на зборы, каб прысвоіць ім званне лейтэнанта. Я ў той час ужо быў дацэнтам БДУ, членам Саюза пісьменнікаў СССР. Мяне выклікалі ў Саюз пісьменнікаў і прапанавалі выбраць час стажыроўкі і вайсковую акругу. Па часе я выбраў верасень і кастрычнік, калі студэнты на бульбе. А па месцы – я ведаў, што ў час вайны Якуб Колас жыў у Ташкенце, друкаваўся ў газеце «Фрунзенец». Я спадзяваўся, што там засталіся невядомыя матэрыялы. Прыкінуў, што Ташкент – Сярэднеазіяцкая акруга, так і запісаў у заяўцы, а ў дужках – «Ташкент». І вось за тыдзень да першага верасня ў Ракаве збіраюся ў грыбы, узяў кошык – пад'язджае ваенная машына, выходзіць палкоўнік... Аказваецца, мяне шукалі ў Мінску, не маглі знайсці... І палкоўнік дае прадпісанне: да першага верасня быць у Алма-Аце. Я кажу: «А чаму не ў Ташкенце?» – «Дык вы ж самі напісалі: «Сярэднеазіяцкая акруга...» – «А што, гэта не ў Ташкенце?» – «Не, у Алма-Аце!» І адправілі Рагойшу у Алма-Ату, у рэдакцыю акружнай газеты «Боевое знамя». Але ў Ташкент я таксама заехаў, пазнаёміўся са Сцяпанам Ліхадзевым, беларускім паэтам, доктарам навук, спецыялістам па французскай літаратуры. Яго ў 1920-я гады саслалі ў Сібір, а пасля не дазволілі вярнуцца на радзіму, і ён аказаўся ў Ташкенце, у час вайны сустракаўся там з Коласам. Так што Ташкент я ўсё роўна пабачыў.

Максім Танк завочны і выдавочны

– Я напісаў кандыдацкую дысертацыю па паэтыцы Максіма Танка. Пісаў некалькі гадоў, але з Танкам не сустракаўся ні разу. Здалёк бачыў, недзе на сходах... Саромеўся падысці. У 1968-м на аснове дысертацыі выйшла мая кніжка «Паэтыка Максіма Танка». Я адважыўся паслаць яму гэтую кніжку. І перад Новым годам атрымаў адказ: «Шчыра Вам дзякую за навагоднія пажаданні, а таксама – за “Паэтыку...”, якую прачытаў з вялікай цікавасцю, у якой Вы ўпершыню так глыбока заглянулі ў маю паэтычную лабараторыю і па-новаму прачыталі шмат якія творы. Ключом тонкага аналітыка вы раскрылі некаторыя зашыфраваныя замкі маіх вершаў, міма якіх праходзілі шматлікія крытыкі і даследчыкі». У мяне ад сэрца адлягло... А ў 1969 годзе мяне ўжо прымалі ў Саюз пісьменнікаў, і Танк уручаў мне білет, ціснуў руку. Кажы: «Ды вось вы які, Вячаслаў Пятровіч!». Ну а пасля мы з ім часта бачыліся, гутарылі... Калі я вёў перадачу «Тэлебібліятэка», ездзіў да яго на Нарач. Урэшце і праводзіў яго ў апошні шлях. Мяне яшчэ і зрабілі старшынёй камісіі па яго творчай спадчыне.

Сёстры Сяргея Палуяна

– Згадваю пра адшуканне трох родных сясцёр пісьменніка Сяргея Палуяна, чалавека, пра якога невядома было нават, дзе ён нарадзіўся і калі... Удалося мне зачапіцца ў музеі Янкі Купалы за адзін ліст, дасланы з Ленінабада (цяпер гэта узбекскі Хаджэнт), і выйсці на сястру Сяргея Людмілу, якая жыла ў Кіеве. Другая сятра, Ангеліна, жыла ў Рызе, трэцяя, Надзея, у Ленінградзе. Ім усім было далёка за восемдзесят. Мы тады з Таццянай Вячаславаўнай, хоць у нас было трое дзяцей, пакінулі іх на нашых знаёмых і паехалі ў Кіеў, з Кіева зноў вярнуліся ў Мінск, каб убачыцца з дзецьмі, а потым – у Рыгу, з Рыгі – у Ленінград. І дзякуй богу, бо дзве сястры праз некалькі месяцаў адышлі. Мы тады падрыхтавалі зборнік Палуяна «Лісты ў будучыню» і кнігу пра яго «Слядамі знічкі». Што датычыцца Надзеі Епіфанаўны Палуян, да гэтага часу ў Пецяярбургу живе яе дачка, Зінаіда Уладзіміраўна, 1926 года нараджэння. Мы былі ў іх разы два ці тры, нас хораша прымалі. Спяклі нам пірог са словам «Сябры». Да гэтага часу перазвоньваемся.

Сяброўства з Караткевічам

– Не магу не згадаць і тое, пра што ўжо распавядаў... У 1966 годзе, пасля вяртання з арміі, я пазнаёміўся з Уладзімірам Караткевічам. Нас звёў Адам Мальдзіс, яны ўдвух прыйшлі да мяне ў аспіранцкі інтэрнат. У чэрвені 1967-га я запрасіў Караткевіча на абарону свёй дысертацыі, дзе ён замаляваў увесь працэс абароны. У тым жа 1967-м, у лістападзе, ён быў на нашым з Таццянай Кабржыцкай вяселлі ў Ракаве. Там упершыню ўсіх пазнаёміў са сваёй будучай жонкай, Валянцінай Браніславаўнай.

Да канца яго жыцця мы сябравалі, жылі доўгі час у адным доме. Зрэшты, наша знаёмства я апісаў у кнізе «Дзесяць саг пра Караткевіча», якую яшчэ можна набыць у крамах.

Двойчы адкуплены

– Дзякуй Богу, што дажыў да такіх гадоў! Ніколі я не думаў, што дажыву. І бацькі мае не думалі. Паколькі нарадзіўся я ў ваенны час, гадаваўся ў партызанскай зоне, дзе і дактароў не было, і лекаў не было... Выратавала карова. І я заўсёды, калі іду на Камароўскі рынак, пагляджу бронзавую кароўку, якая там стаіць. Колькі яна выратавала людзей, гэтая жывёлінка!.. Партызаны часам частавалі тым-сім, лекі прыносілі... Але я цяжка хварэў з першых месяцаў жыцця. Здаралася пару разоў, думалі, нічога не будзе. У народзе ёсць звычай: калі нічога ўжо дзіцяці не дапамагае, тады адкупляюць яго. Даюць маці некалькі капеек, і лічыцца, што ў яго новае жыццё. Мама родная сястра, цёця Шура, яна ж мая хросная, двойчы мяне «адкупляла». І неяк не выздараўленне пайшло...

4 чэрвеня 2022 г., газета «Звязда»

РАЗДЗЕЛ 1 ВЯЧАСЛАЎ ПЯТРОВІЧ РАГОЙША ЯК ТВОРЧАЯ АСОБА, ГРАМАДСКІ І КУЛЬТУРНЫ ДЗЕЯЧ

ЧЫННАСЦЬ ПРАФЕСАРА В. П. РАГОЙШЫ Ў РАЗВІЦЦІ БЕЛАРУСКАЙ НАВУКІ

Л. Д. Сінькова

Доктар філалагічных навук, прафесар.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

пр-т Незалежнасці, 4, 220030, Мінск, Беларусь, ludmilasinkova@gmail.com

У артыкуле характарызуецца навуковы плён выбітнага вучонага Вячаслава Пятровіча Рагойшы, якому 05.06.2022 г. споўнілася 80 гадоў. В. П. Рагойша – патрыярх беларускага літаратуразнаўства, з чьёй дзейнасцю звязана інстытуалізацыя навуковай школы тэорыі літаратуры ў Беларускім дзяржаўным універсітэце, праца спецыялізаванай кафедры тэорыі літаратуры ў сценах філалагічнага факультэта, а таксама структур Беларускай вышэйшай атэстацыйнай камісіі па падрыхтоўцы кандыдатаў і дактароў навук у галінах беларускай, рускай і замежных літаратур. Падкрэсліваецца роля прафесара В. П. Рагойшы як педагога і прадстаўніка беларускай гуманітарыстыкі ў шырокім полі філалагічнай навукі Рэспублікі Беларусь і замежжа.

Ключавыя словы: беларуская літаратура; акадэмічная навука; тэорыя; мастацкі пераклад; перакладазнаўства; тэксталогія; інстытуалізацыя; навуковая школа; філалагічны факультэт БДУ.

Старое лацінскае найменне *alma mater* у лёсе Вячаслава Пятровіча Рагойшы стасуецца з Беларускім дзяржаўным універсітэтам. Сюды ён прыйшоў студэнтам, і праз тэўны час стаў доктарам філалагічных навук, шаноўным прафесарам-беларусістам, славістам. Філалогія ў самым літаральным сваім значэнні – як любоў да слова і звяз навук пра культуру, выяўленую ў мове і літаратурнай творчасці – памножылася на руплівасць і энергію вучонага, а таксама педагога, апантанага краязнаўцы, арганізатара музея поліэтнічнай культуры ў Ракаве, газеты «Ракаўскі шлях», грамадскага Міжнароднага фонду Янкі Купалы, што мацуе традыцыю Міжнародных Купалаўскіх чытанняў, і яшчэ многіх іншых рэзанансных сацыякультурных праектаў. Шляхетны беларус-гаспадар, які спорна ладзіць добры парадак у сваім доме і дбае пра яго добрую славу – так бачыцца постаць Вячаслава Пятровіча Рагойшы, акадэміка Міжнароднай акадэміі навук Еўразіі, кавалера ордэна Францыска Скарыны.

Навуковая чыннасць прафесара В. П. Рагойшы найперш звязана з тэорыяй літаратуры. Тут ён прадаўжальнік традыцыі, запачаткаванай у БДУ яшчэ на старце, у 1920-я гг., выдатным «старарэжымным» прафесарам Я. І. Барычэўскім (1883–1934), аўтарам прац «Паэтыка літаратурных жанраў» (1927), «Тэорыя санета» (1927). Мы маем шэраг слоўнікаў, даведнікаў, дапаможнікаў Вячаслава Пятровіча па літаратурнай і літаратуразнаўчай тэрміналогіі: яны найвядомыя ў нашай краіне і запатрабаваныя, бадай, у кожнай беларускай сям’і, дзе ёсць школьнікі або студэнты, маладыя або сталыя навукоўцы. Неяк у адным з выступленняў у «Купалавым доме» – Дзяржаўным літаратурным музеі Янкі Купалы, вітаючы Вячаслава Пятровіча з нагоды аднаго юбілею, Ніл Гілевіч раскажаў пра тое, што і ў яго на рабочым стале заўсёды знаходзілася пачэснае месца для «Паэтычнага слоўніка» В. П. Рагойшы (названая праца вытрымала 3 выданні – 1979, 1987, 2004). Каштоўнасць штораз абноўленых варыянтаў для розных адрасатаў такіх кніг, як «Гутаркі пра верш: Метрыка. Рытміка. Фоніка» (1979), «Паэтычны слоўнік», «Тэорыя літаратуры ў тэрмінах» (2001), «Уводзіны ў літаратуразнаўства: У 2 ч.» (2010, 2012, з М. Кенькам і Т. Марозавай), «Літаратуразнаўчы слоўнік: тэрміны і паняцці» (2009), «Беларускае вершаванне» (2011), «Верш. Паэзія: энцыклапедычны даведнік» (2020) заключаецца ў іх беларусацэнтрычнасці. Тэарэтычныя пастулаты і фармальныя каноны, як вядома, хутчэй стабільныя, чым дынамічныя, нават у наш дужа

зменлівы час. Аднак жывая літаратурная плынь – мысленне ў вобразах – дынамічная надзвычайна! Беларускае мастацкае маўленне майстроў прыгожага пісьменства з усіх эпох яго існавання ў культурным універсуме – вось якім матэрыялам ілюструецца, патлумачваецца, раскрываецца кожны тэрмін і яго мадыфікацыя ў працах прафесара Рагойшы [1]. Глыбокае веданне не толькі літаратурнай тэорыі, гістарычнай паэтыкі, але і найбольш удалых радкоў з пісьменніцкіх здабыткаў, ды яшчэ, бадай, эстэцкая любоў да нацыянальнай літаратуры зрабілі магчымым з’яўленне такіх прац. Няма таго роду, віду, самага экзатычнага і выкшталцонага жанру, стылю, метаду, эпохі, і г. д., і да т. п., якія Вячаслаў Пятровіч Рагойша не праілюстравалі бы прыкладамі са спадчыны нашай славянскай еўрапейскай краіны – Беларусі. Тут жа выкладзены і характарыстыкі розных кірункаў і школ уласна літаратуразнаўства як навукі, розных фарматаў філалагічнай дзейнасці, што бяруцца ўжо на самастойныя адгалінаванні, новыя прафесійныя дыскурсы. З іх вылучым перакладазнаўства – таксама асобны прадмет гарачай зацікаўленасці прафесара В. П. Рагойшы.

Тэарэтычны кшталт і аспект перакладазнаўчы мела доктарская праца В. П. Рагойшы на тэму «Беларуская паэзія XX ст. у кантэксце ўсходнеславянскіх літаратур: Тыпалогія, рэцэпцыя, мастацкі пераклад», якую ён з поспехам абараніў у Маскве (1993). Якраз гэтая падзея спрычынілася да таго факта, што ў Вышэйшай атэстацыйнай камісіі Рэспублікі Беларусь была адкрыта новая спецыяльнасць – *Тэорыя літаратуры. Тэксталогія*, па якой беларускія даследчыкі ўжо не адно дзесяцігоддзе абараняюць у Мінску свае дысертацыі. Як і перакладазнаўства, тэксталогія сваім законным пазіцыяваннем у цэлым шэрагу нарматыўных дакументаў (ВАК, саветаў па абаронах дысертацый у Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі і на філалагічным факультэце БДУ) «абавязана» прафесару В. П. Рагойшу персанальна [2]. З 1996 г., калі на вуліцы К. Маркса ў будынку 31 запрацаваў для аспірантаў і дактарантаў вучоны савет Д 02.01.12, прафесар В. П. Рагойша вялікую частку сваіх сіл і часу ахвяраваў клопамат пра яго належную дзейнасць.

Шаноўны Вячаслаў Пятровіч – аўтарытэтны перакладчык з украінскай мовы, узнагароджаны Міжнароднай літаратурнай прэміяй імя Івана Франка; з Украінай ён злучаны (не ў апошнюю чаргу) крэўна, сямейна, дзякуючы жонцы – дацэнту філалогіі, спадарыні Таццяне Вячаславаўне Кабржыцкай. Вячаслаў Пятровіч перакладаў таксама і лірыку паўднёvasлавянскіх, літоўскіх, грузінскіх і казахскіх аўтараў. Але ў гаворцы пра Рагойшу-тэарэтыка важна падкрэсліць, што ён прысвяціў асобныя навуковыя даследаванні як гісторыі, так і тэорыі мастацкага перакладу [3]. Зразумела, што актыўная праца на тэарэтычнай ніве лагічна прывяла да той важнай падзеі, што ўжо запісана ў летапіс беларускай навукі: на філалагічным факультэце БДУ ў 1994 г. адкрылася першая ў краіне кафедра тэорыі літаратуры, загадчыкам якой зрабіўся прафесар В. П. Рагойша [4]. Ён веў рэй на гэтай пасадзе ні многа ні мала – 22 гады. На старонні погляд можа падацца – што ў гэтым асаблівага, ці мала розных кафедраў мае Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт? Але спецыялісты добра разумеюць, наколькі статуснай была тая падзея з дзевяностых гадоў. Яна засведчыла факт не проста сталасці беларускага літаратуразнаўства, а менавіта яго выспелую структураванасць: гатоўнасць забяспечваць адукацыю не проста ў шырокім полі базавых ведаў па філалогіі, але і па асобных яе спецыялізаваных кірунках. Гэта азначала, што Беларусь ужо мае і свайго лідара ў тэорыі літаратуры, і дастаткова падрыхтаваных літаратуразнаўцаў-тэарэтыкаў (дактароў і кандыдатаў філалагічных навук), якія могуць функцыянаваць як спецыялізаваныя кафедральны калектывы, асяродак для росту адпаведнай навуковай школы. Вячаслаў Пятровіч выпусціў і сваіх вучняў-тэарэтыкаў: напрыклад, выхаванка яго семінара Н. В. Якавенка (Дзянісава) абараніла спачатку кандыдацкую дысертацыю [5], а потым доктарскую (ужо ў Акадэміі навук) на тэму перакладаў з блізкароднасных моў; кандыдацкую дысертацыю па вершаванні Р. Барадзіліна абараніў А. У. Дуброўскі-Сарочанкаў [6].

Заўважым, што жыццё Вячаслава Пятровіча ў навуцы заўсёды разгортвалася не лінейна, а шматвектарна. Прычынай гэтаму можа падацца простая падлегласць сваім душэўным схільнасцям, эмацыйным зацікаўленням. Канешне, і навука павінна быць шматфарбнай, даваць адчуванне як мага паўнейшай самарэалізацыі, прыносіць радасць ад супольнай працы з аднадумцамі, сябрамі-інтэлектуаламі. Скажам, кожны Эйнштэйн мусіць мець сваю скрыпку. Але гэты жарт схоплівае толькі паверхню праўды. На справе «бліжняе кола» прафесара Рагойшы складалі людзі, для якіх паўнакроўнае жыццё натуральна ўключала ў сябе дзейнасць ва ўсіх тых кірунках беларускай навукі, культуры,

адукацыі, што выдавочна мелі патрэбу ў інтэнсіўным развіцці. Яны былі такімі – яшчэ школьныя хлопцы-папалечнікі з роднага Ракава, і, канешне, Алег Лойка, Адам Мальдзіс, Уладзімір Караткевіч, сябры з Украіны, Чэхіі, Расіі, Грузіі... [7]

Беларуская навука, як і ўся гісторыя айчынай культуры, на працягу свайго развіцця часцей была падлеглая энтрапіі, чым інстытуалізацыі ў сацыюме, у полі ўлады. Асобным пакліканнем прафесара В. П. Рагойшы зрабілася вось гэтая чыннасць: максімальна спрыяць замацаванню, кадыфікацыі, легітымізацыі беларускага літаратуразнаўства як навукі. Выдаваць у дыктоўных кнігах забытую, знойдзеную ў архівах, сабраную з жывых сведчанняў літаратурна-культурную фактаграфію Беларусі [8]. Вярнуць з паўзабыцця, напрыклад, жыццё і творчасць Сяргея Палуяна [9]. Або шыкоўна выдаць 101 пераклад на розныя мовы свету славутага верша-гімна Янкі Купалы «А хто там ідзе?...» для таго, каб не толькі шырокая публіка, але і беларускія пасольствы па ўсім свеце мелі годны падарунак для гасцей з рэпрэзентацыйнай моцы нацыянальнага мастацкага слова і духу (кніга мае шэраг перавыданняў) [10]. Узначаліўшы кафедру тэорыі літаратуры, рэгулярна публікаваць працы яе навукоўцаў і ствараць летапіс такіх прац [11]. Ствараць вакол сябе калектывы і падтрымліваць напісанне падручнікаў па філалагічных дысцыплінах пад аховай усіх належных грыфаў на ўсіх стадыях афіцыйнага рэцэнзавання, неабходнага для адпраўкі такіх выданняў у школы ды ўніверсітэты [12]. На пасадзе эксперта ВАК Рэспублікі Беларусь і старшыні вучонага савета па абароне доктарскіх і кандыдацкіх дысертацый у БДУ максімальна спрыяць росту кваліфікацыі маладых і больш сталых навукоўцаў, бо без нацыянальнага корпусу дацэнтаў і дактароў навук не можа існаваць цэлая сістэма адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь [13].

Сёння ў наш ужытак трывала ўвайшло паняцце *кластар* у значэнні складанай, рознаўзроўневай і адкрытай сістэмы, элементы якой працуюць на вырашэнне агульных канцэптуальных задач. Можна сказаць, што дзейнасць прафесара Рагойшы ўжо мела характар менавіта такой сістэмнай крэатыўнасці – задоўга да таго, як мы знайшлі ў сеціве адпаведны тэрмін і перанеслі яго з агульнай тэорыі сістэм у поле гуманітарных навук. Вячаслаў Пятровіч вельмі добра разумеў, што, каб выхаваць са студэнта-філолага добрага спецыяліста, недастаткова толькі чытаць яму лекцыі і праводзіць з ім практычныя ці лабараторныя заняткі. Трэба адкрыць перад ім розныя вымярэнні ў сусвеце філалогіі: магчымасці не толькі ўдзельнічаць у салідных канферэнцыях, але і арганізоўваць іх; ініцыяваць візіты ў літаратурныя музеі і рэдакцыі, паездкі-вандроўкі літаратурна-краязнаўчага характару, кантакты з жывымі класікамі літаратуры і навукі пра літаратуру, выданне напісанага моладдзю і яго прэзентацыі, скажам, на студэнцкіх фестывалях у Вязынцы... І, канешне ж, дзяліцца з навучэнцамі сваёй шчырай любоўю да роднага слова: гэта той дар, за які ўсе мы, многія пакаленні выпускнікоў філалагічнага факультэта БДУ, удзячныя свайму настаўніку – прафесару Вячаславу Пятровічу Рагойшу.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Маюцца на ўвазе працы В. П. Рагойшы ад аўтарэферата кандыдацкай дысертацыі на тэму «Паэтыка Максіма Танка: Культура вобраза. Характар верша» і адпаведнай манаграфіі пад назвай «Паэтыка Максіма Танка» (1968) да публікацый 2010-х гг.:

1) Рагойша В. П. Белорусский стих XIX столетия между Востоком и Западом // Мовазнаўства. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка: XV Міжнародны з'езд славістаў (Мінск, 20–27 жніўня 2013 г.): даклады беларус. Дэлегацыі / Нац. акад. навук Беларусі [і інш.]; рэдкал.: А. А. Лукашанец (адк. рэд.) [і інш.]. Мінск: Беларус. навука, 2013. – С. 251–164;

2) Рагойша В. П. Молитвословный стих Франциска Скорины // Матэрыялы міжнар. кангрэса «500 гадоў беларускага кнігадрукавання». У 2 ч. Ч. 1. XIII Міжнар кнігазнаўчыя чытанні, Мінск, 14–15 верасня 2017 г. / Нацыянальная бібліятэка Беларусі; складальнік А. А. Суша. Мінск, 2017. С. 103–109;

3) К вопросу об эквиритмичности в переводе с белорусского языка на китайский // Белорусско-китайский культурный и образовательный диалог: история и современное состояние: сб науч. ст. / редкол.: Ван Дацзюнь [и др.]; под ред. Н. Н. Хмельницкого. Минск:

РИВШ, 2017. С. 7–18 (в соавторстве с Чжан Линь), іншыя публікацыі аналагічнай навуковай скіраванасці.

2. Рагойша В. П. Праблемы тэксталагічнай падрыхтоўкі перакладных выданняў // Сучасная беларуская тэксталагія: актуальныя праблемы і перспектывы развіцця: матэрыялы Рэсп. навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 22–23 лістапада 2016 г.) / Цэнтр даследаванняў бел. культуры, мовы і літ. НАН Беларусі. Мінск: Права і эканоміка, 2016. С. 38–45; Тэксталагія і яе дапаможныя навукі: вучэб.-метад. дапам. / В. П. Рагойша [і інш.]; пад рэд. В. П. Рагойшы. Мінск: БДУ, 2015. С. 232.

3. Рагойша В. П. Ще одна сторінка давняго літопісу дружбы: листы Уладзіміра Караткевіча до Володимира Лучука // Украінське літаратурознавство. 2020. Вип. 25. Львів, 2020 (разом з Тарасом Лучуком), Raňojša Viačaslaŭ. Janka Kupala // A Poetic Treasury from Belarus: A celebration of the life and work of Vera Rich. London: Published by Hertfordshire Press, 2019. P. 7–9, Гл. таксама працы В. П. Рагойшы, пачынаючы з перыяду 1960-х гг.: «“Кабзар” у перакладзе на беларускую мову Якуба Коласа» (1962), «Пераклаў Якуб Колас...» (1972), «Карані дружбы: Беларуска-ўкраінскія літаратурныя ўзаемасувязі пачатку ХХ ст.» (з Т. Кабржыцкай, 1976), «І нясе яна дар...: Беларуская паэзія на рускай і ўкраінскай мовах» (1977), «Праблема перавода с близкородственных языков: Белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод» (1980), «Кантакты» (1982); іншыя публікацыі аналагічнай навуковай скіраванасці.

4. Рагойша В. П. Кафедра тэорыі літаратуры: здабыткі першага пяцігоддзя ХХІ ст. Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. 2006. № 2. С. 25–28, <http://elib.bsu.by/handle/123456789/40078>; 3 юбілямі, родная кафедра! // Актуальныя праблемы тэорыі літаратуры і фальклору: працы кафедры тэорыі літаратуры БДУ. Вып 3. / уклад. І. У. Ківель, В. В. Прыемка; пад нав. рэд. В. П. Рагойшы. Мінск: Права і эканоміка, 2014. С. 4–7.

5. Якавенка (Дзянісава) Н. В. Аўтарскі пераклад. Праблема аўтарскага перакладу прозы ў беларускай літаратуры ХХ стагоддзя. Мінск: Беларускае выдавецкае таварыства «Хата», 2002. С. 100; яе ж: Аўтарскі пераклад драматычных твораў // Актуальныя праблемы тэорыі літаратуры і фальклору: працы членаў кафедры тэорыі літаратуры Белдзяржуніверсітэта / навук. рэд. В. П. Рагойша. Мінск: Бестпрынт, 2004. С. 122–134; яе ж: Мастацкі пераклад з роднасных моў у гісторыі беларускай літаратуры. Мінск: Беларуская навука, 2019. С. 357.

6. Дуброўскі-Сарочанкаў А. У. Паэтыка Рыгора Барадуліна: рытмічная арганізацыя верша. Мінск: Рэйплац, 2006. С. 128.

7. Рагойша В. П. Прыгаршчы светлых згадак. Настаўнікі. Калегі. Сябры / Вячаслаў Рагойша. Мінск: Изд. центр БГУ, 2022. С. 623.

8. Рагойша В. П. Мой Трыглаў: Кніга пра Янку Купалу, Якуба Коласа і Максіма Багдановіча / Вячаслаў Рагойша. Мінск: Кнігазбор, 2012. С. 340, а таксама шматлікія іншыя працы падобнай навуковай скіраванасці: «Напісана рукой Купалы: Архіўныя знаходкі» (1981), «Вяршыні: 3 невядомага і забытага пра Я. Купалу, Я. Коласа і М. Багдановіча» (1991).

9. Рагойша В. П. Слядамі знічкі: Пра Сяргея Палуяна (з Т. В. Кабржыцкай, 1990) – маецца на ўвазе праца па выніках паэтапных навуковых росшукаў.

10. Рагойша В. П. Купала Я. А хто там ідзе? : на мовах свету = And, say, who goes there? : in the languages of the world / Янка Купала; склад. В. Рагойша, А. Ляшковіч. Мінск: Бел. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2018. С. 208.

11. Актуальныя праблемы тэорыі літаратуры і фальклору: працы членаў кафедры тэорыі літаратуры Белдзяржуніверсітэта / навук. рэд. В. П. Рагойша. Мінск (серыйнае выданне).

12. Рагойша В. П. і інш. Беларуская літаратура. Эксперыментальны вучэбны дапаможнік для ХІ класа ўстаноў, якія забяспечваюць атрыманне агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання з 12-гадовым тэрмінам навучання (павышаны і паглыблены ўзровень) / Пад рэд. В. П. Рагойшы. Мн.: Маст. літ., 2004; Украінская літаратура і ўкраінска-беларускія літаратурныя ўзаемасувязі : вучэб. дапам. У 3 ч. Ч. 2. ХІХ – пачатак ХХ стагоддзя / Т. В. Кабржыцкая, В. П. Рагойша; пад рэд. В. П. Рагойшы. Мінск: БДУ, 2015, <https://elib.bsu.by/handle/123456789/125438>; Рагойша В. П. Украіна, цвече любы... : дапам. для

студэнтаў філ. фак. БДУ / В. П. Рагойша. Мінск: БГУ, 2011,
<http://elib.bsu.by/handle/123456789/55434>.

13. Шамякіна Т. І. Беларуская класічная літаратурная традыцыя і міфалогія. Аўтарэферат дысертацыі на саісканне ступені доктара філалагічных навук па спецыяльнасцях: 10.01.01 – Беларуская літаратура, 10.01.08 – Тэорыя літаратуры. Тэксталогія / навук. кансультант В. П. Рагойша. Мінск: РІВШ, 2001.

ПАД НЕБАМ БЕЛАРУСКАГА СЛОВА ШЧЫРУЕ НА НАВУКОВАЙ І ВЫКЛАДЧЫЦКАЙ НІВЕ ВЯЧАСЛАЎ ПЯТРОВІЧ РАГОЙША

А. І. Бутэвіч

*Кандыдат навук у галіне інфармацыйных тэхналогій,
намеснік старшыні Беларускага фонда культуры,
член Нацыянальнай камісіі РБ па справах ЮНЕСКА,
anatolbut@mail.ru*

Незвычайны пачуцці валодалі мной падчас нядаўняй сустрэчы на філфаку Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. На маім філфаку – закончыў яго 51 год назад, у 1971 годзе. Нашым філфаку – бо ў ім за час існавання атрымалі пуцёўку (сапраўдную, непадробную пуцёўку) у жыццё тысячы беларускіх (і не толькі) хлопцаў і дзяўчат, якія могуць словамі маёй аднакурсніцы Алы Панкратавай (гэты рукапісны тэкст з нагоды заканчэння нашай вучобы падаравала мне Ала, яго захоўваю і сёння) справядліва сказаць:

«О, мой філфак, як ты мне мілы,
Забыць цябе не маю сілы.
Ляжыць наўкола прада мною
Навука цэлай цаліною.
Нікому кроку ўбок не стану,
Мо саступлю адно дэкану...»

Сустрэча на філфаку адбывалася з вельмі памятнай для многіх падзеі: сваё 80-годдзе адзначаў народжаны 5 чэрвеня 1942 года ў Ракаве Вячаслаў Пятровіч Рагойша. Доктар філалагічных навук, прафесар кафедры тэарытычнага і славянскага літаратуразнаўства, акадэмік Міжнароднай акадэміі навук Еўразіі, загадчык кафедры тэорыі літаратуры БДУ ў 1994–2016 гадах, выдатны вучоны, нястомны даследчык літаратуры і пісьменнік, крытык, перакладчык, да гэтага часу выбітны педагог. І не толькі жыццёвы юбілей святкавалі прысутныя. Споўнілася 55 гадоў навукова-педагагічнай дзейнасці Вячаслава Пятровіча. Сапраўдны і дагэтуль дзейсны доўгажыхар філалагічнага факультэта.

Пра гэта і ішла шчырая і сапраўды незаарганізаваная гаворка. Было сказана столькі праўдзівых слоў і згадак з жыцця юбіляра, факультэта, універсітэта, што паўтарыць хоць бы частку іх зараз я не здолеў бы нават на самым высокім дзяржаўным выпускным экзамене.

Я ж слухаў і няспынна думаў пра наш філфак, які таксама толькі што адзначыў сваё 80-годдзе. Равеснікі. А яшчэ – пра сам Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, які падчас маёй вучобы быў адзінай такога кшталту навучальнай установай ва ўсёй Беларусі, а ў мінулым годзе святкаваў сваё 100-годдзе, якое было ўключана ў календар памятных дат ЮНЕСКА.

Нездарма, відаць, спагадлівыя вышэйшыя сілы зводзяць да добрага судакранання такія значныя юбілеі, бо і сапраўды ўявіць кожны з іх паасобку, без агульнай сувязі даволі складана. Як выкладчыкі і выпускнікі стваралі і ствараюць аўтарытэт універсітэту, так і ўніверсітэт школіў і школіць навуковую, педагагічную і проста чалавечую выбітнасць многіх і многіх не толькі выкладчыкаў, а і студэнтаў.

Слухаў я выступы, разважаў, згадваў і нязменна прыходзіў да высновы, што і лёс Вячаслава Пятровіча Рагойшы непарыўна звязаны з філфакам. Спачатку філфак даў яму грунтоўныя веды, навучыў кроцьць па жыцці, каб навыкі гэтыя не знікалі, а прымнажаліся. Пасля ўжо сам Вячаслаў Пятровіч, узбагачаны і такім вопытам, здолеў тварыць гісторыю філфака, развіваць і прымнажаць традыцыі і звычкі, закладзеныя выбітнымі папярэднікамі. А іх за ўсе гады было нямала – сапраўдных навукоўцаў і педагогаў, вядомых не толькі ў нашай Беларусі, а і далёка за яе межамі. Нездарма многія з сённяшніх, як і В. П. Рагойша, маюць сапраўды ганаровае званне «Заслужаны работнік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта».

І яшчэ адну паралель альбо адзнаку неразлучнай павязі хацелася б назваць. Гэта – яго вялікасць Слова. Прыклад высокага і высакароднага служэння яму ў жыццёвым летапісе не толькі Рагойшы самы моцны і самы выніковы. Калі я слухаў, усё больш пераконваўся ў справядлівасці адной маёй высновы. А калі выступаў, спачатку мо напаясур’ёзна назваў Вячаслава Пятровіча патрыярхам беларускага слова. А зараз сапраўды магу пераканаўча засведчыць гэткае параўнанне.

Так, Вячаслаў Пятровіч праз усё жыццё шанаваў і шануе беларускае слова. Ён сапраўды вырас і як асоба, і як навуковец, і як паэт пад дабрадзейным уздзеяннем слова – пад небам беларускага слова. Але ж і ён сам зрабіў і робіць столькі патрэбнага і карыснага, каб узвысіць, замацаваць ролю беларускага слова ў нашым штодзённым і навучальна-навуковым жыцці. Ён сапраўды стараецца, каб неба нашага беларускага слова было заўсёды чыстым і акрапляла ўсіх нас ураджайна-ўрадлівым пасевам. Нездарма ягоным практычным дэвізам і безадмоўнай арыентацыяй з’яўляюцца выказаныя ім жа словы: «Не магу здрадзіць сваім караням, сваёй мове, культуры».

Не, я зусім не за тое, каб абмежаваць гэтае поле толькі беларускім насеннем. Яно дае плённы збор і на ніве шматлікіх еўрапейскіх кантактаў вучоных, выпускнікоў і студэнтаў філфака. Яны разумеюць, што абмяжоўваць сваю дзейнасць толькі адным асяродкам, было б несправядліва і некарысна для развіцця беларускай філалогіі наогул.

Вось і В. П. Рагойша даволі шчодро і вынікова асвойвае гэтую прастору. Ён умела і доказна далучае беларускае поле, беларускае слова, беларускіх вучоных да ўсёй еўрапейскай супольнасці, разглядае нацыянальныя літаратуры ў кантэксце славянскіх. Нават доктарская дысертацыя, абароненая яшчэ ў 1993 годзе ў Маскве, у Інстытуце сусветнай літаратуры імя А. М. Горкага мела назву «Беларуская паэзія XX стагоддзя ў кантэксце ўсходнеславянскіх літаратур: Тыпалогія, рэцэпцыя, мастацкі пераклад». Ён заўсёды ахвотна браў удзел у многіх замежных навуковых канферэнцыях, дзе годна прадстаўляў беларускую навуку з літаратурай.

Пачуўшы на назавнай сустрэчы, што В. П. Рагойша мае звыш тысячы навуковых прац, якія агучаны і надрукаваны не толькі ў Беларусі, а і ў многіх замежных краінах, я, прызнаюся, спачатку здзівіўся. Але ж... напісанае застаецца. А ненапісанае не надрукуецца. Дык гэта ж колькі трэба прыкласці сіл і таленту, я ўжо не кажу пра час, каб стварыць гэтакі неверагодны айсберг, які расце паралельна з падрыхтаванымі і В. П. Рагойшам выпускнікамі. А вучэбны працэс таксама ого колькі патрабуе часу, сіл і энергіі. Вось каб хоць палову гэтай тысячы меў на сваім рахунку кожны беларускі лінгвіст і літаратуразнаўца, якой бы неверагодна ўзбагачанай была б наша навука.

Прызнаюся, я не адважыўся задаць пытанне юбіляру наконт таго, колькі тысяч студэнтаў слухалі ягоныя лекцыі. І не толькі ў Мінску ды Беларусі. Бо ён ахвотна перадае свае досведы наконт «іншанацыянальнага эстэтычнага вопыту» ўсім ахвотным далучыцца і спазнаць яго.

А досведы, поспехі, напрацоўкі многіх еўрапейскіх вучоных ён і зараз плённа далучае да нашага карыстання. Разумею, што толькі разам, толькі сумесна можна глыбей асэнсоўваць і нацыянальны аспект у агульнаеўрапейскім. Для кожнай нацыі, а не толькі беларускай. Таму і вядзе Вячаслаў Пятровіч зацікаўлены дыялог славянскіх літаратур. І не толькі набыткамі вучоных цікавіцца. Ён зацікаўлена-дбайна пераўвасабляе на беларускую мову творы многіх еўрапейскіх паэтаў і пісьменнікаў. Прызнаюся, што і тут бачыцца мне акрамя ўсяго краязнаўчая апантанасць В. П. Рагойшы, аб чым я скажу крыху пазней. Гэта ён па-мастацку пераўвасобіў на беларускай мове творы А. Ганчара, І. Франко, М. Кацюбінскага, многіх чэшскіх, славацкіх, сербскіх, харвацкіх, баснійскіх, грузінскіх, літоўскіх, казахскіх і іншых аўтраў. Варта прызнаць, што на гэтай ніве ён мае надзейнага супрацоўніка і сутворцу ў асобе Таццяны Вячаславаўны Кабржыцкай – сваёй жонкі. Яны заўсёды плённа шукаюць тое, што лучыць іх саміх, іхнія творы з беларускім кантэкстам. Хіба ж гэта акрамя ўсяго і не краязнаўчае пазнанне?

Без перабольшання магу сёння сказаць, што многае з таго, што адбывалася на філфаку, было запачаткавана і выпеставана талентам, нястомнасцю, няспыннасцю пошукаў і Рагойшы. Так-так, той феноменальна высокі навуковы і педагогічна-выхаваўчы аўтарытэт філфака ствараўся і ствараецца сёння няўрымслівасцю такіх апантаных і абазнаных людзей, як Вячаслаў Пятровіч. На шчасце, іх, такіх прыхільнікаў, было нямала ва ўсе часы. Прыклад Вячаслава Пятровіча – безадмоўны доказ гэтага. Каб сцвердзіць, што Рагойша часта быў першапраходцам і пераашаадкрывальнікам новага ў навучальным працэсе, згадаю толькі некаторыя эпізоды.

Хіба можна ўявіць сабе нейкага філолага альбо настаўніка, які не ведаў бы, напрыклад, пра «Паэтычны слоўнік», упершыню больш за 40 гадоў таму складзены Рагойшам. А слоўнік гэты на сённяшні час вытрымаў ажно тры выданні і не страціў сваёй актуальнасці, навуковасці, папулярнасці і значнасці. А колькі новых напрамкаў у вучэбныя планы філфака ўнёс Вячаслаў Пятровіч, то й злічыць цяжка. Сам прапаноўваў, сам распрацоўваў, сам вучыў, сам удасканальваў. Зазірніце ў створаныя ім падручнікі і дапаможнікі і вы пераканаецеся ў гэтым.

А яшчэ ён часта быў першастваральнікам важкіх і важных для нашага развіцця грамадскіх структур. Іх тасама нямала. Згадаю хоць бы створаны ім разам з Адамам Мальдзісам Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны, дзе пэўны час ён быў намеснікам дырэктара. Не пакінуў без увагі і дзейнасць Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў. А колькі новага, карыснага і патрэбнага было здзейснена Міжнародным фондам Янкі Купалы, які Рагойша ўзначальваў дваццаць два гады!

Слухаў я выступоўцаў на юбілейнай сустрэчы і згаджаўся з іхнімі высновамі, што Рагойша яшчэ і дасведчаны краязнаўца. І гэта самая праўдзівая праўда. За ўвесь час ім зроблена столькі карыснага, патрэбнага і наватарскага, што яго хапіла б на цэлы навуковы калектыў. А ён жа адзін адкрыў столькі новых старонак нашай агульнай беларускай гісторыі, сваіх родных мясцін, у тым ліку Ракава, стварыўшы сапраўдны краязнаўчы музей, напісаў нямала праўдзівых біяграфій многіх і многіх выбітных людзей нашай краіны, хто нястомна ствараў яе гісторыю на самых розных дзялянках рэальнага, хоць і не заўсёды прыязнага, жыцця. Сам ён годна спавадаў на ўсіх абсягах сваёй дзейнасці такія блізкія і родныя яму паняцці, як радзімазнаўства і радзімалюбства. І ахвотна далучаў да гэтага тых, хто неабякава ставіцца да жыцця на сваёй роднай зямлі.

У доказ выніковасці краязнаўчых памкненняў В. П. Рагойшы я мог бы спаслацца і на свой вопыт. Гэтую захопленасць прывіваўлі мне некалі ў Вялікаліпаўскай васьмігадовай а пасля ў Сноўскай сярэдняй школе Нясвіжскага раёна, у рэдакцыі раённай газеты «Чырвоны сцяг». З удзячнасцю згадваю тых першыя ўрокі і тое сям'ё, якое і дагэталі прарастае добрым коласам. Але ж без філфака наўрад ці захавалася б і выспелілася б тое зерне. Хоць, калі верыць Максіму Багдановічу, нават зернейкі, схаваныя ў егіпецкай зямлі, праз стагоддзі не губляюць сваёй жыццёвай сілы. Тое ж было і з маімі краязнаўчымі захапленнямі.

Падчас вучобы на філфаку колькасць публікацый пра маю малую радзіму Нясвіжчыну не перапынялася, наадварот, набывала новае жыццё ў рэспубліканскім друку. Нават сёе-тое трапіла ў першую, прызнаную ў многіх краінах свету за беларускі брэнд Беларускаю савецкую энцыклапедыю. А тут, на філфаку, нібыта пачуўшы і мае памкненні (мо нездарма абодва мы па гараскопу Блізняты – я на дзесяць чэрвеньскіх дзён і шэсць гадоў пазней за Рагойшу ўбачыў гэты свет), Вячаслаў Пятровіч як наш выкладчык арганізаваў на філфаку пазаўрочны гурток тэорыі і гісторыі роднай літаратуры. Сярод актуальных напрамкаў была і такая тэма, як вывучэнне жыцця і дзейнасці тых нязломных ахвярнікаў, хто прысвяціў свае намаганні і здольнасці роднаму слову, хто не хацеў бачыць неба беларускага слова захмараным. Мы, студэнты, пад уплывам памкненняў і Вячаслава Пятровіча пачалі займацца зборам матэрыялаў пра тых самых праўдалюбцаў, якія былі звязаны з Беларускім дзяржаўным універсітэтам і якіх няласкавы лёс завёў у сталінскія вязніцы. Адбывалася гэта, калі мы захапіліся прапанаванай Рагойшам тэмай, у гады так званай хрушчоўскай адлігі.

Мне выпала далучацца да дзейнасці выкладчыка ўніверсітэта Яўгена Барычэўскага і пісьменніка Янкі Скрыгана. Прызнаюся, што з Іванам Аляксеевічам з тае пары склаліся самыя прыязныя адносіны на ўсё жыццё, было шмат сустрэч, размоў, сумесных спраў. Ён хоць і неахвотна, аднак жа згадваў пра тых дзесяць гадоў, пачынаючы з 1936 года, якія правёў у высылцы ў Кемераўскай вобласці, а падчас другога арышту ў іншых мясцінах. І мяне заўсёды здзіўлялі ягоная прыязнасць, чалавекалюбства,

добразычлінасць і нястомнасць у сцвярдженні той самай праўдзівай праўды, якой ён не здрадзіў праз усё жыццё.

Пра выніковасць нашых студэнцкіх пошукаў сведчыць захаваная мая праца «Янка Скрыган і Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт імя У. І. Леніна». Гэта яна ў 1970 годзе атрымала другую катэгорыю на рэспубліканскім конкурсе студэнцкіх работ. А рэкамендаваў яе на конкурс Вячаслаў Пятровіч Рагойша. У мяне захоўваецца яго рукапісны водзёў на гэтую працу, дзе ў прыватнасці сказана, што «праца мае самастойны, наватарскі характар, вылучаецца сярод іншых навуковых работ арыгінальнасцю і навуковай добрасумленнасцю яе аўтара».

Згадваючы беларускае неба В. П. Рагойшы, вядома ж, нельга абмінуць ягонае даўняе захапленне паэзіяй. Сваёй уласнай паэзіяй. Так, ён адточваў гэтае майстэрства яшчэ са школьных і студэнцкіх гадоў, падчас вучобы на тым жа філалагічным факультэце, дзе працуе зараз. А сваім «Полюсам цяпла» – паэтычным зборнікам, які выйшаў у 2007 годзе, ён парадаваў і здзівіў многіх і многіх.

Варта зазначыць, што ягоныя кніжныя выданні былі заўсёды запатрабаванымі, чыталіся ўважліва, бо і там было шмат навізны, нетрадыцыйных падыходаў да аналізу, новых ацэнак тых ці іншых падзей з улікам занава прачытаных архіўных дакументаў. У мяне захавалася нямала кніг са шчырымі словамі-аўтографамі Вячаслава Пятровіча – ад студэнцкіх гадоў да сённяшняга дня. Напрыклад, кніга «Паэтыка Максіма Танка», 1968 года выдання, сведчыць: «Дарагому Толю Бутэвічу, жадаючы вялікай, шчаслівай дарогі ў літаратуру...»

І пазней, нібыта ў працяг гэтага – Вячаслаў Рагойша і Таццяна Кабржыцкая на кнізе «Сяргей Палуян. Лісты ў будучыню. Проза, публіцыстыка, крытыка» пакінулі такі надпіс: «Анатолію Іванавічу Бутэвічу з пачуццём сімпатыі яшчэ з тых, універсітэцкіх часоў, а цяпер – і з глыбокай удзячнасцю. Мінск, красавік, 1987 г.»

Прызнаюся, што да кніг, як і наогул створанага Рагойшам, я звяртаюся часта і, як правіла, знаходжу там адказы на пытанні, што хвалююць мяне. Значыць, – напісанае застаецца?

Вось што такое настойлінасць, дасведчанасць, нястомнасць, натхненне, імкненне і магчымасць сказаць сваё важнае Слова, якое годна ўшаноўвае тое самае неба беларускага слова, якому гэтулькі гадоў годна служыць Вячаслаў Пятровіч. Хай жа і далей гэтае высокае неба аберагае ягоны талент і здароўе, падмацоўвае сваім натхненнем, хай застаецца полюсам цяпла не толькі для маладога душой і непаўторнага навуковымі памкненнямі В. П. Рагойшы.

Я ж у каторы раз пераканаўся, што не аднаго мяне не адзін год працінаюць словы: «О, мой філфак, як ты мне мілы...»

КАРЫФЕЙ АЙЧЫННАЙ УКРАЇНІСТЫКІ

Ж. С. Шаладонава

Кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры

Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі,

вул. Сурганава, ½, 220072, г. Мінск, Беларусь, shaladonov@tut.by

У артыкуле прадстаўлены ўкраізназнаўчы вектар шырокага поля навукова-творчых зацікаўленняў вядомага беларускага вучонага, выкладчыка, доктара філалагічных навук, прафесара В. П. Рагойшы. Адзначана фундаментальнасць і інфарматыўна-аналітычная, тэарэтыка-культурная змястоўнасць росшукаў таленавітага даследчыцка-сямейнага тандэма В. Рагойшы і Т. Кабржыцкай у галіне айчыннай украіністыкі. Аналізуецца мадэль развіцця ўкраінскай літаратуры ў яе цеснай узаемазвязанасці з літаратурай і культураў Беларусі, прапанаваная даследчыкамі ў грунтоўным выданні «Украінская літаратура і ўкраінска-беларускія літаратурныя ўзаемасувязі. У трох частках».

Ключавыя словы: асоба; шматграннасць таленту; літаратурна-культурныя узаемасувязі; украіназнаўства; пераклады; мастацкія тыпалогіі; навуковая школа.

Беларуска-ўкраінскі наратыў даследаванняў літаратурна-культурных узаемасувязей утварае адзін з магістральных кірункаў айчыннай кампаратывістыкі. Звярнуўшы ўвагу на «адкрыты характар усходнеславянскіх культур», акадэмік Д. Ліхачоў залічвае іх у шэрагі «моцных культур, <...> якія атрымліваюць свае нацыянальныя асаблівасці ад стасункаў паміж сабою і з іншымі культурамі, ад узаемаўплываў і ўзаемаўзбагачэння, што дазваляюць творча засвойваць і перапрацоўваць на свой лад дасягненні суседзяў» [1, с. 127]. Шаноўнае і паважлівае стаўленне да нашай роднасці, да якога заклікаў вучоны, прадугледжвае глыбіню вывучэння як нацыянальна-мастацкай самабытнасці суседніх народаў, грунтоўнасць аналізу вопыту кантактаў, супрацоўніцтва і узаемадачыненняў паміж імі. У сённяшнія няпростыя часы менавіта прадстаўнікі навукова-гуманітарнага профілю павінны стаць у авангардзе ажыццяўлення канкрэтных захадаў па фарміраванні новага тэарэтыка-культурнага, псіхалагічна-ментальнага поля ўзаемадзеяння, здольныя знаходзіць і падтрымліваць духоўна-эстэтычныя праявы жывой практыкі міжнацыянальнага ўзаемаразумення і збліжэння.

Шырокі спектр актуальных праблем беларуска-ўкраінскіх ўзаемасувязей даследаваны і раскрыты за больш чым стогадовы перыяд навуковых пошукаў у грунтоўных працах такіх вядомых беларускіх навукоўцаў, як П. Ахрыменка, В. Барысенка, М. Ларчанка, Ю. Пшыркоў, Э. Мартынава, К. Хромчанка, А. Мальдзіс, М. Тычына і інш. Вядучая роля ў настойлівых росшуках кампаратывістаў апошняга паўстагоддзя бяспрэчна належыць таленавітаму навуковаму, творчаму і сямейнаму тандэму В. П. Рагойшы і Т. В. Кабржыцкай. Без залішняй прыўкрасы можна канстатаваць той факт, што менавіта намаганнямі гэтых таленавітых і кампетэнтных вучоных сучасная ўкраіністыка ў Беларусі афармляецца як цэласная і перспектыўная галіна гуманітарных ведаў, са сваім праблемна-дыскурсіўным полем, ключавымі ідэямі, канцэпцыяй, стратэгіяй даследаванняў, згодна якім літаратура і – шырэй – культура Украіны прадстаўлена ў яе цеснай увязцы з беларускім кантэкстам.

Нездарма кажуць, таленавітыя людзі таленавітыя ва ўсім. Абсяг навуковых і творчых інтарэсаў В. Рагойшы мае надзвычай шырокі дыяпазон навуковага і літаратурнага праяўлення: вядомы тэарэтык літаратуры, тонкі знаўца беларускай паэзіі, тэарэтык і практык мастацкага перакладу. Аднак на шляху навуковага сталення даследчык захаваў і ўдасканаліў адмысловую логіку свайго навуковага светабачання, праяўленую менавіта ў параўнальна-тыпалагічным, кантэкстуальна-комплексным падыходзе да любой з’явы прыгожага пісьменства. Дэбютнае даследаванне «Кабзар» у перакладзе на беларускую мову Якуба Коласа, апублікаванае ў 1962 годзе ў зборніку студэнцкіх навуковых работ Адэскага дзяржаўнага ўніверсітэта, сталася па-свойму вызначальным у шчаслівым навуковым і асабістым лёсе слыннага вучонага. Выступаючы з дакладам на студэнцкай канферэнцыі гэтага ўніверсітэта, В. Рагойша сустрэў сваю будучую жонку, Т. Кабржыцкую і гэты саюз канчаткова замацаваў украінскі вектар фундаментальна-навуковай захопленасці дапытлівага беларускага даследчыка.

У 1993 г. В. П. Рагойша паспяхова абараніў доктарскую дысертацыю «Беларуская паэзія XX ст. у кантэксце ўсходнеславянскіх літаратур: Тыпалогія, рэцэпцыя, мастацкі пераклад» у ІМЛІ імя М. Горкага ў Маскве. Праца стала вынікам глыбокай прафесійнай зацікаўленасці самымі разнастайнымі аспектамі гісторыі, культуры, узаемасувязей ўсходнеславянскіх народаў, сярод якіх яскрава выявілася адданасць любімай тэме, спалучаная з вернасцю праўдзе факта.

У манаграфічным даследаванні «Карані дружбы» (1976) сабраны, старанна вывераны, грунтоўна прааналізаваны багаты і змястоўны фактычны матэрыял па

гісторыі беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей канца XIX – пачатку XX стагоддзя. Аўтары Таццяна Вячаславаўна і Вячаслаў Пятровіч з самага пачатку навуковай дзейнасці заявілі пра сябе як руплівыя, прынцыповыя, патрабавальныя да сябе і да іншых, кампетэнтныя даследчыкі і гэту высокую планку годна трымаюць і сёння. У найноўшых працах (Т. Кабржыцкая. «Дзве Радзімы – Украіна і Беларусь – пад міратворчымі крыламі буслоў: нацыянальныя гісторыка-культурныя міфы, ідэйна-эстэтычныя пошукі ўкраінскай і беларускай літаратуры», 2011; «Фальклор і літаратура: феномен беларуска-польска-ўкраінскага культурнага сумежжа» / Т. Кабржыцкая, М. Хмяльніцкі, Э. Дзюкава, 2011; «Нарысы суседзнаўства: Украіна, Польшча ў прасторы і часе вачыма беларусаў: знакавыя адметнасці міфалогіі, фальклору, культуры, нарадазнаўчых канцэптаў мастацкага твора» / Т. Кабржыцкая, М. Хмяльніцкі, Э. Дзюкава, 2012; «Гісторыя ўкраінскай літаратуры: Украінска-беларуска-польскія літаратурныя дыялогі. У 2-х ч.» / Т. Кабржыцкая, М. Хмяльніцкі, Э. Дзюкава, 2012, 2014 гг. і інш.) параўнальны ракурс заканамерна ахоплівае выключна шырокія абсягі духоўных стасункаў, даследаванне выходзіць на міждысцыплінарны ўзровень, які дэманструе сучасныя навуковыя падыходы ў аналізе культурна-мастацкіх з’яў і дазваляе асвятліць іх з розных пунктаў погляду, чым дасягаецца неабходны баланс фактаў тыпалогій, якія закранаюць сферы міфалогіі, фальклору, вераванняў і г. д. Неабходна адзначыць «Хрэстаматыю ўкраінскай літаратуры у 5-ці частках» (пабачылі свет тры), у якой прадстаўлена навукова-канцэптуальнае асэнсаванне літаратурнага працэсу на Украіне ад старажытнасці і да нашых дзён, праілюстраванае корпусам мастацкіх тэкстаў. Гэта грунтоўнае выданне ажыццёўлена намаганнямі аўтарскага калектыва ў складзе П. Навойчыка, У. Рагойшы, Э. Дзюкавай пад кіраўніцтвам Т. Кабржыцкай у 2004–2014 гг.

Пра надзвычайную працаздольнасць, навуковую плённасць і грунтоўнасць асэнсавання маштабнай тэмы ўкраінска-беларускіх літаратурна-культурных узаемасувязей сведчаць шматлікія выданні навуковых прац В. П. Рагойшы, сярод якіх цяжка што-небудзь вылучыць як найбольш значнае, – усё вагомае, пазначанае навуковай навізнай і наватарскім падыходам: «Карані дружбы» (1973), «І нясе яна дар» (1977), «Проблемы перевода с близкородственных языков: белоруско-руско-украинский поэтический взаимоперевод» (1980), «Кантакты» (1982), «Вяршыні» (1991), «...І адгукнецца слова ў слове» (1992). Да гэтага спісу трэба дадаць шматлікія выступленні юбіляра на навуковых форумах, канферэнцыях, характэрная асаблівасць якіх – насычаная інфарматыўнасць, праблемнасць і канкрэтныя прапановы вырашэння наспеўшых пытанняў.

Нястомныя папулярызатары дасягненняў украінскага прыгожага пісьменства на беларускай мове, Т. Кабржыцкая і В. Рагойша выступаюць ўкладальнікамі і перакладчыкамі тэкстаў у шматлікіх выданнях. Так, іх намаганнямі ў 2008 годзе пабачыў свет зборнік «Мае браты, мае суседзі», у які ў лепшых беларускіх перакладах увайшлі творы ўкраінскіх (Тарас Шаўчэнка, Іван Катлярэўскі, Іван Франко, Міхайла Кацюбінскі, Леся Украінка, Васіль Стафанік, Паўло Тычына, Максім Рыльскі), а таксама польскіх, латышскіх, літоўскіх і чэшскіх аўтараў. В. Рагойша – аўтар перакладаў на беларускую мову, сабраных у кнізе І. Франко. «Народзе мой: творы» (2006). Спрычыніўся перакладчык і да львоўскага выдання паэзіі Б.-І. Антончыка на дзвюх мовах, украінскай і беларускай. У 2013 годзе пабачыла свет кніга выбраных перакладаў юбіляра «Вочы ў вочы, мыслі ў мыслі», большасць якіх складае паэтычнае ўзнаўленне твораў украінскіх аўтараў.

Знамянальнай падзеяй у культурна-мастацкім жыцці Беларусі ў 2014 годзе з’явіўся выхад з друку кнігі Тарас Шаўчэнка. «І мёртвым, і жывым, і ненароджаным...», у якой упершыню прадстаўлена ўся ўкраінскамоўная паэзія Тараса Шаўчэнкі ў класічных перакладах на беларускую мову. Выданне стала годным падарункам беларускаму чытачу да 200-гадовага юбілею Тараса Шаўчэнкі. Адметны мастацкі густ Т. Кабржыцкай і

прафесіяналізм тэарэтыка і даследчыка перакладазнаўства В. Рагойшы паспрыялі таму, што пад адной вокладкай сабраны самыя лепшыя, узорныя з вядомых на сённяшні час варыянтаў перакладаў літаральна ўсіх вершаў, паэм, балад Тараса Шаўчэнкі, у тым ліку тыя, што не друкаваліся раней. Арыгінальнай і прадуманай з'яўляецца канцэпцыя зборніка, якая ўвасоблена ў яго назве і адпавядае задуме ўкладальнікаў – падаць спадчыну Т. Шаўчэнкі як пасланне ў XXI стагоддзе.

Вынікам глыбокіх і зацікаўленых навукова-творчых росшукаў, выключнай руплівасці і працаздольнасці В. Рагойшы з'явілася ажыццёўленае ім разам з Т. Кабржыцкай чарговае грунтоўнае выданне «Украінская літаратура і ўкраінска-беларускія літаратурныя ўзаемасувязі. У трох частках», 2012–2016 гг. Грандыёзнасць задумы спалучана ў праекце з бліскучым веданнем матэрыяла, маштабнасцю і наватарскім характарам мыслення вучонага, яго прафесіяналізмам, высокай культурай і эрудыцыяй. Як адзначана ў прадмове, выданне «валодае і сваёй непаўторнай спецыфікай: у адрозненне ад іншых даследаванняў яно паказвае ўкраінскі літаратурны працэс у непасрэднай сувязі са станаўленнем і мацаваннем украінска-беларускіх культурных (перш за ўсё літаратурных) узаемадачыненняў. <...> Звяртаецца ўвага на ўзнікненне і заканамернасці развіцця ўсіх відаў і форм гэтых дачыненняў, на розныя малавядомыя або зусім невядомыя факты літаратурных сувязей двух братніх народаў на працягу амаль тысячы гадоў іх суседскага жыцця, на паглыбленае пазнанне заканамернасцей развіцця літаратур і міжлітаратурнага ўзаемадзеяння» [2, с. 3–4]. Сапраўды, бадай, не засталася ніводнага факта беларуска-ўкраінскага творчага пабрацімства, не зафіксаванага пільным, пранікнёным і ўважлівым даследчыцкім вокам у гэтай манументальнай кнізе-летапісе.

Пры ўсёй інфармацыйнай змястоўнасці і вычарпальнасці падачы матэрыялу, высокая якасць і насычанасць навуковай думкі выдання патэнцыіруе свежыя навуковыя ідэі, стымулюе новыя пошукі і прадвызначае далейшыя шляхі і падыходы ў вывучэнні беларуска-ўкраінскага літаратурна-культурнага пабрацімства. Так, раздзел «Тэматычны абмен як чынік культурнага ўзаемаўзбагачэння» змяшчае цікавыя матэрыялы па адносна новым навуковым накірунку – імагалогіі. Аўтары гавораць пра наяўнасць ў літаратурах, асабліва суседніх, твораў, сваёй тэматыкай скіраваных на іншую краіну, замацоўваючы развагі канкрэтнымі прыкладамі.

Увогуле, В. Рагойшам і Т. Кабржыцкай распрацавана паслядоўная і плённая мадэль развіцця ўкраінскай літаратуры ў яе цеснай ўзаемазвязанасці з літаратурай і культурай Беларусі. Выданне дэманструе класічныя і сучасныя падыходы ў прэзентацыі шырокага і разнастайнага матэрыяла, што адлюстравана ў самой структуры. Панарамная характарыстыка культуралагічнай змястоўнасці эпохі і перыядаў сацыяльна-гістарычнага развіцця ўзбагачаецца дэталёвай падачай канкрэтных фактаў прысутнасці беларускай літаратуры ва Украіне, прадстаўленасці ўкраінскага прыгожага пісьменства ў Беларусі, падрабязнасцей творчых кантактаў з абавязковай інфармацыяй пра пераклады.

Асобныя найбольш паказальныя з'явы ўкраінска-беларускага літаратурна-культурнага пабрацімства выпісаны найбольш выпукла і падрабязна: «Шаўчэнкава дарога ў Беларусь», «Шляхі Янкі Купалы на Украіну», «Максім Багдановіч: тэорыя і практыка міжкультурных дыялогаў» і інш. І, нарэшце, важнейшай часткай даследавання з'яўляецца яго літаратурны пантэон, прадстаўлены творчымі партрэтамі, пачынаючы ад Г. Скаварады, І. Катлярэўскага, Т. Шаўчэнкі, І. Франко і заканчваючы Р. Лубкіўскім і І. Дэнісюком. Прычым кожны, нават самы лаканічны партрэт абавязкова змяшчае беларускі кампанент, праяўлены ў фактах асобных стасункаў, тыпалагічнай блізкасці твораў, іх ідэйна-эстэтычнай запатрабаванасці ў Беларусі.

Увогуле, старонкі вучэбнага дапаможніка змяшчаюць карысныя як для студэнтаў, так і для вучоных-літаратуразнаўцаў, кампаратывістаў найцікавейшыя праявы ўкраінскай этнакультурнай прасторы. Каштоўныя ў пазнаваўчым плане матэрыялы

прэзентуюць шматпланавы і раўнапраўны беларуска-ўкраінскі дыялог як унікальны феномен, спасціжэнне этапнасці, гістарычнай логікі і духоўна-культурнай, аксіялагічнай змястоўнасці якога садзейнічае фарміраванню ў вучэбным працэсе інтэлектуальна развітай асобы шырокага кругагляду, гуманістычных поглядаў, з вытанчаным эстэтычным густам.

Раскрываючы ў сваіх працах, якім чынам праз цесныя сувязі з украінскай літаратурай айчыннае мастацтва слова ўзмацняе патэнцыял ўзаемадзеяння з перадавымі тэндэнцыямі духоўна-інтэлектуальнага развіцця свету, В. Рагойша і Т. Кабржыцкая годна працягваюць, узбагачаюць і развіваюць традыцыі сур'ёзнай навуковай школы сучаснай гуманітарыстыкі – украіністыкі, сфарміраванай слаўнай плеядай даследчыкаў філалагічнага факультэта БДУ. На заканчэнне хацелася б пажадаць юбіляру захаваць высокую ноту творчага напружання ў навуковых і жыццёвых здзяйсненнях.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Лихачев, Д. Раздумья о России. СПб.: Логос, 2006.
2. Украінская літаратура і ўкраінска-беларускія літаратурныя ўзаемасувязі : вучэб. дапам. У 3 ч. Ч. 3. 40-я гг. XX – пачатак XXI стагоддзя / Т. В. Кабржыцкая, В. П. Рагойша ; пад рэд. В. П. Рагойшы. Мінск: БДУ, 2016.

РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАГА ВЕРШАЗНАЎСТВА Ў ПРАЦАХ ПРАФЕСАРА В. П. РАГОЙШЫ

А. У. Дуброўскі

*Кандыдат філалагічных навук, дацэнт.
dubrovski@list.ru*

Асноўная тэма даследавання – уклад В. П. Рагойшы ў развіццё беларускага вершазнаўства. Аналізуюцца вершазнаўчыя працы навукоўца, прадстаўленыя, перш за ўсё, асноўнымі кніжнымі выданнямі адпаведнай тэматыкі. Мэта даследавання – зафіксаваць вынікі вывучэння В. П. Рагойшам структуры беларускага верша, яго навуковыя адкрыцці, якія сталі значным здабыткам беларускага і славянскага літаратуразнаўства. Агляд дапаможа студэнтам, аспірантам, навукоўцам больш дасканалы арыентавацца ў праблематыцы сучаснага вершазнаўства.

Ключавыя словы: вершазнаўства; В. П. Рагойша; верлібр; санетарый; паэтычны пераклад; тэхніка вершавання.

Даследаванне паэтыкі верша (як літаратурнага, так і фальклорнага) займае значнае месца ў навуковай дзейнасці доктара філалагічных навук прафесара В. П. Рагойшы. Вершазнаўчая метадалогія знайшла прымяненне ўжо ў кандыдацкай дысертацыі вучонага «Паэтыка Максіма Танка. Культура вобраза. Характар верша» (1967). Цікава, што ў гэтай працы навуковец вызначыў для сябе тое разуменне вершазнаўства, той падыход да яго, якія сталі скразнымі ў яго далейшай навуковай творчасці. Гаворка пра тое, што адразу быў абраны такі прынцып даследавання паэтыкі, які імкнецца аб'яднаць «і лінгвістычны, і эстэтыка-стылістычны, і літаратуразнаўчы» падыходы да вывучэння структуры літаратурна-мастацкіх твораў [1, с. 4]. Забягаючы наперад, адзначым, што гэта, бясспрэчна, дало плён шмат у чым, і ў тым ліку – у педагагічнай практыцы. Так, адна з пазнейшых кніг В. П. Рагойшы – вучэбна-метадычны дапаможнік «Беларускае вершаванне» (2011) – створана на скрыжаванні ўласна вершазнаўства, гісторыі літаратуры і нават крытыкі і, дзякуючы гэтаму, уяўляецца прыкладам інавацыйнага дапаможніка для вышэйшай школы, пры гэтым чытаецца з вялікай цікавасцю і нават захапленнем [2].

Інавацыйны характар навуковай метадалогіі В. П. Рагойшы праявіўся ўжо ў названай кандыдацкай дысертацыі. У прыватнасці, трэба згадаць яго зварот да асэнсавання верлібра і дэманстрацыю сувязі паміж структурай паэтычнага вобраза і яе выяўленнем у рытме. Ідэйна-тэматычная спецыфіка верлібра (філасофскае асэнсаванне з’явы), роля інтанацыі ў ім былі вызначаны абсалютна правільна і, як нам здаецца, не могуць быць аспрэчаны і цяпер.

На падставе дысертацыйнага даследавання з’явілася і кніга – «Паэтыка Максіма Танка» (1968), без якой танказнаўства ўявіць сёння нельга [3].

Дзякуючы Вячаславу Пятровічу таямніцы верша сталі даступнымі шырокаму колу беларускіх чытачоў. І тут, па-першае, трэба назваць кнігу, выдадзеную ў 1979 г., – «Гутаркі пра верш: Метрыка. Рытміка. Фоніка» [4], у якой пра спецыфіку вершаванага маўлення гаворыцца ў папулярнай форме. Разглядаюцца ж пры гэтым дастаткова складаныя тэмы: адрозненне верша і паэзіі, верша і прозы, сувязь вершаванага рытму і паэтычнай семантыкі, рытм і метр, гісторыя верша і розныя сістэмы вершавання, вершаванае маўленне і слоўная вобразнасць, гукавая арганізацыя верша, спецыфіка сучаснай рыфмы і г. д.

Па-другое, назваць трэба і ўнікальнае выданне – «Паэтычны слоўнік», які выйшаў у 1979 г. [5], потым быў перавыдадзены ў 1987-м [6] і ў 2004-м [7], прычым кожны раз яго змест дапаўняўся, удасканалваўся. У энцыклапедычнай форме тут надзвычай поўна падаюцца паняцці вершазнаўства, размеркаваныя па раздзелах «Лексіка паэтычная. Тропы», «Сінтаксіс паэтычны. Інтанацыя», «Метрыка. Рытміка», «Фоніка. Рыфміка», «Кампазіцыя. Строфіка», «Жанры паэтычныя. Віды верша». Тры выданні «Паэтычнага слоўніка» паслужылі ўрэшце для стварэння ўнікальнага энцыклапедычнага даведніка «Верш. Паэзія», у якім з улікам дасягненняў сучаснай вершазнаўчай думкі ў галіне агульнай паэтыкі і паэтыкі верша, вопыту паэзіі як беларускай, так і замежных краін, тлумачыцца звыш 1000 тэрмінаў па тэорыі паэзіі [8].

Вершазнаўчая метадалогія знайшла прымяненне і ў доктарскай дысертацыі В. П. Рагойшы «Беларуская паэзія XX стагоддзя ў кантэксце ўсходнеславянскіх літаратур (тыпалогія, рэцэпцыя, мастацкі пераклад)» (1993). У прыватнасці, гаворка ідзе пра раздзел «Мова – верш – пераклад: тыпалогія агульнага і своеасаблівага». Спецыфіка вершаванага перакладу раскрываецца ў дысертацыі ў яе прадвызначанасці як тыпалагічна агульным у славянскіх мовах, так і своеасаблівым. Ахарактарызаваны такія спецыфічныя з’явы блізкамоўнага паэтычнага перакладу, як «захаванне ў ім асобных рыфмавых пар (або паўпар) арыгінала, лексічны перанос, наяўнасць міжмоўнай аманіміі, усвядомленай стылістычнай інтэрферэнцыі і г. д.» [9, с. 88]. У даследаванні вызначаны і асобныя параметры тыпалогіі самога ўсходнеславянскага верша. Таксама вырашана праблема эквірытмічнасці і рыфмавай адэкватнасці ў перакладзе з блізкароднасных моў. Пры гэтым улічваліся вершавыя магчымасці мовы перакладу і традыцыі вершавання адпаведнай літаратуры.

Сярод створаных В. П. Рагойшам вучэбных выданняў, якія маюць непасрэднае дачыненне да вершазнаўства, трэба назваць ужо згаданае «Беларускае вершаванне», а таксама «Навуку вершавання» [10], курс лекцый «Уводзіны ў літаратуразнаўства: Вершаванне» [11], вучэбна-метадычны комплекс «Уводзіны ў літаратуразнаўства: Вершаванне» [12], «Асновы вершазнаўства» [13], вучэбны дапаможнік у дзвюх частках «Уводзіны ў літаратуразнаўства» (2012), у другой частцы якога мы знаходзім раздзел «Асновы вершазнаўства» [14]. Звернемся да першай з пералічаных кніг.

Дапаможнік складаецца з дзвюх частак, першая з якіх – тэарэтычныя ўводзіны ў вершазнаўства, а другая – даследаванні творчасці беларускіх паэтаў з акцэнтам менавіта на тэхніку вершавання. Але спецыфіка гэтых даследаванняў у тым, што тут вершазнаўчая метадалогія спалучаецца з гісторыяй літаратуры, біяграфістыкай, фалькларыстыкай (параграф, прысвечаны В. Дуніну-Марцінкевічу), крытыкай (разгляд творчасці Змітрака Марозава). У выніку студэнты атрымліваюць рознабаковае ўяўленне пра магчымасці выкарыстання вершазнаўчага інструментарыю і могуць пераканацца ў тым, наколькі плённым можа быць зварот да адпаведнай метадалогіі для глыбокага навуковага асэнсавання творчай спадчыны мастакоў паэтычнага слова.

Важна, што тэарэтычная частка пададзена ў гістарычным разрэзе: паказваецца развіццё беларускага верша ў кірунку сілаба-тоніка – тоніка – верлібр, прычым чытач падводзіцца да разумення важных тэндэнцый у гісторыі айчынай і сусветнай паэзіі: «У галіне рытмікі – усё большае рытмічнае разняволенне верша, пакарэнне інтанацыяй, якая абумоўліваецца канкрэтным зместам твора, метрычных і, урэшце, рытмічных яго

межаў; у галіне вобразнасці – *узмацненне аналітычнай, пазнавальнай ролі мастацкага вобраза, яго сэнсавай ёмістасці...*» [2, с. 62].

Зварот у другой частцы дапаможніка да аналізу вершатворчасці канкрэтных беларускіх паэтаў – значны ўнёсак у навуковае спасціжэнне нашай літаратуры. Так, В. П. Рагойша сваім даследаваннем запаўняе той прабел, які быў у вершазнаўчым вывучэнні творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча, прычым высновы, да якіх прыходзіць навукоўца, па-новаму раскрываюць нам талент гэтага выбітнага паэта. Аказваецца, «марцінкевічаўскі верш, калі яго браць цалкам як пэўную эстэтычную з’яву, нельга аналізаваць ні з пазіцыі сілабікі, ні з пазіцыі сілаба-тонікі» [2, с. 87]. Дунін-Марцінкевіч, з самага пачатку сваёй творчасці добра валодаючы сілаба-танічным вершаваннем, актыўна ўдзельнічаў пры гэтым «у пашырэнні выяўленчых магчымасцей не толькі беларускага, але і польскага, пераважна сілабічнага, верша» [2, с. 89]. Прафесар Рагойша паказвае, што наш паэт не захацеў слепа капіраваць чужыя ўзоры і зрабіў стаўку на акцэнтна-складовы верш. Яго мы і называем тым «беларускім вершам» Дуніна-Марцінкевіча, які стаў такім жа важным здабыткам нашай паэтычнай культуры, як верш Шаўчэнкі – для ўкраінцаў.

Звяртаючыся да творчасці Янкі Лучыны, В. П. Рагойша даводзіць, што ён апярэдзіў свой час у галіне версіфікацыі і немагчыма лічыць яго эпігонам Ф. Багушэвіча, як часам здараецца [гл. 2, с. 101]. А зварот да спадчыны самога Багушэвіча дазволіў абвергнуць распаўсюджанае ў гісторыі беларускай літаратуры меркаванне пра гэтага паэта як прыхільніка сілабічнага верша [гл. 2, с. 120].

У параграфу, прысвечаным рытмічнаму «вядзенню тэмы» ў Янкі Купалы, даследчык канстатуе «1) непасрэдную залежнасць змен рытма-страфічнай структуры вершаванага твора ад змянення сэнсу паэтычнага выказвання; 2) наяўнасць сувязі (не абсалютнай, а адноснай) паміж сэнсам і рытмам...» [2, с. 133].

Гаворачы пра Максіма Танка як майстра вершаванага слова, В. П. Рагойша слухна сцвярджае, што багаццю і непаўторнасці духоўнага космасу яго паэзіі «арганічна адпавядае непараўнанае багацце вершаванай формы ў галіне паэтычнай вобразнасці, метрыкі і рытмікі, строфікі, сінтаксісу, кампазіцыі» [2, с. 152].

Надзвычай цікавы зварот В. П. Рагойшы да строфікі А. Куляшова. У прыватнасці, генезіс куляшоўскіх шаснаццацірадкоўяў вучоны знаходзіць у санетах шэкспіраўскага тыпу. Выказваецца думка і пра магчымы ўплыў твораў А. Пушкіна, якія перакладаў Куляшоў [гл. 2, с. 167]. Таксама раскрываецца сутнасць такой з’явы ў куляшоўскім вершаванні, як гіперстрафа.

Асобная гаворка – пра даследаванне В. П. Рагойшам беларускага санетарыя. Асабліва важным нам здаецца зварот да санетаў Янкі Купалы (гэтая тэма прысутнічае і ў кнізе Вячаслава Пятровіча «Мой Трыглаў» [15], дзе, дарэчы, знайшлі месца і вершазнаўчыя назіранні за творчасцю Я. Коласа і М. Багдановіча). Не можа не захапіць чытача і аповед пра першы вянок вяноў санетаў і яго аўтара – З. Марозава [гл. 2, с. 187–200].

Гэты спіс агляд вершазнаўчых прац В. П. Рагойшы можна завяршыць высновай пра тое, што без постаці гэтага даследчыка ўявіць школу беларускага вершазнаўства проста немагчыма.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Рагойша В. П. Поэтика Максима Танка. Культура образа. Характер стиха: автореф. дис. ... канд. филол. Наук / В. П. Рагойша. Минск: БГУ им. В. И. Ленина, 1967. С. 20.
2. Рагойша В. П. Беларуская вершаванне: вучэб.-метадыч. дапам. / В. П. Рагойша. Мінск: БДУ, 2011. С. 208.
3. Рагойша В. П. Паэтыка Максіма Танка / В. П. Рагойша. Мінск: Выд. БДУ імя У. І. Леніна, 1968. С. 228.
4. Рагойша В. П. Гутаркі пра верш: Метрыка. Рытміка. Фаніка / В. П. Рагойша. Мінск: Народная асвета, 1970.
5. Рагойша В. П. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. Мінск: Вышэйшая школа, 1979. С. 320.
6. Рагойша В. П. Паэтычны слоўнік. 2-е выд., дапрац. і дапоўн. / В. П. Рагойша. Мінск: Вышэйшая школа, 1987. С. 414.

7. Рагойша В. П. Паэтычны слоўнік. 3-е выд., дапрац. і дапоўн. / В. П. Рагойша. Мінск: Беларуская навука, 2004. С. 576.
8. Рагойша В. П. Верш. Паэзія: энцыклапедычны даведнік / В. П. Рагойша. Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2020. С. 472.
9. Рагойша В. П. Белорусская поэзия XX столетия в контексте восточнославянских литератур (типология, рецепция, художественный перевод): автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.01.02 / В. П. Рагойша. Москва: Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького РАН, 1993. С. 92.
10. Рагойша В. П. Навука вершавання: Эксперымент. дапам. на выбар для вучняў 11–12 класаў... / В. П. Рагойша. Мінск: Беллітфонд, 2004. С. 240.
11. Рагойша В. П. Уводзіны ў літаратуразнаўства. Вершаванне: Курс лекцый / В. П. Рагойша. Мінск: БДУ, 2002. С. 140.
12. Рагойша В. П. Уводзіны ў літаратуразнаўства: Вершаванне: Вучэб.-метадыч. комплекс для студэнтаў філалагіч. факультэта / В. П. Рагойша. Мінск: БДУ, 2004. С. 120.
13. Рагойша В. П. Асновы вершазнаўства / В. П. Рагойша. Мінск: Выдавецкі дом «Звязда», 2013. С. 240.
14. Рагойша В. П. Уводзіны ў літаратуразнаўства: вучэб. дапам. У 2 ч. Ч. 2. Паэтыка. Тэорыя літаратурнага працэсу / В. П. Рагойша, М. П. Кенька, Т. А. Марозава; пад рэд. праф. В. П. Рагойшы. Мінск: БДУ. С. 115–164.
15. Рагойша В. П. Мой Трыглаў: Кніга пра Янку Купалу, Якуба Коласа і Максіма Багдановіча / В. П. Рагойша. Мінск: Кнігазбор, 2012. С. 340.

УЗОРЫ СЯМЕЙНАЙ ЭМПАТЫ, АБО ПСІХАЛОГІЯ МІЖНАЦЫЯНАЛЬНАГА ШЛЮБУ

Т. В. Кабржыцкая

*Кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
заслужаны работнік БДУ;
tkobrzychka@gmail.com*

У артыкуле Таццяны Вячаславаўны Кабржыцкай, жонкі В. П. Рагойшы, разглядаюцца асаблівасці сямейнай эмпатыі, прадвызначанай псіхалогіяй міжнацыянальнага – беларуска-ўкраінскага – шлюбу, што адбыўся ў Ракаве (Валожынскі раён Мінскай вобласці) 55 год таму назад. Асноўная ўвага звернута на яскравыя моманты жыцця сям’і Рагойшаў-Кабржыцкіх на лецішчы ў Моньках (каля Ракава; 1980–1985), узаемаадносінах паміж родзічамі, сябрамі, прынцыпах выхавання дзяцей, праблемах экалогіі і інш.

Ключавыя словы: сямейная эмпатыя; міжнацыянальны шлюб; Ракаў; Монькі; родзічы; сябры; выхаванне дзяцей; экалогія.

2022 год юбілейны не толькі для Вячаслава Пятровіча Рагойшы, які сустракае сваё высокае 80-годдзе. Светлым настроем поўніцца лічба 55: 55 гадоў сямейнага жыцця юбіляра. Вельмі важкая лічба, падзея, што зазвычай характарызуецца ў шматлікіх культурах пад знакам ізумруда, каштоўнага каменя, які яшчэ з часоў цара Саламона традыцыйна сімвалізуе духоўны пачатак. Ізумруд – санскрыцкая назва «ізмарагд» – выступае сведчаннем надзейнасці, гармоніі і справядлівасці. Яго магічная здольнасць – спрыяць пазнанню мудрасці свету. Ён, як у чароўным лустэрку, можа паказваць усё папярэдняе жыццё чалавека.

Углядаючыся праз прызму каштоўнага магічнага ізмарагду ў вехі нашага сямейнага жыцця, найперш адзначу: наш шлюб міжнацыянальны. У гэтым яго найбольшая асаблівасць, вышэйшая адказнасць сужэнцаў не толькі на асабістым, але і на шырэйшых грамадскіх узроўнях. Бо малады ўраджэнец Беларусі запрасіў пад вянец маладую, народжаную ва Украіне. Гэтай падзеі нашы сябры адразу ж надалі высокі статус

«Вяселля веку»! Уладзімір Караткевіч, ад свайго імя і ўсіх шматлікіх гасцей вяселля, прасіў у Бога бласлаўлення маладажонам. «Маю аб вечным і адзіным: // Хай пчасным будзе на вякі // Шлюб Беларусі й Украіны, // Шлюб Львова й Іслачы ракі», – усхвалявана прамовіў наш сябар за святочным сталом, агучыўшы свой верш «Эпіталама Таццяне і Славе», напісаны адмыслова ў час вяселля [1, с. 246]. Згаданая ў эпіталаме крынічная бруістая рака Іслач атаясамліваецца ў творчай уяве Караткевіча са старажытным слаўным беларускім мястэчкам Ракавам, дзе 80 год таму нарадзіўся наш сённяшні юбіляр, дзе 55 год таму адбывалася тое «Вяселле веку», што сёння атрымлівае паэтычна-ўзнёслае найменне ізмарагдавага.

Разуменне тых абавязкаў, якія прадвызначаў міжнацыянальны шлюб, знайшло адбітак у сферах грамадскага ўсведамлення і нашай прафесійнай дзейнасці, у навукова-педагагічнай працы, у шматлікіх публікацыях навуковага і творчага характару, у тым ліку праз стварэнне падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў як для сярэдняй школы, так і вышэйшых навучальных устаноў, творчай актыўнасці ў галінах літаратурнай крытыкі, публіцыстыкі, мастацкага перакладу і інш. Усе згаданыя аспекты нашай самарэалізацыі ў кантэксце міжнароднага культурнага ўзаемадзеяння з'яўляюцца цалкам адкрытымі. У шырокім публічным доступе знаходзіцца бібліяграфія прац і В. П. Рагойшы, і Т. В. Кабржыцкай. Даведачныя выданні энцыклапедычнага характару, як беларускія, так і ўкраінскія, падаюць галоўныя звесткі, што характарызуюць іх творчы і грамадскі воблік. Дадам да сказанага, што некалькі год таму кіеўскі часопіс «Вища школа», што выдаецца Міністэрствам адукацыі і навукі Украіны, звярнуўся да В. П. Рагойшы як прафесара Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта з прапановай асвятліць праблему ўкраінска-беларускага культурнага супрацоўніцтва. У выніку ў 3-х выпусках часопіса быў надрукаваны вялікі матэрыял В. П. Рагойшы «Портрет эпохи, або Митці, які едналі і еднаюць украінську та білоруську культуры» [4]. У гэтым дакументальным эсе адлюстраваны і наша з ім бачанне разнастайных формаў і метадаў працы, скіраванай на пашырэнне кантактаў у гуманітарнай сферы ўзаемадзеяння між краінамі, што з'яўляюцца блізкімі суседкамі. Сістэматызаванае афармленне сацыяльных запытаў зарыентавана пры гэтым на ўзаемаразуменне, узаемапавагу як паміж народамі, так і паасобнымі іх прадстаўнікамі.

Мяркую, паводле ўсіх адзначаных момантаў можна збольшага вызначыць агульную карціну псіхалогіі міжнацыянальнага шлюбу, што зарадзіўся ў гістарычных абставінах сярэдзіны ХХ ст., зразумець характарыстыку ўсвядомленай арганізацыі тагачаснага быцця сярод прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі розных нацыянальнасцей. Фактычна гэтыя адметнасці прадвызначаны ўзроўнямі адукацыі і выхавання, здольнасцю аналізаваць веды і сінтэзаваць іх, падмацаваныя рознымі аспектамі інтэлекту, што ўяўляе сабой сацыяльны розум. Аднак духоўны клімат полікультурнай сям'і, вядома ж, залежыць не толькі ад сацыяльна-гістарычных калізій, але і ад псіханацыянальных інтымна-асобасных фактараў і іх суадносін. Такім чынам, псіхалогія сямейнага жыцця – гэта свядомыя ідэалагічна-інтэлектуальныя ўстаноўкі, спалучаныя з падсвядомым імкненнем да ўзаемаразумення на індывідуальным узроўні.

З вялікім энтузіязмам да стварэння сямейнага партрэта В. П. Рагойшы неаднойчы падыходзіла вучаніца і калега юбіляра прафесар Т. І. Шамякіна. Адна з шэрагу яе публікацый адпаведнай праблематыкі была змешчана ў зборніку, выдадзеным да 75-годдзя прафесара В. П. Рагойшы. Т. І. Шамякіна заўсёды імкнецца падаць цікавыя характарыстыкі ўсіх аспектаў жыццядзейнасці нашай сям'і ў сацыяльна-культурным кантэксце часу [8].

У часопісе «Роднае слова», што быў спецыяльна прымеркаваны да 100-годдзя БДУ, В. П. Рагойша як удумлівы педагог, выхавацель студэнцкай моладзі выказаў і сам уласныя меркаванні адносна прынцыпаў пабудовы сям'і як асновы грамадства, спыніўшыся ў артыкуле «Пра жонку-юбілярку Таццяну Кабржыцкую. І крыху пра сябе» на формах гармоніі адносін, зыходзячы менавіта з нашага з ім жыццёвага вопыту [5].

Трэба прызнаць, што любая цесная сувязь паміж двума стваральнікамі сям'і падвяргаецца ўплыву эмоцый, якія залежаць не толькі ад сацыяльных карэлятаў. Замірэнню пры сутыкненні сустрэчных эмоцый у вялікай ступені спрыяюць дабрыва, спагада, свядома адабраны, назапашаны комплекс антыстрэсавых прыёмаў. Эфектыўнасць імкнення да бесканфліктнасці ў сямейных адносінах можа быць дасягнута праз альтруістычную скіраванасць на ўзаемае суперажыванне паміж кожным членам сям'і, што характарызуецца ў сучаснай навуцы як эмацыянальная эмпатыя. У цэлым пад тэрмінам эмпатыя разумеецца здольнасць аднаўляць ў сабе «псіхічны стан» іншага

партнёра як паводле кагнітыўных, так і чыста эмацыянальных кампанентаў. Немалую ролю пры гэтым адыгрывае і генетычны фактар успрымальнага боку.

Пэўным пацвярджэннем высноў тэарэтычнага характару з'яўляюцца старонкі малавядомага ўнутрысямейнага летапісу нашага юбіляра. Паказальным лічу той час, калі яшчэ былі жывыя нашы бацькі, калі яднала нас дзівосная атмасфера ўзаемаразумення з вельмі блізкімі старэйшымі па ўзросту сябрамі, калі пераступалі гады свайго пяшчотнага дзяцінства і станавіліся на крыло нашы тры сыны. З гэтага шырокага працэсу кагнітыўна-эмацыянальных кантактаў прапаную ўвазе чытачоў некалькі ўзораў сямейнай эмпатыі.

Памятнае, шчымлівае трапяткое рэха 1980-х гадоў. Хутар як светлая мара інтэлігентаў. Мой бацька Кабржыцкі Вячаслаў Апанасавіч па сваёй унутранай прыродзе быў чалавекам ад зямлі. Аднак яго свядомае самастойнае жыццё было звязана з горадам. Сапраўдны інтэлектуал, які прысвяціў сябе тэатральнаму мастацтву, вядучы тэнар Львоўскай оперы, прафесар кансерваторыі, бацька, колькі я яго памятаю, марыў, як і калісьці Тарас Шаўчэнка, займаць уласную хатку. Не заўсёды гэтая мара агучвалася адкрыта, але ў душы бацькі яна прывабна свяціліся заўсёды. Мець уласную хатку, калі не над Дняпром, як планаваў Кабзар, то, прынамсі, не ва ўрбаністычным асяроддзі, а недзе далей ад гарадскога тлуму, на ўлонні прыроды...

Лёс падараваў яму такую магчымасць толькі пры канцы яго жыццёвага шляху. З вялікімі цяжкасцямі, як удзельніку Вялікай Айчыннай вайны, заслужанаму перад савецкай культурай, яму ўсё-такі ўдалося – з дапамогай зяця Вячаслава, які глыбока шанавалі свайго цесця, – у 1980 г. (а справа вырашалася аж на ўзроўні ЦК КПБ!) атрымаць дазвол на куплю невяліччай старэнькай хаткі на хутары Монькі пад Ракавам. Паводле тагачаснай палітыкі, права людзей на прыватную ўласнасць усяляк абмяжоўвалася, хутары прымусова ліквідоўваліся, іхнія жыхары перасяляліся бліжэй да сельсавецкіх цэнтраў. Да таго ж, нерухомую маёмасць нельга было прыдбаць, калі грамадзянін не меў у тым месцы сталай «прапіскі». Сённяшняе паняцце «рэгістрацыі» яшчэ нават і не прадугледжвалася ў праекце тагачасных функцыянераў. Праўда, дзе-нідзе арганізаваліся садовыя таварыствы, там можна было атрымаць дазвол на невялікі пляц зямлі і на ўзвядзенне мізэрнай будыніны: строгія чатыры, пазней дазволілі шэсць сотак, з забудовай на іх халупы не больш чым 6 м х 6 м. І каб ніякай там печкі, склепа! Сядзіба ў Моньках, якая адразу атрымала праз душэўную раскрыленасць яе гаспадароў кодавую назву «Салаўіны Кут», была без электрычнасці, без пітной вады, але, дзякаваць Богу, – з вялікай варыстай печку і печкай-грубкай у хаце. І гэта рабіла старую будыніну больш-менш утульнай.

Паўночна-заходні кірунак ад Ракава мы ўспрымалі як «Беларускую Швейцарыю». Я аб'ездзіла наваколле, пазнаёмілася ў пешых экспедыцыях з тымі мясцінамі ў час праходжання фальклорнай практыкі са студэнтамі-філолагамі. І людзі цікавыя – кожны са сваім лёсам. І беларуская мова Ракаўшчыны багатая, сакавітая, і прырода, ландшафт тых палеткаў, палёў, лясоў, узгоркаў уражвае па-сапраўднаму. Паэтычнасць нашага Монькаўскага прытулку была неверагодна прыцягальнай. Прыродная панарама вакол хаты – старэзныя ліпы і дубы, за імі густая сцяна лесу: елкі, сосны, бярозы. Паводдаль – рэшткі прысядзібных садоў, што некалі цешылі гаспадароў ужо знесеных хутароў.

Непаўторнасць цудаў рамантыкі з практыцызмам і без. Клопаты па падтрымцы «гаспадаркі» ўзяў на сябе бацька Вячаслава Пятровіча Пётр Іосіфавіч Рагойша, селянін ад дзеда-прадзеда, майстар на ўсе рукі. Сваты жылі ў вялікай узаемнай павазе. І старэйшы Рагойша ўсяляк апекаваўся Монькаўскім хутарам. Ветлая будыніна патрабавала рамонту. І нашы ракаўскія бацькі даклалі свае намаганні, каб можна было ёю карыстацца з найбольшым задавальненнем. Дзе-нідзе былі адрамантаваны падлога і вокны, падмазана печ, прачышчаны комін. Пабольшаны ранейшы ганчак пры хаце ператварыўся на веранду, дзе пад страхом можна было, нягледзячы на дождж ці залішне гарачае сонца, праводзіць вольны ад іншых абавязкаў час. Здзяйсняліся рукамі ракаўскіх бацькоў – пераважна паводле ўяўленняў і клопатаў Валянціны Антонаўны, маці Вячаслава Пятровіча, – і некаторыя насаджэнні на градах у прысядзібным агародчыку...

Мой жа бацька рупліва даглядаў нашы пасадкі маліны, патроху працярэбліваў сцежкі праз падворак да сажалкі – Монькаўскай копанкі, спецыяльна зробленай (наймаліся нават бульдозеры) дзедам Пятром для ўнукаў. Бацька – спявак, ён прыслухоўваўся да аркестравых сімфоній з удзелам тутэйшых птушак, бо паветра было чысцейшае, не засмечанае не толькі шкоднымі выкідамі машын і іншай тэхнікі, але і недарэчным шумам. Наваколле адкрывала тут ва ўсёй сваёй разнастайнасці гукавое багацце прыроды. Бацька вучыў дзяцей і ўнукаў уважліва ўслухоўвацца ў галасы свету.

І любіў паўтараць, што найбольшыя таленты, якіх ён назіраў за перыяд сваёй працы ў тэатры і кансерваторыі, – ураджэнцы вёскі. Менавіта прыроднае акружэнне стварае чалавеку з дзяцінства магчымасці развіцця музычнага слыху, падштурхоўвае яго да распрацоўкі галасавога апарату: гэта і ўпадабненні-падражанні гукам – галасам птушак, жывёлін, і галасавыя імпрывізацыі... Назіраў бацька за расліннасцю лесу, палявымі кветкамі, вывучаў беларускую флору, яе калярыстыку, параўноўваючы бачанае з тым, што засталася ў памяці з украінскага вясковага дзяцінства. Тыя ж некалькі градак – пад кроп, пятрушку і іншую падручную зеляніну – увайшлі ў наш сямейны лексікон як «паэзія гароду»...

Сёння цяжка ўявіць паўнаватрасны адпачынак там, дзе дасягненні цывілізацыі адсутныя. І ўсё-такі мы лічылі сябе шчаслівымі, і былі імі ў сапраўднасці. Ачаг – цэнтр «сямейнага сусвету». У сялянскай хаце гэтым цэнтрам жыцця сям’і заўсёды была варыстая печ. Нездарма столькі загадкавых па сэнсу прымавак і прыказак складзена ў народзе пра печ! Нам, неспрактыкаваным у абыходжанні з печчу, з кухонным начыннем, кухаварыць-гаспадарыць было на хутары цяжка. І мы марылі пра газавы балон, пра газавую пліту. Урэшце нашы мары збыліся. Аднак печ усё роўна служыла сваю пачэсную службу. У печы ў вялікіх чыгунах-казаных рабіліся адмысловыя зімовыя нарыхтоўкі: адварваліся ў вялікай колькасці грыбы, гатавалася павідла і інш. І варыстая печ, і печ-грубка для ацяплення хаты патрабавалі свайго спажыву: неабходны былі дровы. Мы з дзецьмі рэгулярна здзяйснялі рэйды ў глыб лесу, спалучаючы некалькі задач. Здзяйснялася экалагічна неабходная акцыя ачысткі лесу і забеспячэнне сямейных патрэб. Знаходзілі сухастой, пілавалі іх, зносілі на падворак, затым старэйшыя мужчыны секлі іх на паленне...

Да арганізацыі побыту прыходзілася падключачь і большую кемлівасць. Вось некалькі прыкладаў, як можна было кампенсаваць, скажам, адсутнасць электрычнасці. У побыце цяжка без халадзільніка. І сённяшня моладзь нават і не ўяўляе, што халадзільнікі пачалі спакваля ўваходзіць у нашы кухні толькі з 1960-х гадоў. На хутары ж быў закінуты глыбокі партызанскі калодзеж з падгнілым зрубам, тэмпература вады ў якім ледзь перавышала некалькі градусаў, бо жывіўся калодзеж крынічнымі вытокамі. Прадукты закладаліся ў вялікія слоікі з накрыўкамі, у сетках яны апускаліся ў глыб калодзежа. І звер не зачэпіць, і холад захоўвае ежу...

Ужо існавалі транзістары, што працавалі на батарэйках. І дзіва неверагоднае для мясцін з Монькаўскімі хутарамі: там па радыё я з бацькамі праслухала рэпартажы з Маскоўскага з’езда пісьменнікаў СССР. І калі Вячаслаў Пятровіч, вярнуўшыся са з’езда, узяўся дзяліцца з намі сваімі ўражаннямі, мы здзівілі яго сваёй абазнанасцю. Хаця яго эмоцыі і ацэнкі як удзельніка з’езда былі для нас, зразумела, цікавым і істотным дапаўненнем.

У канцы 1970-х гадоў у продажы пачалі з’яўляцца маленькія тэлевізары, што маглі працаваць ад аўтамабільнага акумулятара. Кожны вечар у Моньках арганізоўваліся «глядзельныя залы». Тэлевізар, падключаны да акумулятара, ставіўся на страху нашага «Жыгулёнка». Дзеці мелі магчымасць глядзець мультыкі, дарослыя ж – рэгулярную маскоўскую праграму «Время» (гэты канал быў найбольш моцны і яго хвалі лёгка лавіліся нават у лесе. На той час у Мінску – цяжка паверыць – увогуле існавала толькі тры тэлевізійныя каналы).

Усе мерапрыемствы, скіраваныя на выкананне інтэлектуальнай праграмы сезоннага летняга існавання хутаран, ажыццяўляліся пераважна на ўлонні прыроды. На свежым паветры стаяў вялікі стол, за ім харчаваліся, за ім гулялі ў настольныя гульні, чыталі, малявалі, на ім пісаліся лісты да родных і блізкіх... Хапала дзецям часу і на актыўныя творчыя забавы. Тут, пад адкрытым небам, ставіліся на фоне прыродных дэкарацый самадзейныя выставы, ладзіліся канцэрты, разыгрываліся розныя прызы. Жыццё тут, у Моньках, і ўдзень, і ўвечары поўнілася чудадзействамі...

Асаблівым пантэстычна-рамантычным настроем вызначаліся Уладзімір Караткевіч і Яраслаў Вашчак, галоўны дырыжор Беларускага тэатра оперы і балета, звязаны з нашай сям’ёй сумеснай працай і цеснымі кантактамі з Кабржыцкімі праз папярэднія гады працы ў Львове. Караткевіч і Вашчак зацята «спавядалі рэлігію прыроды». Усе мы з гумарам згадваем, як знерваліся нашы сябры, аднойчы ўбачыўшы, што буйныя зараслі крапівы за хатай зніклі. А яны ж прыводзілі іх у такі творчы экстаз! Сялянская душа Пятра Іосіфавіча па-свойму зразумела «стандарт прыгажосці» інтэлігентаў. І ён, «каб бур’яны не шпэцілі пісьменніцкае і дырыжорскае вока», скасіў высозную крапіву пад корань...

Неспрактыкаванасць і дзіцячая наіўнасць паэтычных натур нашых старэйшых сяброў, часам сутыкаючыся з прозай жыцця, не магла не выклікаць у іх і настрою расчараванняў. Так, вялікае памяшканне колішняга хутарскога хлеба наш дырыжор марыў ператварыць у своеасаблівую гасцёўню, каб там, паставіўшы піяніна, можна было наладжваць пры аказіі канцэрты. Сцены хлеба спрабавалі абабіць акуратнымі ячэйкамі, што выкарыстоўваюцца для ўпакоўкі яек на продаж. Атрымалася і арыгінальна, і нават утульна. Але ж праз зіму ячэйкі былі пашкоджаны няпрошанымі жыхарамі – грызунамі, што прыйшлі з поля, хаваючыся ад маразоў. Замест ідэі з гасцёўняй нарадзілася іншая. Яраслаў Вашчак усур’ёз пачаў марыць перавесці ў Монькі састарэлую дэкарацыю тэатральнай выставы. Яму верылася, што ў лесе можна паставіць хатку, якая б паварочвалася, як у казцы, за рухам сонца! Яго мары падтрымліваў і Уладзімір Караткевіч. Аднак нават на сцэне тэатра, у сярэдзіне гарадскога памяшкання пад аховай страхі пры сезонным ацяпленні, ажыццявіць падобную мару было досыць рызыкаўна. Перспектыўнасць жа яе ў Моньках – з іх натуральнымі прыроднымі ўмовамі, пад адкрытым небам, без атрыбутаў гарадской цывілізацыі (напрыклад, электрычнасці, электраматора), – гэта было, без сумнення, чыстай вады манілаўшчынай...

Аднак паўтаруся: і радасных момантаў было нямала. Так, на хутары існавала традыцыя штодзень збірацца на ўзгорку перад хатай для провадаў сонца. Улетку, пры беларускіх доўгіх вечарах і «белых начах», гэтае відовішча было проста грандыёзна ўрачыстым. Здаралася, што на такі прыродны спектакль выходзілі палюбавацца і «законныя гаспадары» лесу: выбягалі з гушчароў і пералескаў зайчыкі, сярод пасеваў лубіну, грэчкі, збожжавых культур варушыліся перапёлкі, трэніравалася да палётаў і іншая птушыная моладзь. Калі ж завіталі да нас паважныя, гордыя ласі, стоеная, сцішаная радасць – каб не палохаць прышэльцаў – перапаўняла душы і дзяцей, і дарослых. І кожны раз прыгадваўся верш Уладзіміра Караткевіча «Белавежскі алень». У дыялогу паміж лірычным героем і ласём сэнсавы акцэнт робіцца на адказ ляснога прышэльца:

За спакоем тваім сонца майскае радасна сочыць,
Над табою ў блакіце бязмежных лясоў палавень.
Дык чаму ж у тузе твае мудрыя, сумныя вочы,
Белавежскі алень?...

І адказваюць вочы, рахманья, поўныя жалю:
– Як схаваць мне тугу, і пакорлівасць лёсу, і жах,
Калі тысячы год маіх продкаў падступна хапалі,
Калі сто пакаленняў канчалі жыццё на зубах?

Я ляжу ля кармушкі. Лагодны і радасны ранак
Сотні сонечных зайчыкаў сыпануў мне на бок.
Але сню я бязлітасны пошчак крываваых маланак
І – ў зеніце прыпынены – мой апошні скачок.

І ў вачах маіх, чорных персідскіх, тужліва-бяздонных,
Ёсць вышэйшая мудрасць пяхчотных і ўпартых істот,
Бо на гэтай няладнай зямлі мы ратуем ад вечнага скону
І ўратуем наш добры і моцны народ [1, с. 106–107].

Шырокія гісторыка-культурныя аlyзiі патрыятычнай iнтрадукцыi гэтага верша У. Караткевіча, закладзеныя ў працытаваныя радкі, былі папярэдне асэнсаваныя з дзецьмі ў нашых даверлівых гутарках. У час вечаровых далучэнняў да прыроды, да сустрэчы з монькаўскімі лясямі-аленямі мы разам усе прагаворвалі канчатак гэтага цудоўнага твора:

Ён ідзе да мяне і да друга, як сцішаны вецер,
Галаву падстаўляе, спадзяецца, што сэрца кране:
«Вы мяне не зачэпіце? Вы мяне зберажэце?
Пашкадуйце мяне!
Калі ласка...
Пашкадуйце мяне...» [1, с. 107].

Мастацкае слова паэта Караткевіча дапамагала разуменню знітанасці людзей і прыроды, пазнанню заканамернасці сувязей усіх форм жыццядзейнасці чалавека, спрыяла выхаванню ў дзяцей стану, які цяпер стала папулярным пазначаць як «экалогія душы»...

Здаралася, што Пётр Іосіфавіч пакідаў нам на ноч каня – «для выпасу». І не толькі з прагматычна-гаспадарчых прычын. Бо «сяброўства» з канём, як справядліва лічыў дзед Пятро, таксама спрыяла таму ж самаму «выхаванню душы» ўнукаў. Для дзяцей кантакты з канём былі заўсёды жаданымі. Асабліва любіў каня наш старэйшы сын Усевалад, які навучыўся ад дзеда ўсіх прамудрасцяў абыходжання з канём. І ўмеў каня запрэгчы, і нават працаваць з канём у полі...

На асобныя аповеды просяцца ўспаміны пра знаёмства з канём нашых гарадскіх сяброў. Так, Яраслаў Вашчак, выкшталцоны гараджанін, шчасліва аглядаў яго з усіх бакоў, спрабаваў сам яго напаіць, пачысціць яго грыўку. Аднак да ўсяго патрэбна мець адпаведныя веды. Уладзімір Караткевіч, узброены вопытам продкаў, з «разумным сябрам» вёў размовы «вочы ў вочы», стоячы непасрэдна перад канём. Вашчак жа аднойчы ледзь сур'эзна не паплаціўся за «парушэнне правілаў бяспекі». Знаходзячыся ззаду каня, загаворваючы з ім і лапчачыся да каня, ён ледзь не атрымаў у адказ ад насцярожанага кампаньёна капытом у нагу. Нездарма ёсць прымаўка: абыходзь каня спераду, а трамвай ззаду. Спрабавалі нашы сябры выявіць і казацкі спрыт: вельмі хацелася ім праехацца конна! Але ж падобнага роду эксперыменты былі ўжо не пад сілу людзям іхняй фізічнай загартоўкі, ну ды і іхняга ўзросту...

«Вызначальныя кіты» інтэлектуальнай і душэўнай экзістэнцыі хутаранцаў. «Хлеба і відовішчаў» – такім быў дэвіз старажытных рымлян, формула іх дзяржаўнага мыслення. Нешта з гэтай даўнейшай метафары, мадыфікавана засвоеная тысячагадовай практыкай розных народаў і розных краін, дайшло і да сучаснасці. У аснове нашага хутаранскага існавання быў закладзены пашыраны намі канцэпт «некалькіх кітоў». Мая мама, доктар па прафесіі, арыентавалася на чысціню як залог здароўя. Да таго ж – яна была эстэтам. І ганарылася ўласна прыдуманай фармуліроўкай, якая гучала як патрабаванне: «Ва ўсім неабходна прытрымлівацца эстэтыкі культуры быту!» Мы ўсміхаліся з пэўнай таўталогіі, закладзенай «для ўрачыстасці» у гэту фразу. Аднак яна прыжылася, і дагэтуль уваходзіць у наш жартоўны сямейны лексікон. Аскетызм побытавых умоў не зводзіўся на хутары да прымітыву, а спалучаўся з імкненнем да прыгажосці. Праца і эстэтыка побыту – гэтым вызначаўся эталон жыцця ў яго рэальна-прагматычных праявах. У інтэлектуальных вымярэннях несумненнымі «кітамі» выступалі літаратура і тэатр.

Першаступенны жыццёвы абавязак – праца. У Моньках ён, вядома ж, датычыўся найперш саміх гаспадароў хутара. Пераважна ўсе мы – дзеці горада, і далучэнне да многіх рэалій, звязаных з вясковымі ўмовамі жыцця, былі для нас у навінку. Цяжкасці і нязручнасці – пераконвалі мы сябе – патрэбна ўспрымаць як «экзотыку», загартоўку. І імкнуліся працоўныя будні напаўняць радасцю існавання. Не буду прыхоўваць: цешыла «гараджан» усведамленне таго, што гэтыя цяжкасці – часовыя. Многія ж людзі вёскі жывуць у падобных клопатах усё жыццё. І мы як інтэлігенты адчувалі нават пэўную вінаватасць перад народным вясковым агулам. У мяне асабіста ўвесь час у душы гучаў эпахальны зварот Аляксандра Блока да расійскай інтэлігенцыі, у тым ліку да беларускіх адраджэнцаў «нашаніўскай» пары і знакамітых украінцаў-«просвітян», пра «сплачванне доўгу» народу.

Наша хутаранскае існаванне не магло не імкнуцца да нейкага ўдасканалення. Аднак спецыяльнай праграмы на будучыню мы не складалі з прычыны абсалютна абмежаваных магчымасцей. Маёмасць, матэрыяльны бок, афіцыйныя грамадзянска-сацыяльныя рамкі дазволенага і г. д. не давалі разгарнуцца, як гэта практыкуецца ва ўмовах сённяшняга часу, у бачанні перспектывы існавання хутара як такога, нашага хутаранскага жыцця – у прыватнасці. Як жа маглі рэалізоўвацца гэтыя настроі ў абсягу прасторы індывідуальнага прыватнага сямейнага быцця на беларускім хутары 1980-х гадоў? Найперш – у працы над уласным маральным удасканаленнем. Гэта праца выкарыстоўвала і адукацыйны, інтэлектуальны багаж, атрыманы ва ўніверсітэцкіх сценах, і народны вопыт, які міжвольна ўспрымаўся з навакольнай рэчаіснасці.

Найцяжэйшай і найбольш адказнай была задача выхавання дзяцей. Усё нараджаецца з любові. Нашы сыны былі ахутаныя любоўю і з боку нас, бацькоў, і з боку дзядоў і бабуль. І з боку нашых сяброў, якія, наведваючы нас, заўсёды цешыліся: «Якое

б ні было надвор'е, у вас у хаце заўсёды пануе светласць, бо вашы дзеці – як сонечныя праменні, завадныя, жывыя-рухавыя, як “сонечныя зайчыкі”...»

Зразумела, выхаванне дзяцей абаліралася найперш на ўсведамленне сваіх абавязкаў старэйшымі пакаленнямі, бацькамі і дзядамі. І цвёрдае перакананне: толькі праца робіць чалавека чалавекам, homo sapiens, – знаходзіла на хутары шмат магчымасцей для яго рэалізацыі. Дзеці дапамагалі ў побыце, вядома ж – у залежнасці ад узросту. У кола іх абавязкаў – па магчымасці – ўваходзілі і дапамога ў апрацоўцы зямлі (праполка, паліў градак), і далейшы збор ураджаю. І забеспячэнне пакупнымі прадуктамі: малочнымі – паходы праз лес на суседні хутар, дзе трымалі кароўку, таварамі з крамы – паходы за 5 км у ракаўскі магазін. З суседняга хутара ці з Ракава (тут ужо – бідонамі і пераважна на машыне) дастаўлялася і пітная вада. Для тэхнічных патрэб вада прыносілася з сажалкі. І ўсе і ўсё знаходзілася заўсёды ў належнай чысціні.

Светлыя летнія дні былі падпарадкаваны некалькім відам супольных заняткаў. Зранку збіраліся ягады і грыбы. Удзень з Ракава ў Монькі прыязджаў на веласіпедзе Пётр Іосіфавіч, касіў траву, а мы ўсёй сям'ёй дапамагалі яму: варушылі-сушылі сена, складалі ў копки, каб потым, нарыхтаваўшы корм на зіму, звесці яго ў Ракаўскую пуно для любімай кароўкі Зоркі. Гэта мы называлі «ўласным укладам у дзяржаўную харчовую праграму».

Такім чынам, у арганізацыі побыту спрацоўвала логіка запатрабаванасці чалавечага арганізма. Улічваліся канкрэтныя запыты сацыяльнай праграмы жыцця. Сюды ўваходзіла арганізацыя здаровага ладу жыцця. На патрэбным ўзроўні наладжвалася і харчаванне. Калі наведвалі нас госці, было чым пачаставаць і іх. Жонка Яраслава Вашчака Эмілія Іванаўна, балерына ў мінулым, заўсёды прыгаворвала, тэатральна ўскідваючы рукі ад здзіўлення: «Как, в таких условиях, и обед из трех блюд?!» Адмысловай кулінаркай была мая мама Клаўдзія Васільеўна. І тут яе заслугі былі надзвычайныя.

Кожны з нашых дзяцей меў магчымасць выяўляць свае схільнасці. Пятрусь любіў майстраваць, вучыўся карыстацца малатком, дзед Пятро далучаў яго да рамонтна-будаўнічых спраў: разам клалі падлогу, «улагоджвалі» печ, што дыміла, узводзілі дах над верандай. Максім ахвотна выконваў функцыі сувязнога паміж Монькамі і Ракавам. Трымалі мы сабаку – сучку па мянушцы Ліра. Яна была ўсіхняй любіміцай, але найбольш апекаваўся ёю Максім. Ліра была настолькі кемлівай, што нават сама магла ажыццяўляць рэйды паміж хутарам і домам дзеда ў Ракаве – як натрэніраваны паштовы голуб. На старэйшага з дзяцей Усевалада ўскладалася адказнасць за бяспеку дзіцячай пабыўкі. У кожнага з хлопцаў было сваё любімае дрэва – пераважна высонняы бярозы, што выкарыстоўваліся як дазорныя вышкі. Аўтарытэт старэйшага брата быў неаспрэчны. Разам яны часцяком выпраўляліся «ў разведку» – вывучаючы наваколле. І мы былі спакойныя, бо малодшыя былі пад наглядом старэйшага, яны не заблудзяцца ў лясных абшарах, у выпадку нейкага форсмажору старэйшы дасць усім раду, прыме правільнае рашэнне. Кожную раніцу, незалежна ад надвор'я, дзеці гуськом ішлі праз лясок да сажалкі, каб акунуцца ў яе крынічнай вадзе. Сажалка – як вока – была ахаваная ад вятроў укружавую старымі елкамі, соснамі, вербалозам. Дзеці загартоўваліся. І было ім зацішна і ўтульна, як у добрай казцы...

Дзеці змалку былі прывучаныя да кнігі. Чытанне было ўнутранай патрэбай, працай іхняй душы. Зрэшты, добрая літаратура прыносіць і эстэтычнае задавальненне, і выхаваўчыя функцыі выконвае. Так, ніколі не забуду, як радасна ўспрымалі нашы дзеці кнігі Васіля Віткі. Новае яго выданне станавілася сапраўдным святам у нашым доме. Ілгачь – нельга. Вядомая ісціна. Так унушалі дзецям дарослыя. Дзед Васіль – так ён, Вітка, любіў называць сам сябе перад дзіцячай аўдыторыяй – умеў маральны аспект падаць ненавязліва і далікатна, але па-мастацку выразна. Прывяду тут адзін толькі маналог-скаргу з Віткавага верша-карацелькі: «У мяне душа баліць: // Каця смятану злізала, // А на коціка сказала...» Вобраз пакрыўджанага коціка выклікаў спагаду і асуджэнне ўчынку дзяўчынікі, якая схлусіла і несправядліва абвінаваціла ката...

Хлопцы падрасці, вельмі рана навучыліся самі чытаць. Мы выпісвалі для сыноў дзіцячыя часопісы: беларускую «Вясёлку», украінскія «Малятко» і «Барвінок», рускія «Мурзилку» і «Весёлые картинки». І Усевалад, і Максім, і Пятрусь атрымлівалі сапраўдную асалоду, спасцігаючы адметнасці блізкіх славянскіх моў, адначасна ўсведамляючы і іхнюю своеасаблівасць, водар непаўторнасці і самабытнасці. Яны лёгка пераключаліся – пры патрэбе – з адной мовы ў гутарцы на іншую, чытаючы, арганізоўвалі «майстар-класы» з мастацкага перакладу. Гэтыя мовы былі і ў нашай

жыццёвай практыцы: Рагойшаў род, зразумела, быў беларускамоўны, мой бацька і Яраслаў Вашчак гаварылі па-ўкраінску. Мая мама, родам з далёкай Сібіры, лічылася рускай, яе родзічы, якія наведвалі нас і ў Меньках, сярод іх і блізкая, любая нам сям'я кіношніка Сяргея Бадрова, – далучалі нас і да рускай культуры.

Беларуса-ўкраінскі творчы стрыжань сяброўскага кола «монькаўскай рабінзаніяды». Сюды, на хутар, завітвалі да нас тыя нашы найбліжэйшыя сябры, хто быў ужо душою зроднены з Ракаўскімі пенатамі, домам Пятра і Валянціны Рагойшаў. Гэта і Уладзімір Караткевіч, і Алег Лойка, і Сяргей Панізьнік, і Алесь Траяноўскі, і Лявон Левановіч, і Рыма Кавалёва... Адносная прывольнасць Монькаўскіх умоў, прастора, менавіта дачны расклад жыцця на хутары, да таго ж і агульнасць светапоглядная гаспадароў і прыездных, – усё гэта стварала асабліваю аўру, мела сваю прыцягальнасць. Асабліва значнымі для нас былі сустрэчы, што складалі беларуска-ўкраінскі творчы стрыжань узаемнасці. Нашы творчыя сябры пераважна не валодалі ніякімі практычнымі навыкамі гаспадарання. І каб не прыніжаць іх самалюбства, пры іх мы не арганізоўвалі ніякай талакі. А вось інтэлектуальныя размовы – агульная стыхія. З пісьменнікамі і тэатраламі-акторамі з Беларусі і Украіны мы абмяркоўвалі агульначалавечыя гуманістычныя праблемы: каханне, вернасць і самаахвярнасць, мастацтва і абавязак, прагматычнае, этычнае і эстэтычнае.

Памятнымі засталіся на ўсё жыццё нашы вечаровыя пасядзелкі ў Меньках у кампаніі Уладзіміра Караткевіча і львоўскага прафесара Івана Аксеньцевіча Дзенісюка, знаўцы і беларускай літаратуры, кіраўніка маёй кандыдацкай дысертацыі, прысвечанай украінска-беларускім літаратурным сувязям. І. А. Дзенісюк быў шчаслівы ад магчымасці бліжэйшага знаёмства з Караткевічам. Усе разам мы далучаліся да гаворкі пра літаратуру. Канкрэтна – мова вялася пра Лесю Украінку. Наш украінскі сябар быў узгадаваны ў лясах Вальні, родных мясцінах знакамітай Лесі Украінкі. Зачараваны Монькамі, успрыняўшы іх прыроду як напамінак пра родныя краявіды, Дзенісюк быў у захапленні ад набліжэння прыроды хутара да паэтыкі драмы-феерыі украінскай пісьменніцы «Лясная песня».

«Старезны, густы, предковічний ліс на Волині. Посеред лісу прастора галява з плакучою березою і з великим прастарим дубом. Галява скраю переходить в куп'я та очерети, а в одному місці в яро-зелену драговину – то береги лісового озера, що утворилося з лісового струмка. Струмок той выбігає з гушавини лісу, впадає в озеро, потім, по другім боці озера, знов витікає і губіцца в хащах. Саме озеро – тиховодне, вкрите ряскою та лататтям, але з чистим плесом посередині. Містина вся дика, таємничая, але не понура, – повна ніжноі, задумливоі поліської краси» [7, с. 9]. З такой лірычнай прозы пачынаецца «Пралог» да «Лясной песні». Той, хто ведаў творчасць Лесі Украінкі, трапляючы ў Менькі, быў узрушаны да глыбіні душы дзівосным падабенствам беларускага хутара да Лесінага вальнскага пейзажа. Беларуская прырода дарыла тыя ж зароды духоўнасці, абуджала высокія эмоцыі, думкі, асацыяцыі.

Вядома, вялікім паклоннікам творчасці Лесі Украінкі, знаўцам яе паэзіі і драматургіі быў і Уладзімір Караткевіч. Усе разам мы, паводле ўзору «Лясной песні», «адорвалі» цудоўныя дубы, што «панавалі» на нашым падворку, славытымі імёнамі. Так, найбольш важны дуб стаў называцца «Дуб Леў», бо ўспрынялі яго як увасабленне Лесінага ваяра – «Дзядзькі Льва», ахоўніка гармоніі паміж чалавекам і прыродным наваколлем. Меншы дуб атрымаў назву «Дуб Мікіта» – тут асацыяцыі спрацавалі з аглядкай на казачнага Мікіту з твораў Івана Франка. Нарэшце – маладзейшы з дубоў ва ўяве нашых сяброў наблізіўся да славутага Янкі Купалы, беларускага песняра, які ледзь не нарадзіўся пад Ракавам. Зрэшты, і Вязынка не такая ўжо і далёкая ад нашых Менькаў – менш чым за два дзясяткі кіламетраў... Такім чынам, маладзейшы дуб ласкава назваўся «Дуб Ясік»!..

Цудоўныя паэтычныя замалёўкі з «Лясной песні», прасякнутыя фальклорным лірызмам, створаныя паводле фальклорных паэтычных увасабленняў, – з аднаго боку, з другога – стаіцызм, моцнасць духу Лесі Украінкі натхнялі Караткевіча на ўласную творчасць у аналагічным ключы. Прафесар І. А. Дзенісюк – знакаміты спецыяліст па ўкраінскай літаратуры канца XIX – пачатку XX стст. – дзівіўся з пранікнёнасці Караткевіча ў сакрэты майстэрства Лесі Украінкі.

Памятнымі і плённымі былі Монькаўскія сустрэчы Уладзіміра Караткевіча і Яраслава Вашчака. Урадженец Львоўшчыны, Яраслаў Антонавіч Вашчак, ужо будучы прадстаўніком беларускай культуры, з асаблівай увагай ставіўся да калег з Украіны. Прычын для гэтага было шмат. Канечне ж, Вашчак сумаваў па радзіме. Другое – яму

хацелася пераканаць сваіх землякоў, што адлегласць у прасторы і ў часе не знішчыла ў ім тое святое, што для кожнага з нас мае назву патрыятызм. Таму і сустрэкаў ён з радасцю ў Меньках, і прывозіў сам на хутар многіх тэатральных калег, якія часта гастралівалі ў Беларусі. Сярод іх – гонар украінскага тэатральнага мастацтва Багдан Ступка, а таксама Віталь Рассталны, Сяргей Данчанка, Багдан Казак, Фёдар Стрыгун, што ўвайшлі ў маё жыццё з яшчэ з часу львоўскага студэнцтва.

Сцэнічныя таленты сяброў падмацоўваліся за кошт іх другога «Я» – мудрацоў-аналітыкаў. Здаралася, з іх удзелам у Меньках адбываліся своеасаблівыя «хутарскія акадэміі». У прыватнасці, кожны дзяліўся сваім асабістым ва ўспрыманні твораў волатаў украінскага пісьменства Лесі Украінкі, Івана Франко. І было да чаго прыслухацца! Вячаслаў Кабржыцкі і Яраслаў Вашчак у свой львоўскі перыяд творчасці ажыццявілі пастаноўку прэм’еры оперы кампазітара Віталія Кірэйкі «Лясная песня»: Кабржыцкі выканаў ролю Лукаша, Вашчак – ставіў спектакль і дырыжыраваў ім. Абодва яны ўпісалі важную старонку ў мастацтва Украіны, здзейсніўшы і пастаноўку оперы «Украдзенае шчасце» кампазітара Юрыя Мейтуса паводле аднайменнай знакамітай драмы Івана Франко (Кабржыцкі – Мікола Задарожны, Вашчак – дырыжор і пастаноўшчык выставы). Багдан Ступка выявіў сябе як арыгінальны інтэрпрэтатар Франковых ідэй у кінафільме «Украдзенае шчасце». Не адно акцёрскае пакаленне вучылася на гэтых, можна сказаць, эпохальных выставах.

У атмасферы даверліва-спавядальных размоў, побач з класічнымі інтэрпрэтацыямі, нараджаліся і «новыя рэцэпты» ўспрымання літаратурных шэдэўраў. І гутаркі пра літаратуру і музыку пад лагодны, задумліва-плаўны, зрэдку трывожны, а найчасцей бадзёры акампанемент прывольных лясных дрэваў – усё гэта стварала тую атмасферу «работы душы», пра якую так цудоўна напісаў рускі паэт Мікалай Забалоцкі: «Не позволяй душе лениться! // Чтоб в ступе воду не толочь, // Душа обязана трудиться // И день, и ночь, и день, и ночь!» Калі дазвалялі наша вялікае сямейнае кола і працоўныя клопаты, мы з радасцю наведвалі нашых сяброў на іх радзіме, паглыбляючы сваё ўспрыманне ўкраінскай душы, ментальнасці братняга народа.

Вось так, на ўзроўні рацыянальна-эмацыянальным, выпявала і творчае крэда Вячаслава Рагойшы. Ён, як вядома, напісаў шмат прац пра ўкраінскую літаратуру, пра беларуска-ўкраінскія літаратурныя сувязі, пераклаў нямала твораў украінскага прыгожага пісьменства і ўрэшце сцвердзіў сябе як выдатны перакладчык украінскіх класікаў Лесі Украінкі, Івана Франко, Міхайла Кацюбінскага, Алеся Ганчара і інш. на беларускую мову. Украінскі бок мае ўсе падставы лічыць Вячаслава Рагойшу сваім паўнамоцным прадстаўніком у сферах беларускай культуры, яго перакладчыцкая і даследчыцкая дзейнасць у галіне ўкраінкі адзначана ва Украіне Міжнароднай літаратурнай прэміяй імя Івана Франко, прэміяй Дмытра Нітчанкі. Як падкрэсліў вядомы ўкраінскі пісьменнік і літаратуразнавец Міхайла Слабашпіцкі, «літаратуразнавец і педагог Рагойша стаіць у шэрагу такіх актыўных інтэрпрэтатараў нашай літаратуры, як, скажам, Аркадзь Куляшоў, Рыгор Барадулін, Уладзімір Караткевіч, Ніл Гілевіч, якія прынеслі ў сваю культуру яскравыя мастацкія інтэрпрэтацыі нашых выдатных твораў» [6, с. 634]. Бо мастацкі пераклад – гэта і няспынная адухоўленая творчасць, і эфектыўны інструмент камунікатыўнай дыпламатыі. Аналізуючы кнігу Івана Франко «Народзе мой...: творы», што выйшла ў перакладзе В. Рагойшы на беларускую мову ў мінскім выдавецтве «Мастацкая літаратура» ў 2006 г., выдатнейшы ўкраінскі паэт, Герой Украіны Дмытро Паўлычка пісаў: «Тры паэтычныя творы (“Пралог” да паэмы “Майсей”, “Калі б ведаў чары...”, “Таварышам з турмы”), тры апавяданні (“Сойчына крыло”, “Хама з сэрцам і Хама без сэрца”, “Як русін тоўкеся па тым свеце”), драма “Украдзенае шчасце”, філасофска-палітычны дыялог “Пры сконе веку” – такі лаканічны змест у загаловах, але якая шматграннасць, якая бессмяротнасць Франковая!.. Пераклады робяць такое ўражанне, быццам бы гэтыя рэчы былі і напісаны на беларускай мове. Чытаеш і забываеш, што гэта пераклад. Свежасць Франковага мыслення, мастацкага пісьма адчуваеш нанова, перажываеш зноўку ўсё прачытанае, нібы ўпершыню дакранаешся да нейкай дарагой, спаконвечнай мовы тваёй душы» [2].

Згаданыя факты мастацкай творчасці, назіранні над псіхалогіяй міжнацыянальнага шлюбу дазваляюць зрабіць наступныя канкрэтныя высновы. З аднаго боку – ўнутрысямейныя зрухі ўзаемапазнання спрыялі імкненню да глыбейшага выяўлення ўласнага «Я», захаванню рыс аўтэнтычнасці. З другога – ўзаемаўвага засцерагала ад праяў эгаізму, аўтарытарызму, арыентацый на «ўладу і сілу». Няспынны дыялог забяспечваў пераадоленне магчымых элементаў асабістай дыктатуры аднаго з членаў

сям'і, спрыяў выспяванню гуманітарнай свядомасці яго ўдзельнікаў, становіўся залогам дэмакратычнай сямейнай атмасферы...

На вялікі жаль, супольна шчаслівых хутаранскіх гадоў у нашым жыцці было толькі пяць.

Лета 1984 года абяцала быць вельмі насычаным на сустрэчы, на абдымкі, шчырыя размовы і мары, выношваліся цікавыя планы на перспектыву. Аднак менавіта ў ліпені 1984 года адбыўся першы ўдар па гарманічнай зладжанасці хутаранскага існавання: не стала Уладзіміра Караткевіча.

Услед за горкім летам 1984 трагічным для нас і нашых блізкіх стаў і 1985 год. У ліпені пайшоў на свой вечны спачын мой бацька. Провады ўкраінца, што ў канцы свайго жыцця ўспрыняў усёй душою, усім сэрцам Беларусь як родную краіну, адбываліся вельмі годна. У пахаванні Кабржыцкага Вячаслава Апанасавіча ўзялі ўдзел прадстаўнікі мясцовай, раённай, сталічнай грамадскасці. Апошні шлях заслужанага артыста Украіны з Пляца Волі да ракаўскіх праваслаўных могілак быў усыпаны кветкамі. Раней кветкамі віталі яго выступленні на тэатральнай сцэне ўдзячныя слухачы-гледачы. З кветкамі праводзілі артыста і ў апошні шлях...

А ў кастрычніку таго ж года не стала і Пятра Іосіфавіча Рагойшы. Пахаванне адбывалася пад жалобныя гукі музыкаў. Разам з дырыжорам Яраславам Вашчаком на развітанне прыехалі і артысты аркестра Вялікага тэатра оперы і балета Беларусі.

Пасля смерці мужа мала пратрымалася і Валянціна Антонаўна: не прайшло і двух год, як інсульт прыкаваў яе да ложка амаль на шаснаццаць год...

Без нашых бацькоў монькаўскі хутар асірацеў. Вядома ж, мы стараліся падтрымліваць усталяваныя традыцыі лясной рабінзаніяды. Тады-сяды наведваўся ў Монькі і Яраслаў Вашчак, аднак неўзабаве, у 1989 годзе, і ён пакінуў гэты свет. Сядзіба Рагойшаў у Ракаве – хата на Пляцы Волі – ўсё больш патрабавала нашых рук, нашага догляду. І загарадным цэнтрам нашага сямейнага жыцця, духоўнага яднання з сябрамі зноўку стаў, як гаварыла мая мама ўслед за Караткевічам, – «прыўкрасны Ракаў». Сваю ўдзячную памяць пра радзіннае і ранейшае сяброўскае кола мы з дзецьмі імкнемся ўвасабляць у створаным намі ў Ракаве Музеі поліэтнічнай культуры Ракаўшчыны...

«Не толькі месца ўпрыгожвае чалавека, а і чалавек месца». Да нашага выпадку гэта народная прымаўка мае непасрэдня дачыненні. Бо месца цешыла нас, стварала настрой, арганізоўвала, выходзіла, уплывала на логіку, эмоцыі. І яшчэ – абуджала інтуіцыю. Быццё павінна і можа быць спасцігнута інтуітыўна, – адна з зыходных пазіцый першых экзістэнцыялістаў. І з гэтым нельга не пагадзіцца.

Філософы разглядаюць інтуіцыю як здольнасць спасціжэння ісціны шляхам яе непасрэднага перажывання, як працэс непасрэднага атрымання ведаў шляхам «цэласнага спасціжэння сябе», цэласнага схоплівання праблемнай сітуацыі без апоры на логіку мыслення. І яшчэ: інтуіцыя – гэта падсвядомая выснова, што неспадзявана нараджаецца на падставе творчага ўяўлення, эмпатыі, абагуленасці папярэдняга вопыту.

На якія канцэпты існавання маглі абапірацца мы ў нашым хутаранскім быцці? Сёння, пераглядаючы тыя гады супольна праведзенага часу ў сямейным яднанні, у кантактах з найбліжэйшымі сябрамі, падключыўшы да ўспрымання мінулага і розум, і сэрца, і душу, можна сказаць, што кіравалі намі і логіка, і інтуіцыя, і эмпатыя.

Стан эмпатыі – калі сэрцам адчуваеш тое, чым поўніцца ў канкрэтных абставінах душа блізкага вам чалавека. Вы ўспрымаеце яго перажыванні, яго эмоцыі. Вы падзяляеце іх без канкрэтных зваротаў да высвятлення ўзаемнага эмацыянальнага стану. Вы нібыта на месцы гэтага чалавека, вы ўспрымаеце свет праз яго вопыт і яго пачуцці...

Старэйшына роду Рагойшаў – усімі любімы і паважаны Пётр Іосіфавіч як сапраўдны беларус быў ментальна знітаваны з лесам на свядомым і на падсвядомым узроўнях. І працай у маладыя гады, калі ладны лясны надзел уваходзіў ва ўласнасць іхняй вялікай сям'і. І ў гады ваеннага ліхалецця, калі лясныя гушчары шмат разоў ратавалі яго як партызанскага сувязьніка ад фашысцкага пераследу.

У памяці Вячаслава Рагойшы лес не мог не зафіксавацца ва ўсёй сваёй складанай гаме ўваходжання ў жыццё беларуса. Ён, яшчэ будучы малым дзіцяткам, адчуў і ахоўныя, і пагрозлівыя ўласцівасці лесу: разам з маці даводзілася жыць-перахоўвацца ў лясных буданах, калі насоўвалася пагроза з боку нямецкіх сіл: аблавы вёскі, падпал хат і іншае. Пазней, ужо ў мірны час, не абыходзіліся яго няхітрыя дзіцячыя забавы на недалёкіх ракаўска-монькаўскіх узлесках без гульняў «у партызаны». Даваў лес і дрэва на аднаўленне зруйнаванага вайною жылля. І гадаваў лес у галодныя пасляваенныя

гады... Нездарма ў Вячаслава Рагойшы ўжо ў сталым узросце нарадзіліся лаканічныя радкі, верш, які можна лічыць філасофскім.

Наш лёс

Наш лес –
Наш лёс
З добром
І без.
Не трэба
Слёз!
Наш лёс –
Наш лес... [3, с. 142]

Монькаўскі хутар, упісаны ў лясную прастору, увайшоў арганічна ў нашу сямейную біяграфію. Прайшло некалькі дзесяцігоддзяў з тых бласлаўнёных, даўніх ужо 1980-х гадоў. Сёння наш хутар адраджаецца. Працяг традыцыі – на падсвядомым і свядомым узроўнях – ажыццяўляецца рукамі ўнука і праўнука Пятра Іосіфавіча Рагойшы – Максіма Вячаслававіча і Станіслава Максімавіча Рагойшаў.

Такім чынам, міжнацыянальная квадрыга – нашы бацькі Рагойша Пётр Іосіфавіч, Кабржыцкі Вячаслаў Апанасавіч, нашы сябры Уладзімір Сямёнавіч Караткевіч, Яраслаў Антонавіч Вашчак – адыгралі асаблівую ролю ў фармаванні нашай сям’і. Святло іх прысутнасці нязгаснае. Яно працягвае азараць і сённяшняе жыццё. Мы сціпла спадзяваемся, што праявы іх душэўна-духоўнага патэнцыялу знайшлі адбітак не толькі ў нас, але і ў нашых дзецях.

Магчыма, магія юбілейнай шлюбнай ізмарагдавай лічбы 55 паспрыяла пэўнай ідэалізацыі майго ўласнага вопыту. Аднак пераканана: узоры мінулага могуць актывізаваць імкненне людзей да самаўдасканалення, пастымуляваць новыя пакаленні да мэтанакіраваных пошукаў найбольш эфектыўных форм зносін паміж людзьмі, народамі, іх культурамі, паспрыяць выяўленню рэальных паспяховых магчымасцей адаптацыі прадстаўніцамі розных нацыянальнасцей ў агульным соцыуме.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Караткевіч У. С. Збор твораў. У 25 т. Т. 2. Паэзія, 1961–1984 / Уладзімір Караткевіч ; падрыхт. тэкстаў і камент. Анатоля Вераб’я ; рэд. тома Вячаслаў Рагойша. Мінск : Маст. літ. 2012.
2. Павличко Д. Иван Франко – білоруською! / Дмитро Павличко. Літаратурна Україна. 2009. 2 липня.
3. Рагойша В. Полюс цяпла. Вершы / Вячаслаў Рагойша. Мінск : Кнігазбор, 2007.
4. Рагойша В. Портрет эпохи, або Митці, які едналі і еднаюць украінську і білоруську культуры (у трох частінах) // Вища школа (Київ). 2021, № 7–8. С. 31–61; № 9. С. 21–49; № 10. С. 72–109.
5. Рагойша В. Пра жонку-юбілярку Таццяну Кабржыцкую. І крыху пра сябе // Роднае слова. 2021. № 9. С. 31–38.
6. Слабошпицький М. Нам на Вас пощастило! Відкритий лист замість сільветки про золоте подружжя / Михайло Слабошпицький // З присмеркового дзеркала. Те, чого ви не прочитаете в історії літератури: спогади. К.: Ярославів Вал, 2020. С. 631–638.
7. Українка Леся. Лісова писня. драма-феерія в 3-х діях / Леся Українка; зпорядкув. С. Романов, Т. Данилюк-Терещук; пер. з укр. В. Рагойші. Текст укр., біл. Ювіл. вид. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021.
8. Шамякіна Т. Слова пра знаўцу слова / Таццяна Шамякіна // Актуальныя праблемы літаратуразнаўства і фадькларыстыкі. Да 75-годдзя прафесара В. П. Рагойшы; зб. арт. / пад агул. рэд. Т. І. Шамякінай; склад. В. В. Прыемка. Мінск: БДУ, 2018.

**«ЁН СКАРБЫ ТВОРЫЦЬ, А НЕ АДКРЫВАЕ»:
АДМЕТНАСЦІ ТВОРЧАГА ПАРТРЭТУ
ПРАФЕСАРА В. П. РАГОЙШЫ ЯК ПЕРАКЛАДЧЫКА**

Э. Ю. Дзюкава

Кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

вул. К. Маркса, 34, 220030, г. Мінск, Беларусь, ellada1970@rambler.ru

У артыкуле раскрываецца творчы партрэт В. П. Рагойшы як перакладчыка, выяўляюцца асаблівасці яго мастацкага мышлення, творчага почарку, асноўныя «сакрэты» майстэрства. Падкрэсліваецца шырыня творчага дыяпазону прафесара, яго роля ў развіцці міжславянскіх (асабліва беларуска-украінскіх) узаемасувязей. Пераклады В. П. Рагойшы ўкраінскай літаратурнай класікі, іх увядзенне ў духоўную прастору Беларусі – шчаслівае спалучэнне ўсіх філалагічных талентаў і вялікай працаздольнасці прафесара. Названы пяць асноўных аб'ектыўных тлумачэнняў поспехаў В. П. Рагойшы ў гэтай галіне. Высокі прафесіяналізм перакладчыка прадэманстраваны на прыкладзе перакладу драмы-феерыі «Лясная песня» Лесі Українкі. В. П. Рагойша ўспрыняў усе адметнасці індывідуальнага стылю Лесі Українкі, раскрыў і перадаў і думкі, і настроі, і віртуознае майстэрства форматворчасці аўтара «Лясной песні».

Ключавыя словы: творчы партрэт; перакладчык; арыгінал; новатор; адметнасці індывідуальнага стылю; вершаваная структура; тыпалогія.

Творчы дыяпазон літаратуразнаўцы В. П. Рагойшы вельмі шырокі. Вучні прафесара справядліва адзначаюць: як грамадзянін і вучоны ён ніколі не абмяжоўваўся ўласна нацыянальным матэрыялам. Адаючы безумоўны прыярытэт роднаму, нацыянальнаму ў сваёй дзейнасці, «прафесар не замыкаецца ў межах беларускай літаратуры. Даследчык мастацкага перакладу, ён і сам з'яўляецца выдатным перакладчыкам, ён заўсёды разглядае нацыянальную літаратуру ў кантэксце славянскіх, шырэй, еўрапейскіх» [4, с. 151]. Дзякуючы натхнёнай працы В. П. Рагойшы ў яго перакладах загаварылі па-беларуску паўднёvasлавянскія, усходнеславянскія, літоўскія, грузінскія, казахскія пісьменнікі. Характарыстыка гэтага прызнанага майстра мастацкага перакладу выдатна выяўляецца пры сумарным разглядзе яго дасягненняў у сферах навукі, культуры, літаратуры, адукацыі Беларусі. Лічым, што найбольш яскрава адметнасці творчага партрэту В. П. Рагойшы як перакладчыка выяўляюцца пры разглядзе ўсяго комплексу яго ўкраіназнаўчых дасягненняў, найперш – рэпрэзентацыі ў Беларусі ўкраінскай літаратурнай класікі.

Украінская літаратурная класіка канца XIX – пачатку XX стагоддзяў была і застаецца вельмі запатрабаванай сярод еўрапейскай чытацкай аўдыторыі. У Беларусі творы гэтага перыяду ўваходзілі яшчэ і ў адукацыйную прастору студэнтаў-філолагаў. Дасягненні літаратуры суседняга народу раскрываліся перад чытачамі праз рускамоўныя пераклады, рускамоўныя выданні вучэбных дапаможнікаў.

З пачаткам 1990-х гадоў у Беларусі адбылася рэарганізацыя адукацыйнага працэсу: на філалагічным факультэце БДУ з'явілася магчымасць адкрыцця новага аддзялення «Славянская філалогія», актыўны ўдзел у гэтым прымаў і прафесар В. П. Рагойша.

«Праграма па гісторыі ўкраінскай літаратуры», пабудаваная пры спрыянні В. П. Рагойшы з улікам навішых літаратуразнаўчых даследаванняў як ва ўкраінскім, так і ў беларускім літаратуразнаўстве, зацверджана як «тыпавая праграма» рэспубліканскага маштабу.

З адкрыццём аддзялення ўкраіністыкі ўзнікла неабходнасць у вучэбных матэрыялах, створаных менавіта ў Беларусі. На філфаку БДУ сіламі членаў беларускага аддзялення Міжнароднай асацыяцыі ўкраіністаў распачата актыўная праца над стварэннем навучальнага матэрыялу па ўкраінскай літаратуры. Варта таксама дадаць, што на пачатку XXI ст., калі ў Беларусі было ўведзена 12-гадовае навучанне ў сярэдняй школе, а таксама паглыбленае вывучэнне профільных прадметаў, пад рэдакцыяй прафесара В. П. Рагойшы ўбачыла свет праграма па беларускай літаратуры,

зацверджаная Міністэрствам асветы Беларусі, якая замацоўвала практыку вывучэння ў курсе роднай, беларускай літаратуры вяршынных дасягненняў літаратур блізкіх народаў. Праграма ахоплівала матэрыял пяці краін: Украіна, Польшча, Літва, Латвія, Чэхія. Украінскае пісьменства там была прадстаўлена творчасцю І. Катлярэўскага, Т. Шаўчэнкі, І. Франко, М. Кацюбінскага, Л. Украінкі, В. Стафаніка, П. Тычыны, М. Рылскага. Былі падрыхтаваны і выдадзены дапаможнікі «Беларуская літаратура: 9 клас. У 2-х частках». Выйшла ў свет і вялікая анталогія «Мае браты, мае суседзі». Укладальнікі, аўтары ўсіх літаратуразнаўчых артыкулаў – Т. В. Кабржыцкая, В. П. Рагойша. Большасць твораў украінскіх аўтараў прадстаўлена ў перакладах на беларускую мову В. П. Рагойшы. Сёння ў рэспубліцы адмовіліся і ад школьнай 12-цігодкі, і ад паглыбленага вывучэння профільных прадметаў. Аднак згаданыя выданні паспяхова выкарыстоўваюцца і ў ВНУ, і школьнымі настаўнікамі.

Пераклады В. П. Рагойшы ўкраінскай літаратурнай класікі, іх увядзенне ў духоўную прастору Беларусі – шчаслівае спалучэнне ўсіх філалагічных талентаў і вялікай працаздольнасці прафесара. Украіназнаўчы комплекс літаратурнай кампаратывістыкі В. П. Рагойшы – адна з вяршынных з’яў культуры Беларусі. Паспехі В. П. Рагойшы ў гэтай галіне дзейнасці маюць некалькі аб’ектыўных тлумачэнняў.

Першае тлумачэнне – перакладу заўсёды папярэднічае глыбокае вывучэнне В. П. Рагойшам канкрэтыкі генетыка-кантактных сувязей і тыпалагічных семантыка-структурных агульнасцей абранага перыяду гісторыі нацыянальных украінскай і беларускай літаратур.

Другая прычына – поспех яго перакладчыцкай працы прадвызначаны тым, што ён – спецыяліст у галіне тэорыі літаратуры. В. П. Рагойша тонка адчувае паэтыку мастацкага твора, што скіроўвае яго на ўзнаўленне пры перакладзе паказальных нюансаў індывідуальнага стылю аўтара арыгінальнага твору.

Трэцяя абумоўленасць высокай якасці перакладаў В. П. Рагойшы вынікае з тых акалічнасцей, што ў перакладчыцкім пантэоне майстра ёсць нямала вершаваных твораў, ён з’яўляецца аўтарам уласных паэтычных твораў. Вядома, перакладаць вершаваныя тэксты можа толькі той, хто сам рэалізуе сябе як паэт. Варта ў гэтай сувязі адзначыць і наступнае. Некалькі выданняў энцыклапедычнага па змесце «Паэтычнага слоўніка» В. П. Рагойшы стваралі магутныя імпульсы для паэтычнай творчасці многіх пакаленняў маладых паэтаў і ў Беларусі, і паза яе межамі.

Як унікальную з’яву вылучым яшчэ і самую *матывацыю перакладу* ў творчай лабараторыі прафесара, якую лічым *чацвёртай адметнасцю* яго працы пры ўзнаўленне сродкамі роднай мовы замежнага твора. Як правіла ў нашай краіне ў мінулыя гады да перакладу пэўнага твора пэўнага аўтара звярталіся з нагоды нейкай гучнай падзеі, юбілейнай даты, правядзення ў рэспубліцы дэкады, месячніка дружбы паміж народамі-сябрамі і г. д. Здаралася, такія пераклады рабіліся на заказ поспехам, а гэта не магло не пазначацца на іх мастацкай якасці. В. П. Рагойша над перакладамі ўкраінскай літаратурнай класікі працуе з рэгулярнай заўзятасцю на працягу больш як паўстагоддзя, мэтанакіравана спыняючы свой выбар на вяршынных з’явах мастацтва, заўсёды арыентуючыся пры гэтым на студэнцкую аўдыторыю – будучых настаўнікаў роднай мовы і літаратуры, працаўнікоў у сферы адукацыі і культуры, сродкаў масавай інфармацыі, тых, хто выяўляў уласныя творчыя схільнасці. Пераклады В. П. Рагойшы з’яўляюцца своеасаблівай школай: абуджаючы думку, гартуючы інтэлектуальны патэнцыял успрымальнікаў, яны раскрываюць яшчэ і невычэрпны патэнцыял роднай мовы, багацце яе змястоўна-эмацыянальных магчымасцей.

Пяты складнік свядомага і надзвычай адказнага стаўлення да перакладу – трапяткое ўжыванне ў кантэкст тварэння арыгінальных першатвораў. Беларускі майстар у рэальнасці прайшоў найбольш важкімі сцэжкамі творчых біяграфій тых аўтараў, якіх перакладаў.

Названыя якасці В. П. Рагойшы вылучаюць яго як адмысловага прафесіянала. Так, ён неаднойчы як цікаўны і назіральны літаратуразнаўца «пражываў жыццё» насельніцтва мясцовасцей кірунку Вальнь – Львоў – Гуцульшчына, дзе тварылі Іван Франко, Міхайла Кацюбінскі, Леся Украінка, кантактаваў з аўтарытэтнымі ўкраінскімі вучонымі прафесарамі І. Дзенісюком, М. Рудніцкім, Л. Мішчанка, іншымі спецыялістамі з адпаведнага перыяду развіцця літаратуры. Раіўся ён і з акцёрамі, што выдатна прадстаўлялі ўкраінскую літаратурную класіку на тэатральнай сцэне, сярод якіх неабходна згадаць оперных мастакоў спевака Вячаслава Кабржыцкага, дырыжора Яраслава Вашчака, майстроў драматычнай сцэны Багдана Ступку, Багдана Казака.

Добрым дарадчыкам быў і блізкі да сям’і Рагойшаў знакаміты Уладзімір Караткевіч, улюбёны ва ўкраінскую літаратуру, творчасць Лесі Українкі ў прыватнасці. Вядома, вялікую ролю ў фармаванні таленту В. П. Рагойшы як перакладчыка з украінскай літаратуры адыграла і Т. В. Кабржыцкая. «Шлюб Беларусі й Украіны, шлюб Львова й Іслачы ракі», – метафарычна выказаўся пра іх міжнацыянальную беларуска-ўкраінскую еднасць у вершы «Эпіталама Таццяне і Славе» іх сябар Уладзімір Караткевіч. Некаторыя са сваіх шматлікіх далучэнняў да ўкраінскай класікі В. П. Рагойша раскрыў у цікавым арыгінальным эсе «Портрет эпохі або Митці, що едналі і еднають украінську і білоруську культуры» [гл. 5].

Паказальна тое, што, прадстаўляючы беларускіх аўтараў, В. П. Рагойша звяртаецца да тых, творчасць якіх мела значэнне і для станаўлення беларускага прыгожага пісьменства. У прадмове Т. Кабржыцкай «Мне змагацца – значыць жыць» да беларускага выдання перакладных твораў І. Франко «Народзе мой...» чытаем: «Пісьменніцкі геній Івана Франко дзівосным чынам спалучыў высокую ідэйнасць, палітычную заангажаванасць з выключнай культурай пісьма, глыбіннай мастацкасцю» [13, с. 6]. «Выбранае» ўкраінскага класіка, падрыхтаванае В. П. Рагойшам, скіравана, па сутнасці, на паказ надзвычайнай шырыні творчай палітры аўтара. В. П. Рагойша свядома ўключыў у выданне пераклады паэмы і вершаў, узоры драматургіі і прозы, публіцыстыкі Каменяра, што раскрывае І. Франко як інтэлектуала, філосафа-палеміста, рэаліста, рамантыка, майстра псіхалагічнага аналізу. Згаданае выданне завяршае «Пасляслоўе перакладчыка». Паказальна, што тут В. П. Рагойша, характарызуючы І. Франко як таленавітага перакладчыка і тэарэтыка мастацкага перакладу, раскрывае і сваё ўласнае бачанне сучаснага стану перакладазнаўства, яго праблемы, задачы і перспектывы [13, с. 249–254].

Аповесць Міхаіла Кацюбінскага «Цені забытых продкаў» – спалучэнні рэалістычнай і імпрэсіяністычнай манеры пісьма, лірызацыі і псіхалагізацыі пейзажу, пластычнасці ў раскрыцці душэўнага стану герояў, што было наватарскай з’явай тагачаснага літаратурнага працэсу, важкімі ўрокамі і для беларускага пісьменства. На экзатычным матэрыяле ўкраінскіх Карпат М. Кацюбінскі выдатна раскрыў менталітэт гуцулаў, іх побыт, вераванні, спецыфіку фальклору, каларыт дыялектаў. Узнавіць праз пераклад гэтыя якасці – вельмі і вельмі складаная задача, з якой перакладчык справіўся бліскуча. В. П. Рагойша, каб заглыбіцца ў адметнасці жыцця гэтага ўкраінскага краю, неаднойчы прыезджаў у Карпаты, жыў у тых мясцінах, дзе ствараліся арыгіналы шэдэўраў.

У тыпалогію ўкраінскіх і беларускіх мастацкіх пошукаў вельмі яскрава ўпісваецца постаць Лесі Українкі, «пісьменніка, што ўзнімаўся прыступкамі гігантаў» (Ліна Кастэнка). Творчасць Лесі Українкі займала і працягвае займаць важнае месца ў духоўнай прасторы Беларусі [гл. 2]. Асобна адзначым, што адукацыйны ўніверсітэцкі працэс пры гэтым абавязваецца і на арыгінальныя тэксты, і на іх узнаўленні сродкамі іншых моў. Знакамітая «Лясная песня» Лесі Українкі – ўдзячны матэрыял пры засваенні курсаў «Тэорыя і практыка літаратурных узаемасувязей», «Мастацкі пераклад». У БДУ апорнымі для аналізу з’яўляюцца два рускамоўныя пераклады «Лясной песні», выкананыя ў розныя гады Марыяй Камісаравай, Міхаілам Ісакоўскім, два беларускамоўныя пераклады, першы аўтарства Хведара Жычкі, другі – Вячаслава Рагойшы.

Драма-феерыя «Лясная песня» не толькі дазваляе, але й абавязвае ўзняць вельмі важныя пытанні майстэрства аўтара на ўзроўні еднасці зместу і формы твору. Якасць перакладных тэкстаў «Лясной песні» студэнты прасочваюць пры даследаванні важкіх у агульнатэарэтычным плане пытанняў: сродкі перадачы нацыянальнай формы арыгінала і перакладнога тэксту, еднасць рытму і сэнсу, сакрэты рыфмы, адэкватны і творчы падыход да лексічных асаблівасцей мовы, творчы момант выбару як умова поспеху перакладчыка, спецыфіка перакладу менавіта драматургіі і інш.

Вершаваная структура драмы надзвычай складаная: акрамя пяцістопнага ямба, Леся Українка звяртаецца і да трохстопнага і чатырохстопнага ямба. У асобных месцах белы верш замяняецца рыфмаванымі строфамі. Рытмічная арганізацыя, лексіка герояў, стыльвая афарбоўка мовы на працягу ўсяго твора знаходзяцца ў цеснай залежнасці ад змены душэўнага стану персанажаў, іх настроенасці на побытавае ці паэтычна-ўзнёслае, ці філасофска-аналітычнае ўспрыманне жыцця. Там, дзе маналог ці дыялогі маюць спакойны характар, там мае месца спакойны рытм беллага верша. Пры эмацыянальным уздыме з’яўляюцца новыя рытмічныя малюнкi. Рыфмоўка верша таксама выяўляе

майстэрства Лесі Украінкі і г. д. Параўнальна-супастаўляльны аналіз дазваляе рабіць свае назіранні і абгрунтаваць свае высновы канкрэтнымі прыкладамі.

Паміж перакладчыкамі назіралася своеасаблівае канкурэнтнае пераадоленне супраціву той паэтычнай субстанцыі, якая таленавіта выявілася ў творы Лесі Украінкі. Пераклад М. Ісакоўскага быў апублікаваны ў 1960 г., яго аўтар улічыў недахопы перакладу М. Камісаравай, што ўбачыў свет яшчэ ў 1946 г. У асноўным М. Ісакоўскі здолеў адчуць значнасць фармальнага элементаў тэксту «Лясной песні». Відавочна, пэўным чынам узнаўленню рытмічнага малюнка арыгіналу спрыяў той факт, што ў арыгінальнай творчасці М. Ісакоўскі заявіў пра сябе як паэт-песеннік, і гэты вопыт дысцыплінаваў працу перакладчыка.

М. Камісарава далёка не заўсёды перадае гнуткасць верша арыгінала, рытміка яе перакладу аднастайная і невыразная. Часам яна стварае сваю, ні сэнсава, ні эмацыянальна не абгрунтаваную рыфмоўку. Сустрэкаюцца месцы, дзе адэкватная да арыгіналу даўжыня радка дасягаецца простым падборам лексікі з аднолькавай колькасцю складоў, з'яўляецца шмат дапаможных слоў, якія не нясуць ніякай сэнсавай нагрузкі. У выніку – згублена тое тонкае адчуванне слова, якім валодала Леся...

Выданне беларускага перакладу «Лясной песні» Хв. Жычкі адразу выклікае заўвагі з боку студэнтаў-україністаў. Да азнаямлення з творчасцю Лесі Украінкі яны ўжо засвоілі асноўныя тэмы, гнёўны пафас творчасці Тараса Шаўчэнкі. І выява птушкі савы на вокладцы выдання «Лясной песні» ў перакладзе Х. Жычкі іх вельмі здзіўляе. Яны ведаюць, што сава, паводле народнай традыцыі, замацаванай у творах Кабзара, – вобраз-сімвал трагедыі жанчыны-маці. Выява нібыта настройвае на тэму помсты, такога ж ідэйна-мастацкага аспекту ў Лесі Украінкі няма. Афармленне, што выяўляе неразуменне нацыянальнай вобразнасці арыгінала, выклікае недавер да тэксту, які таксама мае шэраг недахопаў. У прыватнасці, выклікае прынцыповае непрыманне студэнтамі фразы, прыпісанай перакладчыкам Маўцы: «А мне пляваць на ўсё...». Паэтычная, пяшчотная Маўка – і такі прымітыўны вульгарызм! Не пазбаўлены пераклад Хв. Жычкі і тых недахопаў, што раскрывае практыка М. Камісаравай ва ўзнаўленні рытмаструктуры твора.

Першая публікацыя перакладу, выкананага В. Рагойшам, адбылася на старонках выдання «Беларускі ўніверсітэт» да 100-годдзя Лесі Украінкі – 25 лютага 1971 года. Месцам публікацыі В. П. Рагойша выявіў разуменне прадвызначэння сваёй перакладчыцкай працы. Як вопытны і ўдумлівы выкладчык ён адрасаваў свой пераклад найперш студэнцкай аўдыторыі. У наступныя гады вялася далейшая натхнёная праца над першым варыянтам перакладу. Сёння пераклад В. П. Рагойшы змешчаны ў некалькіх выданнях: Кацюбінскі Міхайла. Цені забытых продкаў: Аповесць, апавяданні. Леся Украінка. Лясная песня: Драма-феерыя, вершы. Мінск: Юнацтва, 1996; Мае браты, мае суседзі: Творы пісьменнікаў блізкага замежжа. Мінск: Мастацкая літаратура, 2008. Апошні па часе апублікаваны ў кнізе выбраных перакладаў В. П. Рагойшы «Вочы ў вочы, мыслі ў мыслі» (2013).

В. П. Рагойша ўспрыняў усе адметнасці індывідуальнага стылю Лесі Украінкі, раскрыў для сябе і перадаў новым чытачам і думкі, і настроі, і віртуознае майстэрства форматворчасці аўтара «Лясной песні». Нават супастаўленне першых радкоў беларускіх перакладаў драмы-феерыі адразу выяўляе перавагу творчай ініцыятывы В. П. Рагойшы. І прыкладаў падобнага кшталту мноства.

Той, што грэблі рве:
З гор у даліну
Бягу, мчуся, хлыну! – *пераклад Хв. Жычкі* [8, с. 8]

Гэтыя ж радкі ва ўзнаўленні В. Рагойшы:
З гор у лагчыну
Імчуся без спачыну! [12, с. 9]

Наступныя прыклады доказныя на выразнасць псіхалагічнай матывацыі прыродных з'яў Палесся ў арыгінале і перакладзе В. П. Рагойшы. Узнаўляючы апісанне аўтэнтчнай славянскай міфалогіі, над чым свядома працавала Леся Украінка, В. П. Рагойша актыўна карыстаецца сінанімічным багаццем роднай мовы. Радок з перакладу Хв. Жычкі: «зрывае з возера вянок раскошны, які плятуць русалкі цэлы год» у В. П. Рагойшы гучыць па-беларуску больш натуральна і паэтычна: «зрывае з возера

вянок шыкоўны, што цэлы год выпешчваюць русалкі». Альбо параўнаем маналог Вадзяніка ў двух беларускіх узнаўленнях. У Хв. Жычкі змест маналога перададзены, аднак асобныя дэталі малюнка выклікаюць заўвагі: скажам, у яго тэксце лілеі спачатку *паміраюць*, а потым *хіляць да цёплае вады свае галоўкі*.

Тэкст В. П. Рагойшы сумяшчае і дакладнасць логікі, і паэтычны лірычны настрой арыгінала:

А ўлетку дзе ён? Дзе тады гайсае,
калі няўмольна сонца п'е ваду
з майго каўша, як ненасытны цмок,
калі ад смагі курчацца чароты,
што засталіся на сухім узвышшы,
калі лілеі перад смерцю хіляць
да цёплае вады свае галоўкі?... [12, с. 13]

Пільнае вока, аналітычны слых перакладчыка спрыялі таму, што ў наватворы ўзноўленая дзівосная знітаванасць зместу і формы, што пачуццёва-эмацыянальная палітра «Лясной песні» ў беларускім перакладзе В. П. Рагойшы ні ў чым не саступае арыгіналу.

Не менш важна акцэнтаваць увагу студэнтаў і на актуальнасці філасофска-ідэйнай праблематыкі «Лясной песні». У час, калі ў жыцці ўсё выразней заяўляюць пра сябе тэндэнцыі голага прагматызму, ідэі духоўнасці, пададзеныя Лесяй Украінкай не дэкларатыўна, а па-мастацку цікава, даюць магчымасць для разгортвання «выхаваўчага моманту». На вобраз Маўкі ўскладаецца пераважная большасць інтэлектуальнай нагрукі п'есы. У дыялогі Маўкі і Лукаша Леся Украінка заклала інтэлектуальныя пасылы, філасофскія меркаванні пра прызначэнне чалавека, пра творчыя сілы, якія здатныя ратаваць душы людзей. Супастаўляльны падыход да адпаведных месцаў з перакладаў яшчэ раз падкрэслівае тую высокую адказнасць за вернасць арыгіналу, што ўласціва перакладчыцкаму крэда В. П. Рагойшы. Як доказ – прыклады з арыгінала, прац М. Ісакоўскага і В. П. Рагойшы.

Леся Украінка. Вуснамі Маўкі аўтарка звяртаецца да Лукаша, які ад прыроды надзелены нязвычайным талентам, ён цудоўна валодае музычным інструментам:

Не зневажай душы своєї цвіту...
Той цвіт від папороті чарівнішій –
Він скарби т в о р и т ь , а не відкрывае... [6, с. 165]

М. Ісакоўскі:

Не унижай цветок своей души...
Он, словно папоротник, расцветает
Тая в себе несметные богатства... [7, с. 51]

В. Рагойша:

Не зневажай души своей ты цвету...
Той цвет чароўней папараці-кветкі –
Ён скарбы т в о р ы ц ь , а не адкрывае... [12, с. 45]

У прыведзеных радках – адна з галоўных думак Лесі Украінкі пра ратавальныя сілы мастацтва. Значнасць гэтай думкі выяўляе слова «творить», якое графічна выдзяляецца ва ўкраінскім тэксце. Радок М. Ісакоўскага толькі часткова набліжаны да арыгінала. Што датычыць перакладу В. П. Рагойшы, то тут важкасць акцэнтаванасці на творчым пачатку захоўваецца ў поўнай меры.

Разгляд і іншых канцэптуальна важных месцаў з «Лясной песні» дае нам падставы сцвярджаць, што ўсе нюансы творчага мыслення Лесі Украінкі ў перакладзе В. П. Рагойшы перададзеныя ў адэкватнай мастацкай форме.

У 2021 г. на радзіме Лесі Украінкі да 150-годдзя з дня яе нараджэння Валынскі Нацыянальны ўніверсітэт здзейсніў выданне Поўнага збору твораў пісьменніцы. Акрамя таго, убачылі свет у новым выданні і некалькі перакладаў «Лясной песні». З удзелам уладных структур, літаратуразнаўцаў Кіева і Луцка адбылася ўрачыстая прэзентацыя выдання беларускамоўнага перакладу Вячаслава Рагойшы. Спецыялісты былі адзіныя ў

ацэнцы працы беларускага калегі: яго пераклад прызнаны лепшым сярод існуючых па часе іншамоўных узнаўленняў «Лясной песні». Мадэратар прэзентацыі – прарэктар Валынскага ўніверсітэта, доктар філалагічных навук прафесар Юрый Громык – стварыў высокую атмасферу ацэнкі ўкраізнаўчых дасягненняў прафесара Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэту Вячаслава Рагойшы: мастацкія вартасці яго перакладу «Лясной песні» былі прызнаныя як геніяльныя. Сталічнае ўкраінскае выданне «День», змясціўшы інфармацыю пра згаданую прэзентацыю, падрэсліла: «Ю. Громик і упоряднікі выдання “Лісавой пісні” С. Романов, Т. Данилюк-Терещук не раз абмінюваліся захопленнямі від перекладу... Це унікальний випадок, коли В’ячеслав Рагойша добре знає всі нюанси та відтворює виражальні можливості і української, і білоруської мов. Перекладний текст створено на такому високому рівні, як і оригінал, вони мають однакову літературну і мистецьку вартість» [гл. 3].

Агульна прынята лічыць, што «Лясная песня» – дьямент у трыумфальным вянку пісьменніцы Лесі Українкі. Гэтае ж вызначэнне можна з поўным правам дапасаваць і да перакладчыцкай працы В. П. Рагойшы. Паўторымся услед за Лесею Українкай: «Ён скарбы т в о р ы ц ь, а не адкрывае» [6, с. 165].

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Кацюбінскі Міхайла. Цені забытых продкаў. Аповесць, апавяданні. Українка, Леся. Лясная песня. Драма-феерія, вершы / М. Кацюбінскі, Леся Українка. Мінск: Юнацтва, 1996. С. 254.
2. Кобржицька Тетяна. Леся Українка в духовному просторі Білорусі / Тетяна Кобржицька // Вища школа. 2021. №3–4. С. 97–116.
3. Малімон Наталля. «Перекладач має бути таким же талановитим, як і автор». Автор і перекладач у суголоссі / Наталля Малімон // День. 2021. Грудня 7.
4. Навойчык Павел. Гісторыя славянскіх літаратур і праблемы іх параўнальнага вывучэння: тэорыя і практыка: вучэб. дапам. / Рагойша Вячаслаў Пятровіч / склад. П. І. Навойчык; пад агул. рэд. Т. В. Кабржыцкай, М. М. Хмяльніцкага. Мінск: БДУ, 2015. С. 207.
5. Рагойша В’ячеслав. Портрет эпохи, або Митці, які Єднали і еднають українську і білоруську культуры / В’ячеслав Рагойша // Вища школа. 2021. № 7–8. С. 31–61; № 9. С. 21–49; № 10. С. 30–65.
6. Українка Леся. Твори в двох томах / Леся Українка. Київ: Дніпро. Т.2. 1970. С. 123–206.
7. Українка Леся. Лясная песня. Драма-феерія в 3 действиях / Леся Українка; перевод с украинского М. Исаковского. М.: Гослитиздат. 1960. С. 200.
8. Українка Леся. Лясная песня. Драма-феерія ў трох дзях / Леся Українка; пераклад з укр. мовы Хведара Жычкі. Мінск: Беларусь. 1971. С. 128.
9. Українка Леся. Лясная песня. Лирика и драматические произведения / Леся Українка; перевод «Лясной песни» Марии Комиссаровой. М.: Художественная литература. 1988. С. 197–314.
10. Українка Леся. Лясная песня. Драма-феерія (скарочана) / Леся Українка; перакл. В. Рагойшы // Мае браты, мае суседзі. Мінск: Мастацкая літаратура. 2008. С. 219–283.
11. Українка Леся. Лясная песня. Драма-феерія ў 3 дзях / Леся Українка; перакл. з укр. В. Рагойшы // Рагойша, Вячаслаў. Вочы ў вочы, мыслі ў мыслі: Кніга перакладной паэзіі / Вячаслаў Рагойша. Мінск: Кнігазбор. 2013. С. 150–277.
12. Українка Леся. Лясная песня. Драма-феерія ў 3-х дзях / Леся Українка; склад. С. Раманава, Т. Данілюк-Церашчук; пер. з укр. В. Рагойшы; ілюстр. М. Бараніч і інш. Тэкст укр., бел. Юбіл. выд. Луцк: Валын. нац. ун-т імя Лесі Українкі. 2021. С. 224.
13. Франко Іван. Народзе мой... Творы / Іван Франко; уклад., пераклад і пасляслоўе В. Рагойшы. Мн.: Маст. літ. 2006. С. 256.

ТВОРЧАЯ ІНДЫВІДУАЛЬНАСЦЬ ПАЭТА ВЯЧАСЛАВА РАГОЙШЫ

Г. К. Тычко

Доктар філалагічных навук, прафесар.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

пр-т Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь, tychko@mail.ru

У артыкуле разглядаецца паэтычная творчасць Вячаслава Рагойшы, увасобленая ў кнізе «Полюс цяпла» (Мінск: Кнігазбор, 2007). Вызначаецца ідэйна-мастацкая своеасаблівасць гэтай творчасці, аналізуюцца асобныя вершы, звяртаецца ўвага на іх фармальныя прыкметы, віды, жанры. Рабяцца высновы пра ўклад Вячаслава Рагойшы не толькі ў паэзіязнаўства, але і ў саму паэзію.

Ключавыя словы: Вячаслаў Рагойша; зборнік «Полюс цяпла»; паэзія; змест і форма; патрыятычная тэматыка; інтымная лірыка; жанры; віды верша; санет; брахікалан.

Беларуская паэзія сёння прадстаўлена шматлікімі і непаўторнымі індывідуальнасцямі. Жыве і пастаянна актуалізуецца наша вялікая класіка – творы Янкі Купалы, Максіма Багдановіча, Якуба Коласа, Максіма Танка і інш., але ўвесь з’яўляюцца і новыя імёны, каб зазьяць непагаснымі зоркамі на нацыянальным паэтычным небасхіле.

У беларускім літаратурным полі ёсць «Паэтычны слоўнік» В. П. Рагойшы, якім на працягу дзесяцігоддзяў карыстаюцца шматлікія кагорты школьнікаў, студэнтаў, вучоныя, паэты і звычайныя аматары літаратуры. Але не так многа з іх ведае, што ў паэтычным свеце прысутнічае яшчэ і паэтычнае слова Вячаслава Рагойшы – своеасаблівае падсумаванне яго навуковых літаратуразанаўчых пошукаў.

«Полюс цяпла» – невялічкая, густоўна аформленая кніга, якая выйшла ў 2007 годзе ў выдавецтве «Кнігазбор», – змяшчае паэтычныя тэксты, створаныя на працягу амаль паўвеку: з 1958 па 2006 гг. Агульнае, што аб’ядноўвае гэтыя творы, як падкрэслена ў анатацыі – «гэта выяўленне любові да роднага кута, Бацькаўшчыны Беларусі, яе людзей, да роднай мовы, жанчыны» [1, с. 2]. І гэта, сапраўды так, бо сама назва кнігі скіроўвае «компас» нашага сэрца, кажучы словамі паэта, «на полюс цяпла – Беларусь», таму і назва першага раздзела гучыць вымоўна – «Жыве Беларусь». Вершы, змешчаныя тут, прамаўляюць да сэрца і свядомасці чытача роднымі вобразамі, знаёмымі з дзяцінства пейзажамі, беларускімі геаграфічнымі назвамі, асацыяцыямі з гістарычнай спадчыны.

Беларусь Вячаслава Рагойшы з аднаго боку, традыцыйна лірычная, знаёмая кожнаму рамантычна-ўзнёслым, у нейкай ступені нацыянальна стэрэатыпным вобразам:

Туманы па-над Нёманам волкія,
Нібы статкі, плывуць пад гару.
Русакосая, сінявокая,
Прыгажуня мая Беларусь [1, с. 6].

Але побач з гэтым Айчына для паэта – загадкавая, зашыфраваная ў страсвецкіх павер’ях і нацыянальна-міфалагічных кодах, скіраваная ў трансдэнтнае і вечнае:

Гамоняць сосны Налібокаў:
– Я дакранаюся аблокаў,
Мяне віхуры не змаглі –
Мне мачтай быць на караблі! <...>

Гамоняць сосны Налібокаў:
– Я не імкнуся так далёка.
Хай не пачую звон струны –
Патрэбны й дошкі для труны... [1, с. 8]

Некалі А. Разанаў у «Адказах на анкету “Вобраз-90”» сказаў: «Беларусь – у каранях, у матрыцы, у мацярынстве: яна ўсё яшчэ не спраўджаная і не рэалізаваная. І таму найперш тыя творы і тыя вобразы, якія адчулі, зразумелі і выказалі тысячагоднюю самаахвярную вымогу каранёў стаць лесам, адкрыцца свету, вырвацца з жаху нематы, – адчулі, зразумелі і выказалі з найбольшай паўнатай дух самой Беларусі» [3, с. 129].

«Дух самой Беларусі» – відаць, найбольш адметная рыса ўсёй беларускай паэзіі. Аднак асабліва імкненне гранічна шчыра і эмацыянальна выказаць яго стала заўважна ў паэзіі нашага часу.

У паэтычным зборніку «Полюс цяпла» ёсць верш «Рабінкі на сценах Крэўскага замка»:

Рабінкі ззяюць.
Іх карэнні
Адвечны мур пераплялі.
Ім тут,
На сонцы,
Смак каменняў
Стаў саладзей за смак зямлі.

Калі ж віхор ліхі застогне,
Захоча дрэўцы ўніз спусціць,
Яны лепш самі – у бяздонне,
Чым стануць зноў
Пад мурам жыць! [1, с. 10]

Гэта і пра чалавека, пра яго спрадвечнае імкненне да свабоды, і пра Радзіму, Беларусь, пра набалелае, пра тое, што заўсёды застаецца актуальным.

Паэтычная вобразнасць В. Рагойшы ўбірае ў сябе векавыя нацыянальныя коды, увасобленыя ў менталітэце, характары і родных ландшафтах, і дзіўным чынам актуалізуе іх, можна сказаць, прарочымі прадчуваннямі рэалізацыі беларускай матрыцы.

Настоенае ў шуме баравым
На водары верасовым,
На лекавым чаборы і на сонцы,
Яно – бальзам ад грыпу
І ад стронцыя.
Яно – віно прадзедаўскае наша,
Што ціха плешча ў край зялёнай чашы [1, с. 12].

Гэта верш «Возера Кромань», напісаны ў 1963 годзе, які сёння пасля Чарнобыльскай катастрофы набывае сімвалічны сэнс, скіроўваючы нашыя думкі да трагічнай наканаванасці нацыянальнага лёсу.

У сусветным літаратуразнаўстве існуе меркаванне, выказанае некалі, здаецца, Янам Паранадоўскім, аб тым, што на свеце бываюць два тыпы паэтаў: адны, якія чэрпаюць сваё натхненне з уласных перажыванняў і вопыту, і другія – у якіх паэтычная думка натхняецца кніжнымі вобразамі, рацыянальна аплодненым досведам знаёмства з высокай класікай. Інакш кажучы, паэты «кніжныя». Несумненна, Вячаслаў Рагойша паяднаў у сабе рысы абодвух тыпаў. І ўсё, як нам здаецца, у большай ступені ён належыць да катэгорыі «кніжнікаў». У яго паэтычных тэкстах адлюстраваны яго асабісты ўнікальны вопыт прафесійнага чытача і тэарэтыка літаратуры, што заўважна ў асацыятыўнай вобразнасці, алюзіях і выкарыстанні самых разнастайных вершаваных форм: ад класічных цвёрдых (актава, санет, трыялет) да разняволенага верлібра і ўсё яшчэ крыху экзатычнага для беларускай паэзіі танка. Альбо зусім нечаканага брахікалана, – верша, напісанага кароткімі – у адзін склад ці адну стапу – радкамі.

Мы
рабы
арбы.
Я,
што вол

рабы,
свой
ару
загон,
сею
жыта,
лён
ледзь
зіма
на згон.
Толькі ж
дзе мой
плён? [1, с. 28]

Брахікалан надзвычай рэдкі ў беларускай паэзіі від верша. І, калі не памыляюся, першым беларускім брахікаланам стаў верш Янкі Купалы «Устань» (1907), які, магчыма, і стаў для Вячаслава Пятровіча натхняльным імпульсам.

Найбуйнейшы ў краіне спецыяліст у галіне вершаскладання, Вячаслаў Рагойша нібыта цешыцца і любуецца невычэрпнымі скарбамі і магчымасцямі роднай мовы, якія выяўляюцца ў метрыцы, рытміцы, фаніцы і, безумоўна, асацыятыўнай вобразнасці.

Дзе Вы, дзядзька Якуб?
Я змагу з Вамі ўрэшце сустрэцца!
Мне казалі ў Смольні,
Што косіце Вы паплавы...
Знічка долу спадзе
І ў сотнях расінак мільгнецца.
І сама расцярушыцца
Ў шчэці калючым травы [1, с. 24].

Добра вядома, што спрадвечныя ісціны і аксіялагічныя каштоўнасці, тое, што мы называем агульначалавечым здабыткам, у літаратуры выяўляецца перш за ўсё на мясцовым нацыянальным узроўні. Хрысціянская трыяда светабудовы – гэта ўзровень не толькі быцця, але і побыту. Чалавек – народ – чалавецтва; жанчына-маці – родны кут, роднае карэнне – зямля, як агульначалавечы дом – усё гэта заўжды было і застаецца адзіным шляхам сапраўднай вялікай літаратуры. Аднак сёння ў перыяд глабалізацыі, першапачатковыя кропкі адліку, як ніколі раней актуалізаваліся.

Кніга «Полюс цяпла» Вячаслава Рагойшы прысвечана «вернай сяброўцы <...> жыцця, жонцы Таццяне Вячаславаўне Кабржыцкай». І сапраўды, самыя прачулыя, эмацыянальныя, светлыя і шчымлівыя радкі ў гэтым зборніку з’яднання з яе вобразам і асобай:

Напэўна, салёная пырска марская
Ў Адэсе мне трапіла неяк у вока.
Ад Чорнага мора цяпер я далёка,
Але як сустрэчы з табой прыгадаю –
Мне кропля салёная зрок засцілае [1, с. 54].

Гэта адзін з самых ранніх вершаў (1962 года), прысвечаны Таццяне Вячаславаўне, аднак у кнізе цэлая нізка пад вымоўнаю назвай «Я – месяц твой» – своеасаблівы гімн шчасліваму каханню і непарыўнай еднасці душ.

Добрая раніца! Сваркі канчаюцца,
Зло прабачаецца, людзі ўсміхаюцца,
Ад таямніцы жыцця прычашчаюцца.

... Я не стрываў – я прыйшоў гэткай раніцай
Аб заповітным з таброю параіцца.
Добрай нам раніцы! [1, с. 56]

Характэрна, што завяршае гэты унікальны раздзел верш «Беларускім жанчынам»:

Ні ў якіх пажарах, ні ў якіх залевах
Народ наш
Прыгожы
Не згіне,
Бо што ні дзяўчына ў нас –
Каралева,
А што ні кабета –
Багіня! [1, с. 80]

Яшчэ адзін скразны матыў паэтычнай кнігі Вячаслава Рагойшы непасрэдным чынам з’яднаны з творчым воблікам Таццяны Вячаславаўны Кабржыцкай – слаўнай дачкі украінаскага народа – гэта Украіна, яе прырода, людзі, гісторыя і літаратура. Пра тое, што Беларусь і Украіна ў свядомасці і жыццёвым лёсе Вячаслава Рагойшы знітаваныя ў адно цэлае, што, кажучы словамі Адама Міцкевіча «на дзве радзімы яго сэрца», вобразна прамאўляе верш «Трызуб».

«У Украіне светлай,
Дзе я ўміраю
У белым доме,
Ля сіняй бухты...»
Мне здаецца,
Менавіта так
Пачаў у Ялце
У маі 1917 года
Свой апошні верш
Максім Багдановіч,
Прароча ўбачыўшы
У жоўтай дзянніцы
Блакітнага неба
Над вяршыняй Ай-Петры
Украінскі Трызуб [1, с. 43].

Гартаючы старонкі паэтычнага зборніка «Полюс цяпла» нельга пазбыцца адчування непасрэднай далучанасці да жыццёвага і творчага лёсу яе аўтара. Здаецца, што разам з ім перажываеш яго першыя юнацкія захапленні літаратурай, яго вялікае каханне, яго патрыятызм, яго навуковае спазнанне вялікага свету класічнай беларускай паэзіі. Ніхто ў беларускім літаратуразнаўстве не сказаў больш за Вячаслава Пятровіча Рагойшу пра спецыфіку «паэтычнага рамяства», якое неабходна кожнаму паэту, бо «трэба з сталі каваць, гартаваць гібкі верш, / Абрабіць яго трэба з цярпеннем». Ён настаўнік для тых, хто хоць на кароткі час далучыўся да чароўнага свету паэзіі.

І невыпадкова на прасторах сусветнай сеткі Інтэрнэт гуляе і карыстаецца вялікай папулярнасцю тэкст Міхала Анемпадыстава «Настаўнік Рагойша»:

Тысяча дзевяцьсот дваццаць шосты год.
Мястэчка Ракаў пры панскай Польшчы.
У цэнтры – плошча, на плошчы – касцёл,
Па плошчы ідзе настаўнік Рагойша.
Ён апрануты па апошняй модзе
На ім галіфэ, камізэлька ды гальштук,
на ім – акулеры ды новыя боты
(новыя боты новай работы).
Сам ён – тутэйшы, вярнуўся нядаўна,
вучыўся на фізыка ў Ротэрдаме [3, с. 8].

Канешне, сёння далёка не 1926 г., а амаль на сто год далей. І той настаўнік-фізік Рагойша – не наш Вячаслаў Пятровіч. Але жыве беларуская матрыца! Па-ранейшаму прываблівае беларусаў і замежных турыстаў старасвецкае мястэчка Ракаў, з касцёлам на галоўнай плошчы. А там час ад часу шпацыруе «апануты па апошняй модзе»,

народжаны ў гэтым мястэчку мой настаўнік і настаўнік многіх беларусаў [1, с. 8] – літаратуразнаўцаў, паэтаў, выкладчыкаў Вячаслаў Пятровіч Рагойша. Чалавек энцыклапедычных ведаў, навуковец і паэт у адной асобе.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Рагойша В. Полнос цяпла, Мінск:Кнігазбор, 2007.
2. Настаўнік Рагойша [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://spevy.by/songs/album/nastaunik-rahojsha/>. Дата доступу: 09.06.2022.
3. 3. Тычко Г. К. Асновы літаратурна-мастацкай творчасці: Вучэбна-метадычны комплекс / Г. К. Тычко. Мн., БДУ, 2005.

КАБ ВЕДАЛІ ГІСТОРЫЮ «МАЛОЙ РАДЗІМЫ»

П. Л. Дарашчонак

Кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

вул. Кальварыйская, 9, 220004, г. Мінск, Беларусь, pdoroshhyonok@mail.ru

У артыкуле вядзецца гаворка пра культурна-асветніцкія праекты доктара філалагічных навук прафесара В. П. Рагойшы, прысвечаныя даследаванню і папулярызацыі гісторыі і культурнага жыцця старажытнага мястэчка Ракаў Валожынскага раёна Мінскай вобласці.

Ключавыя словы: гістарычная памяць; Ракаўскія чытанні; краязнаўства; культурныя ўзаемасувязі; славытыя землякі; газета «Ракаўскі шлях».

Невялікі пасёлак Ракаў, што знаходзіцца ў Валожынскім раёне, цягам дзесяцігоддзяў з'яўляецца рэгіянальным культурным цэнтрам работы па абуджэнні сярод мясцовых жыхароў здаровага пачуцця патрыятызму і гістарычнай памяці, павышэнні грамадскай актыўнасці, яскравым прыкладам творчага супрацоўніцтва прадстаўнікоў розных этнічных груп і канфесій. Гэта стала магчымым дзякуючы шчырай зацікаўленасці ва ўсіх справах ракаўцаў выхадца з гэтых мясцін, прафесара філфака Белдзяржуніверсітэта, доктара філалагічных навук Вячаслава Пятровіча Рагойшы [2].

Вячаслаў Пятровіч, у мінулым выхаванец мясцовай Ракаўскай школы, ніколі не губляў сувязей з «малой радзімай» і за апошнія дзесяцігоддзі зрабіў многае дзеля таго, каб данесці веды пра багатую мінуўшчыну роднага краю як да сваіх землякоў, так і да шырокага кола грамадскасці. Для рэалізацыі гэтай мэты ён здолеў аб'яднаць вакол сябе землякоў-энтузіястаў з мясцовых жыхароў, а таксама дзеляў навукі, культуры і мастацтва – пісьменнікаў і даследчыкаў Яўгена Гарадніцкага, Язэпа Янушкевіча і Таццяну Кабржыцкую, мастака Фелікса Янушкевіча, скульптара Валерыя Янушкевіча і многіх іншых [3].

У мінулым Ракаў, які з'яўляўся цэнтрам графства, славіўся сваёй друкарняй, у мястэчку засядалі зямельныя і замкавыя суды, праводзіліся вядомыя на ўсім паўночным захадзе Беларусі кірмашы. Яго больш чым 550-гадовая гісторыя цесна звязана з жыццём і творчасцю многіх славытасцей. Тут жылі продкі вядомага амерыканскага палітолага Збігнева Бжазінскага, пісаў музыку на словы У. Сыракомлі кампазітар Міхал Грушвіцкі (1828–1904). Поліэтнічны і полікультурны Ракаў з'яўляецца радзімай вядомага польскага славіста прафесара Мар'яна Здзяхоўскага (1861–1938) і яго роднага брата празаіка Казіміра Здзяхоўскага (1878–1942), яўрэйскага крытыка і літаратуразнаўцы Уры Фінкеля (1896–1957). Тут у пачатку 20-х гг. ХХ ст. жыў папулярны польскі раманіст Сяргей Пясецкі (1901–1964), які адлюстраван у рамане «Каханак Вялікай Мядзведзіцы» і іншых творах падзеі з жыцця жыхароў Ракава і навакольных вёсак. Мясцовыя краявіды былі багатай крыніцай натхнення для польскай пісьменніцы Элізы Ажэшка, якая называла Ракаў «Літоўскімі Афінамі». Свой след у калектыўнай біяграфіі Ракаўшчыны пакінулі народны

пісьменнік Беларусі І. Шамякін, класік беларускай літаратуры У. Караткевіч (1930–1984), оперны дырыжор, Народны артыст Украіны і СССР Я. Вашчак (1919–1988), знакаміты ўкраінскі оперны спявак, заслужаны артыст Украіны В. Кабржыцкі (1906–1985), вядомыя расійскія кінадзеячы бацька і сын Бадровы і інш.

Традыцыі высокай духоўнасці, звязаныя з выдатнымі падзеямі мінулага, атрымалі сваё далейшае развіццё і ў нашы дні. Гэта адбылося дзякуючы ініцыятыве ўраджэнцаў Ракаўскага краю, сярод якіх нямала вядомых дзеячаў беларускай культуры, а таксама творчай дзейнасці заслужанага аматарскага фальклорнага калектыву Ракаўскага цэнтра народнай творчасці «Гасцінец», настаўнікаў і вучняў мясцовай сярэдняй школы, Ракаўскай дзіцячай школы мастацтваў. У сярэдзіне 1990-х гг. распачаў працу Грамадскі камітэт Ракаўскіх чытанняў, які раз на два гады пачаў праводзіць навуковыя канферэнцыі (Ракаўскія чытання). З 1996 па 2004 гг. было праведзена пяць такіх чытанняў (1996, 1998, 2000, 2002, 2004 гг.). Пачынаючы з 1998 г. яны мелі статус Міжнародных навуковых канферэнцый, а гасцямі і актыўнымі іх удзельнікамі з'яўляліся не толькі вядомыя беларускія даследчыкі, але і многія вучоныя з Польшчы, Прыбалтыкі, нават Англіі.

На Першых, Рэспубліканскіх, Ракаўскіх чытаннях (2.9.1998) разглядаліся агульныя пытанні гісторыі і культуры Ракава. Тады ж былі акрэслены і кірункі будучай працы. Навуковы форум прыняў наступную рэзалюцыю:

«1. Прызнаць карысным і паспяховым правядзенне Першых Ракаўскіх чытанняў і лічыць неабходным зрабіць іх традыцыйнымі, праводзіць раз на два гады і надаць ім статус міжнародных.

Прасіць Ракаўскі сельскі выканаўчы камітэт вярнуць некаторым вуліцам Ракава іх ранейшыя назвы: Дубраўская і Загуменная (цяпер Піянерская), Дамініканская (8 Сакавіка), Мінская (Савецкая), Радашкоўская і Замкавая (Чырвонаармейская) і інш.

Прасіць Ракаўскі сельскі выканаўчы камітэт устанавіць на доме па вуліцы Чырвонаармейскай (Радашкоўскай), 20, дзе нарадзіўся і жыў яўрэйскі пісьменнік Уры Фінкель (1896–1957), мемарыяльную дошку.

Выказаць падзяку за дапамогу ў арганізацыі і правядзенні Ракаўскіх чытанняў мясцовым уладам, кіраўніцтву Ракаўскай СШ, членам Аргкамітэта і выступоўцам».

Другія ракаўскія чытання (19.9.1998), якія праводзіліся ўжо як Міжнародныя, былі прысвечаны 135-годдзю Ракаўскай школы і 90-годдзю наведання Элізай Ажэшкай Ракава і мелі назву: «Ракаўскія “Паўночныя Афіны”: Мар’ян Здзяхоўскі, Эліза Ажэшка і праблемы культурных кантактаў народаў Цэнтральнай і Цэнтральна-Усходняй Еўропы». На прадстаўнічай навуковай канферэнцыі прагучалі даклады вядомай англійскай паэтэсы і перакладчыцы Веры Рыч, польскага паэта-перакладчыка Чэслава Сеньюха; паэта і прафесара з Мінска Алега Лойкі, прарэктара Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны Мікалая Воінава, дацэнта Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. Пушкіна Генадзя Праневіча і інш. Удзельнікі чытанняў з вялікай цікавасцю ўспрынялі выступленні вядомага польскага славіста прафесара Базыля Белаказовіча (Польшча, Ольштын), доктара філасофскіх навук Уладзіміра Конана, дацэнта БДУ Таццяны Кабржыцкай, кандыдата філалагічных навук Язэпа Янушкевіча, кандыдата гістарычных навук Эдварда Зайкоўскага і інш. Пётр Рагойша зрабіў паведамленне аб прыездзе Элізы Ажэшкі ў Ракаў да Здзяхоўскіх у жніўні 1908 г. Завяршальным момантам Чытанняў стала адкрыццё памятнай дошкі на будынку Ракаўскага сельскага клуба (на яго месцы калісьці стаяў дом Здзяхоўскіх) ў гонар прыезду Элізы Ажэшкі ў Ракаў у 1908 годзе.

Трэція Ракаўскія чытання (4.12.2000) пазнаёмілі ўдзельнікаў канферэнцыі з маладаследаванай тэмай: «Поліэтнічная культура заходнебеларускага мястэчка (на прыкладзе Ракава)». Перад прысутнымі выступілі член-карэспандэнт НАН Беларусі, доктар філалагічных навук Міхась Мушынскі, доктар філасофскіх навук Уладзімір Конан, начальнік аддзела Дзяржаўнай геральдычнай службы Рэспублікі Беларусь Станіслаў Рассадзін, дацэнт Таццяна Кабржыцкая, кандыдат філалагічных навук Язэп Янушкевіч, Пётр Рагойша і інш. У межах Чытанняў адбыліся прэзентацыя выдадзеных матэрыялаў Другіх Ракаўскіх чытанняў, а таксама адкрыццё прыватнага музея поліэтнічнай культуры Ракаўшчыны ў сядзібе Рагойшаў.

Прыкметнай падзеяй у культурным жыцці Валожынскага раёна сталі і Чацвёртыя Міжнародныя Ракаўскія чытання (5.10.2002), якія атрымалі назву «Пісьменнік і Радзіма (родны кут)», прысвечаныя 120-годдзю з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа. Яны прайшлі ў Ракаўскай сярэдняй школе з удзелам настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры Валожынскага раёна. Асабліваю цікавасць прысутных выклікала

выступленне сына Якуба Коласа, доктара тэхнічных навук, супрацоўніка Фізіка-тэхнічнага інстытута НАН Беларусі Міхася Міцкевіча, які ўзгадаў малавядомыя эпізоды з жыцця і творчасці песняра і на высокім мастацкім узроўні прадэкламаваў уступ да трэцяй часткі паэмы «Сымон-музыка». У выступленнях удзельнікаў Ракаўскіх чытанняў атрымалі адлюстраванне не толькі постаці Янкі Купалы і Якуба Коласа, але і роля «малой» і «вялікай» Радзімы ў творчым лёсе іншых беларускіх пісьменнікаў – Івана Шамякіна, Максіма Танка, Алены Васілевіч і інш. Пра прыгожае пісьменства Ракаўшчыны і Валожыншчыны і творцаў, звязаных лёсам з гэтай зямлёй, зрабілі даклады Таццяна Кабржыцкая («Ракаўскі шлях украінскіх пісьменнікаў»), дацэнты Васіль Ліцьвінка («Фальклор Валожыншчыны»), аўтар гэтых радкоў («"Ракаўскі шлях" як узор культурна-асветнага выдання для "малой радзімы"») і інш. Настаўніца Вішнеўскай сярэдняй школы Марыя Круцко расказала пра ролю літаратурнай Вішнеўшчыны ў выхаванні школьнікаў, настаўнік Лоскай базавай школы Янка Жамойдзін – пра дзейнасць Сымона Буднага, настаўніца Валожынскай сярэдняй школы № 1 Валянціна Лукашанец – пра валожынскіх пісьменнікаў XX стагоддзя.

У межах Ракаўскіх чытанняў адбылася таксама прэзентацыя новых выданняў («Санеты» Янкі Купалы на беларускай, англійскай, іспанскай, нямецкай, польскай, рускай, украінскай і французскай мовах і «Новая зямля» Якуба Коласа на беларускай, рускай і польскай мовах). У Паморшчыне (прадмесце Ракава) была адкрыта мемарыяльная дошка ў гонар бацькоў Янкі Купалы – Дамініка Ануфрыевіча і Бянігны Іванаўны, якія тут працавалі да пераезду ў Вязынку (1870–1882).

У Пяршайскай сярэдняй школе Валожынскага раёна прайшлі апошнія, Пятыя Ракаўскія чытанні (20.6.2004). На выбар тэматыкі канферэнцыі («Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч і працэс міжславянскіх культурных узаемасувязей») паўплываў той факт, што большая частка жыцця В. Дуніна-Марцінкевіча была звязана з фальваркам Люцінка недалёка ад Пяршаеў, дзе ў мясцовай сярэдняй школе створаны яго музей. На канферэнцыі з дакладамі і паведамленнямі выступілі звыш 30 навукоўцаў і настаўнікаў – дактары філалагічных навук Святлана Ганчарова-Грабоўская, Таццяна Дасаева, Віктар Іўчанкаў, Галіна Тычка, Мікола Хаўетовіч, Таццяна Шамякіна, кандыдаты навук Ірына Багдановіч, Анатоль Верабей, Тэрэза Голуб, Ігар Запрудскі, Таццяна Кабржыцкая, Міхась Кенька, Уладзімір Мархель, Павел Навойчык, Усевалад Рагойша, Ніна Рашэтнікава, Язэп Янушкевіч і інш. 3-за мяжы на чытанні прыехалі Васіль Бондар (Украіна), Юкі Малінен (Фінляндыя), Цэзарый Марцінкевіч (Польшча), Мікола Паўловіч (Латвія), Марыя Якубоўская (Украіна). Менавіта на Пятых Ракаўскіх чытаннях распачалася падрыхтоўка да 200-годдзя з дня нараджэння класіка беларускай літаратуры, юбілей якога шырока адзначаўся ў 2008 г. [4].

Ракаў стаў не толькі месцам правядзення міжнародных навуковых канферэнцый (Ракаўскіх чытанняў), але і месцам, дзе быў рэалізаваны яшчэ адзін творчы праект. У пачатку XXI ст. прафесар В. П. Рагойша наладзіў выпуск культурна-асветнага, краязнаўчага выдання «Ракаўскі шлях», якое выходзіла з 2000 па 2008 г. і стала летапісам падзей гісторыі і культуры рэгіёна з плошчай прыкладна 200 квадратных кіламетраў.

Першы нумар газеты ўбачыў свет у лютым 2000 г. Рэдактар і рэдкалегія бачылі сваё выданне культурна-асветным, краязнаўчым, мелі на мэце «даць чытачам неабходны краязнаўчы матэрыял, а тым самым дапамагчы выхаваць у іх пачуццё любові да роднага краю, пашаны да яго гісторыі і сучаснага вобліку, да яго прыроды, культуры, мовы, да яго колішніх і сённяшніх насельнікаў – усё, што характарызуе цяперашнюю еўрапейскую супольнасць» [1]. Тыраж выдання не перавышаў 100–200 паасобнікаў, але яго папулярнасць сярод розных пакаленняў ракаўцаў расла з кожным новым нумарам. На старонках краязнаўчага выдання пад рубрыкамі «3 гісторыі Ракаўшчыны», «Ведай свой край», «Успомнім іх жывымі», «Людзі Ракаўскага краю», «3 невядомага» знайшлі адлюстраванне падзеі дзяржаўнага ўзроўню і мясцовыя навіны, аповеды аб знакамітых асобах мінулага і сучаснасці, якія зрабілі свой каштоўны ўклад у беларускую культуру, навуку і мастацтва. Аўтарамі газеты з'яўляліся Іван Шамякін, Алег Лойка, Рыгор Барадулін, на старонках выдання друкаваліся матэрыялы пра Уладзіміра Караткевіча, Леаніда Шчамялёва, Язэпа Янушкевіча, протаіерэя Міхаіла Сёўбу і многіх іншых дзеячаў беларускай культуры, жыццёвы шлях якіх быў звязаны з Ракаўскім краем. Як адзначаў адзін з аўтараў штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва», у «Ракаўскім шляху» «папулярныя беларускае слова, беларуская літаратура, творцы і даследчыкі беларускай культурнай спадчыны. Выданне прыемна ўзяць у рукі: яно аформлена з вялікім густам, багата аздоблена фотаздымкамі,

ілюстрацыямі. Дамагаюць жа Вячаславу Рагойшу, які пазначаны на вокладцы газеты як рэдактар-выдавец, «рабіць» выданне, даваць яму, што называецца, «пуцёўку ў жыццё», практычна ўся яго сям'я – жонка і дзеці. Супрацоўнічаюць з газетай мясцовыя жыхары, студэнты журфака БДУ» [5].

За восем гадоў працы рэдакцыйнага калектыву ўбачыў свет 41 нумар «Ракаўскага шляху». Агульнымі намаганнямі калектыву аўтараў газеты створана, па-сутнасці, своеасаблівая энцыклапедыя гісторыі і сучаснасці Ракаўскага краю, якой можна ганарыцца і на якую трэба арыентавацца ўсім тым, хто толькі яшчэ збіраецца даследаваць гісторыю сваёй «малой радзімы». Варта падкрэсліць, што публікацыі газеты, якая выходзіла пад рэдакцыяй В. П. Рагойшы, сталі асновай для падрыхтоўкі культурна-асветнага зборніка «Наш гонар – Ракаў» (2015 г.), прысвечанага 550-годдзю Ракава.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Браткі-ракаўцы // Ракаўскі шлях. 2000. Люты. № 1.
2. Гарэлік Л. М. Рагойша Вячаслаў / Л. М. Гарэлік. Беларускія пісьменнікі : Бібліягр. слоўн. У 6 т. Т. 5. Пестрак – Сяўрук / Ін-т літ. імя Я. Купалы АН Беларусі ; Беларус. энцыкл. ; Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны ; пад рэд. А. В. Мальдзіса ; рэдкал. : І. Э. Багдановіч [і інш.]. Мінск : БелЭн, 1995. С. 117.
3. Дарашчонак П. Абудзіць памяць пра мінулае / П. Дарашчонак // Звязда. 2002. 5 чэрв.
4. Рагойша В. Шляхамі стагоддзяў / В. Рагойша. Наш гонар Ракаў. Да 550-годдзя Ракава. Мінск : Рэгістр, 2015. С. 6–10.
5. С. Я. Паўночныя Афіны: жыццё працягваецца // Літаратура і мастацтва. 2003. 21 ліст.

ВЯЧАСЛАЎ РАГОЙША І УЛАДЗІМІР КАРАТКЕВІЧ

А. Л. Верабей

*Кандыдат філалагічных навук, дацэнт.
stoleta@tut.by*

У артыкуле пераважна на аснове матэрыялаў кнігі В. Рагойшы «Дзесяць саг пра Караткевіча» (Мінск: Мастацкая літаратура, 2020) падрабязна расказваецца пра ўзаемаадносіны Вячаслава Рагойшы і Уладзіміра Караткевіча: іх знаёмства, сустрэчы, асабістае сяброўства і сяброўства сем'ямі, прапаганду Рагойшам творчасці Караткевіча, вершы і малюнкi Караткевіча, прысвечаныя Рагойшу, наведанне Караткевічам Ракава і Ракаўшчына, знаёмства Рагойшы з роднымі і блізкімі мясцінамі Караткевіча (Орша, Рагачоў, Мсціслаўль) і інш.

Ключавыя словы: Уладзімір Караткевіч; Вячаслаў Рагойша; творчыя і сяброўскія ўзаемаадносіны; кніга «Дзесяць саг пра Караткевіча».

Вячаслава Рагойшу і Уладзіміра Караткевіча яднаюць назвычай шматгранныя сувязі, якія грунтуюцца на шчырым сяброўстве, глыбокай любові да Беларусі і прыгожага пісьменства.

Прыкметнай з'явай у караткевічазнаўстве стала мастацка-дакументальнае эсэ В. Рагойшы «Дзесяць саг пра Караткевіча», што выйшла асобнай кнігай у выдавецтве «Мастацкая літаратура» ў 2020 г. У ёй аўтар, падчас жыва і займальна, не толькі асэнсаваў асобу У. Караткевіча, але і выявіў уласную асобу, згадаў шмат цікавага з іх блізкага сяброўства.

Матэрыялы кнігі былі апрабаваны ў навуковых працах В. Рагойшы і яго публікацыях у перыядычных выданнях, у выступленнях на навуковых канферэнцыях і на занятках перад студэнтамі філалагічнага факультэта БДУ, у прыватных гутарках-

успамінах. Іх ён дапрацаваў, дапоўніў і прасачыў у храналагічным плане гісторыю адносін з пісьменнікам.

Удалым эпіграфам да кнігі сталі наступныя словы У. Караткевіча, напісаныя ім на ўнутраным баку вечка прыгожага, інкруставанага каляровай саломкай падарункавага куфэра, уручанага В. Рагойшу ў дзень трыццацігоддзя:

Слава!
Для Беларусі
збірай пасаг –
Сто манаграфій
і дзесяць саг.

У. Караткевіч
5 чэрвеня 1972 г.
г. Менск

Далей В. Рагойша адзначыў: «Вядома, сто манаграфій за сваё жыццё я не напісаў. Відаць, аднаму чалавеку і зрабіць немагчыма тое, што гіпербалізавана ўявілася рамантыку Уладзіміру Караткевічу. Ды і ў падараваны куфэрак іх ніяк не змесціш» [3, с. 4]. Заўважым, што В. Рагойша выдаў шмат манаграфій, у яго багатыя навуковыя і творчыя набыткі, а да свайго 80-годдзя з дня нараджэння мае звыш тысячы публікацый.

Добра, што ў кнізе дадзена літаратуразнаўчае вызначэнне паняцця «сага», што пры гэтым зроблена важнае для аўтара ўдакладненне: «Сага паступова набыла значэнне не столькі легендарна-гераічнага, колькі *любога* праявічнага апаведу» [3, с. 5]. І павёў ён далей свае расповеды-сагі пра У. Караткевіча, грунтоўчыся на тым, што бачыў, чуў, адчуваў сам ці бачылі, чулі, адчувалі людзі, якім ён давяраў, часам і вершаваныя ўстаўкі ўключаючы ў праявічны апавед, што таксама дазваляюць жанравыя асаблівасці сагі.

Згадаў, што з вершамі У. Караткевіча пазнаёміўся ў другой палове 1950-х гг., калі вучыўся ў Ракаўскай сярэдняй школе. У 1958 г. паступіў на філагічны факультэт БДУ. У тым жа годзе была выдадзена і першая кніга У. Караткевіча – зборнік вершаў «Матчына душа». Гэтай кнігай зачытваўся не толькі ён, але і яго сябры-аднакашнікі. В. Рагойша прааналізаваў вершы «Паўлюк Багрым», «Заяц варыць піва», адзначыў, што У. Караткевіч сваімі творамі «ўсяляў у нашы душы патрэбу не толькі сапраўднай дзяржаўнасці Беларусі, але і яе дзяржаўнай незалежнасці» [3, с. 10].

В. Рагойша прасачыў творчую біяграфію пісьменніка першай паловы 1960-х гг. Адзначыў, што самога пісьменніка блізка ўбачыў 15 чэрвеня 1963 г. у Мінску падчас канцэрта ў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі славутага беларускага опернага спевака Міхала Забэйдзі-Суміцкага. У кнізе добра напісана пра лёс спевака, пра яго адносіны з У. Караткевічам і В. Рагойшам.

Асабіста пазнаёміў В. Рагойшу з У. Караткевічам у канцы мая 1966 г. Адам Мальдзіс. Пісьменнік папрасіў В. Рагойшу правесці некалькі ўрокаў-кансультацый па беларускай і рускай мовах і літаратурах для яго пляменніка з-пад Рагачова, што паступаў на філагічны факультэт БДУ. В. Рагойша правёў іх. Той пляменнік (відаць, не без намаганняў В. Рагойшы таксама) паступіў на філагічны факультэт БДУ.

З таго часу і пачаліся сяброўскія адносіны У. Караткевіча і В. Рагойшы. Летам 1966 г. В. Рагойша разам з У. Караткевічам і А. Мальдзісам на маршрутным аўтобусе ўпершыню з'ездзілі ў Ракаў. Быў гасцінны і сардэчны прыём у яго бацькоўскай хаце. В. Рагойша з любоўю і цеплынёй апавядае пра сваіх бацькоў, якія гэтак жа цёпла прымалі многіх славутых людзей.

У кнізе ідзе гаворка пра Ракаў як пра адзін з цікавых культурных цэнтраў на тэрыторыі Беларусі, прасочваецца яго гісторыя, расказваецца пра вядомых людзей, якія нарадзіліся і жылі ў ім.

У. Караткевіч пазней неаднаразова наведваў Ракаў і яго ваколіцы, пазнаёміўся не толькі з гістарычнымі і культурнымі мясцінамі, але і з многімі цікавымі людзьмі. Вядома, В. Рагойша раскажаў пісьменніку, што Ракавам разам з суседнім фальваркам Паморшчынай у 1804–1939 гг. валодалі Здзяхоўскія, што бацькі Янкі Купалы ў 1879–1982 гг., адразу пасля жаніцбы і да пераезду ў Вязынку, арандавалі кавалак зямлі ў Э. Здзяхоўскага. Распавёў пра сыноў Э. Здзяхоўскага. Старшы сын Мар'ян, вядомы навуковец, своеасаблівы філосаф, заснавальнік польскай кампаратывістыкі і славістыкі як асобных галін літаратуразнаўства, перапісваўся з Львом Талстым, у 1896 г. ездзіў з Ракава на сустрэчу з ім у Ясную Паляну. Малодшы сын Казімір у Ракаве кіраваў вялікай

гаспадаркай і займаўся літаратурнай творчасцю. Яго як таленавітага празаіка у свой час заўважыла і падтрымала Эліза Ажэшка, якая ў 1908 г. прыехала ў Ракаў, высока ацаніла мястэчка і назвала яго «Літоўскімі Афінамі» (мелася на ўвазе не этнічная, а гістарычная Літва).

Заслугоўвае ўвагі і наступная згадка В. Рагойшы: «Уладзімір Караткевіч, як падалося, не ведаў, што мяжа паміж Заходняй і Усходняй Беларуссю не была ліквідавана 17 верасня 1939 года пасля “ўз’яднання Заходняй Беларусі з Усходняй”, яе па-ранейшаму ахоўвалі савецкія памежнікі аж да сярэдзіны чэрвеня 1941 года, да самага пачатку Вялікай Айчыннай вайны. Ды і пару дзён пасля пачатку вайны» [3, с. 35].

Ракаў быў блізкі і дарагі У. Караткевічу, як Рагачоў. Заўважым, што Рагачоўшчыне належыць асаблівае месца ў жыццёвым і творчым лёсе пісьменніка. У ягонай сям’і захавалася паданне пра Тамаша Грыневіча, сваяка з матчынага боку і яе радні, аднаго з кіраўнікоў паўстання 1863–1864 гг. на Прыдняпроўі. Ён быў расстраляны ў Рагачове. У. Караткевіч апісаў гэту гісторыю ў эпілогу аповесці «Предыстория» і ў эпілогу рамана «Леаніды не вернуцца да Зямлі».

Маці пісьменніка Надзея Васільеўна пасля заканчэння ў 1911 г. Марыінскай гімназіі ў Магілёве некаторы час працавала настаўніцай у вёсцы Збароў каля Рагачова. У Рагачове пазнаёміліся ягоныя бацькі.

Заўсёды гасцінны і ўтульны для У. Караткевіча і ягоных сяброў быў у Рагачове дом на вуліцы Чкалава, 41 (з 2010 г. – вуліца У. Караткевіча). Гэты прасторны дом у 1914 г. пабудоваў і потым жыў з сям’ёй дзед Васіль Юльянавіч Грынкевіч. З другой паловы 1940-х гг. там жыў з сям’ёй ягоны дзядзька Ігар Васільевіч Грынкевіч.

У Рагачове У. Караткевіч стварыў многія паэтычныя творы. 7 жніўня 1959 г. каля вёскі Азярышча на Рагачоўшчыне ўзнік пачатак рамана «Каласы пад сярпом тваім». Пісаць раман па-сапраўднаму пачаў пісьменнік у Рагачове 27 красавіка 1962 г. Падзеі аповесці «Сівая легенда» адбываюцца пераважна на Рагачоўшчыне, у Кісцянеўскім замку. У Рагачове ў ліпені-жніўні 1964 г. пісьменнік напісаў легенду «Ладдзя Роспачы», зімой і вясной 1966 г. завяршыў раман «Хрыстос прызямліўся ў Гародні», 11 лістапада 1966 г. – аповесць «Чазенія», іншыя творы. Пісьменнік быў натхнёным песняром беларускага Прыдняпроўя, а праз яго і Беларусі.

У. Караткевіч запрашаў прыехаць у Рагачоў В. Рагойшу аднаго і разам з жонкай Т. Кабржыцкай. Толькі ў пачатку верасня 2016 г. В. Рагойша як удзельнік навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай Дню беларускага пісьменства, што праводзіўся ў Рагачове, наведаў гэты горад і яго ваколіцы. Убачыў тое месца на Дняпры каля вёскі Азярышча, пазначанае цяпер памятным знакам-валуном, дзе «груша цвіла апоні год», бо «Дняпро падбіраўся да яе спакваля, патроху, як разбойнік» [1, т. 7, с. 9]. З такога малюнка пачынаецца раман «Каласы пад сярпом тваім». Там жа любаваліся Доўгай Кручай, прыдняпроўскімі паплавамі, якія адлюстравалі ў сваіх творах пісьменнік. У Рагачове наведаў дом і пакой у ім, дзе плённа працаваў пісьменнік. Каля дома прачытаў на ўстаноўленым камені надпіс: «Гэты дом многія гады быў творчым прытулкам выдатнага беларускага пісьменніка Уладзіміра Караткевіча». Убачыў мясціну на Дняпры, дзе адбыліся падзеі пралога рамана «Леаніды не вернуцца да Зямлі», наведаў вёску Збароў, дзе працавала настаўніцай маці пісьменніка. Гаварыў пра неабходнасць стварэння музея ў дзедавым доме, пра ўсталяванне ў Рагачове помніка Гервасію Выліваху, галоўнаму герою легенды «Ладдзя Роспачы», пра адкрыццё турыстычнага маршрута ў вёску Азярышча...

В. Рагойша са скрухай адзначыў: «Зайсці, наведаць, палюбавацца... Але ўжо, на вялікі жаль, без самога Уладзіміра Караткевіча, ды нават і без “дзядзькі Ігара”... Затое – на шчасце, у маім Ракаве, у маім родным куце, Караткевіч бываў не раз. І не толькі бываў, але, як я не раз пераконваўся, і палюбіў яго» [3, с. 27].

У Ракаве, на бацькоўскім доме, у гонар пісьменніка ўсталявана мемарыяльная дошка работы народнага мастака Беларусі Івана Міско з барэльефам пісьменніка і надпісам: «Гэты дом часта па-сяброўску наведаў класік беларускай літаратуры Уладзімір Караткевіч». А ў самім доме на плошчы Свабоды, 17, у прыватным «Музеі поліэтнічнай культуры Ракаўшчыны», створана арыгінальная экспазіцыя, прысвечаная У. Караткевічу. «І галоўнае месца сярод экспанатаў (а гэта рэчы, падараваныя Караткевічам з розных выпадкаў, кнігі, здымкі і інш.) займае халасцяцкая канапа Уладзіміра, якую ён аддаў нам “для Ракава”...» [3, с. 28].

Сяброўскія адносіны У. Караткевіча і В. Рагойшы замацоўваліся сустрэчамі ў Ракаве, Мінску і іншых мясцінах. Так, 17 снежня 1966 г. У. Караткевіч, А. Лойка,

Г. Бураўкін, Я. Семязон, Л. Акаловіч і В. Рагойша выбраліся на сустрэчу са школьнікамі і настаўнікамі Сваткаўскай сярэдняй школы Мядзельскага раёна. Падрабязна распавёў В. Рагойша пра асобу Міколы Пашкевіча, свайго аднакурсніка, які пасля заканчэння ў 1963 г. філалагічнага факультэта БДУ працаваў завучам у Сваткаўскай сярэдняй школе. Ён быў апантаным прапагандыстам беларускай мовы і літаратуры. Яму В. Быкаў прысвяціў сваю аповесць «Абеліск». Па дарозе да Сватак завіталі ў вёску Будслаў на сустрэчу з вучнямі і і настаўнікамі мясцовай школы. Потым была таксама цёплая і сардэчная сустрэча ў Сватках. Іх добра апісаў В. Рагойша. Назаўтра наведалі вёску Пількаўшчыну, дзе гадаваўся Максім Танк. Сустрэліся з яго бацькамі. Там «уцяпілі» нарэшце У. Караткевіча: «Калі ўбачылі бацькі Максіма Танка, у што быў адзеты і абуты ў той снежаньскі дзень класік беларускай літаратуры (праўда, у той час яшчэ будучы), тут жа знайшлі прасторныя валёнкі і вялікі сялянскі кажух. І ў валёнкі і ў кажух Уладзімір улез, здаецца, не разуваючыся і не распранаючыся...» [3, с. 53–54].

Яскрава раскрыўся талент У. Караткевіча як мастака ў цыкле графічных малюнкаў-шаржаў, якія ён стварыў 14 чэрвеня 1967 г. на абароне В. Рагойшам кандыдацкай дысертацыі «Паэтыка Максіма Танка. Культура вобраза. Характар верша». У кнізе не толькі апісваецца сама абарона і яе «другая частка», якая праходзіла ў мінскім кафэ «Тэатральнае», але таксама пададзены і ахарактарызаваны тыя малюнкi, аформленыя ў выглядзе невялікага рукапіснага альбома, які атрымаў неафіцыйную назву «Дыплём».

Красамоўны сам тэкст «Дыплёма», стылізаваны пад даўні дакумент на старабеларускай мове:

«– “Дыплём”».

Шматпаважанаму мэтру, ілюстрысіме Рагойшу, як беларускія, так і іншыя элаквенцыі майстру, які вырас сам, без дапамогі тых, што “дапамагалі яму расці”, як сцвярджае ён у сціпласці сваёй.

На знак таго, што спасцігнуў ён навукі, што калі ёсць танк, то ён – глабальная ракета.

На знак таго, што кандыдат ён у правадзейныя члены акадэміі, а карэспандэнтам-членам яму не быць, бо “ежлі розуму ў каго не хапае, але карысць навуцы можа прынесці – тым лічыцца членамі-карэспандэнтамі”».

Табе ж прэзідэнтам акадэміі быці, або рэктарам быці, а іначай – не!!!» [3, с. 62]

Тэкст «завераны» своеасаблівай пячаткай, у цэнтры якой смешная выява савы (сімвал мудрасці) на пастаменце з дзвюх кніжак, а па перыметры «пячаткі» – надпіс, стылізаваны пад старыну: «Навоукі юунакоў пітаюць». І закаручка подпісу.

«Дыплём» пісьменнік уручыў «новаспечанаму кандыдату» пасля абароны ў мінскім кафэ «Тэатральнае». Пры гэтым побач са сваім подпісам ён папрасіў паставіць подпісы ў навуковага кіраўніка дысертанта прафесара М. Ларчанкі, першага афіцыйнага апанента прафесара Ю. Пшыркова, А. Лойкі і інш.

На апошняй старонцы вокладкі альбома – багіня перамогі з запаленай паходняй, што сядзіць на спіне льва як сімвале моцы і ўлады. І жартоўны подпіс у духу У. Караткевіча: «Светачу чалавецтва ад сяброў-падсвечнікаў...» [3, с. 67]. Як дарагую рэліквію В. Рагойша захоўвае ў сваім хатнім архіве «Дыплём» У. Караткевіча.

Вялікую мастацкую і навуковую каштоўнасць маюць згадкі В. Рагойшы пра ягонае з Т. Кабржыцкай вяселе, што распачпачалося 7 лістапада 1967 г. у ракаўскім бацькоўскім доме. Тое вяселле У. Караткевіч з А. Мальдзісам назвалі «вяселлем веку». На ім прысутнічала мноства ганаровых гасцей, вядомых на ўсю Беларусь, там, як адзначана ў кнізе, «было ўсё, толькі, як кажуць беларусы, “прымусу не было”. Не прымушалі есці і піць. Затое песні, вершы, жарты, арыгінальныя тосты-зычэнні, ад па-народнаму каларытных да вышукана-мудрых, не змаўкалі амаль цэлы тыдзень» [3, с. 71].

Адметнае было вяселле і тым, што менавіта на ім У. Караткевіч упершыню пазнаёміў сяброў і знаёмых са сваёй нявестай Валянцінай Нікіцінай, якая праз чатыры гады стала ягонай жонкай Валянцінай Караткевіч. А пазнаёміўся з ёю пісьменнік 2 лістапада 1967 г. на сустрэчы са студэнтамі-філолагамі Брэсцкага педагагічнага інстытута імя А. Пушкіна, куды яна як выкладчыца таго інстытута завітала. В. Рагойша адзначыў, што многія сябры Уладзіміра спачатку не прынялі Валянціну: будучы поплич з такім беларускім пісьменнікам, як У. Караткевічам, гаварыла толькі па-руску. Аднак, як згадаў А. Мальдзіс у сваёй кнізе пра У. Караткевіча, яна «неўзабаве стала гаварыць па-беларуску лепей, чым тыя, хто яе папракаў. Больш таго, аказалася, што яна апантаней аддадзена беларускай культуры, чым іншыя аматары гучных слоў. Тое, што зрабіла Валянціна Браніславаўна Караткевіч для падрыхтоўкі “Збору помнікаў гісторыі і

культуры Беларусі”, для таго, каб ён ішоў “без купюр”, можна смела назваць навуковым падзвігам, грамадзянскай мужнасцю. Яна бясконца ездзіла ў экспедыцыі, абараніла не адзін помнік архітэктуры, пісала сама артыкулы і брашуры і рэдагавала чужыя. Аўтарытэт яе ў Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, дзе яна працавала і ўвогуле ў навуковых колах быў высокі» [2, с. 105].

Цікавы атрымаўся аповед пра тое, як У. Караткевіч падарыў мясцовым музыкам, якія ігралі на вяселлі, дваццаціпяцірублёўку – грошы на той час немалыя. І як тыя, «убачыўшы такі нечаканы “ганарар”, грывнулі ва ўсю…» [3, с. 72]. У. Караткевіч напісаў наступны тэкст для выгравіраванай сярэбранай манаграмы на вялікім насценным гадзінніку з боем, што быў падораны маладым: «*Няхай шчасця гадзіны адлічвае Тані і Славе гэты гадзіннік. Караткевіч, Мальдзісы. Прашковіч, Панізнік. 7.11.1967*» [3, с. 79]. Такі падарунак маладыя ўспрынялі як радасную нечаканасць, цэлае багацце. А неўзабаве за вясельным сталом У. Караткевіч выдаў, як заўважае аўтар кнігі, яшчэ адну «чаканую нечаканасць» – артыстычна прадэкламаваў экспромтам напісаную ў Ракаве «*Эпіталаму Таццяне і Славе*»:

Каханняя Бог у светлай сіле
Сядзіць між нас. Я п’ю нагбом
За вас: прыгожых, добрых, мілых,
За ваш стары і новы дом.

Да схілу дзён сваіх астанніх
Мы вам сябры. Няхай жыве
Наш гонар: Слава і Таццяна,
Сябры ад сёння і – навек.

Малю аб вечным і адзіным:
Хай шчасны будзе на вякі
Шлюб Беларусі і Украіны,
Шлюб Львова й Іслачы-ракі.

У. Караткевіч
8 лістапада 1967 года [3, с. 80]

В. Рагойша заўважыў, што У. Караткевіч тым самым не толькі выклікаў у маладых сардэчную ўдзячнасць, а ў гасцей – усеагульную ўвагу і павагу, але і ўвёў у сучасную беларускую паэзію новы вершаваны жанр – эпіталаму. Дарэчы, магнітафонны запіс, на шчасце, захавай голас Караткевіча. Калі ён прачытаў эпіталаму, то прапанаваў усім гасцям распісацца пад ёю.

19 лютага 1971 г. Вячаслаў Рагойша і Таццяна Кабржыцкая былі на вяселлі Уладзіміра і Валянціны Караткевічаў. Сапраўды, жаніцьба не толькі не звязала крылы У. Караткевічу, надварот, яшчэ больш акрыліла яго. Пісьменнік плённа працуе, шмат вандруе. В. Рагойша і Т. Кабржыцкая час ад часу адведвалі Караткевічаў у кватэры на вуліцы Веры Харужай. Са свайго боку, і Караткевічы прызджалі да іх у Серабранку. У кнізе змешчаны шматлікія сумесныя фотаздымкі, дарчыя надпісы і малюнкi У. Караткевіча.

У красавіку 1973 г. У. Караткевіч разам з маці і жонкай пераехаў у кватэру на вуліцы К. Маркса, 36. У той жа будынак у маі 1977 г. засяліўся з сям’ёй і В. Рагойша. Часцейшымі сталі сустрэчы. Па сваіх дзеях В. Рагойша адчуваў, што У. Караткевіч не толькі любіў дзяцей, але і дзеці яго любілі. Цікавымі атрымаліся ўспаміны пра падзеі, якія адбываліся ў гэтым доме.

В. Рагойша з любоўю і высокапрафесійна апавядае пра У. Караткевіча як пісьменніка і чалавека, пра тагачасны літаратурны працэс. Напрыклад, пра ўдзел пісьменніка ў канцы 1977 г. у аўтарскай штомесячнай «Тэлевізійнай бібліятэцы», якую на Беларускай тэлебачанні вёў В. Рагойша. Ці пра тое, што свой вядомы нарыс ён хацеў назваць «*Краіна (а не зямля) пад белымі крыламі*». Аднак тагачасная грамадская атмасфера не дазоліла гэта зрабіць. Таму ён быў вельмі ўдзячны Т. Кабржыцкай, якая ў львоўскім часопісе «Жовтень» (1973, № 6) апублікавала рэцэнзію «*Краіна пад белымі крыламі бусла*» – першы грунтоўны водгук на ўкраінскае выданне кнігі «*Земля пад білімі крыламі (Моя Білорусь)*» У. Караткевіча (Кіеў, 1972).

Пасля смерці маці У. Караткевіча Надзеі Васільеўны (16 снежня 1977 г.) у жыцці пісьменніка настала, як адзначае В. Рагойша, калі не чорная, то шэрая паласа. Пачасціліся яго хваробы, часта ляжаў у шпіталях. Сям'я В. Рагойшы падтрымлівала яго маральна. Пісьменнік ездзіў на Ракаўшчыну, каб адпачыць цэлам і душой. На ўтамабілі «жыгулі» В. Рагойша і У. Караткевіч аб'ехалі амаль усю Валожыншчыну. Былі ў Люцінцы, дзе жыві і тварыў В. Дунін-Марцінкевіч, і на яго магіле ва ўрочышчы Тупальшчына. Наведалі ў Івянцы народнага мастака Апалінарыя Пупко ў яго доме, што нагадваў сапраўдны мастацкі музей. Заязджалі ў Валожын, потым – у Вішнева, дзе пабачылі стары касцёл, сустрэліся з ксяндзом У. Чарняўскім, які ў той час, як прызнаўся, перакладаў «Біблію» на беларускую мову. В. Рагойша піша: «Неяк наведалі Гальшаны, палазілі па развалінах замка. Ці не адтуль і не з таго часу вывез Уладзімір сюжэт і наву «Чорнага замка (Г)Альшанскага»? Пабывалі ў Багданаве, на радзіме выдатнага мастака Фердынанда Рушчыца. Усклалі кветкі на яго магілу» [3, с. 123–124]. У недалёкіх ад Ракава Дубровах пісьменнік намерваўся нават купіць хату для лецішча. У кнізе паказваецца, што крокі пісьменніка адгукаюцца ў многіх мясцінах Ракаўшчыны.

У Ракаве В. Рагойша пазнаёміў У. Караткевіча з многімі дзеячамі культуры. Напрыклад, з украінскім і беларускім дырыжорам Я. Вашчаком, які ў Дзяржаўным тэатры оперы і балета Беларусі паставіў оперу У. Солтана «Дзікае паляванне караля Стаха» (1989) па аповесці пісьменніка, з украінскім пісьменнікам і грамадскім дзеячам Р. Іваньчуком, які добра ведаў і цаніў творчасць У. Караткевіча, перапісваўся з ім.

У Ракаве адбылося знаёмства У. Караткевіча з вялікай і таленавітай сям'ёй Марыі і Язэпа Янушкевічаў, у якой гадалася пяцёра хлопцаў, у той час большасць былі яшчэ дзеці, а сёння прысутнасць якіх хораша адчуваецца ў беларускай навуцы і мастацтве: фізікам, доктарам фізіка-матэматычных навук Казімірам, вядомым скульптарам Валяр'янам, жывапісцам Фэліксам, літаратуразнаўцам, кандыдатам філалагічных навук Язэпам, спецыялістам-рэстаўратарам Альгердам.

Аўтар далікатна сказаў пра сяброўства У. Караткевіча ў другой палове 1970-х – пачатку 1980-х гг. з «зьялёным зміем»: «Просячы Уладзіміра ўстрымацца ад сяброўства з “зьялёным зміем”, я, зразумела, больш клапаціўся пра яго здароўе, чым пра новыя пісьменніцкія дасягненні. <...> Гарэлка ж адбірала ў яго не толькі час, новыя творы, але галоўнае – здароўе...

Аднак пры ўсім тым я хачу запярэчыць асобным “відавочцам”, якія “нічога сумняшся” папракаюць Караткевіча ў “непрабудным п'янстве”. Маўляў, сказаць, што Караткевіч піў – гэта нічога не сказаць... Так, ён піў, але заўсёды, у любой сітуацыі, заставаўся рыцарам. Прычым да “чорных рыз” не напіваўся. Лішне перабіраў – ішоў паляжаць, паспаць. Піў па звычцы, каб пераадолець некаторую сарамяжлівасць (а яна ў яго, ведаю, была!), каб менш бачыць кепскага вакол сябе, каб заглушыць боль ад страты блізкіх людзей... І не раўнуючы як анестэзіяй – прыглушыць боль уласнага цела» [3, с. 119–120].

У. Караткевіч прысвяціў В. Рагойшу вершы «Скарына пакідае радзіму», «Няхай шчасця гадзіны...», «Слава! Ты пэўна пад туфель»..., «Славу Рагойшу з лепшымі зычаннямі ў дзень саракагоддзя» і інш.

Так, у вершы «Скарына пакідае радзіму», абапіраючыся на словы старажытнагрэчаскага філосафа, матэматыка і астранома Анаксагора, паэт напісаў:

Яны не даждуць, што Скарына
Зямлю сваю пракляне:
Страціў не я Афіны,
Хутчэй Афіны – мяне [1, т. 2, с. 35].

А ў вершы «Славу Рагойшу з лепшымі зычаннямі ў дзень саракагоддзя» жадаў сваайму сябру наступнае:

Не будзь да славы надта ласы,
Пі памаленьку і не трусь,
І беларускага Пегаса
Любі, як маці-Беларусь.

Хадзі за ім старанна, з потам,
І не шкадуй мазгоў і ног.

Тады і ён дабром адплоціць...
А з ім – і Беларускі Бог [3, с. 143].

В. Рагойша згадаў, што ён ініцыяваў пераклад сваім былым студэнтам В. Салія на грузінскую мову аповесці У. Караткевіча «Дзікае паляванне караля Стаха» (1991, 2014) і рамана «Чорны замак Альшанскі» (2016). А ў 1979 г. па просьбе кіеўскага прафесара Ф. Паграбенніка, які рыхтаваў анталогію аднаго верша І. Франко «Каменяры» на мова народаў свету, арганізаваў пераклад У. Караткевічам гэтага верша на беларускую мову.

У кнізе шмат каштоўных згадак пра святкаванне 50-годдзя У. Караткевіча ў лістападзе 1980 г., пра асобу ўкраінскага паэта і грамадскага дзеяча Р. Іванчука і яго адносіны з У. Караткевічам, пра жыццё і творчасць пісьменніка ў апошнія гады жыцця і інш.

Кніга В. Рагойшы «Дзесяць саг пра Караткевіча» вызначаецца мастацкай дасканаласцю і навуковай грунтоўнасцю, навізнай і багаццем фактычнага матэрыялу. Аўтар не толькі паказаў роднасць душ У. Караткевіча з яго сябрамі, але і прасачыў жыццёвы і творчы шлях творцы, заглыбіўся ў псіхалогію творчасці пісьменніка, плённа выкарыстаў набыткі караткевічазнаўста і сказаў сваё, важнае слова пра яго асабу як пісьменніка і чалавека. Кнігу добра ілюструюць здымкі і фотакопіі аўтографу пісьменніка.

Каб глыбей зразумець У. Караткевіча, В. Рагойша наведаў родны горад пісьменніка, дзе ён нарадзіўся і некаторы час жыў, пра які пісаў у аднайменным вершы:

Тут нарадзіліся думкі
Воля, імкненні, жаданні,
Тут стаў я сынам краіны,
Абпален я агнём...
Таму і люблю я Оршу
Першым вялікім каханнем,
Якое не знікне, пэўна,
Нават з маім жыццём [1, т. 1, с. 72–73].

В. Рагойша быў удзельнікам у Оршы міжнародных навуковых канферэнцый у лістападзе 1995, 2005, 2010 гг. Тады ён прайшоўся па вуліцы У. Караткевіча, наведаў бацькоўскі дом пісьменніка і прысвечаны яму Аршанскі музей, слухаў выступленні на канферэнцыях Янкі Брыля, выкладчыцы Нацыянальнага кіеўскага ўніверсітэта імя Т. Шаўчэнкі Л. Панамарэнкі, аднакурснікаў пісьменніка з гэтай ВНУ Ф. Няўважнага і М. Сняжко, а таксама А. Мальдзіса, Р. Барадзіліна, С. Панізніка і інш.

У пачатку верасня 2001 г. В. Рагойша ўдзельнічаў у рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай Дню беларускага пісьменства ў горадзе Мсціслаў Магілёўскай вобласці. Адзначым, што Мсціслаў быў дарагі У. Караткевічу як горад са слаўнай, велічнай і трагічнай гісторыяй. Пісьменнік наведаў гэты горад 8–10 студзеня 1982 г., потым напісаў эсэ «Мсціслаў – дэмантавы горад», дзе адзначыў, што ў гэтым горадзе нарадзілася 25 ліпеня 1893 г. і пражыла некалькі сваіх першых месяцаў яго маці. В. Рагойша быў уражаны веліччу Замкавай гары, прыгажосцю касцёла кармелітаў, царквы Аляксандра Неўскага, іншых слаўтасцяў горада. Убачыў будынак былога педтэхнікума, дзе ў канцы 1920 – пачатку 1930-х гг. вучыліся З. Астапенка, А. Куляшоў і Ю. Таўбін, прысутнічаў на адкрыцці помніка Пятру Мсціслаўцу, аднаму з першых беларускіх і расійскіх друкароў, гравёру XVI ст., што нарадзіўся ў Мсціславе.

Як адзначалася вышэй, у пачатку верасня 2016 г. на В. Рагойшу як на ўдзельніка рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай Дню беларускага пісьменства, моцнае ўражанне зрабіў г. Рагачоў Гомельскай вобласці і яго наваколле.

В. Рагойша аналізаваў паэтычныя творы У. Караткевіча у такіх працах па вершазнаўстве, як «Тэорыя літаратуры ў тэрмінах» (2001), «На шляху да Парнаса» (2003), «Паэтычны слоўнік (3-е выд, 2004), энцыклапедычным даведніку «Верш. Паэзія» (2020) і інш.

Мы не называем артыкулы і выступленні В. Рагойшы на навуковых канферэнцыях, прысвечаных У. Караткевічу. Па-першае, яны пададзены ў энцыклапедыі «Уладзімір Караткевіч» (2020), па-другое, як адзначалася раней, у многіх з іх апрабраваліся думкі для кнігі «Дзесяць саг пра Караткевіча».

В. Рагойша апублікаваў лісты У. Караткевіча да Р. Іванычука (упершыню – часопіс «Полымя», 1988, № 12), У. Лучука і А. Сенатовіч (упершыню – часопіс «Дзеяслоў», 2020, № 5]. Ён уваходзіў у ініцыятыўную групу выкладчыкаў філалагічнага факультэта БДУ, што звярнуліся ў Міністэрства Інфармацыі Рэспублікі Беларусь з просьбай выдаць Збор твораў У. Караткевіча ў 25 тамах. Быў сярод падпісантаў ліста ў Гомельскі абласны выканаўчы камітэт з просьбай стварыць у Рагачове ў дзедавым доме музей У. Караткевіча. З’яўляецца членам рэдакцыйнай калегіі Збору твораў У. Караткевіча ў 25 тамах, рэдактарам 1, 2 (паэзія) і 15 (пераклады і аўтапераклады) яго тамоў, укладальнікам у 20 томе лістоў У. Караткевіча да У. Лучука і А. Сенатовіч, дае высокакваліфікаваныя кансультацыі і парады ўкладальнікам асобных тамоў. В. Рагойша ўваходзіў таксама ў склад рэдакцыйнай калегіі энцыклапедыі «Уладзімір Караткевіч», для якой напісаў артыкулы пра Я. Вашчака, Р. Іванычука. Т. Кабржыцкую, Р. Лубкіўскага, У. Лучука, І. Міско, пра вёску Сваткі, А. Сенатовіч, пра «Дыплём», пераклады У. Караткевіча і інш.

В. Рагойша – руслівы прапагандыст і даследчык жыцця і творчасці пісьменніка.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Караткевіч У. Збор твораў: у 25 тамах / Уладзімір Караткевіч. Мінск: Мастацкая літаратура, 2012–2022. Т. 1–20.
2. Мальдзіс А. Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча: партрэт пісьменніка і чалавека / Адам Мальдзіс. Мінск: Мастацкая літаратура, 1990.
3. Рагойша В. Дзесяць саг пра Караткевіча / Вячаслаў Рагойша. Мінск: Мастацкая літаратура, 2020.

ВОЧЫ Ў ВОЧЫ З ВЯЧАСЛАВАМ РАГОЙШАМ

Н. В. Якавенка

Доктар філалагічных навук.

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры

Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі,

вул. Сурганава, д. 1, корп. 2, 220072, г. Мінск, Беларусь, natayakavenka@tut.by

У артыкуле даецца кароткі агляд літаратурнай, літаратуразнаўчай, перакладчыцкай дзейнасці В. П. Рагойшы і прадстаўляецца яго новая кніга «Прыгаршчы светлых згадак. Настаўнікі. Калегі. Сябры» (2022), дзе змешчаны ўспаміны пра дарагіх аўтараў людзей, родныя мясціны, знакавыя і лёсавызначальныя падзеі, пра яго найбольш значныя навуковыя дасягненні.

Ключавыя словы: Вячаслаў Рагойша, Таццяна Кабржыцкая, літаратуразнаўства, пераклад, даследаванне, успаміны.

Доктар філалагічных навук, прафесар Вячаслаў Пятровіч Рагойша мае каля тысячы апублікаваных даследаванняў па гісторыі і тэорыі беларускай літаратуры, вершазнаўству, паэтыцы літаратурнага твора, па найбольш актуальных пытаннях беларуска-славянскіх літаратурных узаемасувязей, праблемах тэорыі і практыкі мастацкага перакладу, а таксама ўласны зборнік вершаў «Полюс цяпла» (2007).

Прафесар Рагойша выхаваў не адно пакаленне перакладазнаўцаў і перакладчыкаў паводле наступных прынцыпаў: «Перакладаць неабходна толькі тыя творы, якія б узбагачалі родную літаратуру, культуру, развівалі нацыянальную літаратурную мову; мастацкі пераклад – плод любові, а не разліку; перакладчык павінен дасканалы валодаць як мовай, на якую перакладае, так і мовай арыгінала; у мастацкім перакладзе павінен узнаўляцца стыль аўтара, асноўныя нацыянальныя асаблівасці першакрыніцы; дакладнасць мастацкага перакладу – гэта не даслоўнасць, а дакладнасць у перадачы ідэйна-вобразнай структуры іншамойнага твора; мастацкі пераклад, як і арыгінал,

павінен валодаць несумненнымі эстэтычнымі вартасцямі» [1, с. 241–242]. Можна з упэўненасцю сказаць, што менавіта «плодам любові, а не разліку» з’яўляюцца яго ўкраінска-беларускія пераклады аповесці М. Кацюбінскага «Цені забытых продкаў» (1980), раманаў А. Ганчара «Твая зара» (1985) і У. Яварыўскага «Марыя з палыном у канцы стагоддзя» (1991), драмы І. Франко «Украдзенае шчасце» і інш.

Між іншым адзначу, што адчуваецца, як з любасцю і натхненнем, кіруючыся прынцыпамі дакладнасці і эстэтычнай адэкватнасці перастварэння, Вячаслаў Пятровіч перакладаў вершы, аповяданні і драмы славутага ўкраінца Івана Франко, уключаныя ім у зборнік «Народзе мой...» (2006), а таксама вершы класіка ўкраінскай літаратуры, самабытнага лірыка Багдана-Ігара Антончыча, якія разам з украінскім паэтам і перакладчыкам Раманам Лубкіўскім, сабраўшы яшчэ пераклады вершаў Антончыча, створаныя іншымі беларускімі паэтамі, змясціў у двухмоўным украінска-беларускім зборніку «Зялёнае Евангелле» (Львоў, 2011).

У свой час «своесабытным падрахункам зробленага Вячаславам Рагойшам як перакладчыкам паэзіі» [2, с. 2] стала кніга «Вочы ў вочы, мыслі ў мыслі» (2013), куды ўвайшлі яго пераклады на беларускую мову знакамітай драмы-фееры Лесі Українкі «Лясная песня», яе вершаў, твораў іншых украінскіх паэтаў (Т. Шаўчэнкі, І. Франко, П. Тычыны, М. Рільскага, У. Сасюры, Б.-І. Антончыча, В. Сіманенкі, Р. Трацякова, М. Вінграноўскага, Д. Паўлычкі, Р. Лубкіўскага і інш.), сербскіх, харвацкіх і баснійскіх паэтаў (Д. Максімавіча, А.-Б. Шыміча, В. Паруна, Ё. Пупачыча, І. Сарайліча), славацкіх (П. Штыліха, Р. Чыжмарыка, Л. Фелдэка, Ю. Збораўяна, Г. Гупкі, М. Касандры), літоўскага паэта М. Марцінайціса, грузінскага Ш. Нішніанідзэ і казахскага С. Сяітава. У прадмове «Пра мастацкі пераклад жартам і ўсур’ёз» да гэтай кнігі В. Рагойша сцісла, з гумарам і сур’ёзна на падставе ўласнага навуковага і перакладчыцкага досведу акрэсліў асаблівасці, складанасці, функцыі, задачы мастацкага перакладу і неабходныя для высокакаснага перастварэння перадумовы творчай працы перакладчыка, якія каратка сфармуляваныя ў назве: «“Вочы ў вочы, мыслі ў мыслі” – гэтак у духу беларускага народнага выслоўя павінны духоўна нітавацца паміж сабой два сааўтары: іншанацыянальны пісьменнік і яго перакладчык» [2, с. 11].

Сёлета, калі прафесару Рагойшу споўнілася 80 гадоў, ён здзівіў і парадаваў літаратурную і літаратуразнаўчую супольнасць новай кнігай, на гэты раз мемуарнай, – «Прыгаршчы светлых згадак. Настаўнікі. Калегі. Сябры» [3]. «Вось і прыйшла пара для ўспамінаў..., – піша аўтар у прадмове да кнігі. – Так, сапраўды прыйшла – на шчасце ці на жаль? – такая пара і да мяне. За восем дзясяткаў гадоў многае пабачана, пачута, адчута, перажыта. Прычым усялякага: і добрага і кепскага, і салодкага і горкага, і радаснага і сумнага... Пра другое не хочацца ўспамінаць, як і пра тых, хто прыносіў гэта кепскае, горкае, сумнае. А вось пра першае і пра першых хочацца згадаць. Каб пакланіцца ім нізка-нізка, падзякаваць – за навуку, падтрымку. Каб іх ведалі і іншыя» [3, с. 5].

Трэба сказаць, паводле выслоўя «вочы ў вочы, мыслі ў мыслі» створана Вячаславам Пятровічам і гэта мемуарнае выданне, дзе такім чынам ён глядзіць не толькі на жонку і паплечніцу Таццяну Кабржыцкую, але і на шмат дарагіх для яго асоб, з якімі звязаны светлыя ўспаміны. У «Прыгаршчах» В. Рагойшы змясціліся дзве «жмені» – дзве часткі, што называюцца жменьмі. Жменя першая ўтрымлівае ў сабе згадкі пра бацькоў, родзічаў, блізкіх людзей, сяброў і настаўнікаў – У. Караткевіча, В. Палтаран, М. Ларчанку, І. Навуменку, А. Лойку, А. Мальдзіса, Н. Гілевіча, М. Мушынскага, М. Ермаловіча, Г. Каханоўскага, С. Панізніка, Г. Шупеньку, Я. Саламевіча, Ж. Дапкюнас, У. Капусту, якія ўсе разам, паводле слоў аўтара, «радавалі, падтрымлівалі, навучалі». У другой жмені – светлыя згадкі пра вядомых беларускіх, рускіх, украінскіх, польскіх, казахскіх пісьменнікаў і навукоўцаў – пра С. Палуяна, Я. Купалу, Я. Коласа, М. Танка, І. Шамякіна, А. Ганчара, Б. Белаказовіча, Т. Позьняка, Я. Вашчака, Д. Паўлычку, І. Бурсава, Р. Лубкіўскага, А. Каляду, І. Дзенісюка і інш., а таксама ліставанне з Ж. Мулдагаліевым, А. Шарыпавым, С. Сяітавым.

Толькі шчаслівы чалавек мае столькі дарагіх сэрцу людзей і звязаных з імі светлых успамінаў! І гэта няпоўны пералік асоб, згаданых Вячаславам Рагойшам для таго, каб «пакланіцца ім нізка-нізка, падзякаваць», а таксама «каб іх ведалі і іншыя». Безумоўна, чытач пазнаёміцца з тымі, каго дагэтуль не ведаў, але і адкрые для сябе здавалася б добра вядомых, адзін з якіх – сам аўтар «Прыгаршчаў светлых згадак», бо справядліва не толькі крылатае выслоўе «скажы мне хто твой сябар, і я скажу хто ты», але і што ўнутраная сутнасць чалавека выяўляецца ў тым, як ён гаворыць пра іншых і пра сваю Айчыну.

Так, у аповедзе пад прыгожай паэтычнай, яркай вобразнай назвай «Мой Ракаў, або пярсцёнак на Валожынскай руцэ» аўтар распавядае пра малую радзіму і тлумачыць што ўваходзіць у разуменне «мой Ракаў»: свет дзіцячых гульніў, «акрэсленых» пажарышчамі «апошняй (будзем спадзявацца!) вайны» [3, с. 8]; школьныя настаўнікі – «асобы з вялікай літары, якія вызначылі воблік Ракаўскай СШ» [3, с. 11]; вядомы і за межамі Валожыншчыны фальклорны ансамбль «Гасцінец»; краязнаўчая газета «Ракаўскі шлях» (2000–2008 гг.), што выпускала сям’я В. Рагойшы, а таксама арганізаваныя яго сям’ёй міжнародныя краязнаўчыя навуковыя канферэнцыі «Ракаўскія чытанні». І, безумоўна, «мой Ракаў» – гэта жыхары колішняга мястэчка, якое цяпер мае статус аграгарадка. Да ўспамінаў пра іх Вячаслаў Пятровіч далучыў лірычнае прысвячэнне, якое гаворыць само за сябе:

*...Я рады, горды – гэта з намі попелч
Майстэрства крочыць крокам маладым.*

*Для землякоў ганчарства – не ў навінку:
Свая і кафля, і збаны свае,
Жанчыны Сонцам вышыюць хусцінку,
Каваль захоча – Месяц адкуе!*

*Не шафа – цацка выйдзе з-пад рубанка...
А хіба знаўца рэчаў, іх цаны
Не еў калісь смаргонскіх абаранкаў
І ракаўскія арфы не цаніў?! [3, с. 13]*

Трэба сказаць, Вячаслаў Рагойша надзелены не толькі літаратуразнаўчым, перакладчыцкім і паэтычным, але і праявістым мастацкім талентам. Пераканацца ў гэтым давялося неаднаразова падчас азнаямлення з «Прыгаршчамі», у прыватнасці, адкрыўшы аповед-ўспамін «Шчыры голас Бацькаўшчыны», які пачынаецца наступным чынам:

– Рагойша, да дырэктара! – бесцырымонны фальцэт школьнай тэхнічкі, якая сярод урока расчыніла дзверы ў наш 9 «А» клас, не прадвяшчаў нічога добрага. Да дырэктара, тым больш сярод урокаў, выклікалі звычайна за нейкую правіну. У галаве мільганула: што ж такога кепскага мог я ўчыніць, каб гэта стала вядома дырэктару школы і патрабавала неадкладнага рэагавання? З хваляваннем прачыняю дзверы ў пакой настаўніцкай з шылдай «Дырэктар Ракаўскай СШ Васіль Пятровіч Налецкі». У пакой побач з дырэктарам і адначасованашым любімым настаўнікам гісторыі стаіць невядомы мне малады чалавек інтэлігентнага выгляду, каржакаваты, у акуларах на вузкім прадаўгаватым твары.

– З табой, Вячаслаў, хоча пазнаёміцца і пагутарыць Адам Восіпавіч Мальдзіс. Ведаеш такога? – пытаецца Васіль Пятровіч і пакідае ў пакой нас адных.

Чаму ж не ведаю! З мінулага года ён – адказны сакратар нашай радашковіцкай раённай газеты «Сцяг Ільіча». Я ўжо каторы час пасылаю ў раёнку свае вершы. Асобныя з іх публікуюцца. Адам Мальдзіс, як старшыня нашага раённага літаратурнага аб’яднання, час ад часу бласлаўляе іх у свет. Нярэдка атрымліваю з рэдакцыі лісты-адказы, падпісаныя ім. Але пазнаёміцца асабіста з маім дабрадзеям выпала толькі цяпер... [3, с. 58]

Чым не мастацкі твор? Так магло пачынацца аўтабіяграфічнае апавяданне. А вось яшчэ адна каларытная замалёўка са студэнцкага жыцця ва ўспаміне «Нашы ў космасе!», дзе да таго ж згадваюцца прозвішчы, важныя не толькі для аўтара, але і для некалькіх пакаленняў выпускнікоў філфака БДУ, і для ўсіх аматараў беларускай літаратуры:

...Бачу краем вока: Віця Красней, як заўсёды, уважліва натупе лекцыю. Іра Шаблоўская са Светай Мусіенка нешта ціха абмяркоўваюць паміж сабой. Лёня Акаловіч крадком чытае нейкі «праграмны» раман. Ніна Маеўская задумалася, гледзячы ў акно. Відаць, прыйшло натхненне, піша верш. Міша Шыманскі і Анатоль Кудравец нешта хутка, хутчэй, чым прамаўляе выкладчык, строчыць. Відаць, «адпісваюцца»: «прыціснулі» рэдактары газет, з якімі яны, паралельна з вучобай,

супрацоўнічаюць... І тут з грукатам расчыняюцца дзверы, у іх – радасна-задыханы Жэня Радкевіч, які крычыць: «Нашы ў космасе!» Ён, замест лекцыі, на сваіх журналісцкіх абавязках (зразумела, насупор вучэбным) завітаў у «Звязду» і адтуль у якасці свайго «алібі» прыімчаў гэтую вестку [3, с. 85].

З захапленнем чытаюцца і ўспаміны на літаратуразнаўчую, навуковую тэматыку. Напрыклад, «Услед за знічкай» пра сенсацыйнае ў свой час даследаванне жыцця і творчасці Сяргея Палуяна, праведзенае Вячаславам Рагойшам і Таццянай Кабржыцкай. «Эўрыстычны пошук літаратуразнаўца сваімі прыёмамі, сродкамі вельмі нагадвае працу следчага, – справядліва адзначае В. Рагойша. – Тут і там — супастаўленне дзясяткаў фактаў, іх лагічны аналіз, росшук сведкаў тых ці іншых падзей і г. д. Некалькі гадоў няспынных пошукаў, і не толькі у архівах і бібліятэках, завяршыліся плёнам, пра які спачатку ні я, ні Таццяна Кабржыцкая нават і не марылі...

Літаратуразнаўцу, як і следчаму, надзвычай важна знайсці тую нітачку, ухапіўшыся за якую можна затым разблытаць увесь клубок жыццёвых калізій. У нашым выпадку такой нітачкай стаў фотапартрэт Янкі Купалы, падараваны ў канцы 1909 г. Сяргею Палуяну...» [3, с. 281] Чытаць пра тое, як даследчыкі ішлі па слядах С. Палуяна, не толькі цікава і карысна для літаратуразнаўца, але і займальна, амаль як сапраўдны дэтэктыў.

Кніга «Прыгаршчы светлых згадак» прымушае і чытача «глядзець у вочы» яе аўтару. Адчуванні цеплыні, дабрыні, радасці, замілаванасці, калі-нікалі светлага смутку не пакідаюць ад першай да апошняй старонкі мемуарнага выдання, што па сваёй лірычнай настраёнасці цалкам адпавядае паэтычнаму зборніку В. Рагойшы «Полюс цяпла». Прытым яго жмені светлых згадак фарміруюць дастаткова шырокае ўяўленне пра гісторыка-літаратурную эпоху, што дала беларускай літаратуры не аднаго класіка і стала зорным часам айчыннага літаратуразнаўства.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Рагойша, В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах / В. Рагойша. Мінск : Беларус. энцыкл., 2001. 384 с.
2. Рагойша, В. Вочы ў вочы, мыслі ў мыслі : кніга перакладной паэзіі / В. Рагойша. Мінск : Кнігазбор, 2013. 296 с.
3. Рагойша, В. П. Прыгаршчы светлых згадак. Настаўнікі. Калегі. Сябры / В. П. Рагойша. Мінск : Изд. центр БГУ, 2022. 623 с.

ЛІСТЫ Ў БУДУЧЫНЮ ВЯЧАСЛАВА РАГОЙШЫ І ТАЦЦЯНЫ КАБРЖЫЦКАЙ

В. А. Шніп

*Галоўны рэдактар выдавецтва
«Мастацкая літаратура» і часопіса «Польмя».
Выдавецтва «Мастацкая літаратура»,
пр-т Пераможцаў, 11, 220004, Мінск, Беларусь, mail@mastlit.by*

Там дзе Іслач бруіцца
ёсць Шлях
на якім
як на нітцы бцрштын
старасвецкі Ракаў
які памятае
як на кірмашы
на ліры гране
Міхал Грушвіцкі
а ў касцёле моліцца

ксёндз Андрэй Зязюля
на голас якога
матыль прылятае
як анёлак
і сядзе каля свечак
як каля душаў людскіх
а на могілках каталіцкіх
бялее каплічка
адзінокі карабель
на якім праз вечнасць
плыве князёўна
Крысціна Друцка-Любецкая
а на праваслаўных могілках
Кабржыцкі Рагойшы Налецкія
сняць свае сны
пра родны край
і дарога
якая паміж могілкамі
не раздзяляе нікога
і гэтыя могілкі
як два крылы
на якіх лятуць у вечнасць
нашы продкі
і чуецца голас
айца Сімяона Сеўбы
які бароніць родную мову
якую прыхадні
хочуць прагнаць з царквы
і цячэ крыніца
на тым месцы
дзе калісьці з'явілася ікона
Маці Божай Ракаўскай
каб бараніць усіх нас
ад забыцця
хто мы і для чаго мы
на гэтай святой зямлі
а пад старымі соснамі
у ракаўскім пяску
як у золаце
ляжаць габрэі
для якіх Ракаў
стаў Іерусалімам
а над Ракавам
Вялікая Мядзведзіца
мае свайго каханка
Сяргея Пясецкага
які кантрабандыст
і пісьменнік
і грукоча
па ракаўскай брукаванцы
брычка
Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча
які вяртаецца з Менска
ад Станіслава Манюшкі
да сябе ў Люйінку
і стукаюць абцаскі
Элізы Ажэшкі
якая любуецца Ракавам
і ведае
што няма нідзе

прыгажэйшага краю
чым край
да якога спазнана любоў
і сёння
на рэштках даўняй пошты
куды Леў Талстой
пасылаў лісты
з Яснай Паляны
Мар'яну Здзяхоўскаму
свайму даследчыку
цвітуць кветкі
з якіх пчолы
збіраюць мёд
як святло
якое ніколі не скончыцца
як наша будучыня
і сядзіць
на ганку хаты Вячаслава Рагойшы
і Таццяны Кабржыцкай
Уладзімір Караткевіч
і думае
пра дзікае паляванне
Караля Стаха
і ў ягонай душы
гучыць
беларуская песня
пра наш край
у якім ёсць
Шлях
на якім
як на нітцы бурштын
старасвецкі Ракаў
дзе жывуць
Вячаслаў Рагойша
і Таццяна Кабржыцкая
якія пішуць лісты ў будучыню
у якой будзе
і Ракаў
і кампазітар Міхал Грушвіцкі
і ксёндз Андрэй Зязюля
і Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч
і Уладзімір Караткевіч
і браты Янушкевічы
і Рагойшы
у якіх сёння
каля хаты
у вялікім садзе
ляжаць валуны
велічныя
як наша мінулае.

1–5.08.2022

РАЗДЕЛ 2 РОЛЯ ПРАФЕСАРА В. П. РАГОЙШЫ Ё РАЗВІЦЦІ ВЫШЭЙШАЙ І СЯРЭДНЯЙ АДУКАЦЫІ

І НЯСЕ ЁН ДАР...

І. Ф. Штэйнер

*Доктар філалагічных навук, прафесар,
загадчык кафедры беларускай літаратуры,
Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны,
вул. Савецкая, 104, 246028, г. Гомель, Беларусь, ivansht@tut.by*

У артыкуле вызначаецца ўклад прафесара В. П. Рагойшы як педагога вышэйшай школы ў падрыхтоўку спецыялістаў-філолагаў для сярэдняй школы рэспублікі, у выхаванне новага пакалення літаратуразнаўцаў. Асабліва ўвага звернута на дасягненні вучонага В. П. Рагойшы ў такіх галінах тэорыі і гісторыі літаратуры, як міжлітаратурныя ўзаемасувязі, перакладазнаўства, паэтыка літаратурнага твора, вершазнаўства, архівазнаўства, краязнаўства і інш. Названы асобныя аўтары і творы, упершыню ўведзены ім у шырокі навуковы абыходак.

Ключавыя словы: Вячаслаў Рагойша; выкладчыцкая праца; навуковая дзейнасць; традыцыі і наватарства; творчыя дасягненні; вучні.

З 80-ці ягонных зямных гадоў мне пашчасцілася быць поруч паўстагоддзя, роўна 52 гады. Згадваецца яркая восень 1970, калі ў аудыторыю філфака БДУ да сарамлівых першакурснікаў увайшоў не сівавалосы, прыгорблены ведамі і гадамі прафесар, а прыгожы (як стоена выдыхнулі дзяўчаты-калежанкі), стройны, упэўнены ў сабе малады хлопец (крыху старэйшы за некаторых студэнтаў, што трапілі ў вно пасля службы ў войску). На тагачасным Алімпе, якім нам тады ўяўляўся філфак галоўнай навучальнай установы Беларусі, дзе ў розныя часы вучыліся ці не ўсе вядучыя беларускія пісьменнікі, ён яшчэ, мабыць, не належаў да вышэйшых багоў (Іван Навуменка, Алег Лойка, Ніл Гілевіч, Алесь Адамовіч, Дзмітрый Бугаёў), а хутчэй да *deus minores* (А. Станюта, светлай памяці Рыгор Семашкевіч), магчыма не такіх былінна-легендарных, як першыя, але ўсё роўна недасягальных. Бо следам за ім ішла амаль легендарная гісторыя пра яго надзвычай абаяльную, прыгожую і вельмі разумную жонку, дачку львоўскага прафесара музыкі Таццяну Кабржыцкую, пра іх вяселле стагоддзя, дзе прысутнічаў увесь бамонд літаратуры і культуры Беларусі, а тамадой быў паэт у душы, арыгінальны Рыгор Ларчанка, які якраз пачынаў у нас чытаць курс лекцый па старажытнай літаратуры, суправаджаючы іх дэкламаваннем на памяць цэлых анталогій вершаў. А поруч студэнцкі фальклор даносіў звесткі аб надзвычайнай адоранасці маладога дацэнта, яго выключнай эрудыцыі і начытанасці, у чым хутка ўсе пераканаліся. Самы малады з кагорты небажыхароў (якраз у гэты час мы знаёміліся з антычнай міфалогіяй, таму асацыяцыі не павінны выклікаць здзіўлення), нібы гуляючы, як тая эолава арфа, што нараджае гук, не паказваючы інструмента, пачынае лёгка і свабодна аперыраваць такімі штукамі з тэорыі літаратуры і ўводзіць у літаратуразнаўства, пра якія не толькі нічога не ведаў, але і нават не чуў, і толькі тады міжволі пачынаеш разумець, нават хутчэй усведамляць, што літаратура, дзеля якой прыйшоў ва ўніверсітэт, гэта не толькі слёзы замілаванасці ці нейкі пратэст, не толькі мастацтва, але і сапраўдная складаная навука. І для такога абуджэння аудыторыі малады вучоны меў усе падставы. За ягонымі плячыма была бліскуча абароненая дысертацыя па творчасці М. Танка і манаграфія «Паэтыка Максіма Танка: Культура вобраза. Характар верша» (Мн., 1968). І цяпер загаловак гэтай працы ўражае сваёй заглыбленасцю ў сутнасць даследуемай праблемы, а што гаворыць пра тыя часы, калі звыклымі тэмамі кандыдацкіх былі *рэвалюцыйныя матывы, сацыяльная праблематыка, вобраз самага чалавечнага з людзей і г. д.* Дэбют Вячаслава Рагойшы аказаўся надзвычай удалым, манаграфія да гэтага часу не страціла

сваёй актуальнасці і значнасці. А пасля выхаду яна была сапраўдным бестселерам, я добра памятаю зачытаныя экзэмпляры на кафедры, а з чытальнай залы апошні паасобнік вынес наш аднакурснік Валодзя Лайкоў, які вырашыў па ўзору мэтра пісаць манаграфію пра Рыгора Барадуліна.

Далейшае станаўленне Вячаслава Рагойшы як літаратуразнаўцы адбывалася надзвычай дынамічна, імкліва, упэўнена, мэтанакіравана. Ці не таму нават склалася ўражанне, што ў яго, па сутнасці, не было перыяду вучнёўства. Спрыяў гэтаму і той факт, што ён адразу знайшоў сваю, менавіта рагойшаўскую, нішу, дзялянку на ніве роднага літаратуразнаўства, як ва ўсім, да чаго дакранаецца гэтая творчая асоба, адметную, арыгінальную, куды, па сутнасці, яшчэ ніхто не ступаў. Бадай што ўпершыню (а гэтак слова сёння прыйдзеца ой як часта ўжываць!) вырашае Вячаслаў Пятровіч спазнаць спецыфіку нацыянальнай літаратуры на шырокім славянскім матэрыяле, а затым – у агульнаеўрапейскім кантэксце, адчуць прысутнасць беларускага мастацкага слова на міжнародным узроўні, у гэтым цудоўным сусвеце. Па сутнасці, акрамя Алеся Міхайлавіча Адамовіча з ягонымі спробамі прачытання беларускага прыгожага пісьменства «здалёк і зблізку» ніхто такой задачы не ставіў перад сабой і не мог яе так бліскуча рэалізаваць, як Вячаслаў Пятровіч. Можна спрыяла гэтаму і тое, што мову братняга народа ён вучыў з вуснай каханай (паводле сямейнай легенды, маладыя Вячаслаў і Таццяна якраз і пазнаёміліся ў час канферэнцыі па ўзаемасувязях літаратур і адразу адчулі прыцягненне адзін да аднаго). Ці не таму запавет вялікага Кабзара стаў вызначальным для беларуса:

І чужому научайтесь,
И своего не цурайтесь,
Бо хто матер забувае,
Того Бог карае...

Ці не таму ўспрыняце факта, што дасканалае веданне гісторыі і традыцый ўласнага слова выклікае павагу да чужога і наадварот, і становіцца крэда ягонай творчай дзейнасці.

У адной са сваіх першых кніг Вячаслаў Пятровіч згадвае народную прымаўку: «Калі хочаш ведаць, што робіцца ў тваёй хаце, – спытай у суседа». Менавіта такі шлях ён і абірае, і становіцца сапраўдным паўпрэдам беларускага паэтычнага слова ў Львове, Кіеве, Маскве, Варшаве, былых рэспубліках СССР, і, адпаведна, братэрскага слова на Радзіме. Ён напіша адметныя радкі, якія будуць здзіўляць глыбінёй аналізу крытыкаў-суседзяў, пра Кабзара, Маркіяна Шашкевіча, Г. Ф. Квітка-Аснаўяненку, Максіма Рыльскага, Алеся Ганчара, Адама Міцкевіча, кашубскіх, казахскіх, грузінскіх, асецінскіх паэтаў, дзе па-свойму, г. зн. прыгожа і пераканаўча, распавядзе пра творчасць класікаў нацыянальных літаратур у іх узаемадачыненьнях з беларускай культурай. Любімы ім Максім Багдановіч марыў пра той час, калі беларуская літаратура, узмацнелая і акрыяўшая, прынясе свой дар не толькі беларускаму народу, але і сусветнай культуры. І вось Вячаслаў Рагойша ў шэрагу манаграфій, адна з якіх якраз і называлася «І нясе яна дар: Беларуская паэзія на рускай і ўкраінскай мовах» (Мн., 1977), і паказаў, як беларускае прыгожае пісьменства сплочвае доўг і вяртае сусвету вялікія духоўныя каштоўнасці. У шэрагу тых кніг трэба назваць «Пераклаў Якуб Колас...» (Мн., 1972), «Карані дружбы: Беларуская-ўкраінскія літаратурныя ўзаемасувязі пачатку XX ст» (у сааўтарстве з Т. Кабржыцкай; Мн., 1976), «Кантакты: Літаратурна-крытычныя артыкулы, эсэ» (Мн., 1982), «І адгукнецца слова ў слове: Літаратурна-крытычныя артыкулы, эсэ, дыялогі» (Мн., 1992).

Дзеля таго, каб максімальна адэкватна выканаць гэтую велічную задачу, Вячаслаў Пятровіч будзе ўсяляк садзейнічаць станаўленню тэорыі і практыкі перакладу ўвогуле і нацыянальнаму ў прыватнасці. Па сутнасці, ён стварыў уласную, дасканалую, элегантную тэорыю беларускага перакладу, верагоднасць асноўных пастулатаў якой праверыў і даказаў доследным шляхам. Так, В. Рагойша ўпэўнены, што словы жывуць як людзі: нараджаюцца, развіваюцца, паміраюць, мяняюць з часам свой знешні (гукавы) і ўнутраны (сэнсавы) воблік. Ён згадвае, што спачатку англійскае translation (пераклад) азначала перанос трупа ў новую магілу, а ў беларускіх дыялектах словам *перакладчыца* называлі майстрыц, якія пераносілі мастацкія ўзоры на новую аснову. Такім чынам, словы не паміраюць. Яны мяняюцца ў сэнсе, але жывуць. В. Рагойша лічыць, што пераклад (мы маем на ўвазе мастацкі) з'яўляецца адным з важнейшых відаў творчай

дзеінасці, надзейным сродкам камунікацыі, беспамылковым паказчыкам трывалых духоўных сувязей нацый і народнасцей. І хаця ёсць розныя погляды на магчымасць дакладнага ўзнаўлення іншамовных тэкстаў, асабліва паэтычных, але ніколі, пачынаючы з вавілонскага змяшэння моў, не ўзнікала сумнення ў мэтазгоднасці такога ўзнаўлення. Вось чаму даволі часта загаловамі сваіх сур'ёзных артыкулаў па праблеме Вячаслаў Пятровіч будзе рабіць надзвычай прыгожыя метафары: «Пераклад – пасол міру», «І адгукнецца слова ў слове», «Дыялог дружбы», «Мацаванне братэрства». Згадаем яшчэ раз, што, спасцігнуўшы сутнасць перакладчыцкіх школ розных краін і народаў, ён здолеў стварыць беларускую тэорыю перакладчыцкай дзейнасці. Так, у глыбокіх тэарэтычных разважаннях «З Франковае крыніцы», «Дзе ўзяць перакладчыка Дантэ», «З нататкаў перакладазнаўца», «Тэорыя і практыка перакладу», «З клопатам пра перкалад», «У пошуках крытэрыя» ён вызначае сутнасць гэтай складанай і неацэненай належна дзейнасці. Знамянальна, што Вячаслаў Пятровіч надзвычай вялікую ўвагу ўдзяляе моватворчаму пачатку апошняй. Ён цалкам на баку тых, хто лічыць, што пераклад з'яўляецца не толькі спосабам узбагачэння духоўнага вопыту чытачоў, але і спосабам узбагачэння мовы, на якую той ці іншы твор перакладаюць. Пры гэтым якраз дарэчы згадваецца вопыт эстонцаў, дзе слоўнікавы склад лепшых перакладчыкаў нароўні з мовай пісьменнікаў уваходзіць у тлумачальны слоўнік эстонскай мовы. І асабліва выключную ролю ў гэтым працэсе мае асоба, як гэта паказана на прыкладзе творчай дзейнасці Максіма Рыльскага, Паўло Тычыны, таго ж самага Івана Франка. Асабліва яскравыя высновы пра значэнне асобы перакладчыка змешчаны ў творчых партрэтах вядучых беларускіх майстроў аднаго пакалення – Юры Гаўрука, Аляксея Зарыцкага і Язэпа Семажона. В. Рагойша паказаў, што ў сапраўдным перакладчыку павінна спалучыцца выдатная адукацыя (веданне замежных моў, гісторыі, культуры пэўнага народа) з выключным адчуваннем спецыфікі роднага слова. Толькі ў такім выпадку прыходзіць поспех. Захапляючыся філалагічным пачуццём кожнага з названых паэтаў, аўтар усё ж такі адзначае незвычайнае чужое слова, дасканалае веданне не толькі беларускай літаратурнай мовы, але і разнастайных яе гістарычных, дыялектных, іншых вузкаўжывальных пластоў у Язэпа Семажона.

Яшчэ на пачатку свайго навуковага шляху Вячаслаў Пятровіч адзначыў ахілесаву пяту, вузкае месца перакладазнаўства. Гэта даследаванне сутнасці, своеасаблівасці жывога працэсу перакладу з блізкароднасных моў. Праўда, трэба адзначыць, што і ў самой «афіцыйнай» навуцы пра пераклад існуюць пэўныя праблемы, з-за чаго аўтар цэлай бібліятэчкі кніг даволі позна абараніў доктарскую дысертацыю. Бо ў пераліку спецыяльнасцей ВАКа тэорыя і практыка перакладу знаходзілася ў сферы мовазнаўства. Саіскальніку нават прапаноўвалі здаваць кандыдацкі мінімум і абараняць дысертацыю па мовазнаўстве. Але можа гэта і да лепшага, бо Вячаслаў Пятровіч ніколі не рабіў рэзкай мяжы паміж лінгвістыкай і літаратуразнаўствам. Так, у манаграфіі «Проблемы перевода с близкородственных языков» (Мн., 1980) упершыню раскрыта сутнасць Слова ва ўсіх ягоных іпастасях, як асноўны выразнік нацыянальнага менталітэту. Разам з тым выразна падкрэслены рыфы, на якія можа наткнуцца тэарэтык перакладу. Вячаслаў Рагойша, палемізуючы з прыхільнікамі чыста лінгвістычнай тэорыі перакладу, паказаў, як надзвычай складана адэкватна ўвасобіць такія кампаненты зыходнага тэксту, як аўтарскі стыль, нацыянальная своеасаблівасць арыгіналу, яго мастацкая структура, узнаўленне якіх – задача падчас больш важная і складаная, чым захаванне ў перакладзе семантыкі (у вузкім значэнне) і стылістыкі першакрыніцы. Па сутнасці, аўтар узнавіў асноўныя аспекты кантрастыўнай лексікалогіі, граматыкі і стылістыкі братніх моў, якая ўзнікае непасрэдна з практыкай перакладу і, у сваю чаргу, гэтай практыцы адрасуецца, здолеўшы засяродзіць увагу на лексіка-семантычных і фразеалагічных пытаннях перакладу, як і граматычных і стылістычных аспектаў.

Знамянальна, што ў высакароднай справе збліжэння культур і ўзбагачэння нацыянальнай мовы, Вячаслаў Пятровіч не застаецца «чыстым» тэарэтыкам. Стварыўшы першую гісторыю беларускага перакладу («Перакладу як моватворчасць») і паказаўшы тым выключную значнасць першага, у выступленнях на міжнародных семінарах, на з'ездах пісьменнікаў, у перыядыцы ён ужо болей 50 гадоў змагаецца за тое, каб на Беларусі ўлічвалі і выкарыстоўвалі вопыт суседзяў, а менавіта – выдаць бібліятэку сусветнай класікі, стварыць часопіс перакладной літаратуры па прыкладу «Всесвіта», увесці прэміі за лепшы пераклад, даследаваць даробак лепшых майстроў слова і шанаваць апошніх як нацыянальны скарб дзяржавы. У сістэме міжлітаратурных узаемасувязей важнае кожнае звяно, кожны кампанент. Таму трэба дбаць і пра агульнае,

і пра прыватнае, бо агульнае складаецца з прыватных момантаў. Шкада, праўда, што ў гэтай справе мала што змянілася, але ёсць і пэўныя поспехі, якія звязаны менавіта з імем Вячаслава Рагойшы. Якраз да апошняга адносіцца і адметная школа ўласнага перакладу – ён пераклаў на родную мову раманы і аповяданні А. Ганчара, М. Кацюбінскага, І. Андрыча, Э. Кабатца, У. Яварыўскага, прэзікаў надзвычай адметных.

Вячаслаў Пятровіч Рагойша вылучаецца ў навуковым асяроддзі сваёй грунтоўнасцю і фундаментальнасцю. І гэта нягледзячы на знешнюю ўзнёсласць і рамантычнасць. Звычайна свае тэорыі ён будзе на аснове вялікай колькасці фактаў, а не наадварот, калі прыдумліваецца бліскучая тэорыя, да якой потым знаходзяцца пацвярджэнні. Такой грунтоўнасці яго навучыла архіўная праца. Менавіта ён разам са сваім настаўнікам Алегам Лойкам склаў «Хрэстаматыю па гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя», куды ўвайшлі многія невядомыя да гэтага часу аўтары і творы. Менавіта В. Рагойша згадаў пра Мар'яна Эдмундавіча Здзяхоўскага, аўтара лістоў да Л. М. Талстога, Зыгмунта Нагродскага, сябра Францішка Багушэвіча адкрыў шырокаму чытачу Старога Уласа (Уладзіслава Пятровіча Сіва-Сівіцкага) і даў людзям ягоную кнігу «Год беларуса», вярнуўшы тым самым у грамадска-літаратурны кантэкст адметную асобу і цікавага пісьменніка. Усё гэта ён робіць з вялікай радасцю і сапраўдным задавальненнем, бо ўсведамляе веліч здзейсненага. «Мы вяртаем з забыцця асобных цікавых творцаў, даем ім новае жыццё, надзяляем вядомасцю», – такімі словамі акрэсліў сваё крэда сапраўдны архіварыус роднай літаратуры. Вячаслаў Рагойша *першым* вярнуў нам апальнага Алеся Гаруна, стагоддзе з дня нараджэння якога на Беларусі ніхто «не заўважыў», і толькі надзвычай аўтарытэтная тады «Літаратурная газета» надрукавала выключна смелы і грунтоўны ягоны артыкул, дзе доказна і пераканаўча асвятляліся ўрокі жыцця і творчасці арыгінальнага пісьменніка і не менш адметнага бунтара-рэвалюцыянера. (Праз некаторы час справу бацькі працягне старэйшы сын, які падрыхтуе і бліскуча абароніць грунтоўнейшую дысертацыю па творчасці А. Гаруна.) А як прароча ў радках адметнага Валерыя Маракова: «...І за гэты край вясной вялікай, Быць можа, Знімуць галаву, Праколюць цела гострай пікай», – ён убачыць долю і будучую трагедыю адметнай асобы, да якой і цяпер, нават пасля сур'ёзных артыкулаў і манаграфіі таленавітага пляменніка так рана забітага паэта, далёка не адназначна адносяцца. А што гаварыць пра той час. Усё гэта ў выключнай ступені характарызуе не толькі Рагойшу-вучонага, даследчыка скарбаў мінулага, але і Рагойшу-грамадзяніна, Асобу. Апошняя пастаянна трымаеш у памяці, калі згадваеш і ацэньваеш ролю аўтара ў вяртанні светлага імені Сяргея Палуяна – пісьменніка з геніяльнымі задаткамі, які толькі за адзін год літаратурнай дзейнасці зрабіў так многа. Ён не проста выдаў збор твораў літаратара (Палуян С. Ліст ў будучыню: Проза, публіцыстыка, крытыка. Мн., 1986), ці кнігу пра яго (Слядамі знічкі. Пра Сяргея Палуяна. Мн., 1990) у сааўтарстве са сваёй музай Таццянай Вячаславаўнай, але і яскрава паказаў надзённасць урокаў дзеяча нацыянальнага адраджэння пачатку мінулага стагоддзя, звязаных з лёсавызначальнымі праблемамі – мова, дзяржава, народ. Наш сучаснік прасачыў асабістую трагедыю таленавітай асобы праз трагедыю нацыі (можна прачытаць і наадварот), тым самым сцвердзіўшы, што многія заповеты папярэдніка, на жаль, надзвычай актуальныя для нас – гэта і праблема ратавання мовы, і роля настаўніцтва ў гэтай справе, і праблема нацыянальнага друку, і, асабліва, сутнасць паняцця еднасці: «толькі ў еднасці – сіла, і калі мы хочам зрабіцца сілай, то трэба нам моцна трымацца адзін аднаго». Зрабіўшы сапраўднага прарока нацыянальнага адраджэння, аднаго з першых сейбітаў «у родных слоў сяўбе» (Янка Купала) нашым сучаснікам, Вячаслаў Пятровіч зрабіў ягоныя ўрокі актуальнымі для цяперашняй беларускай рэчаіснасці.

У выпадку, калі аўтар піша пра добра вядомых літаратараў, у тым ліку і класікаў, ён амаль ніколі не засяроджваецца на агульнавядомым, звыклым і прынятым у гісторыі літаратуры, а заўсёды звяртаецца да малавядомых фактаў, расшуканых у архівах і даўніх перыядычных выданнях. Найбольш яскравыя ўзоры – «Напісана рукой Купалы: Архіўныя знаходкі». Мн., 1981; «Вяршыні: 3 невядомага і забытага пра Янку Купалу, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча (Мн., 1991). Прывядзем некалькі згадак, якія ў выключнай ступені характарызуюць сутнасць рагойшаўскіх пошукаў. Так, агульнавядома, якую выключную ролю адыграў Пецярбург у грамадзянскім і эстэтычным станаўленні Цёткі. Аднак да Вячаслава Пятровіча ніхто не толькі не ведаў, ці скончыла Алаіза Пашкевіч курсы Лесгафта, але нават як афіцыйна называліся яны. І

толькі дзякуючы нястомнаму архіварыусу цяперашнія гісторыкі літаратуры пачатку ХХ стагоддзя могуць доказаць, што Цётка вучылася на *курсах воститательниц и руководительниц физического образования*, якія ўсё ж такі не скончыла, а таксама мець добрае ўяўленне пра іх змест і мэту. Якраз жа ён знайшоў маленькі кавалачак паперы, дзе рукою Максіма Багдановіча старанна выведзена: «Подписываюсь на Нашу Ниву русским шрифтом», або даказаў, што зборнічак «Вязанка» Янкі Лучыны выдадзены на прыбытак ад пастаноўкі камедыі М. Крапіўніцкага «Па рэвізіі». Магчыма сёе-тое са згаданага здасца драбніцай, але без такіх *дробязей* не можа быць поўнай, адэкватнай, адпаведнай карціны літаратурнага працэсу.

Высокі эстэтычны густ і арыгінальнасць Рагойша-даследчыка, як і мужнасць грамадзяніна асабліва праявіліся ў тых кнігах, дзе ён выступае ўкладальнікам і аўтарам прадмоў. Гэта, акрамя згаданага палуянаўскага зборніка і кнігі Старога Уласа, – «Янка Купала. А хто там ідзе?: На мовах свету. Мн., 1983 (у сааўтарстве з Я. Раманоўскай); Богданович М. Венок: Лирика. Мн., 1985 (Поэтическая б-ка); Танк М. Паслухайце, вясна ідзе!: Вершы, балады, паэмы. Мн., 1990; Купала Я. Жыве Беларусь. Мн., 1993.

На дадзены момант Вячаслаў Пятровіч Рагойша, несумненна, галоўны тэарэтык літаратурнага працэсу рэспублікі. І не толькі таму, што ўзначальваў кафедру тэорыі літаратуры БДУ, з'яўляўся галоўным экспертам ВАКа, але ў першую чаргу дзякуючы сваім грунтоўным, фундаментальным, не пабаімся гэтага слова, даследаванням па сістэмах вершаскладання і жанравых структурах сусветнай і беларускай літаратуры. У сваіх працах «Гутаркі пра верш: Метрыка. Рытміка. Фаніка. Мн., 1979 (Бібліятэка настаўніка беларускай мовы і літаратуры); «Паэтычны слоўнік» (два выданні); «Тэорыя літаратуры ў тэрмінах» (Мн., 2001) новых дапоўненых перавыданняў ён па сутнасці ўпершыню ў айчыннай навуцы аб літаратуры зрабіў грунтоўнейшы аналіз нацыянальнай версіфікацыі на шырокім еўрапейскім і сусветным фоне, здолеўшы ўпісаць эвалюцыю нацыянальных жанравых формаў у сілавое поле сусветных традыцый. Кнігі Вячаслава Рагойшы сталі настольнымі і для студэнта, і для настаўніка славеснасці, і для дацэнта з прафесарам дзякуючы арыгінальнаму спалучэнню здавалася б неспалучальнага – прастаты выкладу і грунтоўнасці пададзенага матэрыялу, вялікаму фактычнаму матэрыялу і ўмела падабранаму звыкламу прыкладу. Па сутнасці яны сталіся кампасам, з якім кожны філолаг не павінен не разлучацца ні на імгненне па дарозе ў краіну навукі аб сутнасці паэзіі. Гэта Палярная зорка для кожнага вандроўніка ў краіну Петраркі, Шэкспіра, Купалы. Наогул, тэорыя вершаскладання, як і жанравая структура канкрэтнай літаратуры – справа надзвычай складаная і не вельмі ўдзячная. Ці не таму далёка не кожны з прафесійных літаратараў згодны займацца ёю без астатку, бо не заўсёды ўпэўнены ў паспяховай рэалізацыі задумы. Вячаслаў Пятровіч не пабаяўся цяжкасцей: ужо ў сваёй першай кніжцы пра паэтыку М. Танка ён шырока і скрупулёзна прааналізаваў рытміка-інтанацыйную структуру свабоднага верша ў цесным узаемадзеянні са зместам. І гэта тады, калі працэс фарміравання самай сістэмы верлібра яшчэ далёка не быў завершаны. Затым упершыню прыйшоў да вываду аб неабходнасці сістэмнага разгляду верша, бо адразу адзначыў той арганізуючы ўзаемадзеяннічаючы пачатак, які вырашаны ў паэтычным слове, што фармуе мастацкі твор менавіта як сістэму, а таксама падкрэсліў, што інтанацыйна-сітаксічны паралелізм у верлібры «не толькі яднае вершаваныя радкі, суадносіць іх паміж сабой, але і стварае своеасаблівае сэнсава-вобразнае гучанне, менавіта таму цяпер пажынае плён шматгадовай апантанай дзейнасці ў гэтай надзвычай няпростай і складанай сферы духоўнай дзейнасці. Пры гэтым неабходна адзначыць і выключную добрасумленнасць Рагойшы-навукоўца, які ніколі не прыпісвае чужыя заслугі сабе, а шчыра, падчас нават залішне падрабязна, пералічвае здабыткі сваіх папярэднікаў. Наогул, Вячаслава Пятровіча вылучаюць надзвычай трапяткія адносіны да сваіх настаўнікаў. Так, у бібліяграфічным даведніку «Працы кафедры беларускай літаратуры» (маецца на ўвазе БДУ), Мн., 1968, у артыкулах, прысвечаных Міхасю Ларчанку, Алегу Лойку, Язэпу Семяжону, ён знаходзіць свой ракурс бачання і свае адметныя словы, каб выказаць удзячнасць дарагім людзям, што падтрымалі яго на жыццёвым і творчым шляху. У сваю чаргу Вячаслаў Пятровіч стаў сапраўдным Настаўнікам для многіх пакаленняў філолагаў, і не толькі тых, хто меў шчасце слухаць ягоныя лекцыі ці ўдзельнічаць у навуковым гуртку. (Да гэтага часу выпускнікі памятнага мне асабліва 1975 года (згадаем хоць У. Лайкова, І. Зяньковіча, А. Літвіновіча) добра памятаюць пра творчыя выцечкі гуртоўцаў у Вільню, Нясвіж, на радзіму Танка і чароўную Нарач, у купалаўскія і коласаўскія мясціны. А колькі было

цікавых сустрэч, калі гурткоўцы пісалі выключна навуковую працу «Літаратура і БДУ», дзе пад кіраўніцтвам В. Рагойшы спрабавалі паказаць тую ролю, якую адыграла наша Alma mater у станаўленні беларускага прыгожага пісьменства. Работа была выканана на сур'ёзным навуковым узроўні, не выпадкова яна атрымала дыпламы і граматы Міністэрства адукацыі. (Якія, дарэчы, Вячаслаў Пятровіч уручыў на купалаўскай Радзіме, падчас сяброўскай сустрэчы студэнтаў БДУ і Енскага універсітэта імя Ф. Шылера) пра што да гэтага часу згадваюць і цяперашнія ўжо калегі Настаўніка, выпускнікі таго ж 1975 года Мікола Прыгодзіч, Іван Роўда, Люба Тарасюк, Тоня Лойка. Разам з тым Вячаслаў Пятровіч Рагойша з'яўляецца настаўнікам для ўсіх філолагаў рэспублікі, незалежна ад таго, у якой вучыльніцы набывалі адукацыю, бо менавіта па ягоных кнігах і падручніках і адбываюцца сапраўдныя ўваходзіны кожнага студэнта і настаўніка ў навуку аб літаратуры.

Звыш 60 гадоў (з 1961 года, як сцвярджае статыстыка) выступае шаноўны юбіляр у якасці крытыка і рэцэнзента. Ён ацэньваў і спробы пачаткоўцаў, і лірыку загінуўшага на вайне Леаніда Гаўрылава, і жаночую паэзію (лірыку В. Вярбы, Д. Бічэль-Загнетавай), і апошнія творы класікаў (М. Танк, П. Панчанка), шматлікія выданні украінскіх, рускіх, польскіх, літоўскіх, аварскіх пісьменнікаў. І тут, у здавалася б звычайнай форме традыцыйнай рэцэнзіі ці водгука, дзе не заўсёды патрэбна быць адметным, а таму многія крытыкі проста пераказваюць змест аналізуемага твора, «узбагачаючы» яго дзвюма-трыма заўвагамі і пажаданнямі, ён застаецца самім сабой. Кожны выступ у перыёдыцы – гэта сапраўды грунтоўны, цэласны аналіз, падсветка з розных пунктаў гледжання, скол з мазаікі бягучай эстэтыкі, дзе ў выніку яскрава акрэсліваецца месца рэцэнзуемай кнігі, нізкі вершаў, збораў твораў, анталогіі лірыкі ў сістэме мастацкіх каштоўнасцей. У гэтым плане выключную каштоўнасць для літаратурнага працэсу маюць і выступленні Вячаслава Пятровіча ў якасці афіцыйнага апанента на абаронах кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый, а таксама як старшыні спецыялізаванага савета пры БДУ. Ягоныя паведамленні, водзвывы (афіцыйныя і не) заўсёды вылучаюцца выключнай эрудзіраванасцю, выдатным веданнем даследуемай праблемы, спробамі разгледзець канкрэтнае пытанне на велізарным фактычным матэрыяле розных нацыянальных літаратур. Праўда, поруч з высокімі патрабаваннямі заўсёды прысутнічае ў яго і павага да маладых вучоных, здольнасць убачыць у іх не толькі суіскальнікаў высокіх навуковых ступеняў, але і калег.

Дабрыня, спагадлівасць да людзей, да ўсяго жывога на зямлі тлумачыцца ў першую чаргу тым, што выдатны вучоны, тэарэтык літаратурнага працэсу і ягоны дасканалы гісторык Вячаслаў Пятровіч Рагойша перад усім Паэт. Так, так, не здзіўляйся, дарагія. Ён мае адметны зборнік. У маладосці, як вядома, у кожным чалавеку жыве паэт. Потым паэт памірае, а чалавек працягвае жыць. Па-іншаму доля наканавала юбіляру. Нягледзячы на тое, што першы друкаваны верш Славы Рагойшы з'яўвіўся ў газеце «Піянер Беларусі» ў 1957 годзе (назваўся ён «Хораша танцуюць») і цяпер, праз 65 гадоў (яшчэ адна круглая дата!), ягоная паэтычная муза толькі сталее. За гэты час ён будзе друкавацца ў «Чырвонай змене», «Бярозцы», «Беларусі», «Маладосці», «Голасе Радзімы», «Родным слове». Уласная лірыка В. Рагойшы вылучаецца сваёй філасафічнасцю, падчас афарыстычнасцю, здольнасцю заглябіцца ў сутнасць самых складаных праблем быцця. Так, у адным з вершаў ён заклікае чытача не плакацца над доляй роднай мовы, а замест плачу навучыць гаварыць па-беларуску спачатку сына, а потым і ўнука (што і здзейсніў на практыцы разам з Таццянай Вячаславаўнай). Багатая паэзія юбіляра і ў вобразна-выяўленчай сферы. Няма сумнення, што на гэта аказала ўплыў вялікая перакладчыцкая дзейнасць (у розныя часы перастварыў у роднай мове вершы Ю. Фядзьковіча, С. Алейніка, М. Марцінайціса, В. Сіманенкі, М. Вінграноўскага, што значна ўзбагаціла і ягоную выяўленчую палітру).

Вячаслаў Пятровіч надзвычай любіць усю Беларусь, якую з гонарам і годнасцю прадстаўляе па ўсёй Еўропе (тут, відаць, дарэчы альянзі са Ставерам і жураўлямі), але асабліва ён захоплены сваёй маленькай радзімай, Валожыншчынай, родным Ракавам. Ці не таму так абуджаецца ў ягонай душы паэт, калі ён піша пра ўсё дарагое і роднае сэрцу, пра мястэчка са слаўнай гісторыяй і вялікімі культурнымі традыцыямі, якія ён у канцы мінулага і на пачатку новага тысячагоддзя спрабуе адрадзіць. Можна таму ён звяртаецца да спадчыны ўжо згаданага Мар'яна Здзяхоўскага, што ягоны драўляны панскі маёнтак стаяў на беразе хуткапыльнай Іслачы, якраз насупраць старажытнага гарадзішча, або да спадчыны валожынскага паэта-шляхціца Старога Уласа. Спрыяе вяртанню статуса мястэчка для роднага Ракава і рэгіянальная газета, і шматлікія навуковыя чытанні і

канферэнцыі, што праводзяцца пад патранажам актыўнага крэйзнаўцы Вячаслава Пятровіча. Таму невыпадкова, што герой адной песні з «Народнага альбома» мае прозвішча Рагойша. І гэта не толькі таму, што само прозвішча гучнае, незвычайнае, ягонае балтыйскае гучанне (а сам юбіляр падобны да рыжабародых вікінгаў ці скальдаў) ужо абыгрываў у жарце сам Кандрат Крапіва («я не горшы ад Рагойшы»), але і выключная даніна павагі да адметнай Асобы, якая сталася ўвасабленнем магутнага духоўнага патэнцыялу Ракава. У песні спяваецца пра дыхтоўна апранутага *настаўніка Рагойшу*, які вучыўся недзе ў Амстэрдаме (горад такі недзе ў Еўропе), а цяпер шчодра дзеліцца набытымі ведамі са сваімі вучнямі. Цудоўная метафара да вобразу шляхетнага, адукаванага, элегантнага Настаўніка, якім усе ведаюць Вячаслава Пятровіча Рагойшу і жадаюць заставацца такім у высакароднай справе на ніве народнай асветы. Са святам Вас, дарагі Вячаслаў Пятровіч!

ВЯЧАСЛАЎ РАГОЙША – МЕМУАРЫСТ

Т. І. Шамякіна

Доктар філалагічных навук, прафесар.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

вул. К. Марса, 31, 220030, г. Мінск, Беларусь, shamyakina@tut.by

Вячаслаў Пятровіч Рагойша – літаратар-універсал: тэарэтык літаратуры, паэт, перакладчык, эсэіст, выдатны педагог-філолаг, арганізатар вучэбнага і навуковага працэсаў ва ўніверсітэтах Беларусі. Сярод шматграннай навуковай, педагагічнай, літаратурна-творчай, арганізацыйнай дзейнасці Вячаслава Пятровіча немалое месца займае яго мемуарыстыка як асобны жанр творчасці.

У дадзенай рабоце ўвага скіравана на настаўніка прафесара Рагойшы – акадэміка і прафесарах, усіх тых, каму Вячаслаў Пятровіч лічыў сябе абавязаным.

Ключавыя словы: мемуарыстыка; жыццёвы лёс; В. П. Рагойша; А. В. Мальдзіс; М. В. Мушыньскі; М. Р. Ларчанка; І. Я. Навуменка; А. А. Лойка.

Вячаслаў Пятровіч Рагойша – літаратар-універсал: тэарэтык літаратуры, паэт, перакладчык, эсэіст, выдатны педагог-філолаг, арганізатар вучэбнага і навуковага працэсаў ва ўніверсітэтах Беларусі. Сярод шматграннай навуковай, педагагічнай, літаратурна-творчай, арганізацыйнай дзейнасці Вячаслава Пятровіча немалое месца займае яго мемуарыстыка як асобны жанр творчасці – ён стварыў не менш як сорак меморый пра выдатных дзеячаў беларускай, славянскай культур – менавіта тых, каго ведаў асабіста.

Уласна, і ва ўспамінах Рагойша застаецца даследчыкам-літаратуразнаўцам. Таму жанр яго меморый своеасаблівы: згадкі пра розныя выпадкі, сустрэчы са знакамітымі людзьмі перамяжаюцца іх асабовымі характарыстыкамі, а таксама аналізам творчасці. У дадзенай рабоце ўвага скіравана на настаўніка прафесара Рагойшы – акадэміка і прафесарах, усіх тых, каму Вячаслаў Пятровіч лічыў сябе абавязаным.

Асаблівае месца ў творчай біяграфіі В. П. Рагойшы займае знаёмства і сяброўства на ўсё жыццё з Адамам Восіпавічам Мальдзісам.

Пазнаёміўся Вячаслаў Пятровіч з Мальдзісам яшчэ ў свае школьныя гады. У 1957 г. Мальдзіс быў адказным сакратаром радашковічскай раённай газеты «Сцяг Ільіча», куды дзевяцікласнік Рагойша час ад часу дасылаў свае вершы. Некаторыя з іх друкаваліся, на некаторыя Адам Восіпавіч высылаў лісты-адказы. Ужо тут відаць клопат маладога журналіста Мальдзіса пра малодшую змену, проста чалавечую зацікаўленасць выхаваннем талентаў. Падчас асабістага знаёмства Мальдзіс парэкамендаваў Вячаславу паступаць на філалагічны факультэт, хоць школьнік рыхтаваў сябе на матэматычны. Але паслухаўся старэйшага таварыша і такім чынам вызначыў свой лёс. Адам Восіпавіч даў дарогу ў вялікае філалагічнае жыццё таленавітаму школьніку.

А пасля, калі Вячаслаў Пятровіч паспяхова адвучыўся ў БДУ і стаў кандыдатам навук, быў сумесны ўдзел ў розных літаратурных мерапрыемствах і работа ў

Нацыянальным навукова-асветным цэнтры імя Ф. Скарыны, які Мальдзіс арганізаваў у 1991 г. і працяглы час кіраваў, а Рагойша ў яго – намеснікам.

Цэнтр у многім трымаўся на навуковым і чалавечым аўтарытэце Мальдзіса, ды і Рагойшы таксама, які меў ужо дастатковую вядомасць у навуковых, пісьменніцкіх колах. Пры гэтым Вячаслаў Пятровіч заставаўся на палове стаўкі і ў БДУ – alma mater – без выкладання, без выхавання моладзі сябе не ўяўляў.

Работа ў Цэнтры дапамагла Рагойшы завязаць сувязі з суайчыннікамі і беларусазнаўцамі за межамі Беларусі. Гэтаму таксама спрыяў Адам Мальдзіс, які арганізаваў і ўзначаліў Міжнародную асацыяцыю беларусістаў. Адначасова ў Мальдзіса было звыш дзясятка розных грамадскіх нагузак – удзел у саветах, рэдакцыях, камітэтах. Гэту эстафету ад Мальдзіса падхапіў і Рагойша – прыходзіцца толькі здзіўляцца шматграннасці яго дзейнасці. Можна меркаваць, што Вячаслаў Пятровіч успрыняў ад старэйшага калегі і, так бы мовіць, формы яго дзейнасці. Ён піша: «... я заўсёды здзіўляўся, як гэта Адам Восіпавіч любую, нават самую цяжкую і сур’ёзную справу ўмеў рабіць лёгка, часам з усмешкай, з жартам» [1, с. 65]. Але такое ж здзіўленне выклікае і праца самога Рагойшы ў розных сферах дзейнасці.

Адам Восіпавіч даваў прыклады і карпатліваму, уважліваму вывучэнню літаратурных матэрыялаў у архівах – нямала работ Вячаслава Пятровіча створана на аснове архіўных доследаў. Але ўмеў Мальдзіс і адпачываць, разняволіцца, любіў вывучаць розныя прыродныя ландшафты. Для Рагойшы асабліва важныя краязнаўчыя экскурсіі Мальдзіса па любой для Вячаслава Пятровіча радзіме – Ракаўшчыне. Нездарма Мальдзіс, на думку Рагойшы, стаў пачынальнікам жанру літаратурна-краязнаўчага нарыса. Можа, гэта пабудзіла і Рагойшу стварыць і шмат гадоў ажыццяўляць унікальны праект – выданне на свае сродкі газеты «Ракаўскі шлях» з яе культуралагічна-краязнаўчай тэматыкай.

Акрамя А. Мальдзіса, да яшчэ аднаго акадэміста з вялікай павагай і ўдзячнасцю ставіўся Вячаслаў Рагойша, – да Міхася Восіпавіча Мушынскага. Пасля заканчэння філфака БДУ, роднага і для Рагойшы, Мушынскі ўсё жыццё прапрацаваў ў Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы НАН Беларусі (сёння навуковая ўстанова называецца інакш, але сэнс яе той жа). Малады Рагойша быў першым рэцэнзентам кнігі Мушынскага «Творчая гісторыя паэм Я. Коласа “Новая зямля” і “Сымон-музыка”», якая стваралася на аснове кандыдацкай дысертацыі Міхася Восіпавіча («ЛіМ», 1965, 10 снежня). Праз шмат гадоў пасля першай рэцэнзіі Рагойша піша пра манаграфію: «Заснаваная на ўважлівым і паслядоўным разглядзе розных варыянтаў тэксту мастацкага твора, кніга, апрача ўсяго, з’явілася своеасаблівым навуковым дапаможнікам па тэксталогіі. Што, у сваю чаргу, праз некаторы час пасадзейнічала падрыхтоўцы ў БДУ маладых тэксталагаў і стварэнню ў Інстытуце літаратуры сектара (аддзела) выданняў і тэксталогіі, якім заканамерна ледзь не чвэрць стагоддзя (1979–2002) кіраваў Міхась Мушынскі. У вялікай, а часцей у найбольшай ступені дзякуючы яму мы маем сёння Поўныя зборы твораў Максіма Багдановіча ў 3-х тамах, Янкі Купалы ў 9 тамах (10 кнігах), Зборы твораў Янкі Купалы ў 7 тамах, Якуба Коласа ў 12, 14 і 20 тамах, Івана Мележа ў 10 тамах, Піліпа Пестрака ў 5 тамах, Змітрака Бядулі ў 5 тамах, Міхася Лынькова ў 10 тамах, Петруся Броўкі ў 8 тамах, Максіма Гарэцкага ў 4 тамах, Міхася Зарэцкага ў 4 тамах» [2, с. 181–182].

З-за сваёй заўсёднай сціпласці Вячаслаў Пятровіч не сказаў, што падрыхтоўку тэксталагаў у магістратуры БДУ арганізаваў менавіта ён, Рагойша. Ён жа з калектывам сваіх калег па кафедры тэорыі літаратуры выдаў падручнік «Тэксталогія». Вельмі шкада, што магістратуру па гэтаму, надзвычай важнаму напрамку літаратуразнаўства, чыноўнікі ліквідавалі.

Што да Міхася Мушынскага, то яго практычна-тэксталагічная дзейнасць заўсёды была цесна звязана з навукова-даследчай. Ён стварыў «Летапіс жыцця і творчасці Якуба Коласа», а ў канцы жыцця, калі ўжо цяжка хварэў, падрыхтаваў «Летапіс жыцця і творчасці Івана Шамякіна», адначасова рыхтуючы Збор твораў гэтага пісьменніка ў 23 тамах.

Міхась Мушынскі і лепшы даследчык беларускай крытыкі і літаратуразнаўства. А гэта таксама прадмет увагі – навуковай і педагагічнай – Вячаслава Рагойшы. Вельмі падрабязна ў сваім артыкуле Рагойша разглядае значэнне кніг, манаграфій, тэксталагічнай, навуковай дзейнасці Мушынскага.

Асабліва сфера дзейнасці Міхася Восіпавіча – клопат пра маладыя кадры навукоўцаў. У прыватнасці, будучы старшынёй Экспертнага савета № 7 ВАК Беларусі

(1994–1998) і членам гэтага савета (1998–2006), Мушынскі садзейнічаў зацвярджэнню соцэн кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый па філалогіі. Заўсёды ён надзвычай паважліва ставіўся да кожнага дысертанта, імкнуўся разабрацца ў яго пазіцыі, а пасля сачыў за яго дзейнасцю. Паказальна, што В. Рагойша ўспрыняў і працягваў традыцыі члена-карэспандэнта НАН М. Мушынскага ў тым самым Экспертным саветае ВАК, кіраваў ім два тэрміны запар (1998–2006), пакуль не пераняў ад захварэўшага прафесара А. Лойкі старшынства саветам па абароне доктарскіх дысертацый пры БДУ. І кіруе гэтым саветам Вячаслаў Пятровіч да сёння. Кагосьці іншага ўявіць на гэтым месцы проста немагчыма. Характэрна, што ніхто з абароненых філолагаў не падвёў старшыню савета, «нягледзячы на невялікія “авансы”, якія мы некаторым з іх выдавалі» [2, с. 189].

Сапраўды, колькі сучасных вучоных, у тым ліку аўтар гэтага артыкула, абавязаны Міхасю Мушынскаму і Вячаславу Рагойшу! Яны ж – сувязныя паміж БДУ і НАН, а таксама такім своеасаблівым дзяржаўным органам, як ВАК, які стварыў незлічоную колькасць родных правілаў і нормаў. І як добра, што паверх нарматыўнай дакументацыі на працягу дзесяцігоддзяў вырашалі лёс навукоўцаў такіх мудрыя, аб’ектыўныя, празарлівыя вучоныя, як Міхась Мушынскі і Вячаслаў Рагойша...

Дзейнасць Вячаслава Пятровіча ўсё ж найперш звязана з філфакам БДУ. Ён вучыўся ў аспірантуры, потым працаваў на кафедры беларускай літаратуры, а ў 1994 г. узначаліў кафедру тэорыі літаратуры. Доўгі час кафедрай беларускай літаратуры кіраваў Міхась Рыгоравіч Ларчанка, які падрыхтаваў, выхаваў настаўнікаў нашых настаўнікаў.

У сваім артыкуле «След жывы і светлы» Вячаслаў Пятровіч асабліваю ўвагу звяртае на чалавечыя якасці Ларчанкі, піша: «Бацькоўская цеплыня і чалавечай светласць гарнулі да Міхася Рыгоравіча такіх жа добрых і светлых людзей» [3, с. 140]. І гэта праўда. Нездарма кафедра беларускай літаратуры, арганізаваная Ларчанкам, заўсёды славілася самымі чыстымі, прызнымі адносінамі паміж калегамі і асаблівым гуманістычным стаўленнем выкладчыкаў да студэнтаў і аспірантаў. Без перабольшання, гэта была самая талерантная кафедра на Беларусі. Асабліваю атмасферу стварыў менавіта Ларчанка, а мы ўсе, у тым ліку, бяспрэчна, Вячаслаў Пятровіч, імкнуліся яе падтрымліваць.

Міхась Ларчанка ў гісторыі нашага факультэта – асоба легендарная: ён аднавіў філфак падчас Вялікай Айчыннай вайны – на станцыі Сходня пад Масквой у 1942 г., а потым прывёз філолагаў у Мінск адразу пасля яго вызвалення ў 1944 г. Ён жа першы доктар навук ў пасляваенны час (1956).

Асабліваю ўвагу ў сваім артыкуле Рагойша засяродзіў на навуковай дзейнасці Ларчанкі, у прыватнасці, на яго працах па сувязях беларускай літаратуры з іншымі славянскімі літаратурамі. «У Міхася Ларчанкі як даследчыка і прапагандыста славянскай супольнасці можна павучыцца, у прыватнасці, паважліваму стаўленню да асобных фактаў літаратурнага працэсу, паўнаце і аб’ектыўнасці іх асвятлення. Дзеля навуковай ісціны даследчык гатовы быў ісці нават на рызыку, на жыццёвыя непрыемнасці. Прыгадаем: не хто іншы, як Міхась Ларчанка, першы ў беларускім літаратуразнаўстве заступіўся за некаторыя творы і асобных пісьменнікаў, якіх вульгарызатарская крытыка незаслужана ахайвала» [4, с. 142]. Вячаслаў Рагойша прыводзіць такія факты, аддаючы даніну сумленнасці – чалавечай і навуковай – Міхася Ларчанкі.

В. Рагойша працягваў традыцыі М. Ларчанкі і ў тэматыцы сваіх доследаў, бо і ён займаўся ўзаемасувязямі славянскіх літаратур, тэорыяй перакладу, але найперш блізкі ён да старэйшага калегі сваёй выключнай высакароднасцю, сумленнасцю ў адносінах з людзьмі і ў навуковых працах.

З Іванам Навуменкам Вячаслаў Рагойша пазнаёміўся спачатку завочна – як з пісьменнікам, а потым, як кожны студэнт-філолаг, на сустрэчы з выкладчыкамі факультэта, паступіўшы туды ў 1958 г. У той час Іван Якаўлевіч ужо абараніў кандыдацкую дысертацыю, з’яўляўся старшым выкладчыкам на кафедры беларускай літаратуры і членам Саюза пісьменнікаў.

У расказе пра Навуменку Рагойша звяртае ўвагу на характэрны жэст Івана Якаўлевіча, якім ён запоўніўся ўсім нам: «... адкінуў назад непакорны чуб, што лез на вочы» [4, с. 146].

Аднак не толькі партрэт прыводзіць даследчык, але і, як і ў іншых артыкулах, Рагойша ў рабоце пра Навуменку пералічае яго мастацкія і навуковыя творы, адзначаўшы – адносна мастацкіх – што яму больш падабаўся «ранні, лірычна-рамантычны Навуменка-апавядальнік» [4, с. 146].

У 1968 г. Іван Якаўлевіч бліскуча абараніў доктарскую дысертацыю па творчасці Янкі Купалы і Якуба Коласа і тры гады загадваў кафедрай беларускай літаратуры,

замяніўшы на гэтай пасадзе М. Ларчанку. А потым, у 1973 г., пайшоў з універсітэта, стаўшы акадэмікам. Аўтар дадзенага артыкула памятае, будучы аспіранткай Навуменкі, як доўга ён вагаўся, як цяжка было яму развітацца з факультэтам. Праўда, стаўшы ўрэшце акадэмікам і віцэ-прэзідэнтам Акадэміі навук, сувязей з універсітэтам Навуменка ніколі не губляў. Вячаслаў Пятровіч тады жыў з сям'ёй у тым жа, так званым «пісьменніцкім» доме па вуліцы К. Маркса, 36, што і Навуменка, і шчыра радаваўся ўсё новым і новым поспехам Івана Якаўлевіча ў мастацкай і навуковай творчасці, яго ўсё больш высокім пасадам і званням.

За доўгі час знаёмства Рагойшы з Навуменкам Вячаслаў Пятровіч бачыў акадэміка «ў розных іпастях, сітуацыях, розных настроях: сур'ёзным і ўсмешлівым, нават гарэзным, спакойным, разважлівым і раздражнёным, нават узрыўным, задумлівым і жартаўлівым...» [4, с. 149]. Успамінае Рагойша і смешныя эпізоды з практыкі Навуменкі-выкладчыка.

Не мог не адзначыць Рагойша сямейнікаў Івана Якаўлевіча – яго жонку Ядвігу Паўлаўну і дзяцей. Бацькі «дапамаглі кожнаму з іх стаць тым, кім яны хацелі: афтальмолагам вышэйшай кваліфікацыі, прафесарам-музыказнаўцам і – грунтоўным літаратуразнаўцам-філолагам. Апошні з дзяцей, сын, рос на нашых суседскіх вачах» [4, с. 151].

Вячаслаў Пятровіч нездарма нагадаў пра выдатна выхаваных дзяцей Навуменак – і ў гэтым плане, а не толькі ў навукова-педагагічным, Рагойша – паслядоўнік акадэміка, прычым у Рагойшы два сыны – філолагі, кандыдаты навук, а таксама нявестка.

Іван Навуменка з усімі яго рэгаліямі ўсё ж стаў даволі далёкім ад Рагойшы – у сэнсе асабістых кантактаў. А вось Алег Антонавіч Лойка заўсёды быў побач: старэйшы калега па кафедры беларускай літаратуры, кіраўнік універсітэцкага літаратурнага аб'яднання «Узлёт», загадчык кафедры беларускай літаратуры, дэкан філалагічнага факультэта. Шчырае сяброўства звязвала Лойку і Рагойшу, падмацаванае сумеснай працай над вучэбнымі дапаможнікамі, агульнымі ідэалагічнымі, эстэтычнымі поглядамі.

У артыкуле «Дрэва яго жыцця» Рагойша апавядае пра Лойку – настаўніка, калегу, сябра.

На трэцім курсе Вячаслаў трапіў у спецсеминар да Лойкі (выдатная была форма вучобы – семінары, нядаўна ліквідаваная), і з таго часу і да канца жыцця Алега Антонавіча, – ішоў з ім па жыццёвай дарозе разам.

Алег Антонавіч вызначаўся абсалютна нефармальнымі адносінамі да справы, напрыклад, ён запрашаў сваіх семінарыстаў да сябе дадому, ездзіў разам з імі ў розныя падарожжы, нязменна быў сватам на студэнцкіх вяселлях, ствараючы на іх незабыўную атмасферу свята – з інтэлектуальным гумарам, вершамі, песнямі, каламбурамі. Вячаслаў Пятровіч адзначае: «Якія арыгінальныя тосты гучалі, якія песні спявалі!» [5, с. 164]. Быў Алег Антонавіч і на вяселлі Вячаслава Пятровіча з Таццянай Вячаславаўнай Кабржыцкай – пра гэта вяселле сам Рагойша апавядае ў асобным артыкуле, а таксама ў артыкулах пра А. Мальдзіса, У. Караткевіча.

Рагойша прыводзіць шматлікія эпізоды пра час, праведзены разам з Лойкам, цытуе і яго, Лойкавы, успаміны. Выбірае Рагойша тыя сітуацыі, якія сведчаць пра выключную дабрывню, зацікаўленасць у лёсе сваіх калег і вучняў Алег Лойка. Дастаткова ўспомніць, як шчодро дзяліўся Лойка са сваімі дактарантамі і аспірантамі, а іх у яго было за жыццё каля трыццаці.

Згаданымі ў дадзеным артыкуле імёнамі далёка не вычэрпваюцца меморыі пра ўсіх тых асоб, якім Рагойша лічыў сябе абавязаным як настаўнікаў. Уласна, настаўнікамі былі і бацькі, і сябры, і калегі, і такія значныя постаці, як Рыгор Шырма, Юліян Пшыркоў, Ніл Гілевіч і шмат хто іншы. Але мы адзначылі тых, чых непасрэдным паслядоўнікам – у розных аспектах – быў Рагойша.

Мемуарныя нататкі Рагойшы – своеасаблівая з'ява. Гэта і ўспаміны, і літаратурныя партрэты, і літаратуразнаўчыя артыкулы, дзе, хоць і лаканічна, але даецца вычарпальная характарыстыка мастацкай і навуковай дзейнасці згаданых асоб. Як заўсёды, Вячаслаў Пятровіч назвычай акуратны, скрупулёзны ў пералічэнні кніг сваіх настаўнікаў, прычым з датамі, – так, што можна звяртацца да яго меморыі і як да энцыклапедычных выданняў. Але галоўнае: жывы, непасрэдны аповед пра людзей, якіх добра ведаў, з якімі сябраваў, удзячнасць да якіх адчуваў усё жыццё.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Рагойша В. Шчыры голас Бацькаўшчыны. Пра Адама Мальдзіса / Рагойша, В. П. Прыгаршчы светлых згадак. Настаўнікі. Калегі. Сябры. / Вячаслаў Рагойша. Мінск : Изд.центр БГУ, 2022. С. 58–68.
2. «Каб вам хутчэй вакнулася!». Пра Міхася Мушынскага. / Рагойша, В. П. Прыгаршчы светлых згадак. Настаўнікі. Калегі. Сябры. / Вячаслаў Рагойша. Мінск : Изд.центр БГУ, 2022. С. 180–189.
3. Рагойша В. След жывы і светлы. Пра Міхася Ларчанку / Рагойша, В. П. Прыгаршчы светлых згадак. Настаўнікі. Калегі. Сябры. / Вячаслаў Рагойша. Мінск : Изд.центр БГУ, 2022. С. 140–144.
4. Рагойша В. Настаўнік настаўнікаў. Пра Івана Навуменку / Рагойша, В. П. Прыгаршчы светлых згадак. Настаўнікі. Калегі. Сябры. / Вячаслаў Рагойша. Мінск : Изд.центр БГУ, 2022. С. 144–152.
5. Рагойша В. Дрэва яго жыцця. Пра Алега Лойку / Рагойша, В. П. Прыгаршчы светлых згадак. Настаўнікі. Калегі. Сябры. / Вячаслаў Рагойша. Мінск : Изд.центр БГУ, 2022. С. 158–172.

СЛОВА ПРА СЯБРА

П. І. Рогач

Кандыдат геаграфічных навук, дацэнт

Артыкул прысвечаны выпадковай сустрэчы, знаёмству і сумеснаму навучанню ў аспірантуры БДУ імя У. І. Леніна аўтара артыкула і В. П. Рагойшы, іх пазнейшаму сяброўству сем'ямі. Паказана, як асабістае сяброўства дапамагала навуковаму, моўнаму і літаратурна-мастацкаму ўзаемаўзабагачэнню, выхаванню пачуццяў ўзаемапавагі, патрыятызму і талерантнасці.

Ключавыя словы: Пятро Рогач; Вячаслаў Рагойша; выпадковае знаёмства; аспірантура; інтэрнат; сяброўства; псіхалогія асабістых узаемаадносін.

«Без сяброўства ніякія зносіны паміж людзьмі не маюць каштоўнасці»

Сакрат

У маладыя гады, як і ў пажылым узросце, дні бываюць розныя. Шмат сярод іх непрыкметна-шэрых, са звычайнымі клопатамі, бясколерных, беспадзейных, калі толькі і думаеш пра тое, каб гэты дзень хутчэй скончыўся.

Але бываюць і такія шчаслівыя дні, калі выпадковая сустрэча з незнаёмым чалавекам можа стаць падмуркам пажыццёвага шчырага сяброўства. Такі зайздросны выпадак напаткаў і мяне.

Добра памятаю той перадапошні верасеньскі дзень 1963 далёкага года, калі я зайшоў да загадчыка аспірантуры, каб узяць накіраванне для пражывання ў інтэрнаце. Там стаяў малады прыгожы светлавалосы хлопец, новаспечаны аспірант, якому адпаведная паперка падпісвалася. Ён пачакаў, пакуль мне выпісвалі накіраванне, і мы пайшлі на прыпынак трамвая, каб дабрацца да Паркавай магістралі, дом 34, дзе тады месціўся інтэрнат БДУ імя У. І. Леніна.

Па дарозе пазнаёміліся. Рагойша Вячаслаў, як і я, скончыў універсітэт у 1963 годзе, і тады лепшых студэнтаў, без адпрацоўкі неабходных 2-х гадоў стажу, накіроўвалі ў аспірантуру. Праўда, неабходна было здаваць уступныя экзамены, якія мы паспяхова прайшлі.

Пасялілі нас у адным пакоі, чаму я быў вельмі рады. Займаючыся на геаграфічным факультэце я цікавіўся навінамі літаратурнага жыцця, бо кожную нядзелю праводзіў у

бібліятэцы, дзе чытаў часопісы «Полымя», «Новый мир», «Октябрь» і іншыя. А тут такая ўдача – твой аднапакойнік (з кім жывеш у адным пакоі) філолаг.

Першае, што зарбіў Вячаслаў Рагойша, завёз мяне ў Ракаў і пазнаёміў са сваімі бацькамі. Яны спадабаліся мне, і я адчуў сябе як дома. Бацька, Пятро Іосіфавіч, дбайны, клапацівы гаспадар, многае ў жыцці пабачыў і ўмеў цікава апавядаць пра гэта. Маці, Валянціна Антонаўна, цудоўны кухар і агароднік. Яшчэ за польскім, як у нас кажуць, часам, яна, як і муж, скончыла агранамічную школу, і агарод быў дагледжаны. Тады ж я ўпершыню паспрабаваў «пушчанку» (гарэлку, зробленую ў недалёкай ад Ракава Налібокскай пушчы) і розныя мясныя прысмакі.

Зразумела, не абышлося і без экскурсіі па Ракаву. Тады Вячаслаў прыгадаў памоўку: «У Беларусі тры сталіцы: Ракаў, Мінск і Плешчаніцы». Ён звадзіў мяне на гарадзішча – Ракаўскія Вальы, расказаў пра суседнюю Паморчыну, дзе калісьці працавалі і жылі бацькі Янкі Купалы.

Каб не вяртацца да гэтага, неабходна адзначыць, што В. Рагойша добра ведае гісторыю Ракава, славытых людзей, якія праславілі і праслаўляюць яго і робіць нямала дзеля таго, каб усё гэта ведала як мага больш людзей. Так, на сваёй сядзібе ён стварыў Музей поліэтнічнай культуры Ракаўшчыны. Там жа занходзіцца і славатая гасцёўня, дзе на сценах пакінулі свае аўтографы і водгукі народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч, вядомы ўкраінскі паэт, Герой Украіны Дзмітро Паўлычэка і іншыя наведвальнікі. У 2011 годзе на доме В. Рагойша ў Ракаве была адкрыта мемарыяльная дошка ў гонар Уладзіміра Караткевіча, які неаднаразова там быў.

Дзякуючы Вячаславу ў першы год аспіранцкага жыцця я стаў наведваць «Дом пісьменнікаў», які тады месціўся на вуліцы Энгельса, амаль насупраць г. зв. пісьменніцкага дома, дзе пазней атрымала кватэру і сям'я В. Рагойшы. Там праходзілі цікавыя сустрэчы з нагоды юбілеяў беларускіх пісьменнікаў. Там і я ўпершыню ўбачыў, як кажуць, у жывую Івана Шамякіна, Петруся Броўку, Антона Бялевіча і іншых літаратараў. Мы прысутнічалі на абароне кандыдацкай дысертацыі Адама Мальдзіса ў Акадэміі навук БССР, дзе пабачыў Пятра Глебку.

Хаця я чуў прозвішча тады яшчэ маладога і малавядомага пісьменніка Васіля Быкава, але, на жаль, да аспірантуры нічога не чытаў з яго твораў. І тут якраз у часопісе «Малодосць» друкавалася аповесць В. Быкава «Альпійская балада», на якую звярнуў маю ўвагу Вячаслаў. Я слухаў яго ўражанні аб новым творы як прафесійнага крытыка. Вячаслаў з захапленнем чытаў у перакладзе на беларускую мову Язэпа Семяжона творы англійскага паэта Роберта Бёрнса, вершы беларускіх паэтаў і тым самым адкрываў для мяне багацце і характэрнае роднай мовы. Як тут не сказаць яму за гэта вялікі дзякуй!

Мы былі маладыя і марылі пра будучыню. Вячаслаў гаварыў: «Пятро! Скончым аспірантуру, абаронім кандыдацкія дысертацыі, жэнімся, возьмем жонак і адправімся ў падарожжа». На жаль, гэта былі толькі мары. Але ў адно падарожжа (і гэта было менавіта ў Ракаве) мы ўсё ж адправіліся. Неяк у прысутнасці жонак я і Вячаслаў надумаліся пераплысці затоку на Іслачы. Замест лодкі ўзялі начоўкі і паплылі. Але наш транспартны сродак быў вельмі ненадзейным... Адплылі мо метраў 30–40 ад берага, як адзін неасцярожны рух прывёў да таго, што начоўкі перавярнуліся і мы аказаліся ў вадзе. Добра, што было не глыбока, і мы паспяхова дабраліся да берага. Але колькі рогату было з нашага падарожжа!

На жаль, наша сумеснае жыццё ў адным пакоі скончылася ў чэрвені 1964 года, калі мяне, а пазней і Вячаслава прызвалі на службу ў Савецкую Армію.

Адслужыўшы, мы працягвалі вучобу ў аспірантуры, але ўжо не жылі ў адным пакоі. Тым не менш наша сяброўства працягвалася.

Што мяне ўражае ў Рагойшы, дык гэты яго працавітасць і шматграннасць таленту. Ён адзіны з аспіранцкага выпуску БДУ 1967 г. датэрмінова паспяхова абараніў кандыдацкую дысертацыю. Мала хто можа пахваліцца, што выдаў асобнай кніжкай сваю дыпломную работу. А Вячаслаў гэты змог. Валодаючы высокім інтэлектам і энцыклапедычнымі ведамі, ён многа зрабіў для развіцця беларускага літаратуразнаўства, краіназнаўства, літаратурнай крытыкі і нават паэзіі.

Я магу ганарыцца тым, што маю амаль усе кніжкі, выданыя Вячаславам Рагойшам, з дарчымі надпісамі. На кнізе літаратурна-крытычных артыкулаў, эсэ і дыялогаў «І адгукнецца слова ў слове...», якую ён падараваў майму сыну, чытаем: «Васілю Рогачу, які ледзь не нарадзіўся ў маім Ракаве роўна 25 гадоў таму назад,

сярдэчна віншуючы са срэбным юбілеем, а таксама ўсёй добрай беларускай сям’і Рогачаў з цёплымі сяброўскімі пачуццямі і добрымі пажаданнямі. Менск. 9 лістапада 1992 г.».

Стварыўшы сем’і, мы нават часцей сталі сустракацца, бо нагодаў для гэтага стала больш. Рэгулярна адзначалі не толькі свае дні нараджэння і жонак, але і дзяцей. Я вельмі ўдзячны Вячаславу Пятровічу за тое, што на гэтых святах ён пазнаёміў мяне з такімі цудоўнымі пісьменнікамі, як Уладзімір Караткевіч, Адам Мальдзіс, Алёга Лойка і некаторымі іншымі. Я меў магчымасць гаварыць з імі, слухаць тосты, жарты і спевы. Гэта былі, бадай, самыя незабыўныя дні ў маім жыцці.

Успамінаецца і яго сват, заслужаны артыст Украінскай ССР оперны спявак Вячаслаў Апанасавіч Кабржыцкі, які заўсёды не толькі радаваў нас песнямі, але і сваёй фірменнай кулінарнай стравой – свінінай з чарнаслівам. А яго жонка ўрач-фаніятар Клаўдзія Васільеўна заўсёды правярала ў нашых дзяцей слых і горла, стараючыся знайсці ў каго-небудзь песенны дар.

Я не магу пахваліцца вялікай колькасцю сяброў, ды іх, напэўна, і не можа быць шмат. «Мець шмат сяброў, – адзначыў Эразм Ратэрдамскі, – значыць, не мець ніводнага». І так здарылася, што Вячаслаў Пятровіч стаў маім сапраўдным пажыццёвым сябрам, на якога я заўсёды магу пакласціся. Калі мне была патрэбна дапамога, ён, калі мог, не адмаўляў гэта рабіць. За гэта я шчыра ўдзячны яму. Дай Бог дажыць яму да 100 гадоў!

РОЛЬ ПРОФЕССОРА В. П. РАГОЙШИ В АТТЕСТАЦИИ ВЫСШИХ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Т. Е. Комаровская

Доктор филологических наук, профессор.

*Белорусский государственный педагогический университет им. М. Танка,
ул. Советская, 18, 220030, г. Минск, Беларусь, komar37@mail.ru*

Статья посвящена вкладу профессора В. П. Рагойши в аттестацию высших филологических кадров, о его деятельности в качестве председателя Экспертного совета ВАКа, а затем в качестве председателя Ученого Совета по защите докторских и кандидатских диссертаций по белорусской, русской и зарубежной литературе при филологическом факультете БГУ. В статье делается вывод о роли профессора В. П. Рагойши в формировании научной школы по изучению зарубежной литературы в Республике Беларусь.

Ключевые слова: аттестация; Ученый Совет; научные школы; диссертации; зарубежная литература.

В. П. Рагойша, один из патриархов нашего отечественного литературоведения, сыграл огромную роль в формировании научной школы литературоведения в нашем государстве. С 1998 по 2006 годы он возглавлял Экспертный совет ВАКа № 7 по филологии, в котором рассматривались докторские и кандидатские диссертации по истории белорусской, русской и зарубежной литератур, а также диссертации по журналистике и фольклору. В обязанности Вячеслава Петровича входило докладывать на президиуме ВАК результаты рассмотрения этих диссертаций и защищать их. Работа крайне тяжелая и неблагодарная. За все время существования экспертного совета под началом Вячеслава Петровича не было отклонено ни одной диссертации, хотя вопросы возникали по некоторым из них, что говорит о научной эрудиции Вячеслава Петровича и его умении убеждать. При этом атмосфера в научном совете, созданная Вячеславом Петровичем, была самая дружественно-благожелательная, но деловая.

С 2006 года Вячеслав Петрович возглавил Ученый Совет по защите докторских и кандидатских диссертаций по белорусской, русской и зарубежной литературе при филологическом факультете БГУ. Итогом деятельности Совета за эти 16 лет явилось формирование крепких научных школ по вышеуказанным литературам.

До образования Ученого Совета по защите диссертаций по вышеуказанным дисциплинам в 1996 году обстановка с кадрами высшей квалификации (кандидатами и

докторами наук) по зарубежной литературе в Беларуси была особенно плачевной. На момент образования Совета в нашем государстве было три доктора наук, специалистов по зарубежной литературе (польской, чешской и американской), а кандидатов наук-зарубежников можно была пересчитать по пальцам обеих рук. Совет начал активно исправлять эту ситуацию. Только за последние 10 лет были защищены следующие кандидатские и докторские диссертации по этой специальности:

Американская литература

1. Принцип интертекстуальности в творчестве Глории Нейлор. 2013.
2. Становление творческой индивидуальности Г. Джеймса в процессе рецепции тургеневского наследия. 2013.
3. Социальный роман Т. Моррисон и Д. К. Оутс в аспекте сравнительно-типологических связей. 2013.
4. Жанрово-стилевое своеобразие малой прозы писателей Юга США 1930–1980-х годов. 2014.
5. Духовно-нравственный потенциал и художественные особенности американской прозы XVII века. 2016.
6. Идеино-художественное своеобразие малой прозы Н. Готорна в контексте американского романтизма. 2017.
7. Феміністская рэвізія жанраў у творчасці Маргарэт Этвуд. 2018.
8. Традиции готического романа в прозе США XIX-первой трети XX веков (Э. Ф. По, А. Бирс, Г. Ф. Лавкрафт). 2018.
9. Концепция поэтического творчества в литературном наследии Р. У. Эмерсона, Г. У. Лонгфелло, Э. А. По, У. Уитмена и Э. Дикинсона. 2022.

Английская литература

1. Романы Джонатана Коу в контексте английской сатирической прозы. 2012.
2. «Кентерберийские рассказы» Джеффри Чосера в контексте европейской новеллистической традиции XIV века. 2016.
3. Художественное осмысление цивилизационного кризиса в романах Мартина Эмиса. 2017.
4. Рецепция шекспировского литературного наследия в творчестве Бернарда Шоу. 2017. (ИРАК).
5. Специфика шотландских и английских баллад о сверхъестественном в контексте региональной литературной традиции. 2018.
6. Новые формы психологизма в британском романе XX века. 2018.
7. Міф у мастацкай сістэме Уільяма Батлера Ейтса. 2019.
8. Художественное воплощение дискурса любви в прозе Джулиана Барнса и Иэна Макьюэна. 2019.
9. Мотив самоубийства в творчестве Уильяма Шекспира. 2021.
10. Комическое в романах Джулиана Барнса: функции, формы, приёмы. 2022.

Литература других зарубежных стран

1. Романы Кадзуо Исигуро: проблематика и жанрово-стилевая специфика. 2013.
2. Синтез художественных стилей в поэзии С. Георге. 2014.
3. Экспериментальныя тэндэнцыі ў драматургіі Аўстрыі другой паловы XX–пачатку XXI стагоддзяў (у параўнанні з драматургіяй Беларусі). 2016.
4. Художественная парадигма исчезновения в творчестве Жоржа Перека. 2016.
5. Драматургия Тадеуша Мициньского: проблематика и поэтика. 2016.
6. Формы реализации авторского сознания в лирике Михайля Семенко. 2016. (Украина).
7. Творчество Чжан Лин в контексте китайской прозы рубежа XX–XXI веков. 2018.
8. Русские импульсы в творчестве Петра Петровича Негоша. 2018.
9. Феномен культурного пограничья в творчестве Иво Андрича. 2019.
10. «Песнь о Нибелунгах»: особенности жанра и композиции». 2020.
11. Рецепция китайской литературы в Беларуси (XX–начало XXI в.). 2020.
12. Французский историографический метароман (на материале произведений М. Турнье, Ж.-П. Шаброля, Д. Литтела). 2022.

В настоящее время в нашем государстве созданы и функционируют солидные научные школы по изучению зарубежной литературы, которая входит в вузовские программы всех филологических факультетов и факультетов иностранных языков Беларуси. Во всем этом огромная заслуга В. П. Рагойши как председателя Совета.

Большое внимание в работе Совета уделяется диссертациям по белорусской литературе, литературе титульной нации. За последние 10 лет были защищены

18 докторских и кандидатских диссертаций по этой специальности. 5 докторских и кандидатских диссертаций были защищены по русской литературе.

В нашем Совете бурно развивается новая специальность, пока не узаконенная ВАКом, но имеющая большое значение для отечественного литературоведения – компаративистика, сравнительное изучение литератур. Компаративные исследования, выполненные на должном научном уровне, не могут не приветствоваться современной литературоведческой наукой, так как, во-первых, они вводят белорусскую литературу в ареал современной мировой литературы, и, во-вторых, позволяют заполнить лакуны в исследовании литературных процессов сравниваемых стран, увидеть то новое, что ускользало от взгляда исследователей вне сопоставительного изучения литератур. За последние 10 лет по этой специальности были защищены следующие диссертации:

Компаративистика

1. Канцэпцыя асобы ў беларускай і польскай прозе малых жанраў на памежжы XIX–XX стст. 2012.

2. Беларуская і брытанская літаратурная балада канца XVIII–пачатку XX стагоддзяў: спецыфіка вобразна-сімвалічнай сістэмы. 2012.

3. Пространственно-временная организация художественного мира В. Астафьева и В. Козько. 2013.

4. Человек и природа в американской и белорусской прозе XX века. 2013.

5. Ідэйна-мастацкае асэнсаванне першай сусветнай вайны ў творчасці Э. Хэмінгвэя і М. Гарэцкага: агульнае і адметнае. 2014.

6. Творчыя індывідуальнасці Б. Лесьмяна і М. Багдановіча: параўнальна-тыпалагічны аспект. 2014.

7. Неарамантычныя матывы ў лірыцы Эдны Мілей і Канстанцыі Буйло: вопыт параўнальнага аналізу. 2017.

8. Беларуская і амерыканская проза пра Першую сусветную вайну: структурныя ўзроўні і дамінантныя матывы. 2022. (Докторская).

9. Гераічны і трагічны модусы мастацкасці ў сучасным рамане пра Другую сусветную вайну ў англійскай і беларускай літаратурах (кан. XX–пач. XXI ст.). 2022.

10. Специфика художественного воплощения образа солдата Второй мировой войны в произведениях В. Быкова, И. Шамякина, Г. Бёлля, Ф. Фюмана. 2022.

11. Самаідэнтыфікацыя асобы ў «малой» прозе М. Гарэцкага і Л. Андрэева. 2018.

12. Жанрово-стилевая модификация повести в русской и белорусской реалистической и модернистской прозе второй половины XX века: сравнительно-типологический аспект. 2019.

Вклад Ученого Совета в развитие отечественного литературоведения неоспорим, как неоспорима и та роль, которую сыграл в этом обогащении научного потенциала нашего литературоведения председатель Совета профессор В. П. Рагойша.

НАСТАЎНІК ДЛЯ ЎСІХ ФІЛОЛАГАЎ

У. П. Лайкоў

*ДУА «Мётчанскі вучэбна-педагагічны комплекс дзіцячы сад –
сярэдняя школа Барысаўскага раёна»,*

вул. Школьная, 9а, 222147, Мінская вобласць, Барысаўскі раён, Беларусь, barawikh@tut.by

У артыкуле акрэсліваецца роля асобы В. П. Рагойшы ў фарміраванні і выхаванні філалагічнага пакалення. Успамінаючы пра гады вучобы і пазнейшыя сустрэчы з адметным выкладчыкам і навукоўцам, аўтар імкнецца паказаць яго шматграннасць не толькі як літаратуразнаўцы, але і як чалавека.

Ключавыя словы: выкладчык; alma mater; літаратурны працэс; тэорыя вершаскладання; прыгожая пісьменнасць; беларускасць; літаратурныя вандрожкі.

Вячаслаў Пятровіч Рагойша. Гэтае імя роднае не толькі для мяне, але і для дзясяткаў, соцень і нават тысяч былых студэнтаў, якія вывучалі гісторыю і тэорыю літаратуры, для шматлікіх прафесіяналаў і аматараў беларускага слова і верша.

Вельмі часта згадваю аднаго з самых мудрых выкладчыкаў роднай alma mater. І позірк часта спыняецца на адной з кніжных паліц маёй бібліятэкі, дзе пачэснае месца займаюць навуковыя працы і кнігі Вячаслава Пятровіча.

У наша студэнцкае жыццё Вячаслаў Рагойша ўваходзіў сваімі заўсёднымі, але для нас па першым часе вельмі нязвыклымі словамі і выразамі: «мабыць», «прынамсі», «на належным узроўні», «дарэчы»... Але найперш – сваёй надзвычайнай апантанасцю і бязмежнай любоўю да беларускага слова, вобраза, радка, верша... І канечне, сваёю няспешнай інтэлігентнасцю, сялянскай памяркоўнасцю, асаблівай пашанай да кожнага студэнта, да кожнай творчай (а такімі лічыў нас усіх) асобы.

Не скажу, каб мы ад самага пачатку з'яўляліся прыхільнікамі аднаго толькі Вячаслава Пятровіча. Бо тагачасны наш філалагічны факультэт быў славыты яшчэ і імёнамі Міхася Ларчанкі, Івана Навуменкі, Дзмітрыя Бугаёва, Алеся Адамовіча, Кузьмы Хромчанкі, Вольгі Казловай, Алега Лойкі, Рыгора Семашкевіча, Маргарыты Яфімавай...

Але ён уразіў адразу. Тым болей што амаль легендарнай падавалася гісторыя пра яго надзвычай абаяльную, прыгожую і вельмі разумную жонку, дачку львоўскага прафесара Таццяну Кабржыцкую, пра іх вяселле стагоддзя, дзе прысутнічала ўся літаратурная і культурная эліта Беларусі, а тамадой быў паэт у душы, арыгінальны Рыгор Ларчанка, які якраз пачынаў чытаць у нас курс лекцый па старажытнай літаратуры, суправаджаючы іх дэкламаваннем на памяць цэлых анталогій вершаў. А поруч студэнцкі фальклор даносіў звесткі пра надзвычайную адоранасць Вячаслава Рагойшы, яго выключную эрудыцыю і начытанасць, ў чым хутка часе пераканаліся. Самы малады з кагорты небажыхароў (якраз у гэты час мы знаёміліся з антычнай міфалогіяй, таму асацыяцыі не павінны выклікаць здзіўлення), нібы гуляючы, як тая эолава арфа, што нараджае гук, не паказваючы інструмента, лёгка і свабодна аперыраваў такімі паняццямі з тэорыі літаратуры, пра якія мы не толькі нічога не ведалі, але нават не чулі, і толькі тады міжволі ўсведамлялі, што літаратура, дзеля якой прыйшлі ва ўніверсітэт, – гэта не толькі мастацтва, але і сапраўдная складаная навука. І для такога абуджэння аўдыторыі малады вучоны меў усе падставы. За ягонымі плячыма была бліскуча абароненая дысертацыя па творчасці М. Танка і манаграфія «Паэтыка Максіма Танка: Культура вобраза. Характар верша» (Мінск, 1968). І цяпер загаловак гэтай працы ўражвае сваёй заглыбленасцю ў сутнасць даследуемай праблемы, а што казаць пра тых часы, калі звыклымі тэмамі кандыдацкіх былі *рэвалюцыйныя матывы, сацыяльная праблематыка, вобраз самага чалавечнага з людзей* і г. д. Дэбют Вячаслава Рагойшы аказаўся надзвычай удалым, манаграфія да гэтага часу не страціла сваёй актуальнасці. А пасля выхаду яна была сапраўдным бестселерам, я добра памятаю зачытаныя экзэмпляры на кафедры, а з чытальнай залы вынес апошні асобнік, бо вырашыў паводле ўзору мэтра пісаць манаграфію пра творчасць Р. Барадуліна.

З тых студэнцкіх гадоў трымціць маё сэрца, калі бяру ў рукі гэтую кнігу сённяшняга доктара філалагічных навук, прафесара, акадэміка Міжнароднай акадэміі Еўразіі. Нават у знешнім афармленні прысутнічае свягая беларуская сакральнасць колераў, радуе чытацкае сэрца блакіт нашага сімвалічнага васілька. А рэдактарам гэтай кнігі з'яўляецца сам Міхась Рыгоравіч Ларчанка.

Сваё даследаванне паэтыкі Максіма Танка малады тады яшчэ вучоны пачынае з верша пра цыгана-вандроўніка Квэка, што памяняў сваю волю на непатрэбны чын. Тут жа Вячаслаў Пятровіч цытуе Аляксандра Даўжэнку: «*Манія. Усе прагнуць пасад. Да смерці не зразумею, чаму так лезуць да пасад. Што можа быць лепш за канкрэтную працу, уменне стварыць канкрэтную каштоўнасць для свайго грамадства!*». І гэтая, і ўсе наступныя навуковыя працы Вячаслава Рагойшы былі створаныя для роднай Беларусі. І ні ў воднай з іх, шануюны чытач, вы не знойдзеце якой-небудзь кан'юнктуры, ніводная з гэтых прац не была кар'ернай.

А колькі сталых, прызнаных і разам з імі маладых паэтаў-пачаткоўцаў «прыгарнуліся душой» да цудоўных кніг – «Паэтычны слоўнік» і «На шляху да Парнаса. Даведнік мададога літаратара»!

Вячаслаў Рагойша, несумненна, галоўны тэарэтык літаратурнага працэсу Беларусі. І не толькі таму, што ўзначальвае кафедру тэорыі літаратуры БДУ і з'яўляецца галоўным экспертам ВАКа, але ў першую чаргу дзякуючы сваім ґрунтоўным, фундаментальным даследаванням па сістэмах вершаскладання і жанравых структурах сусветнай і беларускай літаратуры. У сваіх працах «Гутаркі пра верш: Метрыка. Рытміка. Фоніка», «Паэтычны слоўнік», «Тэорыя літаратуры ў тэрмінах» ён па сутнасці ўпершыню ў

айчыннай навуцы пра літаратуру зрабіў найгрунтоўнейшы аналіз нацыянальнай версіфікацыі на шырокім еўрапейскім і сусветным фоне, здолеўшы ўпісаць эвалюцыю беларускіх жанравых формаў у сілавое поле сусветных традыцый. Кнігі Вячаслава Рагойшы настольныя і для студэнта, і для настаўніка славеснасці, і для дацэнта з прафесарам дзякуючы арыгінальнаму спалучэнню, здавалася б, неспалучальнага – прастаты выкладу і грунтоўнасці пададзенага матэрыялу. Па сутнасці, яны сталіся кампасам, які дапамагае не заблукаць па дарозе ў краіну навукі пра сутнасць паэзіі. Наогул, тэорыя вершаскладання, як і жанравая структура канкрэтнай літаратуры, – справа надзвычай складаная і не вельмі ўдзячная. Ці не таму далёка не кожны з прафесійных літаратараў згодны займацца ёю без астатку, бо не заўсёды ўпэўнены ў паспяховай рэалізацыі задумы. Вячаслаў Пятровіч не пабаяўся цяжкасцей: ужо ў згаданай першай кніжцы пра паэтыку М. Танка ён глыбока прааналізаваў рытміка-інтанацыйную структуру свабоднага верша ў цесным узаемадзеянні са зместам. І гэта тады, калі працэс фарміравання самой сістэмы верлібра яшчэ не быў завершаны. Затым ён прыйшоў да высновы пра неабходнасць сістэмнага разгляду верша. І мы ў педагагічнай практыцы ніяк не можам абысціся без кніг Вячаслава Пятровіча.

Сам мэтр добра ведае школу, любіць настаўнікаў, бачыць у іх сваіх маладзейшых калег, якіх патрэбна далучыць да вялікай справы. І многія з вучняў, адгукваючыся на шчырасць і дабрыню настаўніка, станавіліся яго паплечнікамі.

Згадваецца, як невялікая група студэнтаў (Іван Зяньковіч, Мікола Зуеў, Хведар Ляшкевіч, Іван Штэйнер) з маладым тады яшчэ Вячаславам Пятровічам адправілася ў аднадзённае падарожжа ў славетную Вільню. Яшчэ ў цягніку наш выкладчык расказвае, а потым па прыездзе і дэманструе мясціны, звязаныя з Янкам Купалам, Кастусём Каліноўскім, Цёткай. Стаім мы, узрушаныя, ля храма Святой Ганны і слухаем радкі Максіма Багдановіча, якія натхнёна дэкламуе Вячаслаў Пятровіч:

*Изломом строгим
в небе ясном
Встаёт, как вырезной, колосс.
О, как легко
в порыве страстном
Он башенки свои вознёс!*

«Уюнашамі», як калісьці называў маладых людзей незабыўны Міхась Лынькоў, мы разам з Вячаславам Пятровічам раным-раненька выпраўляліся ў Нясвіж, сённяшняю культурную сталіцу Беларусі. Ад той незабыўнай паездкі раз і назаўсёды наш любімы выкладчык застаўся не толькі дасканалым знаўцам гісторыі і тэорыі літаратуры, але і чалавекам, які адчувае сакральную повязь з сівой мінуўшчынай свайго краю. Гэта потым ужо, дзякуючы творам Уладзіміра Караткевіча, мы пашыралі свае гістарычныя далягляды. А тады, на пачатку сямідзясятых, малады і апантаны ўніверсітэцкі выкладчык сыпаў жменьмі зернейкі пазнання на нашу юную духоўную глебу, каб з цягам часу з’явіліся важкія і спелыя каласы сапраўднай шчырай беларускасці.

Адметнай і на ўсё жыццё запамінальнай была сумесная вандроўка ў верасні 1973 года ў Германскую Дэмакратычную Рэспубліку. Іенскі ўніверсітэт, літаратурныя мясціны Ваймара (Гётэ і Шылер), Дрэздэнская карцінная галерэя, радзіма Ліста, парк Сан-Сусі, Патсдам і, канечне, Берлін. Гэтыя мясціны чулі нашыя доўгія размовы, дыспуты, спрэчкі, філасофскія развагі. Былі шматлікія знаёмствы з нямецкімі аднагодкамі, людзьмі старэйшых пакаленняў, а таксама пэўнае, тады яшчэ негаласнае, пераасэнсаванне былога і сённяшняга, спроба зазірнуць у будучае. Ужо не выкладчыкам і нават не кіраўніком нашай дэлегацыі, а добрым і сапраўдным сябрам у тыя дні быў і заставаўся потым наш Вячаслаў Пятровіч.

А колькі было цікавых сустрэч, калі гурткоўцы пісалі навуковую працу «Літаратура і БДУ», у якой пад кіраўніцтвам В. Рагойшы спрабавалі паказаць тую ролю, што адыграла наша alma mater у станаўленні беларускага прыгожага пісьменства. Праца была выкананая на сур’ёзным навуковым узроўні, невыпадкова яна атрымала дыпламы і граматы Міністэрства адукацыі. Іх, дарэчы, Вячаслаў Пятровіч уручыў на Купалавай Радзіме, падчас сяброўскай сустрэчы студэнтаў БДУ і Іенскага ўніверсітэта імя Ф. Шылера.

Вячаслаў Пятровіч Рагойша з'яўляецца настаўнікам для ўсіх філолагаў рэспублікі, незалежна ад таго, у якой ВНУ яны набывалі адукацыю, бо менавіта па яго кнігах і падручніках і адбываюцца сапраўдныя ўваходзіны кожнага студэнта і настаўніка ў навуку пра літаратуру.

Так склалася, што пры кожнай сустрэчы з ім я заўсёды адкрываў нешта новае, асаблівае, надзвычайнае. Як гэта было, напрыклад, 8 і 9 снежня 1984 года, калі Вячаслаў Пятровіч наведваўся ў маю назаўсёды родную Мётчу.

Амаль 30 гадоў прамінула з тых памятных дзён. Але дагэтуль згадваю, як свяціліся радасцю вочы старшых і малодшых школьнікаў. А сёння тыя былыя вучні распавядаюць ўжо сваім дзецям пра вядомых паэтаў і вучоных. У школьным музеі «Літаратурны космас Мётчы» ў Кнізе ганаровых гасцей Вячаслаў Пятровіч разам са сваімі калегамі пакінуў запіс: «*Са шчырым хваляваннем вітаем настаўнікаў і вучняў паэтычнай Мётчанскай школы. Няхай жа спрыяе вам у працы, вучобе літаратура наша родная, няхай натхняе, выходзіць рукі і сэрцы! Дзякуй вам за сустрэчу, хлеб-соль, гасцінец!*». Таксама ў гэтым музеі захоўваюцца кнігі з аўтографамі Вячаслава Рагойшы.

У памяці ўзнікаюць радкі з верша Алега Лойкі «Ракаўскія валы», прысвечанага Вячаславу Пятровічу:

*Стагоддзяў дух
забытых, паўзабытых,
Не менш складаных,
чым сягоння час,
Што нас ляпілі крута,
самавіта
І ў свет шырокі
бласлаўлялі нас...*

КАНЦЭПЦЫЯ СІСТЭМЫ ПАДРУЧНІКАЎ ПА БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ ПАД РЭДАКЦЫЯЙ В. П. РАГОЙШЫ

В. У. Праскаловіч

Доктар педагагічных навук, прафесар.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

пр-т Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь, praskalovich@tut.by

У артыкуле разглядаецца канцэпцыя сістэмы падручнікаў па вучэбным прадмеце «Беларуская літаратура» для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі. Аўтарам раскрываюцца канцэптальныя палажэнні аднаго з самых перспектыўных школьных падручнікаў па беларускай літаратуры для IX класа пад навуковай рэдакцыяй прафесара В. П. Рагойшы.

Праблема: Якой павінна быць мадэль школьнага падручніка па літаратуры, каб адпавядаць патрабаванням часу?

Мэта даследавання: выяўленне сутнасных характарыстык канцэпцыі сістэмы сучасных падручнікаў (вучэбных дапаможнікаў) па беларускай літаратуры. Навізна канцэпцыі вучэбнай кнігі па беларускай літаратуры для IX класа бачыцца ў нетрадыцыйных і эфектыўных падыходах аўтарскага калектыву да тэхналогіі ўвасаблення кожнай з яе складовых частак-кампанентаў (змест, дыдактычны і метадычны апарат і інш.), што дазволіла дасягнуць заданых мэт, мяркуюмых вынікаў навучання. Распрацаваныя дыдактычныя патрабаванні да зместу і структуры вучэбнага дапаможніка могуць выкарыстоўвацца пры абнаўленні вучэбна-метадычнага комплексу па беларускай літаратуры для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі.

Ключавыя словы: канцэпцыя; падручнік; беларуская літаратура; навуковы рэдактар В. П. Рагойша.

Асноўны жыццёвы прынцып Вячаслава Пятровіча Рагойшы: «любі і беражы роднае, працуй дзеля яго ў любых умовах, не чакаючы лепшага часу!» [1, с. 347]. Гэты

принцып ён імкнуўся ўвасабляць і ў сваёй больш за паўвекавой выкладчыцкай працы ў Беларускам дзяржаўным універсітэце, і ў навуковай, і ў творчай дзейнасці, а таксама ў справе падрыхтоўкі падручнікаў (вучэбных дапаможнікаў) па беларускай літаратуры для агульнай сярэдняй і вышэйшай школы.

Коротка спынімся на асноўных канцэптуальных палажэннях і структурна-зместавых лініях аднаго з самых перспектыўных вучэбных дапаможнікаў «Беларуская літаратура» для IX класа пад рэдакцыяй В. П. Рагойшы і В. У. Праскаловіч [2].

Асноўным сродкам навучання на працягу ўсяго перыяду існавання школы з'яўляецца падручнік (вучэбны дапаможнік).

Сучасныя даследчыкі разглядаюць школьны падручнік з пазіцый кампетэнтнаснага падыходу і вызначаюць яго «як сцэнарый працэсу навучання, які ўключае не толькі пэўны змест адукацыі, але і арганізуе спосабы яго засваення ўласнымі спецыфічнымі сродкамі» [3, с. 119].

У нашай канцэпцыі сучасны сродак навучання літаратуры разглядаецца:

- як вучэбны дапаможнік – сучасная мадэль вучэбнай і выхаваўчай дзейнасці вучняў, здольная забяспечыць засваенне абавязковага мінімуму зместу навучання беларускай літаратуры ў адпаведнасці з адукацыйным стандартам;

- як кніга – метадычны арыенцір настаўніка, які вызначае стратэгію навучання.

Дыдактычнай асновай вучэбнага дапаможніка па літаратуры з'яўляецца сістэмна-дзейнасны падыход у спалучэнні з класічнымі падыходамі да зместу адукацыі, які сарыентаваны на фарміраванне функцыянальнай пісьменнасці.

Функцыянальная пісьменнасць – здольнасць выкарыстоўваць набытыя веды, уменні і навыкі для рашэння максімальна шырокага дыяпазону жыццёвых задач у розных сферах дзейнасці і сацыяльных узаемаадносін. У святле функцыянальнай пісьменнасці стратэгічны прыярытэт навучання беларускай літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі – фарміраванне дзейснага чытача – асобы з высокім узроўнем чытацкай пісьменнасці (функцыянальны аспект) і здольнасцямі да каштоўнасна-сэнсавага засваення твораў літаратуры як мастацтва слова (аксіялагічны і мастацка-эстэтычны аспекты). А гэта азначае, што літаратурная адукацыя мэтава накіравана на выхаванне сродкамі беларускай літаратуры як вучэбнага прадмета выпускніка базавай школы як *чытача кампетэнтнага*.

Сучасная методыка навучання літаратуры падкрэслівае, што галоўным у арганізацыі структуры і зместу вучэбнага дапаможніка новага пакалення з'яўляецца не толькі іх зместавае напаяўненне, а тая праца, якая можа быць з гэтым тэкстам арганізавана. Вучэбная кніга павінна выконваць функцыі забеспячэння такой арганізацыі зместу, якая дапаможа настаўніку мэтанакіравана планаваць пэўныя вучэбныя дзеянні.

Асаблівасцямі новых вучэбных дапаможнікаў (падручнікаў) па беларускай літаратуры з'яўляюцца:

- адбор вучэбнага матэрыялу, мінімальна неабходнага і дастатковага для якаснай адукацыі ў адпаведнасці з вучэбнай праграмай па вучэбным прадмеце;

- рэалізацыя прынцыпаў дыферэнцаванага падыходу да навучання праз дадатковы матэрыял (спасылкі на кампаненты вучэбна-метадычнага комплексу, у тым ліку электронныя адукацыйныя рэсурсы);

- даступнае выкладанне вучэбнага матэрыялу ў адпаведнасці з узроставымі пазнавальнымі магчымасцямі вучняў;

- практыкаарыентаванасць і дзейсная накіраванасць;

- розныя формы прад'яўлення вучэбнага матэрыялу;

- наяўнасць навігацыйнага апарату (уключэнне G-кодаў), які арыентуе вучня на пошук дадатковай інфармацыі, што дазволіць яму паглыбіць і пашырыць веды па вучэбным прадмеце і праверыць узровень засваення вучэбнага матэрыялу;

- больш якасны дызайн.

Неабходнасць і актуальнасць стварэння новага вучэбнага дапаможніка па беларускай літаратуры для IX класа тлумачыцца зменамі ў сучаснай адукацыі (у тым ліку літаратурнай). Навучанне беларускай літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі абумоўлена практычнай накіраванасцю і сарыентавана на рэалізацыю кампетэнтнаснага падыходу, што знайшло адлюстраванне ў праекце «Канцэпцыі вучэбнага прадмета “Беларуская літаратура”» [4].

Курс IX класа ў сістэме адзінай непарыўнай літаратурнай адукацыі займае асобнае і адрознае (у параўнанні з папярэднімі класамі) месца як пераходны этап ад сярэдніх да старэйшых класаў і адносна завяршае агульную сярэдняю адукацыю.

Увядзенне ў школьную практыку новага матэрыялу абумоўлена надзённай патрэбай абнаўлення зместу літаратурнай адукацыі, што знайшло адлюстраванне ў вучэбнай праграме [5], дзе зафіксаваны найбольш істотныя змены ў яе структуры і змесце менавіта ў курсе IX класа. Калі раней для вывучэння дзевяцікласнікам прапаноўваўся перыяд ад старажытнасці да 20-х гг. XX ст., то з 2019 / 2020 навучальнага года прадугледжваецца вывучэнне беларускай літаратуры ад старажытнасці да сучаснасці. Увага вучням на гэтым этапе навучання канцэнтруецца на мастацкім творы, але з падключэннем інфармацыі пра эпоху, адметнасці часу, якія паўплывалі на асаблівасці твора, асноўных звестках з жыцця і творчасці пісьменніка. З’явы гісторыі літаратуры раскрываюцца пераважна на прыкладзе канкрэтнага мастацкага твора або некалькіх асобных твораў пісьменніка.

Важнасць вывучэння беларускай літаратуры ў IX класе вызначаецца тымі абставінамі, што вучні ўпершыню распачынаюць сістэматычна знаёміцца з гісторыяй развіцця айчыннай культуры і літаратуры. Прапанаваны аўтарамі змест вучэбнага дапаможніка не выходзіць за межы вызначанага вучэбнай праграмай мінімальнага і неабходнага для дасягнення адукацыйных мэт вучэбнага матэрыялу, структураваны ў адпаведнасці з храналагічным прынцыпам. Вучням прапануецца паслядоўна засвоіць асноўны набор фактаў, якія датычацца адпаведнай эпохі і звестак з жыцця і творчасці пісьменніка. Такі падыход дазваляе не толькі выявіць асноўныя напрамкі развіцця грамадства, вылучыць яго асноўныя этапы, але і выразна пазначыць асаблівасці развіцця айчыннай культуры і літаратуры. Пры гэтым аўтарскі калектыў прытрымліваецца прынцыпу навуковасці і аб’ектыўнасці: не дапускае скажэнняў і суб’ектыўных ацэнак гістарычных фактаў.

У літаратурнай адукацыі IX клас – клас «спецыяльна дыялагічны», вучні якога арганізуюць паслядоўны дыялог паміж рознымі тыпамі культуры. Навучанне будзецца на аснове найбольш вядомых, рэпрэзентатыўных, «прэцэдэнтных» тэкстаў, засваенне якіх можа служыць ключом да разумення важных асаблівасцей культуры народа. Дыялог культур дазваляе падвесці вучняў да глыбейшага разумення заканамернасцей у развіцці мастацтва, замацаваць тэарэтычныя паняцці і дае магчымасць адчуць непаўторнасць індывідуальнасці кожнага пісьменніка, нацыянальнай асаблівасці і арыгінальнасці літаратуры.

У поўнай меры ў вучэбным дапаможніку рэалізавана адно з важных педагагічных патрабаванняў, а менавіта ўлік узроставых асаблівасцей навучэнцаў. Рэгламентуецца адбор зместу, формы і спосабы выкладання і адлюстравання матэрыялу. Значная ўвага надаецца тлумачэнню паходжання тых або іншых грамадскіх з’яў, адбітак іх на лёсе мастака слова, паказу прычынна-выніковых сувязяў паміж гісторыяй і чалавекам. На працягу ўсёй вучэбнай кнігі падаюцца кароткія звесткі з біяграфіі творцаў слова ў рубрыцы «Слова пра пісьменніка». Творчая біяграфія пісьменніка цесна звязана з вывучаемымі творами і добра ілюструе час, у якім ён жыў. Як адзначае вядучы навуковы супрацоўнік дзяржаўнай навуковай установы «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі», доктар філалагічных навук, дацэнт С. У. Калядка (рэцэнзент вучэбнага дапаможніка), артыкулы напісаны добрай навуковай мовай з неабходным яе пашырэннем у публіцыстычнасць, эсэізм і нарысавасць (улічваючы ўзрост карыстальнікаў падручніка), з выкарыстаннем элементаў займальнасці, гульнявых сітуацый і інш. Раздзелы, падрыхтаваныя прафесарам В. П. Рагойшам, на думку шаноўнага рэцэнзента, з’яўляюцца ўзорамі напісання артыкулаў, прысвечаных жыццю і творчасці беларускіх пісьменнікаў, а таксама аналізу іх твораў.

Адначасова грамадства выкарыстанне ў вучэбным дапаможніку міжпрадметных сувязей. Міжпрадметныя сувязі актуалізуюцца па ўсіх зместавых лініях. Іх рэалізацыя ў навучальным працэсе ўзбагачае дыялог літаратуры з іншымі відамі мастацтва (жывапіс, музыка, фотамастацтва, кіно, тэатр і інш.), эфектыўна ўздзейнічае на маральна-этычнае, інтэлектуальнае, эмацыянальнае, эстэтычнае развіццё асобы. Сістэматычны зварот да твораў мастацтва дапамагае вучням больш глыбока адчуць істотныя асаблівасці літаратуры як віду мастацтва, агульнае, што набліжае яе да жывапісу, музыкі, скульптуры, архітэктуры, што прынцыпова іх адрознівае. Рэалізацыя міжпрадметных сувязей забяспечваецца арганізацыяй падрыхтоўчага паўтарэння, чаму садзейнічаюць

заданні рубрыкі «Успомніце раней вывучаны матэрыял». Так, выхад на ўзровень абагульнення і сістэматызацыю на ўроках тэматычнага паўтарэння раней вывучанага забяспечыць больш высокі ўзровень асэнсавання гістарычнага і літаратурнаўчага матэрыялу.

З мэтай якаснага засваення інфармацыі ў значнай ступені дапамагаюць візуальныя вобразы – мастацкія партрэты пісьменнікаў, фотаздымкі, рэпрадукцыі карцін і г. д. Захаванне прынцыпу нагляднасці спрыяе пазітыўнаму стаўленню навучэнцаў як да вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура», так і да вучобы ў цэлым. Апраўдана метадычная мэтазгоднасць выкарыстання памятак, інструкцый, апорных схем, мадэльных узораў для

арганізацыі самастойнай вучэбна-пазнавальнай і творчай дзейнасці вучняў. Для навучання выбіраюцца артэфекты (вербальныя і невербальныя феномены культуры), адукацыйныя сродкі музея («храма муз»), здольныя далучыць вучняў да нацыянальнай культуры: музейныя прадметы, экспазіцыі, помнікі архітэктуры, прадметы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва і да т. п. На аснове адкрытага дыялогу і ўзаемадзеяння з музейнымі прадметамі вучні паслядоўна засвойваюць факты, якія датычацца адпаведнай эпохі і звестак з жыцця і творчасці пісьменніка. Напрыклад, навучэнцы з большай цікавасцю ўспрымуць жыццёвую біяграфію Ф. Багушэвіча праз знаёмства з інтэр'ерам беларускай хаткі XIX ст. у Кушлянах (мал. 1).

Ацаніць час, у які жыві пісьменнік, наглядна ўявіць рэальныя карціны гістарычных падзей становіцца магчымым праз зварот да музейных экспазіцый. У выніку адбываецца ўсведамленне вучнямі гістарычных умоў жыцця пісьменнікаў розных эпох, а таксама фарміруюцца навыкі складання «слоўніка эпохі». Не заўсёды ёсць магчымасць наладзіць вочную экскурсію ў музей пісьменніка, але можа быць праведзена і завочная экскурсія («экскурсія ва ўяўленні») па аўдыявізуальных і друкаваных выяўленчых матэрыялах, а таксама праз наведванне афіцыйных сайтаў музеяў. Прапанаваны ў вучэбным дапаможніку па беларускай літаратуры (разам з электронным кампанентам) шырокі выбар невербальнай, знакавай, сімвалічнай музейнай інфармацыі дае магчымасць усім суб'ектам цэласнага адукацыйнага працэсу задаволіць свае патрэбы ў спасціжэнні культурнага патэнцыялу грамадства, а таксама належным чынам ацаніць багацце і непаўторнасць духоўнай і матэрыяльнай спадчыны перш за ўсё свайго рэгіёна, свайго мясцовасці. Праз развіццё цікавасці да малой радзімы пісьменнікаў выходзіць у навучэнцаў любоў і павага да свайго роднага краю, а ў выніку – і «ласка» (Ф. Скарына) да вялікай Радзімы [больш падрабязна гл.: 6, 7].

Тэрэтычныя паняцці і тэрміны заўсёды выклікаюць у вучняў пэўныя цяжкасці ў іх засваенні і ў большай ступені – ужыванні. Таму мэтазгодна было ўводзіць іх у аналіз, затым тлумачыць у раздзеле «Тэорыя літаратуры» і нарэшце ўключаць у «Слоўнік літаратурнаўчых тэрмінаў» (падрыхтаваны прафесарам В. П. Рагойшам). Падобнае паэтапнае ўвядзенне складаных тэрэтычных дэфініцый палегчыць задачу выяўлення іх у тэксце, а затым і скарыстоўвання ў аналізе мастацкага твора.

Варта асобна адзначыць, што асаблівасцю новага вучэбнага дапаможніка з'яўляецца больш выразны акцэнт на фарміраванні асобных, метапрадметных і прадметных кампетэнцый навучэнцаў. Кампетэнтнасны падыход у навучанні беларускай літаратуры прадугледжвае накірунак не на механічнае запамінанне пэўнага аб'ёму інфармацыі – дат, паняццяў, асоб, падзей і г. д., а на фарміраванне ў навучэнцаў досведу самастойнага вырашэння задач, звязаных з практычным прымяненнем ведаў грамадска-культурнага і гісторыка-літаратурнага зместу з апорай на сацыяльны вопыт.

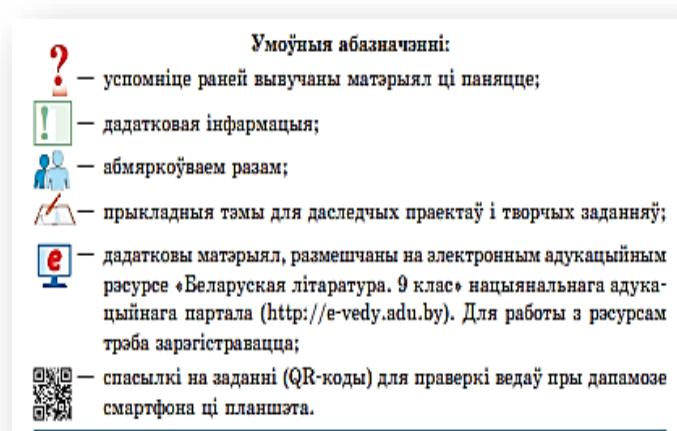
Мал. 1

Універсальным маніторынгавым інструментам сфарміраванасці кампетэнцый навучэнцаў з'яўляюцца інтэграваныя кампетэнтнасна арыентаваныя заданні, якія дазваляюць правесці некалькі відаў кампетэнцый рознага ўзроўню.

Метадычны апарат вучэбнага дапаможніка вызначаецца падборкай інавацыйных заданняў для фарміравання чытацкай пісьменнасці (граматнасці). Заданні распрацаваны з мэтай адаптацыі выхаванцаў да ўдзелу ў маніторынгу па ацэнцы адукацыйных дасягненняў вучняў па лініі міжнароднай праграмы PISA (Programme for International Student Assessment) (Міжнародная праграма па ацэнцы адукацыйных дасягненняў вучняў, якая праводзіцца пад эгідай Арганізацыі эканамічнага супрацоўніцтва і развіцця).

Пры падрыхтоўцы метадычнага апарата вучэбнага дапаможніка была ўлічана работа вучняў на ўроку, а таксама прадугледжана іх самастойная праца дома пасля першага знаёмства з новым матэрыялам. Усе пералічаныя аспекты даюць магчымасць навучэнцам узнаўляць набытыя веды, адчуваць іх патрэбу ў практычным выкарыстанні ў штодзённым жыцці, адчуваць сябе ў цэнтры сапраўднага палёгу (паміж гістарычным часам, літаратурнымі творамі і творамі мастацтва), фарміруюць эстэтычныя пачуцці, маўленчую і чытацкую культуру і асобу з творчымі схільнасцямі.

Новы вучэбны дапаможнік уяўляе сабою тып вучэбнага выдання на папяровым носьбіце. Перадусім, прызначанасць для выкарыстання ў высокатэхналагічным адукацыйным асяроддзі абумоўлівае істотнае ўзрастанне ролі яго электронных кампанентаў. Для забеспячэння камп'ютарнай падтрымкі навучання беларускай літаратуры асаблівае значэнне набывае электронны адукацыйны рэсурс па беларускай літаратуры для IX класа, які размешчаны на нацыянальным адукацыйным партале (<http://evedy.edu.by>). Дадатковае выкарыстанне электроннага адукацыйнага рэсурсу паспрыяе значнаму пашырэнню адукацыйных магчымасцей новага вучэбнага дапаможніка. Упершыню ў вучэбным дапаможніку для IX класа рэалізавана функцыя дапоўненай рэальнасці [2, с. 25], якая дазваляе «ажывіць» вучэбны матэрыял: узноўлена тэхналогія кнігадрукавання XVI ст.

Мал. 2

выдзяленні шрыфтам; каляровыя фонавыя застаўкі і інш. Сістэма навігацыі прадстаўлена знакамі-піктаграмамі, дазваляе хутка арыентавацца ў матэрыяле вучэбнага дапаможніка (мал. 2).

Такім чынам, канцэптуальная ідэя заключаецца ў тым, што вучэбны дапаможнік «Беларуская літаратура» для IX класа стане значным і цікавым для кожнага навучэнца, будзе пашыраць кантэкст успрымання літаратурнага твора, садзейнічаць фарміраванню трывалых маральна-этычных асноў, выхаванню грамадзянскасці, патрыятызму, адданасці агульначалавечым ідэалам. Навізна канцэпцыі бачыцца ў нетрадыцыйных і эфектыўных падыходах да структуры вучэбнага дапаможніка, у мастацкім афармленні старонак, якія набліжаны да сучасных інфармацыйных гаджэтаў. Да адметнасцяў вучэбнага дапаможніка «Беларуская літаратура» для IX класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі трэба аднесці больш даступнае выкладанне вучэбнага матэрыялу, яго практыкаарыентаванасць, розныя формы прадстаўлення вучэбнай інфармацыі, больш дасканалы дызайн, наяўнасць навігацыйнага апарату, які арыентуе вучня на пошук дадатковых матэрыялаў, што дазваляць яму паглыбіць і пашырыць веды па вучэбным

Ствараючы канцэпцыю вучэбнага дапаможніка, аўтары імкнуліся да максімальнай тэхналагічнасці кнігі, такой яе пабудовы, пры якой магчыма эфектыўная самастойная праца вучня з тэкстам, даступнасць і выразнасць апарата арыенціроўкі, што арганізуе іх дзеянні. Апарат арыенціроўкі: раздзелы ўтрымліваюць даведачна-дапаможныя матэрыялы, якія дапамагаюць хутка і беспамылкова знаходзіць неабходны матэрыял: рубрыкі і тэматычныя сімвалы;

прадмеце, а настаўніку – арганізаваць кантроль вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў па вучэбным прадмеце ў адпаведным класе.

У педагогічных даследаваннях у аснове мадэлі гатоўнасці да стварэння вучэбна-метадычных комплексаў вылучаецца культура як базавае, утваральнае ядро. Прыемна адзначыць, што ў створанай мадэлі падручніка (па выніках вопытнай праверкі вучэбнага дапаможніка «Беларуская літаратура» для IX класа) вылучаецца высокая культура: псіхалагічная, арганізацыйна-кіраўнічая, духоўна-маральная, інфармацыйная, навукова-тэарэтычная, мастацка-эстэтычная, педагогічная, рэдакцыйна-выдавецкая, тэхналагічна-паліграфічная [8, с. 3–4]. Несумненна заслуга ў гэтым усяго аўтарскага калектыву і навуковага рэдактара В. П. Рагойшы.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. З росных сцяжын: аўтабіяграфіі пісьменнікаў Беларусі / уклад. Мікола Мінзер. Мінск: Літаратура і Мастацтва, 2009.
2. Беларуская літаратура: вуч. дапам. для 9 кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / В. У. Праскаловіч, В. П. Рагойша, Т. І. Шамякіна, Т. В. Кабржыцкая, М. В. Жуковіч; пад рэд. В. У. Праскаловіч, В. П. Рагойшы. Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2019.
3. Иванова Е. О., Осмоловская И. М. Теория обучения в информационном обществе / Е. О. Иванова, И. М. Осмоловская. М.: Просвещение, 2011.
4. Праскаловіч В. У. Канцэпцыя вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура» (II–XI класы). Праект / В. У. Праскаловіч [і інш.] // Род. слова. 2016. № 3. С. 51–60.
5. Беларуская літаратура. IX клас: вуч. праграмы для ўстаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання і выхавання. Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2019. С. 16–30.
6. Праскаловіч В. У., Грынько С. Д. Рэалізацыя прынцыпаў музейнай педагогікі ў вучэбных дапаможніках па беларускай літаратуры / В. У. Праскаловіч, С. Д. Грынько / Мова, літаратура і культура ў адукацыйнай прасторы Беларусі і Кітая: зб. навук. арт. Мінск: РІВШ, 2020. С. 202–208.
7. Праскаловіч В. У., Грынько С. Д. Развіццё цікавасці навучэнцаў да малой радзімы пісьменніка сродкамі музея / В. У. Праскаловіч, С. Д. Грынько // Весн. адукацыі. 2019. № 4. С. 33–39.
8. Пальчевский Б. В. Модель готовности к разработке учебно-методических комплексов для системы образования. Сообщение 1: УМК – модельное видение / Б. В. Пальчевский // Весн. адукацыі. 2007. № 5. С. 3–11.

РОЛЬ СОВРЕМЕННОГО УЧЕБНИКА ПО ЛИТЕРАТУРЕ В ФОРМИРОВАНИИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ УЧАЩИХСЯ

Т. В. Рубаник

Кандидат педагогических наук, доцент.

Белорусский государственный университет,

ул. К. Маркса, 31, 220030, г. Минск, Беларусь, tatyana-rubanik@mail.ru

В статье акцентируется внимание на политических процессах, влияющих на перераспределение в молодежной среде ценностей по шкале их значимости, а также отмечаются приоритетные направления государственной политики в работе с подрастающим поколением белорусов. Раскрывается ценностное и воспитательное значение литературы, анализируется программно-методическая документация, регламентирующая литературное образование в Республике Беларусь, а также демонстрируется реализация аксиологического потенциала современного учебного пособия по литературе.

Ключевые слова: литература; воспитание; ценности; аксиологический подход; учебное пособие; образовательные возможности диалога; «обдумывающее восприятие»; интерпретационная деятельность.

Современная политическая ситуация в мире и специфические процессы в обществе требуют особого внимания к работе с подрастающим поколением. В Государственной программе Республики Беларусь «Образование и молодежная политика» на 2021–2025 гг. в качестве приоритетного направления обозначено «гражданское и патриотическое воспитание молодых людей, формирование и развитие их духовных, нравственных ценностей» [1, с. 29]. Перемены социального плана существенно влияют на представление молодежи о ценностных ориентациях. Под воздействием СМИ, а также чтения оппозиционных интернет-ресурсов происходит перераспределение ценностей по шкале их значимости. Очевидна ситуационно обозначившаяся проблема: как с помощью чтения сформировать внутренние убеждения юного человека? Первостепенное право в ответе на данный вопрос принадлежит литературе как части культуры – самодостаточной ценностной категории – и в то же время учебному предмету в школе. Пристальное внимание ученых и учителей-филологов сконцентрировано на методическом аспекте: как обучать, чтобы реализовать аксиологический потенциал литературы?

Рассмотрим, какие методические решения предлагаются в IX классе (это крайне сложный этап – переходное звено к старшей школе) при изучении белорусской литературы. Учебная программа по учебному предмету «Белорусская литература» ставит перед учителями конкретную задачу: «выхаванне чалавека з глыбокім гуманістычным і дэмакратычным светапоглядам» [2]. Отмечая взаимосвязь изучения литературы и воспитания литературой, взаимозависимость этих процессов, авторы программы считают, что «знаёмства з лепшымі творамі айчынных і некаторых замежных пісьменнікаў у храналагічнай паслядоўнасці дапамогуць сфарміраваць у вучняў належныя эстэтычныя і грамадскія ідэалы, выхаваць сапраўдных грамадзян і патрыётаў» [2].

Нацеленность на формирование у школьников интересов, убеждений, идеалов, которые затем оформляются в систему личностных ценностных ориентаций, стала основанием для выделения в структуре программы соответствующих разделов («Чалавек і грамадства. Постаці айчынай гісторыі ў беларускай літаратуры», «Нацыянальнае і агульначалавечае ў мастацтве слова», «Чалавек у часе і прасторы ў творах беларускай літаратуры»), включение для изучения произведений с морально-этической проблематикой, конфликтами характеров, взглядов, идей [2].

В инструктивно-методическом письме обозначен перечень личностных образовательных достижений учащегося, среди которых на первом месте указаны следующие: «сфарміраванасць маральных каштоўнасных арыентацый, цэласнай сістэмы поглядаў на свет; усведамленне сябе грамадзянінам беларускай дзяржавы, сваёй этнічнай прыналежнасці; праяўленне павагі да нацыянальнай культурнай спадчыны; усведамленне значнасці сацыяльна адказных паводзін» [3].

Понимание учащимися ценностных ориентиров белорусских писателей, а также литературных героев является важнейшим шагом в достижении обозначенных выше целей.

В качестве рекомендаций программой предлагается следующее:

- при изучении биографии писателей акцентировать внимание школьников на моментах, демонстрирующих образцовое поведение человека и гражданина;
- особое внимание при анализе литературного произведения обращать на слова и действия героев, которые отражают гуманное отношение к миру, моральную и правовую культуру (следование общечеловеческим ценностям), общественную и патриотическую позицию.

В процессе анализа литературных произведений учитель должен использовать различные виды деятельности и типы заданий, которые обеспечивают применение учащимися критериев оценки поступков и событий с позиции этики и морали. Такой подход позволит обучаемым, оттолкнувшись от жизненного опыта литературного героя, отвергнуть или принять рассматриваемые духовно-моральные идеалы, выявить ориентиры для выбора собственного поведения.

Проанализируем, как аксиологическая составляющая реализуется в учебном пособии по белорусской литературе для IX класса, над которым работали известные

белорусские ученые: О. В. Проскалович, В. П. Рагойша, Т. И. Шамякина, Т. В. Кабржыцкая, М. В. Жукович.

Значение предмета, его ценностный характер обозначены во введении, в качестве эпиграфа к которому взяты слова Я. Сипакова: «Літаратура не стварае звыклых матэрыяльных каштоўнасей, яна не вырошчвае хлеб, не будзе заводы, не робіць машын. Яна вырошчвае, будзе, робіць, стварае самую высокую і самую галоўную матэрыяльную каштоўнасць на зямлі – Чалавека» [4, с. 5]. Подтверждение данной мысли находим в высказывании Н. Гусовского: «Кожны народ не без роду і племя і мае летапіс свой і гісторыі след на старонках» [4, с. 30]. Его поэма «Песня пра зубра» – художественное воплощение эпизода из истории Беларуси. Автор не только показывает школьникам истинную любовь к Родине, демонстрирует проявление патриотизма, но и заставляет задуматься над тем, как они сегодня могут прославить свою страну – Республику Беларусь [4, с. 34–35]. На страницах поэмы нрав зубра – повелителя Пуци – в аллегорической форме консолидирует отличительные черты характера белорусов: миролюбие, спокойствие, мощь. Проводится параллель с сегодняшним временем, осмысливается выбор изображения зубра в качестве талисмана всемирного хоккейного форума. Авторы учебника расширяют границы изучения предмета и с помощью вопросов побуждают учащихся актуализировать знания о других национальных символах Беларуси. Подчеркивается антивоенная направленность произведения, его гуманистический пафос. Школьники овладевают понятием гуманизм – «светапогляд, які найвышэйшай каштоўнасцю прызнае чалавека» [4, с. 38].

Авторы пособия доносят до сознания школьников мысль о том, что человеколюбие и гуманизм – важнейшие ценности, которыми пронизаны произведения белорусских писателей [4, с. 42], предлагают порассуждать, почему литература – это человекознание, и доказать, что писатели хорошо разбираются в людях.

В разделе «Национальное и общечеловеческое в художественном слове» на материале произведений Янки Купалы, Якуба Колоса, Максима Богдановича, Максима Горьцкого рассматриваются вечные ценности белорусов: люди (стихотворения «А хто там ідзе?», «Жня» Я. Купалы, «Слуцкія ткачыкі» М. Богдановича), любовь к Родине и ее судьба (стихотворения «Мой край», «Мая малітва» Я. Купалы, «Не бядуй!», «Родныя вобразы» Я. Колоса, «Краю мой роды, Як выкляты Богам...», «Санет» («Паміж пясцоў Егіпецкай зямлі...») М. Богдановича, «Прыездз у край мой ціхі», «Чаму ніколі не баюся я» Е. Янищиц), белорусский язык («Роднае слова» («Магутнае слова, ты, роднае слова») Я. Купалы), этнокультурные традиции, их непреходящая значимость, процесс трансфера морально-этического опыта (рассказ «Роднае карэнне» М. Горьцкого).

Увидеть разных людей и порассуждать над их поступками, круто изменившими судьбу, учащиеся могут в процессе знакомства с рассказами «На пыльнай дарозе» К. Черного, «Memento mori» Я. Брыля, повестью «Непаўторная вясна» И. Шамякина и др.

Проблема влияния литературы на формирование личности интересовала исследователей давно, поэтому существуют различные аспекты ее изучения. Например, М. Бахтин, основоположник аксиологического подхода в литературном образовании, считал, что читатель открывает самого себя в процессе постижения смысла произведения, а идеи и ценности автора соотносятся со своими представлениями в ходе диалога-понимания, а затем присваиваются [5].

Эту идею поддерживает также А. Н. Леонтьев: «Недостаточно понять даже мысли и чувства, нужно, чтобы эти мысли и чувства стали внутренне определяющими личность» [6, с. 46].

Л. Г. Жабицкая прослеживает механизмы воздействия литературы на ценностные ориентации читателя: представляет схему коммуникативной функции литературы («жизнь → писатель → читатель → жизнь») [7, с. 5] и указывает на «взаимодействие содержания произведения и личности читателя» [7, с. 27], связь с общим психическим развитием обучаемых [7].

Ученик, постигая во время чтения смысл, ценностные идеи автора, воплощенные с помощью языка в литературном тексте, одновременно соотносит их со своим представлением о ценностях, то есть проецирует на свою личность. От методического мастерства учителя, умения организовывать на уроке не просто анализ, а диалог (раздумье и сораздумье) над литературным произведением, в конечном итоге, зависит, как выстроится иерархия ценностных категорий учащихся, какие ценности будут приняты, а какие отвергнуты.

О значении диалога в образовании говорит А. Д. Король: «Владение компетенцией диалога характеризует умение человека отделять знание от незнания, ставить цели в любой сфере своей деятельности, выбирать необходимые средства, осуществлять рефлексию сделанного и корректировать свои действия в будущем» [8]. Ученый называет основные образовательные возможности диалога, в ряду которых значится «развитие компетентности учащего общаться, слышать и слушать собеседника, сравнивать “свое” с “чужим”, владеть различными социальными ролями в коллективе, быть толерантным и терпимым к чужому мнению» [8]. Как видим, диалог обеспечивает формирование готовности к существованию в поликультурной среде; становление ценностных ориентиров ученика (понимание окружающего мира, своей роли в нем; выбор целевых установок; осмысленное принятие решений и совершение поступков) [8].

Именно поэтому авторы учебного пособия огромное внимание уделили вопросам, которые побуждают к диалогу, обсуждению, дискуссии: «літаратура – мастацтва слова. Дакажыце гэта», «абмяркуйце, чым летапісы цікавыя для нас сёння» [4, с. 21], «паразважайце, у чым трагізм і веліч жыццёвага і творчага шляху Міколы Гусоўскага» [4, с. 32]; «паразважайце, чаму літаратура – чалавеказнаўства, дакажыце на прыкладзе вядомых вам твораў беларускай літаратуры, што пісьменнікі добра дасведчаны ў чалавеказнаўстве і народазнаўстве» [4, с. 42].

Предлагаемые задания нацеливают школьников не только на осмысление художественной реальности с позиции своего опыта и современной действительности, но и на творческое, даже креативное преобразование художественного замысла, например:

- определить связь художественных произведений с реальной жизнью,
- выявить впечатления о Великой Отечественной войне, обсудить вопрос о моральном выборе героев, подготовить письмо ветерану;
- зафиксировать связь изучаемого материала с собственным опытом;
- выявить личностное отношение к произведению, героям (подготовка дневниковых записей или диагностической карты поведения героев);
- выработать представление о поведении людей в обществе (альтернативные сюжетные линии, новый финал произведения, обусловленный изменениями в характере, действиях героев).

Особенность формирования личности школьников в процессе работы с художественным произведением исследователь О. И. Никифорова назвала «обдумывающим» восприятием. Начинается оно с самостоятельного размышления ученика о герое во время чтения литературного текста, продолжается на уроке в процессе анализа художественного произведения. Задача учителя-филолога – вывести эти размышления на более высокий уровень обобщения, развить потребность задуматься и после урока о жизни вообще [9].

Е. Р. Ядровская, изучая интерпретационную деятельность читателя-школьника, отмечает, что она обеспечивает ценностно-смысловую и эстетическую взаимосвязь всех этапов художественного общения (восприятие, анализ, собственно интерпретация), а субъектная активность – высший результат развития интерпретационной деятельности – направлена на воплощение запросов ценностно-смысловой сферы личности и дальнейшую установку на самостоятельную интерпретационную деятельность [10].

Литература преподносит учащимся уроки жизни и тем самым реализует воспитательную цель обучения, что, как справедливо утверждает Н. В. Кухарев, предполагает «формирование у школьников ценностных ориентаций и отношений» (имеется в виду система политических, нравственных, правовых, эстетических взглядов и убеждений) [11, с. 7]. Используя методический потенциал учебного предмета «Белорусская литература», авторы учебного пособия умело подключают личные переживания обучаемых, стимулируют обдумывающее восприятие, интерпретационную деятельность, диалог, которые становятся основой определенного опыта, формируют позитивное отношение к базовым ценностям белорусского общества, тем самым обеспечивая решение важнейшей задачи, обозначенной в программе, – воспитание человека и гражданина.

Библиографические ссылки

1. Государственная программа Республики Беларусь «Образование и молодежная политика» на 2021–2025 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://adu.by/images/2021/02/gos-pr-obrazovanie-molod-politika-2021-2025.pdf>. – Дата доступа: 17.05.2022.

2. Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце «Беларуская літаратура» для IX класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання [Электронны рэсурс]. – Режим доступа: <https://adu.by/ru/homepage/obrazovatelnyj-protsess-2020-2021-uchebnyj-god/obshchee-srednee-obrazovanie-2020-2021/304-uchebnye-predmety-v-xi-klassy-2020-2021/3802-belaruskaya-l-taratura.html>. – Дата доступа: 17.05.2022.

3. Инструктивно-методическое письмо Министерства образования Республики Беларусь «Об организации в 2021/2022 учебном году образовательного процесса при изучении учебных предметов и проведении факультативных занятий при реализации образовательных программ общего среднего образования» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adu.by/ru/homepage/obrazovatelnyj-protsess-2021-2022-uchebnyj-god/obshchee-srednee-obrazovanie-2021-2022/3780-instruktivno-metodicheskie-pis-ma.html>. – Дата доступа: 17.05.2022.

4. Беларуская літаратура: вуч. дапам. для 9 кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / В. У. Праскаловіч, В. П. Рагойша, Т. І. Шамякіна, Т. В. Кабржыцкая, М. В. Жуковіч; пад рэд. В. У. Праскаловіч, В. П. Рагойшы. Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2019.

5. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979.

6. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. М.: Политиздат, 1975.

7. Жабицкая Л. Г. Восприятие художественной литературы и личность [Текст]: Лит. развитие в юности. Кишинев: Штиица, 1974.

8. Король А. Д. Как подготовить и провести урок-диалог / А. Д. Король [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kak-podgotovit-i-provesti-urok-dialog-1/viewer>. – Дата доступа: 22.06.2022.

9. Никифорова О. И. Психология восприятия художественной литературы. М., 1972.

10. Ядровская Е. Р. Развитие интерпретационной деятельности читателя-школьника в процессе литературного образования (5–11 классы). СПб.: Кн. Дом, 2012.

11. Кухарев Н. В. На пути к профессиональному совершенству. М.: «Просвещение», 1990.

12. Праскаловіч В. У. Канцэпцыя вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура» (II–XI класы). Праект / В. У. Праскаловіч [і інш.] // Род. слова. 2016. № 3. С. 51–60.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ В. П. РАГОЙШИ В ОБЛАСТИ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ

О. И. Царёва

Кандидат филологических наук, доцент.

Белорусский государственный университет,

ул. К. Маркса, 31, 220030, г. Минск, Беларусь, tsaryova2004@mail.ru

Целью статьи является рассмотрение переводоведческой концепции В. П. Рагойши применительно к практике школьного образования. Основное внимание уделяется специфике художественного перевода и критериям его адекватности, а также проблеме автоперевода в белорусской литературе (на примере стихотворений М. Богдановича из цикла «Старая Беларусь»). Для иллюстрации некоторых теоретических положений используется материал учебника по белорусской литературе для 9 класса, одним из соавторов которого является Вячеслав Петрович Рагойша. Переводоведческая концепция В. П. Рагойши представляет большую ценность для национальной системы литературного образования. Она соответствует базовым принципам школьного преподавания литературы (культурологический и сравнительно-типологический подходы). Обращение к художественным переводам играет важную роль в формировании поликультурности молодых белорусов.

Ключевые слова: В. П. Рагойша; переводоведение; художественный перевод; сравнительная поэтика; близкородственные языки; автоперевод; сравнительно-типологический подход; методика; литературное образование; Максим Богданович.

Значительное место в многогранной научно-педагогической деятельности В. П. Рагойши занимает проблема переводов, которой он занимается уже более 50 лет [см. 1 – 3, 6, 7]. За эти годы у Вячеслава Петровича сформировалась выверенная научно-методическая позиция по важнейшим аспектам переводоведения.

В современной гуманитаристике перевод трактуется как вид коммуникативной деятельности. О переводе как коммуникативном феномене наш юбиляр писал еще в 1980 году в монографии «Проблемы перевода с близкородственных языков», обратившись при этом к яркому визуальному образу: «Значение перевода в налаживании взаимопонимания между отдельными людьми, народами, национальными литературами и культурами трудно переоценить. Человеческое общение, коммуникация в самом широком смысле этого слова, вообще не мыслится вне перевода. Кровообращение всесоюзной, европейской и всемирной литератур <...> невозможно без художественного перевода. Перевод и есть одна из главнейших артерий, по которой осуществляется кровообращение в организме мировой культуры» [3, с. 16–17].

В своих работах Вячеслав Петрович настойчиво проводит мысль о творческой природе перевода произведений словесного искусства. Так, в литературоведческом словаре терминов и понятий для школьников читаем: «Пераклад мастацкі – 1) від літаратурна-мастацкай творчасці, узнаўленне твора, напісанага на адной мове, выяўленчымі сродкамі другой мовы; 2) літаратурны твор, што з’яўляецца семантычна-стылістычным адпаведнікам ідэйна-вобразнай структуры якога-небудзь іншамоўнага твора (арыгінала)» [4, с. 133]. Автору дефиниции важно подчеркнуть, что художественный перевод не просто один из видов перевода, – это вид творчества. Далее в словарной статье отмечается, что «ад іншых відаў перакладу (грамадска-палітычнага, навуковага, тэхнічнага, ваеннага) мастацкі пераклад адрозніваецца сваёй творчай сутнасцю, блізкасцю да арыгінальнай творчасці». В «мастерском» художественном переводе «твор аказвае на чытача такое ж уражанне, як і ў арыгінале» [4, с. 133].

Эту значимую для себя мысль Вячеслав Петрович хочет донести до учащихся в учебнике по белорусской литературе для 9 класса, вышедшем под его редакцией: «Мастацкі пераклад <...> мае непасрэднае дачыненне да ўсёй слоўна-вобразнай творчасці» [5, с. 6]. Художественный перевод «з’яўляецца своеасаблівым актам дружбы паміж народамі і пісьменнікамі розных краін, крыніцай інфармацыі пра развіццё іншамоўных культур, сродкам узбагачэння роднай для перакладчыка мовы і літаратуры, арыгінальнай творчасці саміх перакладчыкаў» [5, с. 6].

Трудно переоценить значение художественного перевода (ХП) для национальной культуры, поэтому Вячеслав Петрович обязательно уделяет внимание переводам и переводческой деятельности «своих» авторов. В написанных им разделах учебника также затрагиваются некоторые аспекты теории и истории художественного перевода в Беларуси.

На примере деятельности знаменитых переводчиков В. П. Рагойша раскрывает роль переводов в белорусской литературе. Например: «Пераклады А. Куляшова жанрава і стылёва ўзбагацілі не толькі творчасць самога перакладчыка, але і ўсю беларускую літаратуру, выявілі вялікія магчымасці сучаснай беларускай літаратурнай мовы, яе здольнасць перадаваць самыя тонкія нюансы чалавечых думак і пачуццяў» [5, с. 181].

В учебном пособии даются сведения из истории перевода, отмечается, что «родапачынальнікам» ХП в Беларуси является Франциск Скорина [5, с. 6].

Ценную информацию по истории переводов белорусской поэзии («хроніку сустрэч беларускай паэзіі <...> з чытачамі Расіі і Украіны») учитель найдет в книге юбиляра «І нясе яна дар...: беларуская паэзія на рускай і ўкраінскай мовах» [2].

В. П. Рагойша тракуе перавод как «форму взаимообогащения и неуклонного сближения национальных культур» [3, с. 3], поэтому с особой гордостью он информирует школьников о переводах белорусских авторов на языки мира. Например: «Сёння словы Ф. Скарыны пра любоў да Бацькаўшчыны можна прачытаць на 65 мовах свету. Столькі існуе перакладаў і перастварэнняў гэтай “паэзіі ў прозе”. Перастварэнні, не прытрымліваючыся ўсіх кампанентаў формы арыгінала, развіваюць той самы скарынаўскі матыў любасці да роднага кута» [5, с. 29]. Или: «Асоба Янкі Купалы стала своеасаблівым сімвалам Беларусі. Творы яго выходзяць шматтысячнымі тыражамі,

перакладаюцца на розныя мовы. У прыватнасці, верш “А хто там ідзе?” перакладзены на 101 мову» [5, с. 101].

Вячеслав Петровіч знакоміць дзевяцікласнікаў з ёмікімі высказваннямі пісатэлей о пераводах: «Пераклад літаратурнага твора <...> ёсць тая ж самая літаратурная творчасць. Перакладзі твор дакладна – невялікая навука, але трэба перадаць яго літаратурнасць, “душу” гэтага твора (Кузьма Чорны)» [5, с. 110].

В біяграфічных очерках о В. Дуніне-Марцінкевічы, М. Богдановічы і А. Кулешове раскрываецца асобая роля пераводаў у становленні творчасці індывідуальнасці літаратараў. Так, Вячеслав Петровіч адзначае, што «перакладаючы на родную мову лепшыя творы замежных аўтараў», М. Богдановіч рэшаў «своі» творчыя задачы. Як ітог, ён вошол «у кола найбольш нацыянальных і разам з тым – найбольш інтэрнацыянальных беларускіх паэтаў» [5, с. 157]. Художественны пераход стаў школай пісатэляўскага мастэрства і для А. Кулешова. Говоры о вплиўні пераходчыскага дзейнасці на становленні сабственага паэтыскага голаса, ён пісаў: «Гэтая творча-духоўная сувязь адкрыла мне вочы на многае, надала мне ўпэўненасці ва ўласных сілах і шмат у чым вызначыла далейшы кірунак маёй паэтычнай работы» [5, с. 181]. В очерку о А. Кулешове указываецца на тот факт, што в 1970 г. Аркадзій Александровіч быў удостоен Государственной прэміі БССР ім. Я. Купалы за пераходы прайздвоненій М. Лермонтова, І. Котляревскага і Г. Лонгфелло. Это была первая прэмія в Беларусі, прысуджаемая ісклучітэльно за пераходчыскаю работу.

Особо выдзелім эвристыскае заданні, звязаныя з пераходамі:

«Уважліва прачытайце тэкст урыўка з прадмовы Францыска Скарыны да перакладу кнігі “Юдзіф” на старабеларускай мове. Параўнайце з перакладам-перастварэннем на сучасную беларускую мову. Паразважайце, ці ўдалося Івану Саверчанку данесці асноўны пафас і гучанне тэксту Скарыны» [5, с. 29];

«Параўнайце вершы “Явар і каліна” і яго пераклад на рускую мову, зроблены паэтам Аляксандрам Пракоф’евым. Наколькі дакладна пераклад адпавядае арыгіналу? Ці ёсць разыходжанні? Ці захаваны ў перакладзе адметны рытміка-інтанацыйны малюнак купалаўскага верша?» [5, с. 110].

Прыведзеныя вышэ заданні пастроены на прыеме сапаставлення. Прымененне сраўнення на ўроках літаратуры адвечает прынцыпу наўчнасці аўчання, сагласна котарому іспользуются методы аўчання, па своему характэру прыбліжаючыяся к методам наўкі, асновы котарой ізучаюцца. Сраўнітэльны метод, асуществляючыся в рамках школьнага ізучэння літаратуры, прыдае этому ізучэнню шыроту, маштабнасць, сапобствуе углубленному прадставленню о літаратурных явлэннях, вклучае іх в літаратурны працэс, сапобгае лўчшыя паняць іх саеабазіе.

Імэнно сраўнітэльны метод, а таўчней, сраўнітэльную паэтыку В. П. Рагойша рассатравае в качэствэ саеабазнага крытэрыя апрадэлення эстэтыскага цэннасці художественнага перахода (впершыя саформуліраван в сацье 1979 года «Об’ектывны крытэрыі і сапаставітэльная паэтыка» [6]). Вячеслав Петровіч выдвугае і абаасновывае прынцып функцыянальнага сааветствія паэтыкі перахода паэтыке арыгінала: «Параўнальная паэтыка павінна з’явіцца тэарэтычнай бааай пры аналізе мастацкіх перакладаў. Яна падводзіць наўкову аснову пад сапаставленне мастацкіх саруктур арыгінальнага і перакладнага тэкстаў, даючы ў руці перакладазнаўцы наабаходны крытэрыі адэкватнасці (паўнацэннасці) мастацкага перакладу» [7, с. 10].

Мерілом аценкі адэкватнасці художественнага перахода ён счытае «воссозданне саредствамі другога яаыка эстэтыскага полноценнасці подлінніка» [3, с. 14] на трэх ауровнях: 1) самысл прайздвоненія (его ідейнае сааержанне), 2) художественныя асабеннасці прайздвоненія і всаго творчэства паэта, 3) нааіональнае саеабазіе. Прынцыпальным яаылаецца выдэленне трэцяга ауровня для аценкі адэкватнасці ХП: «Художественны пераход – это не таўлько “пераход” прайздвоненія із аднаго яаыка в другою, но і “пераход” его із аднаго нааіональнага культауры в другою. Пры пераходе сапаставляюцца, прайходат в актывнае взаімааействіе не таўлько два яаыка, но і две нааіональныя культауры, літаратуры» [3, с. 12].

Осабае внамаанне знаменітый беларусскі аучэнны-паадагаг аделает теоріі і праактыке паэтыскага художественнага перахода на блізкородствэнныя яаыкі [см. 2; 3; 7]. Вячеслав Петровіч развевіае поаврхнастнае прадставленне о легкості перахода с блізкородствэнных яаыкаў по сраўненню с яаыкамі далекімі, не родствэннымі: «Перакладаць з блізкіх моў <...> не лягчэй, чым з далёкіх. Тут узнікае шэраг сапецыфічных цяжкасацей, звязаных з міжмоўнай аманіміяй, наазвычайным гіпнозам

арыгінала, працай перакладчыка “на віду” ў чытача, які часта можа адразу ж параўнаць пераклад з вядомым яму арыгіналам, і інш.» [4, с. 134].

Унікальнасць художественнага перавода на рускі язык у Беларусі заключаецца ў тым, што білінгвізм і бікультурызм «присущи не только писателю, но и читателю, который может оценить качество перевода» [3, с. 41]. Такого «двуязычного читателя-критика», по утверждению юбиляра, «нет ни у переводчиков с далеких европейских языков, ни у их коллег из числа представителей неславянских народов СССР» [3, с. 43].

Билингвизм и бикультуризм лежат в основе национальной системы образования, построенной на принципе взаимосвязанного изучения белорусского и русского языка и литературы. Использование сравнительно-типологического подхода к литературным явлениям «дает возможность установить ассоциативные связи между русской, белорусской литературами; позволяет показать родственные литературные явления в их специфике, индивидуальной и национальной отличительности, помогает сформировать у учащихся понятие о национальных особенностях художественной культуры и мировом литературном процессе» [8, с. 22].

Эффективным средством реализации сравнительно-типологического подхода в системе филологического образования могли бы стать белорусско-русские переводы. Однако анализ УМК и педагогической литературы показал, что в настоящее время художественные переводы в школьной практике используются редко и не получили пока должной дидактической поддержки. Нельзя сказать, что в школьной методике переводам совсем не уделяется внимание, – речь идет об отсутствии единой концепции использования перевода в качестве цели обучения учащихся и средства их развития. Так, в системе преподавания белорусского языка перевод является одним из базовых видов учебной деятельности на протяжении всех лет обучения. В то же время в практике преподавания русского языка данный вид работы применяется крайне редко.

Задания по переводу на уроках белорусского языка предлагаются на регулярной основе. В первую очередь они направлены на анализ лингвистических явлений, специфических для белорусской речи. Цель работы с переводами в курсе белорусского языка – обучение школьников переводу текстов различных стилей и типов речи. В то же время нужно отметить, что основной массив текстов для перевода относится к научно-популярному и публицистическому стилю, а задания по художественным переводам единичны. В учебниках по белорусскому языку для V–XI классов мы обнаружили только 3 задания по небольшим фрагментам из прозаических произведений Б. Житкова (очерк «Храбрый утенок»), И. Бунина (рассказ «Древний человек») и В. Шишкова (роман «Угрюм-река»). Задания по переводу лирических произведений отсутствуют. Вероятно, авторы учебников, принимая решение не предлагать задания по поэтическим переводам, руководствовались принципом доступности. Действительно, перевод стихотворений среди всех разновидностей художественного перевода отличается наибольшей сложностью. В. П. Рагойша разъясняет: «Тут да ўсіх пералічаных асаблівасцяў і цяжкасцяў пераўвасаблення твора сродкамі іншай мовы дадаюцца новыя: узнáўленне рытмічнага малюнку арыгінала (эквіметрычнасць), характару рыфмаў і рыфмоўкі (эквірыфменнасць), захаванне колькасці і парадку радкоў (эквілінарнасць), цяжкасці, звязаны з “адзінствам і цеснотой вершаванага раду” (Ю. Тынянаў), перадачай паэтычнай тропікі і г. д.» [4, с. 134].

Не отрицая объективной трудности осуществления перевода поэтического текста в учебных условиях, мы считаем ошибочным исключение данного вида перевода из учебного процесса вообще. Выходом могло бы стать обращение к приему сравнения.

В основе сравнения (перевода с оригиналом, переводов друг с другом), как отмечалось выше, должна лежать сравнительная поэтика. Вячеслав Петрович отмечает, что в области сравнительной поэтики предстоит сделать еще очень многое: «...параўнальная паэтыка ўсходнеславянскага верша можа засноўвацца толькі на аб’ектыўнай факталагічнай базе па метрыцы, рыфміцы, строфіцы і іншых кампанентах паэтыкі ўласна рускага, украінскага і беларускага верша. На жаль, такая факталагічная база яшчэ далёка не поўная нават у адносінах да рускага верша. Яўна недастаткова вывучана паэтыка і самых выдатных нацыянальных паэтаў, што, у прыватнасці, не садзейнічае выяўленню адэкватнасці ўзнáўлення іх твораў на іншай мове» [7, с. 11]. В то же время В. П. Рагойша убежден, что и на нынешнем этапе развития сравнительного литературоведения можно, «калі не ўзвесці сам будынак параўнальнай паэтыкі ўсходнеславянскага верша, то хаця б вызначыць яго асноўныя абрысы» [7, с. 11]. Среди

главных «опор» сравнительной поэтики стиха он выделяет стиховые возможности языка оригинала и стиховые традиции принимающей литературы.

Вячеслав Петрович провел собственное исследование некоторых параметров русского и белорусского стиха. Например, он установил, что количество многосложных слов в русском языке значительно превосходит количество «длинных» слов в белорусском языке, а белорусские тексты обладают большей лексической лаконичностью по сравнению с текстами на русском языке. Еще одно наблюдение касается рифмовки. В. П. Рагойша делает вывод о повышенной частоте использования женских рифм в белорусской поэзии по сравнению с русской. Соответственно мужских и особенно дактилических рифм значительно больше в русской поэзии. Подобные «выкладки» будут очень полезны для организации сравнительного анализа белорусско-русских поэтических переводов на уроках литературы.

Особое место среди белорусско-русских переводов занимают авторские переводы. В. П. Рагойша уделил значительное внимание этому культурному феномену. Он рассматривает причины обращения авторов к переводу собственных текстов, исследует большой массив автопереводов, сделанных белорусскими литераторами. Анализ стихотворных автопереводов ярко обнаруживает закономерности и тенденции художественного перевода в целом.

Представим вариант работы с автопереводами Максима Богдановича. Для учителей-словесников, в том числе русистов, большой интерес представляет его триптих о древних книгах и книжниках из цикла «Старая Беларусь». В 9 классе параллельно изучается древнейший период в истории русской и белорусской литературы. С богдановичским «Летописцем» учащиеся знакомятся на уроке белорусской литературы [5, с. 21]. В рамках сравнительно-типологического изучения двух литератур стоит указать на близость образа летописца, созданного белорусским классиком, эпическому образу пушкинского Пимена. К автопереводам стихотворений «Переписчик» и «Книга» можно обратиться на уроках по древнерусской литературе.

Методологической основой для организации сравнения оригинальных текстов и авторских переводов станет подход, разработанный В. П. Рагойшей. Он придерживается той точки зрения, что автопереводам не нужно «отдавать предпочтение перед обычными переводами». Это не новые редакции произведений, а переводы в их обычном понимании. Поэтому «достоинство иноязычного воссоздания произведения» нужно оценивать объективно, «не делая никаких скидок на его “чисто” авторское происхождение» [3, с. 99]. В то же время, отмечает Вячеслав Петрович, исследователям нужно учитывать «роль авторских воссозданий определенных произведений в процессе их художественного совершенствования». Нередко автоперевод указывает на тот вариант произведения или отдельных его строк, который автор считал последним, наиболее целесообразным для публикации. Так, например, случилось с автопереводом стихотворения «Книга». В финале автоперевода поэт заменил личное имя переписчика:

І бачу я ў канцы няхітрую прыпіску,
Што «кнігу гэтую раб божы, дзяк
Гапон,
Дзеля душы спісаў у месце
Ваўкавыску
У рок сем тысяч сто васьмы з пачатку
дзён».

В конце ее стоит нехитрая приписка:
«Для искупления грехов души своей
Списал псалтырь Иван из града
Волковыска
В году семь тысяч сто восьмом с начала
дней».

Вячеслав Петрович обращает внимание на тот факт, что в конце жизни Максим Богданович еще раз обратился к стихотворению «Книга». Окончательная редакция финального четверостишия приобрела следующий вид:

А на канцы знайшоў няхітрую прыпіску,
Што кнігу гэтую дзеля душы сваёй
Спісаў раб божи Ян у месце Валкавыску
У рок з пачатку дзён сем тысяч сто другой [3, с. 103].

Как видим, в последнюю авторскую редакцию стихотворения Богданович внес изменения, часть из которых перешла из русского автоперевода. Автор стремится нарисовать обобщенный образ создателя древней книги. Исчезло название духовной

должности переписчика. Возможно, эта деталь показалась поэту лишней (не только дьяки занимались списыванием книг). Исключение слова «дьяк» делает образ «книжного писателя» более точным психологически. Писцы как правило не указывали на занимаемое место в иерархии церковных должностей, ограничиваясь формулами «раб божии», «грешный раб», «многогрешный раб» и др. Поэт имеет в виду не какого-то конкретного переписчика, а переписчика книг вообще. Тем не менее для автора принципиально важен национальный колорит имени, так как речь идет о книге, созданной «у месту Валкавыску». Поэт отказался от имени Гапон (начальный вариант стихотворения). Вместо Ивана из автоперевода появился Ян, более распространенное в средневековой Беларуси имя, особенно в ее западной части. Сравнив варианты стихотворения, В. П. Рагойша раскрывает «ход поэтической логики» Богдановича: поэт хотел «сделать отдельные детали стихотворения национально более выразительными, используя ради этого и находки, воплощенные в автопереводе произведения» [3, с. 99].

Проанализировав имеющиеся автопереводы М. Богдановича (всего их 30), Вячеслав Петрович сделал важный вывод о том, что «...расхождения между автопереводами и оригиналами у Богдановича обычно касаются не ритмики или количества строк, характера рифм (по месту ударения, главных фонических особенностях) или рифмовки, а некоторых реалий произведения, его стилистической окраски, архитектоники» [3, с. 99].

Анализ автопереводов, осуществленный Вячеславом Петровичем, может стать прекрасным подспорьем для организации учебной работы по сопоставлению текстов Богдановича.

Рассмотрев научно-педагогическое наследие В. П. Рагойши в области переводов, отметим следующее. Переводоведческая концепция В. П. Рагойши представляет большую ценность для национальной системы литературного образования. Она соответствует базовым принципам школьного преподавания литературы (культурологический и сравнительно-типологический подходы). Обращение к художественным переводам играет важную роль в формировании поликультурности молодых белорусов. В рамках соизучения белорусской и русской литературы работа с переводами должна носить системный характер.

Библиографические ссылки

1. Рагойша В. П. Пераклаў Якуб Колас... Мінск: БДУ, 1972.
2. Рагойша В. П. І нясе яна дар...: беларуская паэзія на рускай і ўкраінскай мовах. Мінск: Мастацкая літаратура, 1977.
3. Рагойша, В. П. Проблемы перевода с близкородственных языков: белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод. Минск: БГУ, 1980.
4. Рагойша В. П. Літаратуразнаўчы слоўнік. Тэрміны і паняцці: для школьнікаў і абітурыентаў. Мінск: Народная асвета, 2009.
5. Беларуская літаратура: вучэбн. дапаможнік для 9 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з бел. і руск. мовамі навучання. Пад рэд. В. У. Праскаловіч, В. П. Рагойшы. Мінск: НІА, 2019.
6. Рагойша В. П. Объективный критерий и сопоставительная поэтика // Вопросы литературы. 1979. № 5. С. 26–34.
7. Рагойша В. П. Параўнальная паэтыка і паэтычны ўзаемапераклад // Веснік БДУ. Серыя 4. Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. 2011. № 2. С.10–14.
8. Концепция учебного предмета «Русская литература» // Русский язык и литература. 2009. №. 7. С. 21–28.

УПЛЫЎ ПРАЦ В. П. РАГОЙШЫ НА АКТУАЛЬНЫЯ ВУЧЭБНЫЯ ДАПАМОЖНІКІ ДЛЯ ЎСТАНОЎ АГУЛЬнай СЯРЭДняй АДУКАЦЫі (10–11 КЛАСЫ)

А. А. Акушэвіч

Кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

вул. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь, AkushevichAA@bsu.by

У артыкуле разглядаецца ўплыў прац Вячаслава Пятровіча Рагойшы на вучэбныя дапаможнікі новага пакалення па беларускай літаратуры для 10–11 класаў. Прасочваецца, якія работы вучонага прыведзены ў спісе выкарыстаных крыніц адпаведных кніг (у тым ліку, у электронных дадатках). Аналізуецца прадстаўленне ідэй навукоўца (з указаннем яго прозвішча) непасрэдна ў асноўным тэксце згаданых вучэбных выданняў. Таксама выказваюцца думкі пра кнігу В. П. Рагойшы «Мой Трыглаў» (Мінск, 2012) у кантэксце вывучэння беларускай літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Аўтары актуальных вучэбных дапаможнікаў для 10–11 класаў звяртаюцца найперш да публікацый даследчыка па тэорыі літаратуры (вершазнаўству), па творчасці Францыска Скарыны, Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча і Францішка Багушэвіча.

Ключавыя словы: Вячаслаў Пятровіч Рагойша; метадыка выкладання літаратуры; вучэбны дапаможнік; Францыск Скарына; літаратурны канон.

Пераацаніць ролю В. П. Рагойшы ў літаратурнай адукацыі Беларусі даволі складана. Ён з’яўляецца аўтарам вучэбных дапаможнікаў для ўстаноў агульнай і вышэйшай адукацыі, на якіх вырасла не адно пакаленне вучняў і студэнтаў. Метадычныя і метадалагічныя знаходкі даследчыка ў гэтай галіне выкарыстоўваюцца і развіваюцца іншымі аўтарамі вучэбных кніг. Пэўныя тэксты класікаў (і не толькі) былі знойдзены і/ці падрыхтаваны да публікацыі пры непасрэдным удзеле вучонага. Яго ўклад у развіццё тэорыі літаратуры, яго працы па вершазнаўству не могуць не ўлічвацца пры падрыхтоўцы адпаведных выданняў. Сённяшнія дзевяціцласнікі маюць вучэбны дапаможнік пад рэдакцыяй В. У. Праскаловіч і В. П. Рагойшы [1].

У гэтым даследаванні будзе прасочана і прааналізавана, якія публікацыі В. П. Рагойшы прадстаўлены ў спісах выкарыстаных крыніц актуальных вучэбных дапаможнікаў новага пакалення па беларускай літаратуры для 10–11 класаў. Таксама будзе звернута ўвага на апеляцыі да аўтарытэта даследчыка непасрэдна ў асноўным тэксце ўказаных выданняў.

У вучэбным дапаможніку для 10 класа [2, с. 290–291] спіс выкарыстаных крыніц утрымлівае некалькі пазіцый, у бібліяграфічным апісанні якіх фігуруе прозвішча В. П. Рагойшы. У першую чаргу адзначым літаратуразнаўчы [3] і паэтычны [4] слоўнікі, неабходныя пры распрацоўцы рубрык, прысвечаных тэорыі літаратуры, а таксама «Слоўніка літаратуразнаўчых тэрмінаў» [2, с. 282–287], змешчанага ў канцы адпаведнага вучэбнага дапаможніка.

Разам з тым, у вучэбнай кнізе для 10 класа звяртаюцца да адной з прац В. П. Рагойшы, у якой аналізуецца паэтычная творчасць Францыска Скарыны [5]. Аўтар гэтай навуковай работы акцэнтуюе ўвагу на вершах беларускага першадрукара і прапаноўвае іх аналіз, разважае пра паэтычны талент асветніка і яго падыходы да вершаскладання, пра малітваслоўны верш і «паралелізм членаў», сцвярджае, што ёсць падставы называць згаданага пісьменніка XVI ст. «пачынальнікам беларускага і ўсяго ўсходнеславянскага вершавання» [5, с. 276]. У дадзеным выпадку В. П. Рагойша выступае даследчыкам старажытнай літаратуры і прыўносіць свае думкі наконт яе працягнення і выкладання.

Асобнай размовы патрабуе выданне «Мой Трыглаў» (Мінск, 2012) [6], якое таксама ёсць у спісе выкарыстаных крыніц [2, с. 291]. Адпаведная анатацыя паведамляе наступнае: «Кнігу склалі новыя артыкулы і эсэ доктара філалагічных навук, прафесара Вячаслава Рагойшы пра малавядомыя старонкі жыцця і творчасці трох класікаў беларускай літаратуры, што ўяўляюцца яму ў вобразе Трыглава – найвышэйшай гары

Славеніі» [6]. У пэўнай ступені дадзеная кніга замацоўвае і развівае ідэю аб тым, што ў беларускай літаратуры ХХ ст. (прынамсі ў першай яго палове) вылучаюцца найперш тры аўтары – Янка Купала, Якуб Колас і Максім Багдановіч. У такім кантэксце можна прыгадаць кнігу «Маладняк – Янку Купалу» (Мінск, 1925) [7], дзе менавіта на паперы (не на ўзроўні ідэй ці прыватных разважанняў; са зваротам да аўтарытэтнасці друкаванага слова) шырокай аўдыторыі дэкларуецца прызнанне вялікай ролі творчасці І. Д. Луцэвіча, уключэнне пісьменніка ў пералік агульнапрызнаных, ключавых творцаў. Дарэчы, гэтыя дзве кнігі могуць быць цікавыя пры вывучэнні пытанняў, звязаных з «літаратурным канонам» (гл.: [8]).

«Мой Трыглаў» адкрываецца прадмовай аўтара («Да чытачоў гэтай кнігі») і ўтрымлівае такія раздзелы: «Янка Купала», «Якуб Колас», «Максім Багдановіч», «Вершы, прысвечаныя Янку Купалу, Якубу Коласу, Максіму Багдановічу», «Даследаванні, прысвечаныя творчасці Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча» [6, с. 3–4]. Названыя раздзелы маюць і сваю рубрыкацыю. Да таго ж, у выданні змяшчаецца цікавы фотаматэрыял. Кніга можа выступаць як крыніца інфармацыі і матэрыялаў для заданняў ды практыкаванняў падчас падрыхтоўкі падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў.

Асобныя часткі выдання «Мой Трыглаў» могуць разглядацца як патэнцыяльныя тэксты для вучэбных і вучэбна-метадычных дапаможнікаў для настаўнікаў, у прыватнасці пры вывучэнні ўзаемадачынненняў літаратуры з іншымі відамі мастацтва, навукі і публіцыстыкай. Вучням (асабліва высокаматываваным, са здольнасцямі да навукова-даследчай дзейнасці) мэтазгодна паказаць і ўзоры літаратуразнаўчага аналізу, крытыкі, прац па гісторыі літаратуры, і работу вучонага-філолага ў цэлым. Часткова задзейнічаць дадзенае выданне можна, напрыклад, у 10 класе (прынамсі на павышаным узроўні). Навучэнцы могуць пазнаёміцца з наступнымі фрагментамі выдання: «Санетарый Янкі Купалы» [6, с. 75–81], «І гарматы гаварылі, і музы не маўчалі. Жанравая палітра лірыкі Якуба Коласа ваеннага часу» [6, с. 157–167], «Музыка перш за ўсё!.. Спрэчка Максіма Багдановіча з Барысам Асаф’евым» [6, с. 280–293]. Карысным будзе кантакт з асобнымі часткамі кнігі і пры падрыхтоўцы да прадметнай алімпіяды, і на факультатывных занятках. Адзначым, што ў выдання ёсць пэўны патэнцыял у прафарыентацыйнай дзейнасці настаўніка з вучнямі.

Цікавым для навучэнцаў і педагогаў могуць быць успаміны В. П. Рагойшы: «Свята ў Вязынцы. З успамінаў» [6, с. 149–154], «Васілёк на магілу Багдановіча. З успамінаў» [6, с. 310–316]. У выхаваўчым плане вылучаецца першы з гэтых тэкстаў, які расказвае гісторыю пра тое, як у 1957 г. В. П. Рагойша (яшчэ вучань школы) ездзіў у Вязынку на святкаванні 75-годдзя з дня нараджэння народнага паэта Беларусі Янкі Купалы і чытаў там свой верш [6, с. 149–154]. Выразны краязнаўчы характар мае тэкст «Ракаўскімі сцяжынамі песняроў» [6, с. 250–256].

У спісе выкарыстаных крыніц В. П. Рагойша згадваецца і як рэдактар зборніка навуковых прац «Міфалогія – фальклор – літаратура: праблемы паэтыкі» (Мінск, 2007) [2, с. 290], у якім надрукаваны артыкул Ж. В. Капусты пад назвай «Інтэрпрэтацыя паэтычнай традыцыі Янкі Купалы ў розных эстэтычных кірунках 1920-х гг.» [9].

Пры апісанні мадэрнізму як літаратурнага напрамку ў тэксце вучэбнага дапаможніка для 10 класа прыводзяцца наступныя словы: «Паводле меркавання літаратуразнаўца Вячаслава Рагойшы, да ўласна беларускіх літаратурных напрамкаў ХХ стагоддзя можна аднесці маладнякізм і ўзвышэнства (ад назваў літаратурных аб’яднанняў 1920-х гадоў “Маладняк” і “Узвышша”)» [2, с. 15]. Гэты сказ, з аднаго боку, падкрэслівае адметнасць беларускага літаратурнага працэсу першай паловы ХХ ст., з іншага – дэкларуе чытацкай аўдыторыі аўтарытэтнасць В. П. Рагойшы.

У электронным дадатку «Беларуская літаратура. 10 клас» [10] у спісе выкарыстаных крыніц, які змяшчае большую колькасць пазіцый у параўнанні з адпаведным друкаваным вучэбным выданнем, разам з указанымі вышэй публікацыямі прыведзены артыкул В. П. Рагойшы пра Францішка Багушэвіча [11] і дапаможнік па тэорыі літаратуры [12].

Вучэбны дапаможнік для 11 класа [13, с. 258] змяшчае ў спісе літаратуры ўжо згаданы вышэй «Паэтычны слоўнік» (Мінск, 2004) [4], што гаворыць пра значнасць гэтага выдання пры вывучэнні літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Да таго ж, падчас тлумачэння тэмы «Паняцце пра асацыятыўнасць у літаратуры. Метафара, сінекдаха, перыфраза» можна прачытаць наступнае: «У адрозненне ад метафары, разнавіднасцю якой з’яўляецца метанімія, падобнасць з’яў або прадметаў у ёй не мае

значэння. Метанімічны выраз завастрае ўвагу чытача на пэўнай характэрнай рысе з’явы, абмалёўвае яе яскрава і своеасабліва. Напрыклад, пра сяўбу жыта ў адным з вершаў Р. Барадулін пісаў: “У полі // Сеялася *заўтра...*” З жытам людзі звязваюць спадзяванне на будучыню, жыццё. Жыта ўвогуле ў фальклорнай традыцыі нашых продкаў успрымаецца сімвалам жыцця – новага, лепшага, шчаслівага (*Паводле В. Рагойшы*)» [13, с. 154–155]. Гэта чарговы раз падкрэслівае агульнапрызнаную экспертнасць В. П. Рагойшы ў пытаннях тэорыі літаратуры.

Прозвішча «Рагойша» сустракаецца адзінаццацікласнікам падчас размовы аб рамане І. П. Шамякіна «Сэрца на далоні» (1963), аднак у дадзеным выпадку гаворка ідзе пра не зусім станоўчага героя адпаведнага твора [13, с. 27]. Настаўнікам, якія працуюць з дадзеным дапаможнікам, важна зрабіць так, каб іх вучні не атаясамлівалі вядомага навукоўца з персанажам кнігі І. П. Шамякіна.

У спісе выкарыстаных крыніц з электроннага дадатку для павышанага ўзроўню (11 клас) [14] іншых бібліяграфічных апісанняў прац В. П. Рагойшы намі не выяўлена.

Такім чынам, працы В. П. Рагойшы прыведзены ў спісах выкарыстаных крыніц разгледжаных вучэбных дапаможнікаў, асобныя думкі даследчыка прапанаваны з указаннем яго прозвішча ў асноўным тэксце выданняў. Прасочваецца зварот да публікацый даследчыка па тэорыі літаратуры (вершазнаўству), па творчасці Францыска Скарыны, Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Францішка Багушэвіча. Кніга В. П. Рагойшы «Мой Трыглаў» (Мінск, 2012) мае пэўны патэнцыял у кантэксце вывучэння беларускай літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Фактычны ўплыў прац В. П. Рагойшы на актуальныя вучэбныя дапаможнікі для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі (10-11 класы) не абмяжоўваецца сказаным вышэй.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Праскаловіч В. У., Рагойша В. П., Шамякіна Т. І., Кабржыцкая Т. В., Жуковіч М. В. Беларуская літаратура: вучэбны дапаможнік для 9 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання / пад рэд. В. У. Праскаловіч, В. П. Рагойшы. Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2019.
2. Бязлепкіна-Чарнякевіч А. П., Акушэвіч А. А., Воюш І. Д., Еўмянкоў В. І., Заяц Н. В., Караткевіч В. І., Кузьміч Н. В., Скакоўская А. У., Часнок І. Ч. Беларуская літаратура: вучэбны дапаможнік для 10 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання (з электронным дадаткам для павышанага ўзроўню) / пад рэд. А. П. Бязлепкінай-Чарнякевіч, І. Д. Воюш. Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2020.
3. Рагойша В. П. Літаратуразнаўчы слоўнік: тэрміны і паняцці: для школьнікаў і абітурыентаў. Мінск: Народная асвета, 2009.
4. Рагойша В. П. Паэтычны слоўнік. 3-е выд., дапрац. і дапоўн. Мінск: Беларуская навука, 2004.
5. Рагойша В. П. «Людем посполитым к доброму научению»: паэтычная творчасць Францыска Скарыны // Дзеяслоў. 2017. № 6 (91). С. 256–277.
6. Рагойша В. П. Мой Трыглаў: кніга пра Янку Купалу, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча. Мінск: Кнігазбор, 2012.
7. Маладняк – Янку Купалу: да 20-гадовага юбілею (15.05.1905 – 15.05.1925): [зб.]. Менск [Мінск]: Выд. ЦБ «Маладняка», 1925.
8. Ясюк І. В. Канон як літаратуразнаўчая праблема: розныя погляды і падыходы // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. Сер.: Гуманитарные науки. 2018. № 1 (106). С. 130–135.
9. Капушта Ж. В. Інтэрпрэтацыя паэтычнай традыцыі Янкі Купалы ў розных эстэтычных кірунках 1920-х гг. // Міфалогія – фальклор – літаратура: праблемы паэтыкі: зб. навук. прац ; склад. Т. І. Шамякіна; пад агул. рэд. В. П. Рагойшы. Мінск: Выдавецкі цэнтр БДУ, 2007. Вып. 5. С. 60–66.
10. Спіс выкарыстаных крыніц [Электронны рэсурс] // Беларуская літаратура. 10 клас. URL: <http://profil.edu.by/mod/url/view.php?id=4357> (дата звароту: 05.07.2022).

11. Рагойша В. П. Францішак Багушэвіч у інтэр'еры стагоддзя: да 170-годдзя з дня нараджэння і 110-годдзя з дня смерці пісьменніка // Беларуская думка. 2010. № 3. С. 114–120.

12. Рагойша В. П. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах: дапам. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2001.

13. Мельнікава З. П., Ішчанка Г. М., Мішчанчук І. М., Садко Л. М., Смаль В. М., Кавалюк А. С., Сенькавец У. А., Шчэрба С. М., Кахновіч Н. Д., Тарасова Т. М. Беларуская літаратура: вучэбны дапаможнік для 11 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання (з электронным дадаткам для павышанага ўзроўню) / пад рэд. З. П. Мельнікавай, Г. М. Ішчанкі. Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2021.

14. Спіс выкарыстаных крыніц [Электронны рэсурс] // Беларуская літаратура. 11 клас. URL: <http://profil.adu.by/mod/page/view.php?id=4198> (дата звароту: 05.07.2022).

ТЭОРЫЯ ЛІТАРАТУРЫ Ў ШКОЛЬНЫМ ВІВУЧЭННІ

В. Ю. Дылеўская

Кандыдат педагагічных навук, дацэнт.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

вул. К. Маркса, 31, 220030, г. Мінск, Беларусь, valentinadylevskaja42@gmail.com

У артыкуле разглядаецца пытанне вивучэння тэорэтыка-літаратурных паняццяў ў школьным курсе беларускай літаратуры, а таксама на ўроках дадатковага чытання.

Ключавыя словы: пытанні тэорыі літаратуры; вивучэнне тэарэтыка-літаратурных паняццяў ў школе.

Пытанні тэорыі літаратуры, якія фарміруюцца ў ходзе вивучэння літаратуры, садзейнічаюць паглыбленню чытацкага вопыту навучэнцаў, дапамагаюць авалодаць крытэрыямі ацэнкі мастацкага твора, узбагачаюць эмацыянальна.

Тэорыя літаратуры з'яўляецца часткай агульнага курса літаратуры. Прааналізаваўшы праграму, можна вызначыць сістэму тэарэтыка-літаратурных паняццяў, якія павінны быць пастаўлены ў цесную сувязь з агульнымі задачамі навучання. Вивучэнне амаль кожнай тэмы па беларускай літаратуры ў раздзеле «Тэорыя літаратуры» звязана з імем прафесара, доктара філалагічных навук Вячаслава Пятровіча Рагойшы. «Паэтычны слоўнік» [6] дае тлумачэнні тэрмінаў па тэорыі паэзіі. Ён «цалкам прысвечанага тэорыі паэзіі і створанага пераважна на беларускім паэтычным матэрыяле. Аўтар слоўніка імкнецца не толькі вытлумачыць асноўныя літаратурна-адукацыйныя тэрміны, так ці інакш звязаныя з паэзіяй, але і паказаць, чаго дасягнула беларуская паэзія ў галіне мастацкай формы, паэтыкі за пяцісотгадовы перыяд свайго развіцця, і ў той жа час адзначыць, што яна яшчэ недастаткова або зусім не засвоіла з вопыту сусветнай паэтычнай культуры. Такім чынам, гэтае выданне энцыклапедычнага тыпу – не толькі паняццёва-тэрміналагічны даведнік, але і своеасабліва кароткая гісторыя беларускай паэзіі» [6, с. 6]. Вучэбны дапаможнік для студэнтаў-філолагаў «Беларускае вершаванне» змяшчае «ў тэксце кнігі і ў розных табліцах і схемах умоўныя абазначэнні для пэўных сістэм вершавання, метраў, памераў і відаў верша» [1, с. 5].

Метадыка раіць прытрымлівацца пэўнай паслядоўнасці ў раскрыцці тэарэтычных паняццяў: «назаванне фактаў, характарыстыка літаратурных з'яў; агульнае ўяўленне аб прыметах гэтай з'явы; вызначэнне паняцця, устанавленне яго характэрных прымет; замацаванне існуючых прымет паняцця ці яго вызначэнне; прымяненне паняцця пры аналізе канкрэтнай літаратурнай з'явы; далейшае развіццё паняцця, узбагачэнне яго новымі прыметамі» [2, с. 267]. Фарміраванне тэарэтыка-літаратурных паняццяў адбываецца паступова: «Паняцце – назіранне: паглыбленае азначэнне – вивучэнне, падрабязны (ўсебаковы) аналіз – сінтэз» [4, с. 96]. Напрыклад, пры вивучэнні беларускай літаратуры ў IX класе ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання паглыбляюцца веды вучняў пра структуру мастацкага твора,

сродкі мастацкай выразнасці, літаратурныя роды і жанры мастацкай літаратуры, даецца першаснае ўяўленне пра асноўныя адметнасці стылю (творчай індывідуальнасці пісьменніка). Асэнсаванне тэарэтычных паняццяў спрыяе больш глыбокаму ўспрыманню літаратуры як мастацтва слова. Вучэбнай праграмай рэкамендаваны наступныя тэарэтычныя пытанні ў раздзеле «Чалавек і грамадства. Постаці айчыннай гісторыі ў беларускай літаратуры»: пачатковае паняцце пра жанр жыцця; летапіс як жанр літаратуры; гуманізм у літаратуры. У раздзеле «Рамантычнае і рэалістычнае адлюстраванне жыцця ў мастацкай літаратуры»: рамантычны герой; пачатковае паняцце пра народнасць літаратуры; пародыя і бурлеск у літаратуры; фарс і вадэвіль як камедыйныя жанры; прадмова як жанр публіцыстычнай літаратуры. У раздзеле «Нацыянальна і агульначалавечае ў мастацтве слова»: жанры лірыкі (паглыбленне паняцця); паэма як жанр (паглыбленне паняцця); санет (паглыбленне паняцця); вобразы аўтара і апавядальніка (паглыбленне паняцця). У раздзеле «Чалавек у часе і прасторы ў творах беларускай літаратуры»: псіхалагізм у літаратуры (пачатковае паняцце); лірычны герой (паглыбленне паняцця); рытміка-інтанацыйны лад верша (паглыбленне паняцця); жанр аповесці (паглыбленне паняцця) [3].

На практычных занятках мэтазгодна пазнаёміць студэнтаў з планам засваення тэмы:

- звесткі тэарэтыка-літаратурнага характару змешчаны ў праграме (прынцыпы ўключэння ў школьную праграму, суаднесенасць з тэкстам вывучаемага твора, паслядоўнасць звароту, сістэмнасць);
- прынцыпы фарміравання тэарэтыка-літаратурных паняццяў у сярэдніх і страшых класах;
- сензітыўнасць розных узроставых груп да тых ці іншых тэарэтыка-літаратурных паняццяў;
- раскрыць паслядоўнасць вывучэння ў школьным курсе літаратуры аднаго з тэарэтыка-літаратурных паняццяў.

Для самастойнай работы студэнтам прапанавана ахарактарызаваць рэкамендацыі метадыстаў у рашэнні пытання аб вывучэнні тэарэтыка-літаратурных паняццяў у школе, прааналізаваць структуру і змест табліц у раздзеле «Тэорыя літаратуры у школьным вывучэнні» [2, с. 268–269 і 4, с. 96–97], прасачыць, як у табліцах адлюстраваны прынцыпы пераемнасці, развіцця і ўзбагачэння тэарэтыка-літаратурных паняццяў на розных этапах літаратурнай адукацыі школьнікаў. Аналіз і абмеркаванне прадстаўленых у метадычнай літаратуры, у інтэрнэт-рэсурсах урокаў (фрагментаў урокаў) па фарміраванні (узбагачэнні) тэарэтыка-літаратурных паняццяў у працэсе вывучэння літаратуры на розных этапах школьнага навучання дапамог убачыць недахопы работы па тэорыі літаратуры. Студэнты самастойна мадэлявалі фрагменты ўрокаў літаратуры, якія ўключаюць работу над фарміраваннем і замацаваннем тэарэтыка-літаратурных паняццяў з улікам прынцыпу пераемнасці, абгрунтавалі выбар найбольш эфектыўных метадаў, прыёмаў і сродкаў навучання з метадычным каментарыем. Напрыклад, «Вывучэнне кампазіцыі», «Эпітэт», «Увасабленне», «Паглыбленне паняцця аб сюжэце», «Паняцце літаратурнага вобраза», «Рэалізм» і інш.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Рагойша В. П. Беларускае вершаванне : вучэб.-метад. дапам. Мінск : БДУ, 2010.
2. Методика преподавания литературы: Учеб. для студ. пед вузов / О. Ю. Богданова, С. А. Леонов, В. Ф. Чертов; Под ред. О. Ю. Богдановой. 2-е изд. М. : Издательский центр «Академия», 2002.
3. Беларуская літаратура. V-XI: класы. Вучэбная праграма для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з рускай і беларускай мовамі навучання. Мінск.: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2017.
4. Руцкая А. В. Методыка выкладання беларускай літаратуры / А. В. Руцкая, М. У. Грынько. Мінск : Изд-во Гревцова, 2010.
5. Рагойша В. Кантакты / В. Рагойша. Мінск, 1982.
6. Рагойша В. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. Мінск, 2003.
7. Рагойша В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах. Дапаможнік / В. Рагойша. Мінск, 2001.

СТРАТЭГІЯ ПЕРАКЛАДУ ЯК АБ'ЕКТ ТЭАРЭТЫКА-МЕТАДАЛАГІЧНАЙ РЭФЛЕКСІІ І ПРАКТЫЧНАГА АНАЛІЗУ Ў ДАСЛЕДЧЫЦКІМ РАКУРСЕ В. П. РАГОЙШЫ

І. Б. Лапцёнак

Кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Інстытут павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў установы адукацыі

«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»,

вул. Каліноўскага, 12, 220086, г. Мінск, Беларусь, lartenokirina@tut.by

У артыкуле разглядаюцца актуальныя аспекты стратэгіі мастацкага перакладу, увасоблення ў даследчыцкім ракурсе В. П. Рагойшы. Аналіз асноўных палажэнняў яго работ, якія складаюць тэарэтычную аснову беларускай школы мастацкага перакладу, дазваляе вызначыць кампаненты стратэгіі перакладу на макра- і мікраўзроўні. У выніку даследавання канцэптуальных падыходаў выяўлена сувязь стратэгіі перакладу з яго мэтамі, функцыямі, умовамі, паэтыкай, моўнай спецыфікай, устаноўкамі і творчымі прынцыпамі перакладчыка.

Ключавыя словы: мастацкі пераклад; стратэгія перакладу; паэтыка перакладу; спецыфіка перакладу з блізкароднасных моў; адэкватнасць і эквівалентнасць перакладу; лінгвістычны, літаратуразнаўчы і агульнафілалагічны падыходы да перакладу.

На сучасным этапе адзначаецца мэтазгоднасць навуковых пошукаў, звязаных з комплексным даследаваннем паняцця «стратэгія перакладу», асэнсаванне якога ўяўляе цікавасць для пераклада- і літаратуразнаўцаў, лінгвістаў, культуролагаў, перакладчыкаў, выкладчыкаў тэорыі і практыкі перакладу [1]. Яно ўжываецца як у самым шырокім сэнсе – «як трэба перакладаць», «майстэрства перакладу», так і ў вузкім, калі абазначае перакладчыцкія «аперацыі», «трансфармацыі», накіраваныя на рашэнне канкрэтных задач.

Стратэгія перакладу ахоплівае шэраг узаемазвязаных кампанентаў рознага парадку, якія ўплываюць на яе фарміраванне, рэалізацыю і вынікі ўвасоблення. Яе своеасаблівасць непасрэдна звязана з канцэптуальнымі падыходамі, існуючымі ў навуцы аб перакладзе, іх адметнасцю і ўдасканаленнем. Па сутнасці, стратэгія перакладу залежыць ад тэарэтыка-метадалагічнага ўзроўню перакладазнаўства, яго метадычнай базы, развіцця практыкі перакладу.

Вопыт шырокіх і рознабаковых назіранняў, адлюстраваны ў работах Вячаслава Пятровіча Рагойшы, адрозніваецца шматаспектнасцю асэнсавання стратэгіі перакладу, што знаходзіць увасобленне ў акцэнтацыі пэўных паняццяў, навуковых катэгорый, канцэптуальнасці выпрацаваных падыходаў і іх прыкладной значнасці.

Сярод навуковых работ, што складаюць тэарэтычную аснову беларускай школы мастацкага перакладу, вылучаюцца манаграфічныя даследаванні В. П. Рагойшы «Пераклаў Якуб Колас...» (1972), «І нясе яна дар...: Беларуская паэзія на рускай і ўкраінскай мовах» (1977), «Проблемы перевода с близкородственных языков: Белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод» (1980), «Напісана рукой Купалы» (1981), «Кантакты» (1982), «Вяршыні: З невядомага і забытага пра Янку Купалу, Якуба Коласа і Максіма Багдановіча» (1991), «І адгукнецца слова ў слове...» (1992), «Мой Трыглаў: Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч» (2012). На працягу апошняга дваццацігоддзя Вячаславам Пятровічам апублікаваны шэраг навуковых артыкулаў і дакладаў, у якіх увасоблены, акцэнтualізаваны і пашыраны палажэнні яго асноўных даследаванняў, праведзены грунтоўны аналіз дзейнасці вядомых беларускіх і замежных перакладчыкаў, дзякуючы якім значна ўзбагаціліся ўспрымаючыя літаратуры: «Мастацкі пераклад у сістэме інфармацыйнай прасторы ўсходніх славян (90-я гг. XX ст.)» (2002), «Структура санетаў Янкі Купалы як перакладазнаўчая праблема» (2002), «Автор перавода и автор оригинала» (2006), «З Франковае крыніцы» (2006), «Зрением сердца» (2012), «Напісанае – застанецца!» (2012), «“Кабзар” Тараса Шаўчэнкі ва ўзнаўленні Уладзіслава Сыракомлі» (2013), «Пра мастацкі пераклад жартам і ўсур'ёз» (2013), «Пасланне Янкі Купалы беларускім партызанам: парадокс “зваротнага перакладу”» (2014), «Кандрат Крапіва –

перакладчык» (2016), «Праблемы тэксталагічнай падрыхтоўкі перакладных выданняў» (2016), «Францыск Скарына: паэтыка перакладу (“Плач Ерамій”» (2017), «Міхайла Кацюбінскі і яго пераклад верша Янкі Купалы “А хто там ідзе?”» (2017) і інш. У вучэбна-метадычны дапаможнік для студэнтаў «Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка» (БДУ, 2020) у канцэнтраваным выглядзе ўвайшлі яго канцэптульныя аўтарскія напрацоўкі па тэорыі, гісторыі і практыцы мастацкага перакладу (раздзелы «Мастацкі пераклад: тэарэтычны аспект», «Параўнальная паэтыка і мастацкі пераклад»).

Актуальныя аспекты фарміравання, выяўлення і рэалізацыі стратэгіі перакладу з’яўляюцца аб’ектам даследчыцкага аналізу В. П. Рагойшы як у тэарэтыка-метадалагічным, так і ў практычным ракурсах.

Параўнальна-гістарычны разгляд у адпаведнасці з літаратурна-творчымі традыцыямі часу ажыццяўляецца падчас даследавання гісторыі развіцця беларускага мастацкага перакладу – пачынаючы ад першых скарынаўскіх кніг, дзейнасці С. Буднага, В. Цяпінскага, праз асаблівасці мастацкага перакладу XIX ст. у творчасці А. Абуховіча, Я. Баршчэўскага, А. Вярыгі-Дарэўскага, В. Дуніна-Марцінкевіча, А. Ельскага, Я. Чачота да фарміравання і развіцця асноў рэалістычнага перакладу ў творах класікаў беларускай літаратуры М. Багдановіча, Я. Купалы і Я. Коласа [2, с. 189–205].

Пры аналізе ўзнаўленняў мастацкай літаратуры XX ст. даследчыкам шырока прымяняецца параўнальна-тыпалагічны метада. У навуковым дакладзе «Белорусская поэзия XX столетия в контексте восточнославянских литератур: типология, рецепция, художественный перевод» (1993), прадстаўленым на саісканне вучонай ступені доктара філалагічных навук (падрыхтаваны на аснове абагульнення палажэнняў шэрага работ 1970-х – пач. 1990-х гг.), упершыню аб’ектам грунтоўнага аналізу становіцца даследаванне перакладу ў рамках усеславянскай міжлітаратурнай супольнасці. Абапіраючыся на асобныя пазіцыі работ М. П. Аляксеева, В. В. Капцілава, І. Левага, Л. М. Мкртчана, М. Г. Новікавай, А. Попавіча, П. Топера, А. В. Фёдарова, К. І. Чукоўскага, Я. Р. Эткінда, аўтарам распрацавана канцэпцыя блізкамоўнага мастацкага перакладу, у якой адлюстравалася разуменне тэорыі мастацкага перакладу як сінтэтычнай філалагічнай навукі, – гэта стала своеасаблівым прарывам у развіцці навукі аб перакладзе, што трымалася на ізаляванасці двух розных падыходаў.

Вядома, што напачатку станаўленне савецкай тэорыі мастацкага перакладу адбывалася галоўным чынам у літаратуразнаўчым русле, з 1950–1960-х гг. пачалося развіццё лінгвістычнага перакладазнаўства. З гэтага часу развіваліся адасоблена дзве тэорыі – «чыста» літаратуразнаўчая тэорыя мастацкага перакладу і «чыста» лінгвістычная. Паміж навуковымі праціўнікамі нярэдка ўзніклі ярасныя спрэчкі, на сімпозіумах і ў друку праходзілі ўсесаюзныя дыскусіі. З цягам часу лінгвістычны падыход стаў пераважаць. У пераліку спецыяльнасцей ВАК тэорыя перакладу замацавалася ў сферы мовазнаўства – увайшла ў навуковую спецыяльнасць «10.02.20 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Абарона работы Вячаслава Пятровіча на саісканне вучонай ступені доктара філалагічных навук была адкладзена на працяглы час і адбылася толькі ў 1993 г. на пасяджэнні спецыялізаванага вучонага савета па філалагічных навук на Інстытуце сусветнай літаратуры імя А. М. Горкага Расійскай акадэміі навук.

Хацелася б асобна звярнуць увагу на навуковую смеласць і паслядоўнасць поглядаў вучонага, які ў гэты час па сутнасці распачаў распрацоўку агульнафілалагічнага падыходу да перакладу, заснаванага на дваадзінай навуковай базе – лінгвістыцы і літаратуразнаўстве, што стала значным крокам наперад у развіцці метадалогіі перакладазнаўства ў к. XX ст. Даследчык даказаў, што не ўся ўвасобленая ў мастацкім творы інфармацыя мае адносіны да мовы, вызначыў тыя яе віды, што непасрэдна звязаны з мастацкай структурай твора і фактарамі пазамоўнага парадку. Сярод недахопаў літаратуразнаўчага падыходу ён пазначыў адсутнасць трывалай апоры на веданне моў і ў якасці прыкладу прывёў пераклады твораў брацкіх літаратур, зробленых з падрадкаўнікаў, падрыхтоўка якіх у СССР была пастаўлена на паток.

У навуковым дакладзе В. П. Рагойша канцэптуальна і дэтальна разглядае адметнасць паэтычнага блізкамоўнага перакладу, праводзіць яго сістэмны аналіз на шырокім славянскім матэрыяле. Паводле яго меркавання, індывідуальны стыль пісьменніка, нацыянальныя асаблівасці арыгінала праяўляюцца ў паэтычным творы больш тонка і разнастайна, бо яго структура багацейшая за праяўненую (у яе ўваходзяць такія элементы, як рытміка і метрыка, архітэктоніка (строфіка), рыфма і рыфмоўка), і нават агульныя з прозай элементы маюць сваю спецыфіку (характарызуюцца большай

разнастайнасцю, складанасцю арганізацыі і канцэнтраванасцю). Даследчыкам адзначана важнасць вывучэння праблем паэтычнага перакладу на аснове блізкароднасных моў і з метадычнага боку: асноўныя прынцыпы агульнай тэорыі перакладу распрацоўваліся ў той час пераважна на матэрыяле рускіх перакладаў з германскіх і раманскіх моў (работы Л. С. Бархударова, І. А. Кашкіна, В. Н. Камісарова, А. В. Фёдарова і інш.).

Усходнеславянскі пераклад XX ст. прадстаўлены перакладазнаўцам як цэласная з’ява, у ім вылучаюцца роднасныя рысы і асаблівасці, прадвызначаныя характарам кантакта-генетычных сувязей і тыпалагічных сыходжанняў беларускай, рускай, украінскай літаратур. Тэарэтычнай базай даследавання службыць параўнальная паэтыка – сістэма структурных асаблівасцей мастацкага твора ў яе сэнсавыяўленчай функцыі. В. П. Рагойшам распрацаваны асновы супастаўляльнай паэтыкі як важнейшага крытэрыя эстэтычнай паўнацэннасці мастацкага перакладу (асноўныя палажэнні прадстаўлены ў работах «Белорусская поэзия XX столетия в контексте восточнославянских литератур: типология, рецепция, художественный перевод» (1993), «Параўнальная паэтыка і паэтычны ўзаемапераклад» (2011), «Параўнальная паэтыка і мастацкі пераклад» (2020)).

Параўнальная паэтыка падводзіць навуковую аснову пад супастаўленне мастацкіх структур арыгінальнага і перакладнога тэкстаў, даючы ў рукі даследчыкаў неабходны крытэрыі адэкватнасці перакладу. Па сённяшні дзень у навукавай супольнасці існуе праблема дыферэнцыяцыі перакладазнаўчых паняццяў «адэкватнасць» і «эквівалентнасць». На думку В. Н. Камісарова, тэрмін «адэкватны пераклад» мае больш шырокі сэнс і выкарыстоўваецца як сінонім «добрага» перакладу, які забяспечвае неабходную паўнату міжмоўнай камунікацыі [3, с. 233]. А. Д. Швейцэр трактуе эквівалентнасць як адпаведнасць перакладу зыходнаму тэксту, а адэкватнасць – камунікатыўным устаноўкам [4, с. 86]. В. П. Рагойша пры вызначэнні адэкватнасці прытрымліваецца функцыянальнага падыходу. На яго думку, яна дасягаецца не «перасадкай» альбо капіраваннем, а заменай на функцыянальна ідэнтычны кампанент, зыходзячы з ідэйнага зместу арыгінала, магчымасцей мовы перакладу, традыцый успрымаючай культуры [5, с. 64].

Вывучэнне эквірытмічнасці, эквірыфменнасці і эквілінеарнасці ажыццяўляецца В. П. Рагойшам з прымяненнем статыстычнага метаду даследавання на аснове агульнафілалагічнага падыходу да перакладу. Праведзеныя ім падлікі паказалі, што ў перакладах з украінскай мовы на беларускую і наадварот звычайна захоўваецца ад 35 да 55 % рыфмовых пар арыгінала, у перакладах з беларускай мовы на рускую і наадварот – ад 15 да 35 %. На аснове «Русско-белорусского словаря» С. М. Грабчыкава даследчыкам устаноўлена, што сярэдняя даўжыня рускага слова 3,59, беларускага – 3,27 складоў, найбольш ужывальных слоў, якія складаюцца з 1–4 складоў, у беларускай мове больш, чым у рускай (бел. – 82,27 %, рус. – 76,14 %), шматскладовых слоў у рускай мове 23,86 %, а ў беларускай – у два разы менш. З улікам статыстычных падлікаў вырашаюцца пытанні рыфмовай і рытмічнай адпаведнасці, даюцца парады практыкам перакладу. Пэўнымі моўнымі адметнасцямі тлумачыцца распаўсюджанне ва ўсходніх славян адных і тых жа сістэм вершавання, большая арганічнасць адных (танічнай, сілаба-танічнай), меншая іншых (сілабічнай) і прынцыповая немагчымасць трэціх (антычнай або метрычнай). Вызначана, што руская паэзія, у параўнанні з беларускай і ўкраінскай, мае большыя традыцыі танічнага верша, такіх яго відаў, як дольнік, тактавік або акцэнтны, у той час як акцэнтна-складовы верш і каламыйкавы верш шаўчэнкаўскага тыпу ў большай ступені характэрны ўкраінскай паэзіі, чым беларускай і рускай.

Параўнальная паэтыка можа выступаць у якасці метадычнай базы не толькі пры супастаўленні тыпалагічна блізкіх моў. Аб гэтым сведчаць навуковыя артыкулы, напісаныя пад яго кіраўніцтвам у суаўтарстве з Чжан Лінь, – «Танец у кандалах (Пра пераклад беларускай паэзіі на кітайскую мову наогул і Максіма Танка – у прыватнасці)» (2016) і «К вопросу об эквиритмичности в переводе с белорусского языка на китайский» (2017). Дагэтуль метадыка перакладу беларускай паэзіі на кітайскую мову ні ў беларускім, ні ў кітайскім перакладазнаўстве не закраналася. Супастаўляльны аналіз паказаў, што прадстаўленыя на кітайскай мове ўзнаўленні эквівалентны беларускім тэкстам паводле змястоўна-семантычнага нападнення, але не эквірытмічны, бо сілаба-танічныя вершы М. Танка перададзены не гэлюйшы (што бліжэй па рытміцы да арыгінала), а верлібрам [6, с. 123–135].

Фарміраванне стратэгіі перакладу ў значнай ступені звязана з функцыянальнасцю і матывацыйнасцю ўзнаўлення. У гэтым кантэксце метадалагічна важным аспектам з’яўляецца распрацоўка функцый мастацкага перакладу. Прааналізаваўшы існуючыя

класіфікацыі (сярод найбольш распаўсюджаных ў перакладазнаўстве адзначаліся класіфікацыі А. Попавіча, які вылучаў інфармацыйную, грамадска-культурную і літаратурную функцыі, і В. Д. Радчука, з падзелам функцый на пазнавальную, эстэтычную, літаратураразвіваючую і моватворчую) В. П. Рагойша прыйшоў да высновы, што яны ўключаюць не ўвесь спектр уздзеяння мастацкага перакладу. На аснове культуралагічнага, сацыяльна-эстэтычнага і ідэйна-канцэптуальнага абгрунтаванняў даследчыкам вызначаны яшчэ 8 функцый – генетычная (роля перакладу ва ўзнікненні нацыянальнай літаратуры, уздзеянні на творчасць перакладчыка), ідэйна-палітычная (прыўнясенне ў свядомасць грамадства пэўных палітычных ідэй), інтэрнацыяналізуючая (удзел перакладу ў фарміраванні полікультурнасці нацыі), культураахоўная (захаванне і развіццё роднай для перакладчыка культуры), з’урыстычная (выяўленне своеасаблівага перакладчыцкага і літаратурнага таленту), пабуджальная (выклікае імкненне пазнаёміцца з арыгіналам), ілюстрацыйная (пераклад для пацвярджэння пэўных думак, меркаванняў), утылітарная (пераклад «моднага» пісьменніка, «па знаёмству», дзеля заробку і г. д.). Асабліва важным для сучаснага грамадства даследчык лічыць акцэнтацыю культураахоўнай функцыі. На яго думку, узбагачаючы ўспрымаючую літаратуру і мову, мастацкі пераклад становіцца сродкам аховы самабытнасці нацыянальных літаратур, а ў канчатковым рахунку – нацыянальных культур і моў.

Інавацыйны даследчыцкі падыход знайшоў яскравае выяўленне ў пабудове канцэпцыі мабільнасці функцый на аснове разгляду іх прадуктыўнасці ва ўмовах усеславянскай міжлітаратурнай супольнасці. В. П. Рагойшам прадэманстравана ступень актыўнасці функцый у залежнасці ад таго, на якую і з якой мовы ажыццяўляецца пераклад. Вызначана, што ў рускім перакладзе беларускай паэзіі прадуктыўны ўсе функцыі, акрамя культураахоўнай. У беларускага і ўкраінскага перакладаў рускай літаратуры зніжана азнаямленчая функцыя. У рускім перакладзе беларускай паэзіі значнай прадуктыўнасцю адрозніваюцца літаратураразвіваючая і моватворчая функцыі і г. д.

Згодна з асноўнымі палажэннямі канцэпцыі, на актуалізацыю функцый уплывае канкрэтная мэта перакладу, якая абумоўлівае не толькі тое, што перакладаць, але і як перакладаць. Вячаслаў Пятровіч адзначае, што звычайна перакладчык кіруецца адной галоўнай мэтай, але пры гэтым можа актуалізавацца не адна, а некалькі функцый: «Так, кожны таленавіты і разумны перакладчык не толькі жадае пазнаёміць свайго чытача з творам іншамоўнай літаратуры, але і імкнецца да таго, каб гэты пераклад быў адэкватны, эстэтычна паўнацэнны, каб ён пашырыў і ідэйна-мастацкі патэнцыял роднай літаратуры, стылёвыя мажлівасці роднай мовы і г. д. Такі перакладчык, нават калі ён кіруецца найперш кан’юнктурнай мэтай, актуалізуе пры гэтым азнаямленчую, пабуджальную, нацыяахоўную ці нейкую іншую функцыю мастацкага перакладу» [7, с. 81].

Агульнай стратэгічнай задачай падчас перакладу В. П. Рагойша лічыць узнаўленне эстэтычнай паўнацэннасці арыгінала, у якую ўваходзіць трыадзінства – узнаўленне сэнсу арыгінальнага твора (яго ідэйнага зместу), нацыянальнай і стылістычнай адметнасці, спецыфічных мастацкіх асаблівасцей. У той жа час перакладчыцкі выбар залежыць і ад умоў перакладу. Пад знешнімі ўмовамі перакладу даследчык разумее аб’ектыўныя фактары (этнічныя, гістарычныя, сацыяльна-палітычныя, культурныя, моўныя і інш.), што ўплываюць на яго колькасныя і якасныя паказчыкі. Унутраныя ўмовы перакладу разглядаюцца як сума пазатэкставых аб’ектыўных і суб’ектыўных фактараў, якія непасрэдна звязаны з працэсам перакладу і прадвызначаюць яго вынікі (багацце нацыянальных перакладчыцкіх традыцый, ступень распрацаванасці пэўных пытанняў перакладу, адметнасць перакладчыцкага стылю і інш.).

Сярод існуючых у сучасным перакладазнаўстве тэндэнцый назіраецца зрух арыентацыі з арыгінала на тэкст перакладу і яго стваральніка – на інтэпрэтацыйнасць узнаўлення, тэзаўрус перакладчыка і інш. Неабходна адзначыць у гэтым кантэксце слушнасць меркавання В. П. Рагойшы аб тым, што выбар стратэгіі вызначаецца праз устаноўкі саміх перакладчыкаў. Значнае месца ў распрацоўках Вячаслава Пятровіча адводзіцца тым перакладчыкам, што выступаюць не толькі як адкрывальнікі твораў замежнай літаратуры для суайчыннікаў, але і як сувязісты паміж літаратурамі і культурамі, выканаўцы ўнікальнай культурнай місіі: «Роля творчай асобы ў развіцці літаратурных узаемасувязей надзвычай важная, без перабольшання – незаменная. Без сувязіста-літаратара не могуць як след функцыянаваць міжнародныя “масты дружбы”» [8, с. 97]. Сярод такіх знакавых асоб ён адзначаў М. Багдановіча, які зацікаўлена і

метадычна знаёміў сваіх чытачоў з літаратурай і культураю беларусаў, украінцаў, палякаў, чэхаў, сербаў, балгар; Р. Лубкіўскага (прадаўжальніка традыцыі, распачатай рускім перакладчыкам і бібліёграфам М. Гербелем у XIX ст.), стваральніка анталогій агульнаславянскай паэзіі «Слов’янске небо» і «Слов’янска ліра»; Д. Паўлычку, аўтара перакладных выданняў «Санеты» Я. Купалы, «Сонети. Світовий сонет»; І. Бурсава, адкрывальніка беларускай літаратуры для рускамоўнага чытача, – «Слово по кругу» ўключае вершы 33 беларускіх паэтаў-сучаснікаў, «Шаги» – яшчэ 52 паэтаў; А. Каляду, складальніка аўтарскага і жанрава-тэматычнага кантэнтнага замежнай літаратуры для беларусаў («бібліятэчак» Ф. Дастаеўскага і І. Буніна, зборнікаў выбраных твораў Нобелеўскіх лаўрэатаў, п’ес драматургаў і інш.). Практычны аналіз творчых прынцыпаў і падыходаў да ўзнаўлення «паўпрэдаў беларускай культуры» ўвасоблены ў работах «Беларуская паэзія і творчасць Максіма Багдановіча ва ўзнаўленні Рамана Лубкіўскага» (2011), «Санетарый Янкі Купалы ва ўкраінамоўным узнаўленні Дмытра Паўлычкі» (2013), «Беларуская паэзія ў рускамоўным узнаўленні Івана Бурсава» (2014), «Перакладчыцкі вопыт Максіма Багдановіча» (2016), «Русская классическая проза в белорусскоязычных воссозданиях Андрея Каляды» (2018), «Талант перевоплощения» (2020) і інш.

Упершыню ў беларускім перакладазнаўстве ў работах В. П. Рагойшы («Пераклаў Якуб Колас» (1972), «Думкі пра аўтапераклад» (1977), «Проблемы перевода с близкородственных языков: Белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод» (1980)) даследавана такая з’ява, як аўтапераклад. Вячаславам Пятровічам разгледжаны прычыны і мэты ўзнікнення аўтаперакладаў, распрацавана іх класіфікацыя, вызначана адметнасць творчага вопыту беларускіх паэтаў і празаікаў, паглыблена разуменне аўтаперакладу ў межах усеславянскай літаратурнай супольнасці. У выніку праведзенага аналізу зроблена выснова – галоўным сістэмаўтвараючым фактарам у аўтарскім перакладзе з’яўляецца мэтавая ўстаноўка аўтаперакладчыка, якая мае сваю адметнасць: пісьменнікам пры ўзнаўленні рухае імкненне падшліфаваць, дапрацаваць тэкст твора, упісаць яго ў новае сацыякультурнае і літаратурнае асяроддзе. Асабліваю ўвагу даследчык звяртае на ўнікальныя магчымасці аўтаперакладу: яго каштоўнасць не змяншаецца, калі ў тэкст уносяцца істотныя змены, ён можа выкарыстоўвацца як апошня рэдакцыя твора і інш. На аснове вынікаў вывучэння аўтарскага перакладу Вячаслаў Пятровіч ініцыяваў стварэнне самастойнага адгалінавання – перакладазнаўчай тэксталогіі, вызначыў функцыі тэксталага-перакладазнаўца [9, с. 122–125].

Пры пабудове сістэмы ведаў пра мастацкі пераклад і яго стратэгію В. П. Рагойша выкарыстоўваў творчыя прынцыпы папярэднікаў, выдатных знаўцаў мастацкага перакладу. Так, ён адзначаў глыбіню і арыгінальнасць тэарэтычных разваг І. Франко, які яшчэ ў 1911 г. у артыкуле «Каменяры. Украінскі тэкст і польскі пераклад. Тое-сёе пра мастацтва перакладу» акрэсліў агульныя контуры параўнальнай паэтыкі, што ў далейшым стала надзейным фундаментам крытыкі перакладу. Сярод прынцыпаў рэалістычнага мастацкага перакладу (увасобленых у творчасці Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча), узятых для засваення В. П. Рагойшам ва ўласнай перакладчыцкай і даследчыцкай дзейнасці, вылучаны наступныя: адносіны да перакладу як да справы дзяржаўнай важнасці, паказчыка характару і інтэнсіўнасці культурнага ўзаемаабмену паміж народамі, каналу распаўсюджвання перадавых ідэй свайго часу, сродка выхавання інтэрнацыянальнай свядомасці чытачоў [10, с. 71], узмоцненая ўвага да ўзнаўлення эстэтычных вартасцей арыгінальнага твора, яго нацыянальных асаблівасцей, ідэяна-вобразнай структуры, стылю пісьменніка [11, с. 12]. Адметнасць перакладчыцкіх рашэнняў і аўтарскіх высноў знаходзілася ў полі зроку даследчыка падчас аналізу дзейнасці Р. Барадуліна, П. Броўкі, Г. Вігурскай, Н. Вылчава, Ю. Гаўрука, А. Дэйча, Н. Гілевіча, У. Дубоўкі, А. Зарыцкага, Т. Каламіец, К. Крапівы, В. Нікіфаровіча, Я. Семязона, В. Сёмухі, Б. Спрычана, М. Танка і інш.

З вектарамі развіцця айчыннага і сусветнага перакладазнаўства Вячаслаў Пятровіч добра знаёмы не толькі ў выніку шырокай даследчай работы, грунтоўнага вывучэння ўзнаўлення перакладчыкаў-сучаснікаў, але і дзякуючы інтэнсіўнай практычнай дзейнасці, у тым ліку літаратурна-творчай і грамадскай (старшыня секцыі мастацкага перакладу СП БССР, СПБ, член Савета па мастацкім перакладзе СП СССР, удзельнік міжнародных кангрэсаў і сімпозіумаў перакладазнаўчай тэматыкі, арганізатар Міжнародных Купалаўскіх чытанняў і Міжнародных Ракаўскіх чытанняў, на якіх актыўна абмяркоўваліся пытанні перакладу, укладальнік перакладных зборнікаў –

анталогіі верша Я. Купалы «А хто там ідзе?» (з Я. Ю. Раманоўскай, 1982, 1983; з А. Р. Ляшковіч, 2018), санетаў Я. Купалы на еўрапейскія мовы (з Ж. К. Дапкюнас, 2002), твораў з літаратур блізкага замежжа «Мае браты, мае суседзі...» (з Т. В. Кабржыцкай, 2008), перакладаў з Т. Шаўчэнкі «І мёртвым, і жывым, і ненароджаным...» (з Т. В. Кабржыцкай, 2014)).

Перакладазнаўчая дзейнасць Вячаслава Пятровіча аказала несумненны ўплыў і на выбар уласных стратэгіі перакладу пры ўзнаўленні твораў М. Кацюбінскага «Цені забытых продкаў» (1980), І. Франко «Народзе мой...» (2006), раманаў А. Ганчара «Твая зара» (1985), У. Яварыўскага «Марыя з палыном у канцы стагоддзя» (1990), драмы-феерыі Л. Украінкі «Лясная песня» (2021), твораў украінскіх, грузінскіх, літоўскіх, казахскіх, сербскіх, харвацкіх і баснійскіх паэтаў, што ўвайшлі ў аўтарскую анталогію «Вочы ў вочы, мыслі ў мыслі» (2013).

Такім чынам, вызначэнне стратэгіі перакладу – складаны працэс, абумоўлены матывацыйнай і функцыянальнай адметнасцю, шэрагам разнастайных фактараў і ўмоў, параметрамі тыпалагічных сыходжанняў паміж мовамі, кантактна-генетычнымі сувязямі, агульнасцю і розніцай культур, індывідуальна-творчымі рашэннямі перакладчыкаў, развіццём метадалогіі перакладу. У работах В. П. Рагойшы адлюстраваны актуальныя аспекты стратэгіі перакладу, якая праяўляецца як на макраўзроўні, дзе перакладны твор з’яўляецца інструментам дасягнення пастаўленай перакладчыкам мэты (устаноўкі), рэалізацыі творчых прынцыпаў перакладу, місіі перакладчыка, так і на мікраўзроўні, калі ў цэнтры ўвагі знаходзяцца арыгінальны і перакладны твор як аб’екты сінтэтычнага разгляду, што даследуюцца шляхам кампаратывнага аналізу. Выпрацаваныя Вячаславам Пятровічам канцэптуальныя падыходы садзейнічаюць глыбіні асэнсавання паняцця «стратэгія перакладу», распрацоўцы і ўдакладненню перакладазнаўчай тэрміналогіі, метадычнай базы, утрымліваюць прыкладны патэнцыял, які можа быць выкарыстаны ў працэсе навукова-практычнай дзейнасці даследчыкамі мастацкага перакладу, сумежных галін ведаў, перакладчыкамі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Головина А. А., Крутова Ю. А. Понятие стратегии перевода // Современные научные исследования и разработки. 2018. № 11. С. 229–234.
2. Рагойша В. П. І адгукнецца слова ў слове ... : літ.-крытыч. арт., эсэ, дыялогі. Мінск : Маст. літ., 1992.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода : лингвистические аспекты. М. : Высш. шк., 1990.
4. Швейцер А. Д. Теория перевода : статус, проблемы, аспекты. М. : Наука, 1988.
5. Рагойша В. П. Белорусская поэзия XX столетия в контексте восточнославянских литератур : типология, рецепция, художественный перевод : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.01.02. М., 1993.
6. Рагойша В., Чжан Лінъ. Танец у кандалах (пра пераклад беларускай паэзіі на кітайскую мову наогул і Максіма Танка – у прыватнасці) // Польша. 2016. № 9. С. 123–135.
7. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка: вучэб.-метад. дапам. для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі, якія навучаюцца па спецыяльнасцях 1-25 05 01 «Беларуская філалогія (па напрамках)», 1-25 05 02 «Руская філалогія (па напрамках)», 1-21 05 04 «Славянская філалогія» / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт ; В. П. Рагойша [і інш.] ; пад рэд. В. П. Рагойшы, І. А. Чароты. Мінск : БДУ, 2020.
8. Рагойша В. П. Беларуская паэзія і творчасць Максіма Багдановіча ва ўзнаўленні Рамана Лубкіўскага // Максім Багдановіч і сучасны літаратурны працэс: матэрыялы Міжнар. навук. канф., прысвеч. 100-годдзю першых публікацый вершаў Максіма Багдановіча. Мінск : РІВШ, 2011. С. 97–102.
9. Рагойша В. П. І нясе яна дар... Беларуская паэзія на рускай і ўкраінскай мовах. Мінск : Маст. літ., 1977.
10. Рагойша В. П. Вяршыні. Мінск : Універсітэцкае, 1991.
11. Рагойша В. П. Пра мастацкі пераклад жартам і ўсур’ёз // В. П. Рагойша. Вочы ў вочы, мыслі ў мыслі : кніга перакладной паэзіі. Мінск : Кнігазбор, 2013. С. 3–12.

РАЗДЕЛ 3

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИТЕРАТУРАЗНАУЧЕСТВА У КАНТЕКСЦЕ НАУКОВЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ В. П. РАГОЙШЫ

ПАТРИАРХ БЕЛОРУССКОГО ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ
ВЯЧЕСЛАВ РАГОЙША

Н. Н. Гаприндашвили

Доктор филологических наук, профессор.

*Тбилисский государственный университет им. Иванэ Джавахишвили,
ул. И. Чавчавадзе, 1, 0179, г. Тбилиси, Грузия, nana.gaprindashvili@tsu.ge*

Профессор Вячеслав Петрович Рагойша – крупный ученый, который никогда не смотрел на белорусскую литературу в узком контексте. Он совершенно справедливо считает ее важной частью мировой литературы. Он удивительно утонченный, благородный человек, интеллигентный и душой, и плотью.

Профессор Вячеслав Рагойша – разносторонний литературный деятель, творчество которого по достоинству ценят как в Беларуси, так и за рубежом. Г-н Рагойша является ученым, по достоинству оцененным и в Грузии, где он, несомненно, пользовался большим авторитетом и как человек, и как ученый. Грузинские коллеги доверяли его слову и уважали его, поэтому с удовольствием сотрудничали с ним.

Ключевые слова: профессор В. П. Рагойша; крупный ученый; разносторонний литературный деятель; связи с грузинскими литературоведами.

Профессор Вячеслав Петрович Рагойша – дорогой для меня человек, достойный представитель университетского сообщества, крупный ученый, исследователь широкого диапазона, автор фундаментальных трудов, литературовед, компаративист, текстолог, фольклорист, переводовед, критик, публицист, поэт, переводчик, наставник многих поколений филологов, внесший большой вклад в совершенствование и развитие белорусской системы образования. Вячеслав Петрович Рагойша – действительно разносторонний литературный деятель, творчество которого по достоинству ценят как в Беларуси, так и за рубежом.

Я была его студенткой на филологическом факультете Белорусского государственного университета в далекие 70-е годы, когда студентку третьего курса Тбилисского государственного университета по правилу обмена студентами отправили в Минск, в БГУ, изучать белорусский язык и литературу. Я оказалась в Белорусском государственном университете рядом со многими интересными людьми. Все заботились обо мне и создавали замечательную обстановку, чтобы я чувствовала себя комфортно. Моими особыми наставниками стали ныне покойная Ольга Васильевна Козлова и Вячеслав Петрович Рагойша.

Это был очень интересный период в моей жизни. Большая заслуга господина Рагойши в том, что со студенческих лет я заинтересовалась сравнительным литературоведением, литературными отношениями, переводоведением.

Под руководством г-на Рагойши в Минске я подготовила дипломную работу по белорусским переводам «Витязя в тигровой шкуре». Я выявила и изучила уже преданные забвению неполные переводы поэмы, восстановила трагическую историю полного перевода поэмы (М. Хведарович, осуществивший полный перевод произведения, пал жертвой красного террора 30-ых годов; его сослали на 20 лет, а весь тираж белорусского перевода «Витязя в тигровой шкуре» был изъят и уничтожен таким образом, что не сохранился ни один экземпляр), мы нашли рукопись второго полного перевода, который М. Хведарович выполнил уже с Алесем Звонак в 60-е годы. Я успешно защитила дипломную работу в Тбилисском государственном университете, в Тбилиси.

Позже, в 1985 году, я защитила кандидатскую диссертацию по грузино-белорусским литературным связям. Моим оппонентом был господин Вячеслав Рагойша.

Помню, как взволнованно и с биением сердца я ждала его рецензию. Разумеется, мне, молодому ученому, было интересно, как мой белорусский учитель оценит мою работу. Как же я была рада, когда профессор Рагойша высоко оценил мою диссертационную работу и не жалел комплиментов. Докторскую диссертацию я защитила в 1993 году и здесь также у меня было много материала из белорусской литературы.

Я хорошо помню, что работы профессора Рагойши на самом деле были настольными книгами для студентов. Я и сейчас с любовью гляжу на первое, 1979 года, издание маленького «Паэтычны слоўнік», который хотели иметь все студенты филологического факультета, но, к сожалению, не имели, поскольку не могли достать, а мне лично подарил г-н Рагойша, и я очень этим гордилась.

Для меня были очень важны его книги «Напісана рукой Купалы: Архіўныя знаходкі» (1981), «Кантакты» (1982), «Пераклаў Якуб Колас...» (1972), в которых, в числе прочих вопросов, освещены проблемы грузино-белорусских литературно-культурных связей. Особо хочу отметить его работу «Проблема перевода с близкородственных языков: Белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод» (1980). Выводы, сделанные в этой монографии, по-прежнему актуальны для всех, кто занимается проблемой перевода с родственных языков.

Значимое слово сказал профессор В. П. Рагойша в литературоведении своим известным двухтомником «Уводзіны ў літаратуразнаўства: У 2 ч.» (2010, 2012) (в соавторстве с М. Кенькам и Т. Марозавай).

Много незабываемых воспоминаний осталось в моей памяти. Помню и его наставления. Однажды он сказал студентам: «Поймите, осмыслите и запомните, что над вами небо, а не потолок. Оно безгранично. Безграничны и ваши возможности. Так воспользуйтесь ими. По собственной инициативе не надевайте на голову потолок». Я никогда не забываю эти его слова и теперь говорю их своим студентам.

Я обязательно должна сказать несколько слов о господине Рагойше как о личности. Я редко встречала такого благожелательного, уравновешенного и обаятельного человека. Он очаровывает и своей внутренней натурой, и своим особым артистическим обликом. Господин Рагойша – необыкновенный человек, интеллигентный и душой и плотью, удивительно утонченный, в высшей степени добрый, благородный, неповторимо мягкий и теплый, спокойный, сдержанный. Он достойный представитель белорусской нации и, по моему глубокому убеждению, является одним из выдающихся лиц Белорусского государственного университета.

Есть люди, которые вносят выдающийся вклад в развитие той или иной области, они несравненны и с поразительным блеском несут статус этой своей особенности. Именно таким человеком является г-н Рагойша, в котором органично сочетаются необыкновенный талант и огромное трудолюбие. Я постоянно поражалась и удивлялась тому, как он успевал так много.

Фигура изысканного и тонкого эстетического вкуса, с самобытным художественным видением, в своих поэтических произведениях он создал интересный художественно-эстетический мир, а также проявил удивительное чутье и способность проникать в нюансы чужой художественной мысли, благодаря своему замечательному таланту к магии слова, своими изысканными переводами донес до читателей Беларуси образцы украинской, литовской, грузинской, казахской литературы.

Вячеслав Петрович тщательно отбирает произведения для перевода; на протяжении нескольких десятилетий он старается отшлифовать вкусы белорусских читателей, популяризировать украинскую, польскую, грузинскую и другие культуры в Беларуси и белорусскую литературу за рубежом.

Что немаловажно, он никогда не смотрел на белорусскую литературу в узком контексте и тому же учил нас, своих студентов. Он совершенно справедливо считал белорусскую литературу важной частью мировой литературы, которая обязательно должна идти в ногу с мировой литературой.

Г-н Рагойша является ученым, по достоинству оцененным в Грузии, в Тбилиском государственном университете, в соответствующих профильных институтах и центрах Академии наук Грузии. Он, несомненно, пользовался большим авторитетом и как человек, и как ученый. Грузинские коллеги доверяли его слову и уважали его. Его слово имело цену. Поэтому его с удовольствием приглашали на научные конференции и симпозиумы, проводимые в Грузии.

Провидение даровало Вячеславу Петровичу Рагойше счастливую жизнь и как ученому, и как личности, и как человеку... Провидение подарило ему судьбу позитивного человека...

Я уверена, что повсюду в Беларуси, куда ни пойти, можно встретить его студентов, которые гордятся тем, что являются его учениками. В Грузии у него тоже есть как минимум два благодарных студента, один из них – известный переводчик и литератор Вахо Салия, который занимается белорусско-грузинскими литературными взаимосвязями и переводит образцы белорусской литературы на грузинский язык и популяризирует их в Грузии, а другой – я, ваш покорный слуга. Мы также гордимся тем, что являемся студентами профессора Вячеслава Рагойши.

Господину Рагойше исполнилось 80 лет... От всей души поздравляю его с этой знаменательной датой, поздравляю с его юбилеем его многочисленных студентов, коллег, семью, факультет и весь университет, в успех которого профессор Рагойша внес свой вклад.

Господин Рагойша украшает и нужен, еще долгое время будет нужен Белорусскому государственному университету!

Господин Рагойша украшает, нужен и еще долгое время будет нужен Беларуси, белорусскому народу, белорусской культуре и литературе!

Я искренне поздравляю его со знаменательным юбилеем. 80 лет – это и не мало и не много... Я искренне верю, что он еще долго будет служить белорусской культуре, литературе и науке и доставит нам много радости своими успехами в будущем.

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У «ФІЛОЛОГІЧНИХ СЕМІНАРАХ» КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Михайло Наснко

Доктор філологічних наук, професор.

*Навчально-науковий інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка,
бул. Тараса Шевченка, 14, 01601, м. Київ, Україна, list2111@gmail.com*

«Філологічний семінар» (первісна назва «Семинарий русской филологии») був спочатку (з 1904 р.) спеціальним навчальним курсом у процесі підготовки фахівців-філологів Київського університету, а в 1907-му році і пізніше він став своєю студією, на яку збиралися студенти, що спеціалізувалися на вивченні історії й теорії літератури. У 20-30-х роках ХХ ст. семінар припинив існування, а його учасників було репресовано чи розстріляно. Творчість Тараса Шевченка (через тодішню ідеологію Російської імперії, для якої поет був ворожим) дуже повільно ставала предметом дослідження серед «семінаристів». У пропонованій студії йдеться про перші й пізніші їхні публікації на шевченківську тему, але в основному – про шевченкознавчі мотиви в доповідях на семінарі, який був відроджений у середині 90-х років ХХ ст. Автор аналізує ці мотиви з позицій сучасного літературознавства, акцентуючи увагу як на «позитивних» поглядах щодо постаті і творчості Шевченка, так і на полемічних моментах у сприйнятті і трактуванні його як поета та особистості.

Ключові слова: філологічний семінар; Тарас Шевченко; художні мотиви творчості; поетика; переклад; національна своєрідність; світове значення творчості поета.

Нагадаю хрестоматію: з іменем Тараса Шевченка пов'язується рівень розвитку не лише національної свідомості українців та її літератури, а й літературознавства: яке розуміння ним Шевченка, такий і його зміст. Як в англійців усе пов'язується з іменем Шекспіра, в іспанців – Сервантеса, в італійців – Данте, в поляків – Міцкевича й ін.

Тарас Шевченко – це насамперед його «мала батьківщина» – Звенигородщина на Черкащині та її річка Тікич. Вона (річка) була «персонажем» у його «Гайдамаках», з неї він носив воду для маляра в Лисянці і через неї десятирічним хлопчиком долав (у Гуляйполі) брід під час «чумакування» з батьком. Але Шевченко водночас – і вся Україна та світ, де вшановано його півтора тисячами пам'ятників та рясними

перекладами його творів іноземними мовами й літературно-критичними студіями про них. Достатньо сказати, що лише його «Заповіт» перекладено понад півторастами мов народів світу.

«Філологічний семінар», про який у нас мова, не одразу «прийшов» до творчості Кобзаря. Заснований у Київському університеті 1904 року професором Володимиром Перетцом, він на початку мав назву «Семинарий русской филологии» і власне українською літературою не міг займатися за визначенням: не дозволяла великодержавна політика освіти в Російській імперії. Україні для неї, як відомо, не існувало, а лиш «Юг России» чи «Малорусский край». Ім'я Шевченка в тих умовах було проскрибованим, про що свідчить хоча б факт імперської заборони відзначення 100-ліття від дня його народження в 1914 році.

З «Філологічного семінару» вийшла ціла когорта фундаторів модерного літературознавства України першої чверті ХХ ст., яке в європейській науці про літературу прийшло на зміну історичній методології з її найрізноманітнішими відгалуженнями – біографічним методом, психологічним, культурно-історичним, міфологічним, порівняльним та ін. Серед модерних літературознавців найвідомішими згодом стали слухачі перетцівського семінару М. Зеров, С. Маслов, М. Гудзій, О. Багрій і Шевченків земляк із Звенигородщини Павло Филипович (народився в селі Кайтанівка тодішнього Звенигородського повіту). Більшість із них (зокрема й засновник семінару В. Перетц) радянським режимом була репресована чи й розстріляна в 20–30-х роках. Зокрема, і згаданий Павло Филипович, якого розстріляли в листопаді 1937 р. у Сандормосі. Вціліли тоді лиш ті, хто займався в науці про літературу нібито далекими від радянської ідеології проблемами давньої української літератури чи бібліографії (С. Маслов, М. Гудзій, Б. Ларін, О. Назаревський та ін.), або зумів якимось чином емігрувати за кордон (Л. Білецький, О. Бургардт, Д. Чижевський). Завдяки цим останнім українське літературознавство ХХ-го ст. утрималося в своєму модерністському статусі, тоді як радянське змушене було стояти на антинауковій методології, що диктувалася нав'язаному режимом літературній творчості методом т. зв. соціалістичного реалізму.

Творчість Тараса Шевченка трактувалася тоді в душі такої ж (стисло кажучи – радянської) методології, а «семінаристи» Володимира Перетца звернулись до Шевченка на початку 20-х років саме в душі модерності. Вона полягала в тому, що на літературний твір слід дивитися з позицій художньої форми: з позицій жанру, стилю і загалом – мовної організації літературного тексту. Основи такої методології В. Перетц виклав у працях «Очерки по истории поэтического стиля в России» (1905–1907 рр.) та «Из лекций по методологии истории русской литературы» (1914). Одним із перших «семінаристів» у душі такої методології до творчості Шевченка звернувся М. Зеров у рецензії на збірник «Т. Шевченко. Революційні поезії» (з передмовою Є. Григорука, 1921). Пізніше з'явилася його монографія «Нове українське письменство» та інші дослідження, в яких так чи інакше було наявне і модерне прочитання творчості Т. Шевченка.

Професор Київського
унверситту Павло Филипович

Дуже послідовним у її дослідженні був «кайтанівець» Павло Филипович. У 1921 р. він публікує статтю «Поет огненного слова», а згодом – цілу низку шевченкознавчих студій, які й донині залишаються актуальними та науково спроможними. Серед них виділяються «До студіювання Шевченка» (1924), «Європейські письменники в Шевченковій лектурі» (1926), «Забуті рецензії 40-х років на Шевченкові твори» (1930) та ін. У статті «Шевченко і романтизм» (1924) П. Филипович, зокрема, наголошував, що про його романтизм писали й до нього, але писали ніби «між іншим». Завдання ж полягає в тому, аби глянути на проблему як на одну з найприкметніших рис творчості Шевченка і в контексті з типологічно близькими явищами в інших (крім української) літературах. Відтак, П. Филипович розглянув Шевченкові балади (як український варіант суто романтичного жанру), його «історичні поеми» з суто романтичним культом героїчної індивідуальності, твори з

романтичною ідеєю реформаторської ролі поета і митця загалом («Перебендя» та ін.), так звані «побутові поеми», де ситуації відтворено ніби в реальному дусі, але в «криваво-ефектовних», суто романтичних тонах, кілька інших творів поета (і ранніх, і найпізніших), де романтичний герой «доведений до краю», а поет при цьому вдається до суто романтичних композиційних прийомів, наснажує нарацію творів музичною стихією, використовує примхливі асонанси, алітерації, внутрішні рими, народнопісенні поетичні розміри та інші засоби, характерні саме для романтичної творчості. Про все це П. Филипович говорить у зв'язках із характерними рисами німецького та англійського романтизму, з творчістю А. Міцкевича, О. Пушкіна, Ю. Лермонтова, Дж. Байрона, але не в плані запозичень чи «фізичних» впливів (як писали деякі попередники П. Филиповича), а з заглибленням у типологічні основи самого явища романтизму, котрий майже однаково чи тільки з певними відмінностями виявлявся в багатьох літературах Європи. Це видається особливо важливим тому, що немало літературознавців (особливо – радянських) доводили, ніби романтизм був лише «епізодичним» явищем у Т. Шевченка на ранньому етапі його творчості.

На особливу згадку у плані шевченкознавчих студій «семінаристів» заслуговує В. Петров (Домонтович) як автор студії «Естетична доктрина Шевченка», опублікованій у журналі «Арка» (1948, № 3–4), а ще більше – Дмитро Чижевський, який з позицій романтичної естетики заговорив про всю творчість Шевченка, тобто, глянув виключно на **поетику** його творчості. Змістові мотиви поезії автора дослідник характеризував тільки у зв'язку з його поетикою. *«Це було щось цілком нове, – писав він в “Історії української літератури” (1956), – велетенське, великорисе – не лише змістом, а й формою... Поетичні якості поезій Шевченка без сумніву почасти зумовлені його глибинними зв'язками з народною поезією... він не просто переспівує народні пісні, а творить пісні, в естві своєму народні. Він не лише шляхом збирання надбав скарб народної поетики, ні. Мова народної поезії – ніби його природна мова»* [13, с. 455]. Це своє спостереження Д. Чижевський проілюстрував дуже детальним аналізом стильових особливостей строфіки, ритміки, римування та інших формотворчих засобів у поезії Шевченка. Він вважав її суто романтичною («київська романтика»), а в своїх епічних творах Шевченка (за уявленням Чижевського) поставав у типологічних зв'язках з європейським романтизмом, зокрема з т. зв. «байронічними поемами».

На відміну від радянського літературознавства, яке трактувало Шевченка тільки з позицій розвінчання ним панства та царизму (але обминали його образи на зразок «московської блекоти» чи «московських ребер»), «семінаристи» розвивали думку про нього як поета загальнолюдських проблем, як творця суто естетичних цінностей у літературі. Це була, по суті, дорога, на яку пізніше вказував стосовно Шевченка Іван Франко. Він говорив, що в українському віршуванні було немало таких, що любили, як він, неньку Україну, кликали її до сокири, але зрівнятися з Шевченком вони ніяк не могли, бо він був насамперед великим поетом. Так трактували Шевченка і вихованці семінару, після знищення яких у 20–30-х роках семінар перестав існувати. В часи мого навчання в університеті (1961–1966) про нього міг мимохит згадати в своїх лекціях професор Арсен Ішук, на курсі якого літературу викладав М. Зеров, а прочитати про нього можна було у двох висловлюваннях академіка О. Білецького: в одному випадку він говорив, що семінар був доброю школою роботи «на чорному дворі науки» (тобто – в архівах), а в іншому називав його формалістичним і шкідливим для радянського літературознавства.

Відродити семінар мені вдалося в середині 90-х років ХХ ст., а з 1998 року почав виходити і друкований орган семінару з назвою «Філологічні семінари». Нині вийшло 22 його випуски та два підсумкових («Філологічні семінари – школа наших традицій» (2012, 2017). Однією з провідних тем у ньому залишалася тема творчості Шевченка.

У підсумковому виданні, що вийшло в 2017 р., ім'я поета згадується близько 50-ти разів. Хоча спеціально його творчості не присвячувався жоден семінар; відтак, він у матеріалах семінару був ніби «ніде» і водночас «скрізь». Його духом проймався сам зміст

семінарів, не залежно від обговорюваної на них теми. Одним із лейтмотивів у доповідях «семінаристів» був образний афоризм поета «у раю пекло розвели» [14, с. 223]. У ньому відлунювали ворожнеча, загарбництво і клацання зброєю, замість того, щоб творити на землі добро, волю і мир. Інший, часто згадуваний афоризм Шевченка («*грязнейшие малороссийские вируши*»), висловлений щодо віршувальника поміщика Родзянка, стосувався естетичної чистоти творчості як такої. В ньому звучав акцент на тому, що лексика сучасних літературних творів, на жаль, виповнюється зашкваром ненормативної лексики й посиленням інтересом письменників до низових людських інстинктів. Тим часом, у самого поета увага концентрувалася на вищих якостях людини як духовного створіння: *серце, доля, душа, любов, правда, дума, пісня*. Згадаймо його образні вислови на зразок «*серце одпочине*», «*серце ядом гою*», «*доле, де ти?*», «*з долею лихою*», «*апостол правди і науки*», «*наша дума, наша пісня*» й ін.

На семінарі, присвяченому проблемам теорії літератури у вищій школі (2008 р.) ішлося про полемічні моменти в трактуванні постаті Шевченка в книжці Гр. Грабовича «Шевченко – поет-міфотворець» (1991). Автор цієї книжки в образі двох козаків (вірш «У тієї Катерини...») помітив комплекс (за його виразом «сплав») чоловічої орієнтації, бо ті козаки, бач, «*в степу побратались*» [14, с. 138]. Валерій Шевчук, до речі, у книзі «*Personae verbum*» (1991) показав, що творчість Шевченка – це не міф, а реальність, а Іван Дзюба в статті «Григорій Грабович: pro і contra» згадану книжку Гр. Грабовича схарактеризував з позиції «і вашим, і нашим» [4]. А щодо образу «*в степу побратались*» у вступному слові на семінарі сказано таке: «*Голе теоретизування тут не дало змоги досліднику відчутти в словах Шевченка живу поетичну енергію. У його, Шевченкових, текстах, як і в народних думках чи піснях, у творах М. Гоголя “Тарас Бульба” чи П. Куліша “Чорна рада” слова “побрататися”, “побратимство” і похідні від них уживаються безліч разів і означають зовсім не те, що домислив собі постмодерний дослідник. Його домисли можна було б укласти в семантику “кризи” міркувань одного автора, але до “кризи” теорії літератури вони ніякого стосунку не мають*» [11, с. 58].

Іншого типу полемічна ситуація відбита у вступному слові до семінару на тему «Літературна критика і критерії художності» (2009 р.). Звернуто увагу, що критик А. Бондар поезію «Садок вишневий коло хати...» не тільки іронічно назвав «ідилічною картинкою авторства Тараса Шевченка», а й охарактеризував як зразок «хрестоматійно-шаблонного образу України» [6, с. 5]. Я у вступному слові зауважив, що «іронія, звичайно, можлива в критичних судженнях, але коли вона переростає в цинізм щодо святих речей усієї нації... Ні француз, ні поляк цього б собі не дозволили» [11, с. 66].

Періодично на семінарах виникало питання про складність вивчення творчості Т. Шевченка в школі. На 12-му семінарі, зокрема, наголошувалось, що 9-тикласник, наприклад, навряд чи здатний осягнути художній та історичний вантаж таких поем поета, як «І мертвим, і живим...» чи «Великий льох» [11, с. 67]. Психологія 15-тирічного школяра не готова їх сприйняти і тому належне місце вони можуть зайняти не раніше, як у лектурі студента вищої школи.

Часом дуже гострими були полеміки науковців на семінарі з питанням «Помежів'я літератури й паралітератури» (2011 р.). Ніде правди діти, в літературному потоці всіх часів завжди бувала чимала доза шумовиння, тобто – писанини графоманського штибу. Критикуючи його, учасники семінару за критерій брали саме творчість Т. Шевченка. Зверталась увага, зокрема, на його концепцію з відомого вірша, викладену в словах: «*...Нащо нас мати привела: // Чи для добра, чи то для зла*» [14, с. 53]. За значенням ця концепція стоїть в одному ряду з шекспірівським «бути, чи не бути» і може сприйматися як критерій високої літератури, що відрізняє її від паралітератури. Так само критерієм художності літератури може сприйматися Шевченкове вміння створити літературність на, сказати б, малій площі нарративу, на

Пам'ятний знак малому Тарасу в с. Гуляйполі Звенигородського району

побудові конкретного якогось образу. Скажімо, у вірші «Сон (Гори мої високі!)» образ Трахтемирова:

*І Трахтемирів геть горою
Нечепурні свої хатки
Розкидав з долею лихою,
Мов п'яний старець торбинки* [14, с. 39].

Тут вирішальним в образній побудові зображеної картини постає останній рядок катрена, в якому «*нечепурні хатки*» Трахтемирова порівняно з торбинками, які розкидав п'яний старець.

Можна ще говорити про порушувані на семінарах питання стильових особливостей «створення» Шевченком (як і Гоголем) тієї духовної України, в якій ми досі живемо, але найважливішим, як на мене, може видатися питання присутності творів Шевченка у світовій літературі. Про це багато говорено на 16-му семінарі «Парадигма сучасного літературознавства: світовий контекст» (2013 р.). Ішлося про переклади творів поета іноземними мовами і зачеплено було питання знань про українську літературу та Шевченка за кордоном. «Неистовый Виссарион», тобто – Белінський, відмовляв Шевченкові в художній талановитості і вважав, що «*украинское племья*» може мати тільки суто народну творчість, але ніяк – не професійну літературу [1, с. 163]. Через півтори сотні літ Гр. Грабович висловив думку, що про українську літературу зарубіжжя дізнавалося «з других рук», тобто, або з російського, або з польського літературознавства. Дослівно в нього це звучало так: «Українська література нового часу починається з подвійної апорії: вона виходить на загальну європейську сцену не під своїм іменем, а за посередництва відоміших польської та російської літератур...», [2, с. 26]. І це не зважаючи на те, що, наприклад, Тереза Робінзон (псевдонім *Тальві*) ввела відомості про І. Котляревського в англomовний контекст 30-х рр. XIX ст. без будь-якого посередництва, а Лейпцигське видання «Новые стихотворения Пушкина и Шевченки» (1859) готувалося теж без російського чи польського посередництва. Опікувався ним Пантелеймон Куліш і завдяки йому там були опубліковані навіть Шевченкові твори, які не входили до різних видань «Кобзаря» аж до 1907 р. Зокрема, «Кавказ», «І мертвим, і живим...» та «Заповіт». Пізніше, після 1859 р., без будь-якого посередництва публікувалися мовами європейських країн твори Марка Вовчка, Івана Франка, Лесі Українки й ін. Повість Марка Вовчка «Маруся» тільки у Франції до кінця 40-х років XX ст. витримала кілька десятків видань. Припускають, що один із стимулів – героїня цієї повісті. Вона, як вважається, нагадувала для французів їхню легендарну Жанну Д'Арк. А Марка Вовчка, як відомо, Т. Шевченко називав «Моя ти доне!» [14, с. 282].

Найбільше відомостей про Шевченка за кордоном містив 22-й семінар, основна тема якого – «Українська література у світі» (2020; збірник матеріалів семінару опубліковано 1921 р.). Доповідачі на семінарі обов'язково акцентували на проблемі перекладів Шевченкової спадщини мовами різних народів, серед яких провідне місце належить, звичайно, народам слов'янського світу. Так, у доповіді доктора філології Белградського університету Тані Гаєв «Рецепція української літератури в перекладах сербською мовою» відзначено, що перші переклади Шевченка мовою сербів з'явилися через сім років після його відходу у вічність (перекладач В. Николич), а літературно-критичне осмислення його творчості відноситься лише до 1914 р., тобто – до 100-ліття від дня його народження. Серед авторів інформації про життя і творчість Шевченка зустрічаємо в той рік, зокрема, знаменитого сербського письменника Броніслава Нушича.

Чеська шевченкіана славна насамперед тим, що в 1876 р. у Празі опубліковано не цензурований «Кобзар» Т. Шевченка. Хоча ознайомлення з творчістю поета почалося в Чехії ще за його життя. Доценти кафедри славистики КНУ імені Тараса Шевченка О. Палій та А. Погребняк наводять у своїй доповіді на семінарі 2020 року дуже докладний опис перекладів творчості Т. Шевченка,

починаючи з 1860 року, коли Й. Перволф переклав і опублікував чеською мовою поему «Іван Підкова»; у 1863 році Й. Фріч переклав «Послання Шафарикові», що було зроблено за підказкою Марка Вовчка (припускають авторки статті). Вони ж наголошують: «Якщо спочатку чехи сприймали Шевченка передусім як геніального інтерпретатора української народної пісенності, то пізніше з'явилися наукові публікації, у яких належно поцінювалися національна самобутність, глибина і сила поетичного генія українського Кобзаря» [10, с. 121].

У франкомовних країнах (зокрема у самій Франції) ім'я Кобзаря стало з'являтися спочатку в антологіях української літератури, що її готували (як редактори) Михайло Грушевський (1921) або Ілля Борщак (1935). «Вибрані твори» поета французькою мовою окремим виданням вийшли тільки в 1961 р. (перекладач Е. Гійвік). Професор Дмитро Чистяк у доповіді на семінарі вказує, що передне слово до цього видання написав М. Рильський (45 сторінок!), але й додає, що Гр. Кочур, наприклад, піддавав критиці вміщені в ньому переклади. Він писав, що в них спостерігалися «лексична надлишковість, порушення принципу еквілінеарності, деконцентрація поетичного змісту, а також відмова від збереження основних ритміко-мелодичних особливостей шевченкової мови, однак поетичний талант Е. Гійвіка зумів передати дискурсивний зміст на високому естетичному рівні» [12, с. 203–204].

Загалом, переклади поезії віддаленими від мови її оригіналу – річ дуже складна, або в принципі й неможлива. М. Вінграновський колись напівжартома сказав, що він, як і Шевченко, «неперекладний» поет. Тут (це вже я кажу від себе) доречніші завжди «переспіви», а не «переклади». Поезія ж бо подібна (за специфікою) до музики, котра взагалі не перекладається, а виконується різними націями «в оригіналі». «Переспівати» поетичний твір здатен лише автор, що за талантом близький до автора оригіналу. А до таланту Шевченка, як відомо, дотягнутися може далеко не кожен віршотворець. Тому, наприклад, вважається, що досі немає гідного перекладу Шевченкових творів англійською мовою. Хоча, наприклад, англійка Віра Річ займалася цією проблемою майже півстоліття і донесла до британського читача дуже багато творів Кобзаря. Зокрема – більшість його епічних поем. Вона так пройнялася поетичним подвигом Шевченка, що навіть заповіла поховати її в Каневі, поблизу могили Великого українця. Дехто з англійських перекладачів (але українського походження) в останні роки пішов, сказати б, легшим шляхом: відійшов від Шевченкової поетики і здійснив адекватний переклад його творів. У наслідку маємо, наприклад, текст повного «Кобзаря» Шевченка англійською (американського варіанту) мовою, що має вигляд підрядника. Автор такого проекту – Петро Фединський, який більше відомий як журналіст. Він до 200-річчя Тараса Шевченка підготував такий проект дуже сумлінно і зацікавлений читач, відтак, має змогу дізнатися детальніше про постать Шевченка не тільки як про пам'ятник йому в Вашингтоні, а й як про творця дуже своєрідної літератури. Принагідно про все це йшлося і у вступному слові до 22-го семінару, і в доповідях окремих учасників семінару.

Чи не найбільш рясним зацікавленням творчістю Шевченка уславились Білорусь і Грузія. У Білорусі багато зусиль до цього доклали професори В'ячеслав Рагойша і Тетяна Кобржицька. В. Райгойша детально розповів про це у доповіді на 22-му семінарі «Рецепція української літератури в незалежній Білорусі» [9, с. 68–89]. Він наголосив, що тільки в останні роки опубліковано білоруською мовою такі книги, як «Шевченкова дорога в Білорусь» (2004), збірник української поезії «Кобзар» (2004), кілька видань у серії «Шевченко і світ» та ін. У них опубліковані твори Шевченка в перекладах Я. Купали, Я. Коласа, О. Гаруна, М. Танка, Р. Барадуліна, В. Зуйонка, й ін., а про зв'язки української та білоруської літератур, де найпомітніше місце посіли твори Т. Шевченка, опублікували в різний час свої студії З. Бядуля, М. Богданович, У. Дубовка, У. Караткевич, А. Мальдзіс та ін.

Чи не найраніше творчість Т. Шевченка почала перекладатися в Грузії. Бібліографія грузинської шевченкіани, укладена професором Ол. Мушкудіані, налічує близько тисячі позицій [7], перші з яких з'явилися ще за життя поета. У колективній доповіді грузинських та українських дослідників творчості Т. Шевченка відведено одне з найпомітніших місць [8]. Значною мірою завдяки його поемі «Кавказ», яка (серед зарубіжних перекладів) грузинською мовою з'явилася однією з перших. Але й через те, що грузинське шістдесятництво (XIX ст.) багато в чому суголосне з подібним явищем в українській літературі. «Типологічна схожість творчості Шевченка виявляється, як у грузинських романтиків (Н. Бараташвілі, О. Чавчавадзе), так і реалістів-шістдесятників, зокрема в ідейно-тематичних (А. Церетелі) та сюжетних аспектах (поема «Бахтріоні»

В. Пшавела, «Хевісбері Гоча» О. Казбегі» [8, С. 167]. На початку ХХ ст. інтерес до Шевченка в Грузії посилювався у зв'язку зі спогадом класика їхньої літератури А. Церетелі про його (20-тирічного!) зустріч із Шевченком у 1860 р. і про те, що Шевченко «навчив» його, як треба любити свою батьківщину. Деякі грузинські інтелектуали не дуже прихильно поставилися до цього спогаду, бо, на їхню думку, кожного грузина вчить любові до своєї Батьківщини насамперед сама Грузія.

Новим етапом в освоєнні Шевченка грузинською літературою стала середина ХХ ст. У 1939 р., зокрема, вийшов «Кобзар» поета, в якому вміщено більшість основних його творів, перекладених відомими грузинськими поетами за редакцією С. Чиковані та Ш. Радіані. На рубежі ХХ-ХХІ століть така робота активізувалася насамперед завдяки заснуванню в Тбіліському університеті спочатку Українського клубу, а потім – Інституту україністики. Незмінно очолював ці інституції професор Отар Баканідзе, якого в 1994 р. було обрано почесним доктором Київського університету імені Тараса Шевченка. З його ініціативи тричі були видані білінгвістичні збірки поезій Шевченка – у 1989 р. «Кобзар», у 2007-му – збірка «За горами гори», а в 2014-му знову «Кобзар», переклади до яких виконані із врахуванням найновіших перекладознавчих методик і практик. В ці ж роки активізувалася і дослідницька робота творчості Шевченка. Зокрема – в студіях О. Мушкудіані та Р. Чілачави. Обидва займаються і перекладами творів Тараса Шевченка. О. Мушкудіані переклав практично всю лірику поета [16], а Р. Чілачава – вибрані твори для білінгвістичної книги трьох знакових в українській літературі поетів: Т. Шевченка, І. Франка і Л. Українки [15].

Підсумовуючи міркування про переклади Шевченка в Грузії, автори цитованої доповіді на 22-му «Філологічному семінарі» висловили думку, яка може бути підсумковою і щодо перекладів творчості поета будь-якими іншими іноземними мовами: «У ХХІ столітті в умовах зміцненого перцепційного хронотопу читачами творчості Тараса Шевченка в Грузії, – говорили згадані доповідачі, – буде нове покоління, яке умовно можемо назвати Homo Globaliscus. І те, як буде воно читати поезію Шевченка, як сприйматиме її, багато в чому залежатиме від якості, рівня перекладів, коментарної бази, уміння передати найголовніше. Аби *Інше/чуже* було не опозицією *Своєму* (Д. Наливайко), а доповнювало, поглиблювало його» [8, с. 170–171].

Бібліографічні посилання

1. Белинский В. Статьи о народной поэзии // Собрание починений в 9-ти томах. Москва: Наука, 1979.
2. Грабович Г. Українська література та Європа: опорії, асиметрії та дискурси // Критика, 2012, № 4.
3. Грабович Г. Шевченко – поет-міфотворець. Переклад з англійської С. Павличко. К.: Український письменник, 1991.
4. Дзюба І. Григорій Грабович: pro і contra // Літературна Україна, 2007. Лист 1.
5. Дроздовський Д. Українська література в перекладах англійською мовою, виданих у Британії (1991–2021) // Філологічні семінари. Українська література у світі. Випуск 22. К.: Освіта України, 2021.
6. Критика. К., 2008. № 46.
7. Мушкудіані О. Симфонія грузинської Шевченкіани. К.: ВЦ Університету міжнародних відносин, 2009.
8. Мchedладзе І., Наскідашвілі Н., Чхатарашвілі С., Грицик Л. Полісистемні парадигми перекладів української літератури в Грузії // Філологічні семінари. Українська література у світі. Випуск 22. К.: Освіта України, 2021.
9. Рагойша В. Рэцэпцыя украінскай літэратуры у незалежнай Беларусі // Філологічні семінари. Українська література у світі. Випуск 22. К.: Освіта України, 2021.
10. Філологічні семінари. Українська література у світі. Випуск 22. К.: Освіта України, 2021.
11. «Філологічний семінар – школа наших традицій». К.: Освіта України, 2017.

12. Чистяк Д. Українська література у франкомовних країнах: історія та сьогодення, проблеми та перспективи // Філологічні семінари. Українська література у світі. Випуск 22. К.: Освіта України, 2021.

13. Чижевський Д. Історія української літератури. К.: ВЦ Академія, 2003.

14. Шевченко Т. Зібрання творів: У 12 т. Т. 2: Поезія 1847–1861. К.: Наукова думка, 2003.

15. Шевченко Т. «Думи мої, думи». К.: В-во Р. Чілачави, 2012.

16. Шевченко Т. Лірика. Поезії та поеми. Переклад О. Мушкудіані. К.: ВЦ Київського міжнародного університету, 2015.

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНАЕ ВЫДАННЕ «РАКАЎСКИ ШЛЯХ»: ПРЫЗНАННЕ ПРАФЕСАРА ВЯЧАСЛАВА РАГОЙШЫ Ё ЛЮБОВІ ДА ЛЮДЗЕЙ І РОДНАГА КРАЮ

В. І. Іўчанкаў

Доктар філалагічных навук, прафесар.

Беларускі дзяржаўна ўніверсітэт,

буль. Кальварыйская, 9, 220004, г. Мінск, Беларусь, diskurs03@mail.ru

Артыкул прысвечаны аспектам навуковай і журналісцкай дзейнасці доктара філалагічных навук прафесара В. П. Рагойшы. Паказаны шырокі спектр навуковых інтарэсаў вучонага, акрэсліваецца культурна-асветная значнасць выдання «Ракаўскі шлях», звяртаецца ўвага на грамадзянскае гучанне прац пісьменніка і даследчыка, вызначаюцца экзістэнцыяльныя характарыстыкі яго творчасці.

Ключавыя словы: выданне; журналістыка; чытанні; навуковая дзейнасць; камунікацыя; навука.

Ракаўшчына – паняцце не адміністрацыйнае,
а культурна-гістарычнае.

Вячаслаў Рагойша

Прафесар Рагойша мае трывалыя творчыя сувязі з журфакам. І яны даволі паспяховыя, выніковыя. Кожная сустрэча з Вячаславам Пятровічам абяцае новую ініцыяцыю, якая тычыцца, калі не літаратурнага працэсу, то культурна-спадчыннага, асветнага. Як арганізаваць газету? Як правесці Ракаўскія чытанні? Як пашырыць кола чыноўных і цывільных людзей, каб далучыць іх да каштоўнасцей роднага краю? Ды так, каб іх прабрала. Ад велічы гістарычнай памяці, характава мясцін і непаўторнасці ментальнага каларыту, знакамітых сустрэч на гэтай зямлі з Караткевічам, Мальдзісам, сям’ёй Бадровых...

Шмат слаўных людзей у Рагойшавым атачэнні пабывала. Варта ўзгадаць толькі гасцей на вяселлі маладых Славы Рагойшы і Таццяны Кабржыцкай: «Ніл Гілевіч, Алег Лойка, Фёдар Янкоўскі, Адам Мальдзіс, Язэп Семяжон, Валянцін Рабкевіч, Генадзь Шупенька, Сяргей Панізнік, Мікола Прашковіч, Пятро Рогач, Леанід Акаловіч, Мікола Пашкевіч, Фёдар Мазура, блізкія і далёкія родзічы, сябры, суседзі (жанатыя – з жонкамі) – усяго звыш ста чалавек – весяліліся ледзь не тыдзень. Колькі арыгінальных тостаў было! Якія толькі песні і як хораша ні спявалі! Беларускія, украінскія, рускія, польскія... Якраз адзначалася 50-годдзе Кастрычніцкай рэвалюцыі, і савецкая ўлада дала свайму народу дастаткова выхадных» [1, с. 173].

Мне пашчасціла быць на Ракаўскіх чытаннях, друкавацца ў «Ракаўскім шляху» і самае галоўнае – быць далучаным да рагойшазнаўства ў самай стракатай яго палітры. Да чалавекалюбства ці, як пісаў Вячаслаў Пятровіч пра Караткевіча, «чалавекалюбнага сэрца». Да апантанасці ў літаратуры і прагнасці да журналістыкі. Маштабу думкі і ўсеабдымнасці людзей, да якіх горнецца душа і сэрца. Доследнай сталасці і строгай выверанасці ў метадалогіі гуманітарнай навукі. Шмат яшчэ да чаго... Да спеваў падчас навуковых канферэнцый і смачных страў у радаводнай сядзібе, цішыні сцен і партрэтаў,

пісьменніцкага інструментарыю Караткевіча ў музеі, афіцыйных прамоў перад настаўніцтвам у школе і акадэмічнай элітай у Доме культуры. Запомнілася кінутая мне наўздагон фраза Вячаслава Пятровіча, калі са шкадаваннем (трэба было тэрмінова ад'ехаць па працы) спяшаўся ў сталіцу пасля адной са шматлікіх такіх імпрэз: «Калі ў міністра Стражава такі саветнік, то адукацыя ў моцных руках».

Атмасферу Ракаўскіх чыганняў можна адчуць толькі там пабываўшы. Але і словамі можна перадаць... Ты пагружаешся ў сівую даўніну і выплываеш у сучаснасць, дакранаешся да класіка Караткевіча і бачыш падпітага сучаснага пісьменніка, за якім бяжыць, дразнячы, чародка дзяцей. Перад табой паўстае галерэя вясковай інтэлігенцыі і акадэмічнай, універсітэцкай, багаслоўнай эліты, сталічнай тусоўкі, каларытных гасцей з розных мясцін Беларусі. І кожнаму ёсць чым заняцца, што сказаць, з чаго пачаць свой ракаўскі шлях...

Вячаслава Пятровіча хапае на ўсё і на ўсіх. Мы любілі, калі ён завітваў на журфак, чытаў студэнтам непераўздызеныя ў майстэрстве лекцыі, а пасля заходзіў на кафедру. Лілася гаворка, па якой сёння можна толькі настальгіраваць. Столькі фактаў, ведаў, успамінаў, прадбачанняў, навуковага асэнсавання наўрад ці яшчэ дзе спазнаеш. Прафесар Рагойша вырозніваецца асаблівым бачаннем свету, настойлівасцю ў дасягненні мэты, якую сабе паставіў. Адной з іх і была газета «Ракаўскі шлях». З якім замілаваннем Вячаслаў Пятровіч паказваў свежанькі нумар, здаецца, выараны з нетраў журфаку. Колькі годнасці было ў радках выдання, тыраж якога не перавышаў 200 экзэмпляраў, але маштабнага па значнасці і актуальнасці ўзнятых у ім тэм!

Давялося друкавацца ў ім па праблеме, якая не ўваходзіла ў мае даследчыя планы, але па настойлівай просьбе рэдактара прыйшлося дакрануцца да творчасці Дуніна-Марцінкевіча з падказнага прафесарам гледжання.

Журфакаўцам лёгка камунікаваць з прафесарам Рагойшам. Энцыклапедычнасць яго ведаў дазваляе знайсці навуковыя кантакты і гісторыкам журналістыкі, і крытыкам, і сацыёлагам, і псіхолагам, і палітолагам, і медыялінгвістам... – спецыялістам шырокага спектру журналісцкай тэорыі, якая функцыянуе ў міждысцыплінарным асяродку іншых навук. Па сутнасці, і сам Вячаслаў Пятровіч мае ўсе падставы быць залічаным у журналісцкі саюз. Сведчаннем гэтага ёсць не толькі практычная рэдактарская дзейнасць, але і творчыя захады ў радашковіцкім «Сцягу Ільіча», у рэдакцыі акружнай газеты «Боевое знамя» Алма-Аты, перадачы «Тэлебібліятэка» і інш.

Больш кампетэнтнага, чым Вячаслаў Пятровіч Рагойша, старшыні экспертнага савета Вышэйшай атэстацыйнай камісіі Рэспублікі Беларусь таксама не прыйшлося бачыць. Мяркую так, таму што даводзілася не раз кансультавацца з прафесарам па дысертацыйных справах. Узгадваю нашу сустрэчу перад абаронай маёй доктарскай у 2003 годзе. Тады мала хто звязваў будучае ў навуцы з так званым дыскурсам. Гэта сёння тэрмін прыжыўся і выкарыстоўваецца і налева і направа, часам не зусім дарэчна. Тагачасны дэкан журфака Васіль Вараб'ёў настаяў, каб такая сустрэча адбылася і з удзелам яшчэ аднаго вельмі аўтарытэтнага вучонага – прафесара Браніслава Аляксандравіча Плотнікава. Я пагадзіўся, бо правесці вечар у такім атачэнні – сапраўдная ўдача для даследчыка. Падчас размовы, а тычылася яна больш назвы доктарскай – «Дыкурс беларускіх СМІ. Арганізацыя публіцыстычнага тэксту», было выказана шмат прапаноў, нават варыянтаў. Бэнтэжыў тэрмін «дыкурс», гучалі перасцярогі, маўляў, не зразумеюць... Цікава было назіраць і слухаць, як даводзяць свае думкі літаратуразнаўца і лінгвіст. І самае галоўнае – адчуваць, што аўтарытэты... хочуць дапамагчы маладому дактаранту! Яны былі амаль ўпэўнены, што пераканалі мяне. Калі крыху пазней мы сустрэліся з Вячаславам Пятровічам, ён узгадаў нашу дыскусію і пацікавіўся, як зараз называецца мая дысертацыя. Адказаў, што назву я ўсё ж не памяняў. На што прафесар, ўсміхнуўшыся ў бараду, прамовіў: «Я так і ведаў...»

Стаўленне да навукі, да людзей вучоных і паспалітых, студэнтаў стараных і не вельмі, да калег, сяброў, да справы, за якую ўзяўся, да родных мясцін і да сваёй Айчыны вылучае Вячаслава Пятровіча. Яно сардэчнае і напоўненае любоўю...

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Рагойша В. На Ракаўшчыне, у маім родным куце... // Польша. 2010. №11. С. 170–176.

В. П. РАГОЙША ЯК ДАСЛЕДЧЫК І ПАПУЛЯРЫЗАТАР СПАДЧЫНЫ БРАТОЎ МАР'ЯНА І КАЗІМІРА ЗДЗЯХОЎСКІХ

М. М. Хмяльніцкі

Кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

пр-т Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь, KhmelnickiNN@bsu.by

У артыкуле разглядаюцца навукова-творчыя дасягненні В. П. Рагойшы як даследчыка і папулярызатара спадчыны братоў Мар'яна і Казіміра Здзяхоўскіх – ураджэнцаў беларускай зямлі. Раскрываюцца роля і значэнне навуковай і грамадска-культурнай дзейнасці М. Здзяхоўскага як славіста, яго ўклад ва ўмацаванне міжславянскіх літаратурных сувязей, праявіўшы творчасці К. Здзяхоўскага, што стала прадметам увагі ў публікацыях В. П. Рагойшы. Разглядаюцца асноўныя вектары даследаванняў у працах беларускага літаратуразнаўцы і краязнаўцы, прысвечаных сувязям братоў М. і К. Здзяхоўскіх з Ракаўшчынай – полікультурным рэгіёнам сучаснай Беларусі.

Ключавыя словы: даследчык; беларускасць; полікультурнасць; Мар'ян Здзяхоўскі; Казімір Здзяхоўскі; памежжа; літаратурныя сувязі; параўнальнае літаратуразнаўства.

Жыццё і творчая спадчына братоў Мар'яна і Казіміра Здзяхоўскіх, ураджэнцаў Міншчыны, сталі аб'ектам актыўных навуковых штудый толькі на працягу апошніх дзесяцігоддзяў. Даследчыкі заканамерна і абгрунтавана больш увагі звярталі на постаць Мар'яна Здзяхоўскага (Marian Zdziechowski), вядомага навукоўца, аўтарытэтнага прафесара некалькіх універсітэтаў (Кракаўскага, Віленскага і інш.), аўтара не аднаго дзесятка кніг, прысвечаных грамадска-палітычным, філасофскім і рэлігійным тэмам і праблемам, а таксама пытанням развіцця славянскіх і заходнееўрапейскіх літаратур (напрыклад: «Месіяністы і славянафілы: Нарысы па псіхалогіі славянскіх народаў» (1888), «Байран і яго век» (Т. 1–2; 1894–1897), «Погляды Красінскага» (1912), «Песімізм, рамантызм і асновы хрысціянства» (Т. 1–2; 1914), «Рускія ўплывы на польскую душу» (1920), «Уладзіслаў Сыракомля: Літоўска-беларускі элемент у польскай творчасці польскай» (1924), «Ад Пецярбурга да Ленінграда» (1934) і інш.). Творы ж Казіміра Здзяхоўскага (Kazimierz Zdziechowski) на сённяшні дзень амаль не трапілі ў фокус літаратуразнаўчага разгляду.

У беларускай літаратурнай прасторы і навуковым дыскурсе роля першаадкрывальніка і папулярызатара спадчыны братоў Здзяхоўскіх належыць выдатнаму гісторыку і тэарэтыку літаратуры В. П. Рагойшы, які акрэсліў іх значэнне ў міжкультурным летапісе славянскіх краін наступным чынам: «Гісторыю польска-рускіх і польска-беларускіх культурных узаемаадносін сёння нельга ўявіць без упамінання Мар'яна і Казіміра Здзяхоўскіх...» [1, с. 375], а таксама ўпісаў іх імёны ў энцыклапедычныя выданні БССР і Беларусі (аглядныя артыкулы ў «Энцыклапедыі Літаратуры і Мастацтва Беларусі» (1984) і энцыклапедычным даведніку «Янка Купала» (1986)): «Здзяхоўскі (імя, г. н. і см. невід.), памешчык, уладальнік родавага маёнтка ў в. Ракаў (Валожынскі р-н), у якога Д. А. Луцэвіч, бацька Купалы, арандаваў зямлю ў 1878–81. У лісце да Л. Клейнбарта 23.11.1927 паэт паведамляў: “Из Рогович отец отделился от семьи и пошёл служить в Поморшину около Ракова (Минск<ая> губ<ерния>) к помещику Здоховскому, отцу братьев Здоховских, из которых в настоящее время в Польше один – профессором (был и министром), а другой – романист, литератор”. У лісце 2 фактычныя недакладнасці: у Здзяхоўскага былі 3 сыны – Мар'ян (1861–1938), Казімір (1878–1942), Ежы (1880–пасля 1944); прафесар Ягелонскага і Віленскага ўніверсітэтаў Мар'ян Здзяхоўскі памылкова названы Купалам міністрам. Відаць, меўся на ўвазе Ежы Здзяхоўскі, які ў 1925–1926 быў міністрам фінансаў у Польшчы» [2, с. 249].

Вывучэнне навуковага і творчага даробку Мар'яна і Казіміра Здзяхоўскіх у апошні час прайшло відавочную эвалюцыю: ад асобных згадак у перыядычным друку Польшчы і Беларусі да з'яўлення грунтоўных артыкулаў і манаграфій, прысвечаных разнастайным аспектам іх творчай дзейнасці: «У апошнія пятнаццацігоддзе ў Польшчы назіраецца

сапраўдны рэнесанс Мар'яна Здзяхоўскага: перавыдаюцца ягоныя працы, пішуцца і абараняюцца дысертацыі па яго творчасці, выходзяць шматлікія артыкулы і асобныя манаграфіі пра яго» [1, с. 382].

Браты Здзяхоўскія і Беларусь – асобная цікавая тэма, якая ў апошні час пачала актыўна даследавацца ў розных кантэкстах менавіта айчыннымі літаратуразнаўцамі, у тым ліку і найперш В. П. Рагойшам, які неаднойчы падкрэсліваў, што беларускаць – істотны штрих да творчых партрэтаў славіста, філосафа, полікультуролога Мар'яна Здзяхоўскага і пісьменніка Казіміра Здзяхоўскага. Беларускі кампанент у мастацкіх, навуковых, публіцыстычных і эпісталажных тэкстах аўтарства братоў Здзяхоўскіх вылучае іх як самабытных прадстаўнікоў этнакультурнага беларуска-польскага памежжа і дае магчымасць адпаведна сучасным патрабаванням ацаніць іх спадчыну. Беларускі краязнаўца А. Дуко, падкрэсліваючы неабходнасць «пільнага ўсебаковага вывучэння гісторыкамі і літаратуразнаўцамі» спадчыны братоў Здзяхоўскіх, адзначаў: «Здзяхоўскія былі аднымі з самых актыўных апалагетаў “краёвасці” і на працягу ўсяго жыцця выступалі за адзінства Літвы, Беларусі і Польшчы. Для іх, як і для вялікай колькасці беларускіх арыстакратаў, “Польшча” азначала Рэч Паспалітую чатырох народаў – польскага, беларускага, літоўскага і ўкраінскага, якія павінны быць аб'яднаныя ў адной дзяржаве. Такім чынам, знаёмства з жыццём і творчасцю Мар'яна і Казіміра Здзяхоўскіх павінна дапамагчы лепш зразумець духоўны свет прывіліяванага саслоўя і класці ўяўленне аб тым, якім было інтэлектуальнае жыццё ў шматлікіх беларускіх дварах, сядзібах і палацах» [3, с. 168].

Рагойша В. П., прасочваючы гісторыю мястэчка Ракаў – малую радзіму братоў Здзяхоўскіх, падае наступныя цікавыя звесткі і факты: «Пасля таго, як у выніку другога падзелу Рэчы Паспалітай (1793) Ракаў увайшоў у склад Расійскай імперыі, Кацярына II падаравала яго князю Мікалаю Салтыкову. Менавіта ён у 1804 г. прадаў мястэчка разам з сялянамі і навакольнымі землямі Ваўжынцу Здзяхоўскаму. З таго часу і ажно да 1939 г. да ўваходжання Заходняй Беларусі ў склад БССР, Ракавам разам з суседнім фальваркам Паморшчына (цяпер зліўся з мястэчкам) валодалі Здзяхоўскія, што славіліся на ўсю Міншчыну культурай гаспадарання, прымяненнем у земляробстве навішых прылад і тэхналогій <...> У 1879–1881 гг. у Эдмунда Здзяхоўскага (1837–1901), які ў свой час скончыў Горы-Горацкі земляробчы інстытут (дарэчы, вучыўся разам з бацькам будучага маршала Польшчы Юзафа Пілсудскага), працавалі па найму Дамінік і Бянігна Луцэвічы. Э. Здзяхоўскі вёў гаспадарку згодна з рэкамендацыямі тагачаснай сельскагаспадарчай навукі. Несумненна, гэтыя рэкамендацыі засвоілі і бацькі будучага беларускага песняра Янкі Купалы, а праз іх – і падлетак Ясь Луцэвіч, які, як вядома, да канца жыцця захаваў любоў да работы на зямлі, уменне працаваць на ёй (вядома, што ў палісадніку перад сваім мінскім домам ён уласнаручна разводзіў рэдкай прыгажосці ружы)» [4, с. 63].

Неаднаразова В. П. Рагойша падкрэсліваў значную ролю «поліэтнічнага і поліканфесійнага Ракава» ў фарміраванні шматграннай індывідуальнасці Мар'яна Здзяхоўскага і яго брата: «Ракаў паспрыяў веданню ім некалькіх моваў і культур (польскай, беларускай, рускай, у пэўнай ступені габрэйскай), станаўленню інтэрнацыянальнага светапогляду, што праявілася ў яго цесных асабістых кантактах з прадстаўнікамі многіх славянскіх і неславянскіх культур, у тым ліку рускай (Л. Талстой, У. Спасовіч, А. Чычэрын, О. Мандэльштам і інш.), у стварэнні польскага параўнальнага літаратуразнаўства, развіцці русістыкі, напісанні цэлага шэрагу адпаведных грунтоўных манаграфій... Мясцовыя патрыёты (ліцвіны, як яны сябе пачувалі), браты Здзяхоўскія будавалі своеасаблівы духоўны мост паміж праваслаўным Усходам і каталіцкім Захадам, Еўропай і Азіяй. І менавіта Ракаў, дзякуючы найперш Здзяхоўскім, стаў адной з трывалых апораў гэтага маста. Нездарма Эліза Ажэшка называла Ракаў Паўночнымі Афінамі. Сюды на імя Мар'яна ішлі лісты ад Л. Талстога, на сустрэчу да якога ў Ясную Паляну ездзіў ракаўскі літаратуразнавец і філосаф у 1896 г. (з прадмовай Л. Талстога выйшла ў 1896 г. у Лейпцыгу кніга М. Здзяхоўскага “Рэлігійна-палітычныя ідэалы польскага грамадства”)» [4, с. 67]. Закранаючы тэму «Леў Талстой і Мар'ян Здзяхоўскі», якая атрымала сваё асвятленне ў многіх публікацыях польскіх літаратуразнаўцаў, асабліва ў манаграфіі Б. Белаказовіча [5], В. П. Рагойша слушна падкрэслівае: «Леў Талстой, мяркуючы па яго выказваннях, раскіданых у прыватных лістах і дзённіках запісах, высока цаніў Здзяхоўскага, з павагай ставіўся да яго патрыятычных пасуццяў, ідэйных перакананняў. Калі паўстала пытанне, хто б з польскіх дзеячаў культуры выказаўся б пра Талстога ў “Международном толстовском альманахе” (М.,

1909), то сам пісьменнік назваў прозвішча літаратара з Ракава Мар'яна Здзяхоўскага...» [6, с. 63].

Такім чынам, абапіраючыся на працы В. П. Рагойшы, прысвечаныя жыццю, навуковай і творчай дзейнасці Мар'яна Здзяхоўскага, можна сцвярджаць, што беларускасць і полікультурнасць – важныя рысы яго партрэта. Беларускі кампанент вылучае М. Здзяхоўскага як самабытнага прадстаўніка этнакультурнага памежжа. Аднак, хоць ён і нарадзіўся на спрадвечна беларускай зямлі, да беларускасці як элемента светапогляду і сацыяльнай пазіцыі гэты гарамадска-культурны дзеяч, выкладчык і літаратуразнавец не прыйшоў, застаючыся (у сілу выхавання, адукацыі і знешніх абставінаў) у моцным сілавым полі польскай традыцыі.

Сёння ў гісторыка-нацыянальнай перспектыве мы можам досыць аб'ектыўна ацаніць значную ролю гэтага ураджэнца Міншчыны ў гісторыі беларуска-польскага, шырэі – міжславянскага ўзаемадзеяння (ён меў трывалыя кантакты з пісьменнікамі і прадстаўнікамі навуковых і адукацыйных устаноў розных краін), які сваёй руплівай працай садзейнічаў ўвядзенню беларускасці ў больш шырокі культурны і літаратурны кантэксты, спрыяў яе сцвярджэнню ў славянскім свеце: «Да кагорты нашых землякоў – своеасаблівых духоўных “донараў” польскасці – з поўным правам можам далучыць і пачынальніка польскага славяназнаўства і параўнальнага літаратуразнаўства (кампаратывістыкі) Мар'яна Здзяхоўскага» [6, с. 59].

У апошні час у айчынным навуковым дыскурсе з'явіўся шэраг артыкулаў, прысвечаных яго жыццю і творчасці, але некаторыя аспекты, у прыватнасці беларуская праблематыка ў спадчыне М. Здзяхоўскага, засталіся па-за ўвагай даследчыкаў. В. П. Рагойша ў адной са сваіх публікацый даў вычарпальную характарыстыку ролі гэтага дзеяча ў гісторыі культур і літаратур славянскіх народаў: «Выключна цікавай асобай з'яўляецца Мар'ян Здзяхоўскі, прафесар Ягелонскага (Кракаў), прафесар і рэктар (у 1925–1927 гг.) Віленскага ўніверсітэтаў, правадзейны член Польскай акадэміі навук, адзін з заснавальнікаў кракаўскага “Славянскага клуба” і яго друкаванага органа “Świat Słowiański”. Ён скончыў Мінскую гімназію, пасля чаго вучыўся ў Пецярбургскім і Дэрпцкім (Тартускім) універсітэтах, стажыраваўся ў Заграбе і Жэневе. Мар'ян Здзяхоўскі стаў заснавальнікам польскай кампаратывістыкі і славістыкі як асобных галін літаратуразнаўчай навукі, своеадметным філосафам. Яму належаць звыш дваццаці грунтоўных манаграфій, прысвечаных польскай, рускай і заходнееўрапейскім літаратурам, сувязям польскай літаратуры з усходне- і паўднёvasлавянскімі» [1, с. 381]. Сярод тых пісьменнікаў, якія прыцягнулі асаблівую ўвагу вядомага навукоўца, неабходна назваць А. Міцкевіча, З. Красінскага, Ю. Крашэўскага, У. Сыракомлю, Э. Ажэшка, Г. Сянкевіча, Л. Талстога, Д. Байран і інш.

Ураджэнцы Міншчыны, браты М. і К. Здзяхоўскія, нягледзячы на змены як у геапалітычным, так і ў літаратурным жыцці першай трэці XX стагоддзя, заставаліся вернымі традыцыям сумеснага быцця польскага і беларускага народаў. Полікультурнасць – неад'емны чыннік духоўнага і творчага жыцця прадстаўнікоў культурнай эліты беларуска-польскага памежжа, пацверджаннем чаму ў поўнай меры можа служыць дзейнасць і спадчына братаў Здзяхоўскіх, якія мелі трывалыя кантакты з культурнымі і навуковымі цэнтрамі, а таксама з пісьменнікамі розных славянскіх краін. Сёння, у гісторыка-нацыянальнай перспектыве, мы можам засведчыць неаспрэчную ролю М. і К. Здзяхоўскіх у гісторыі беларуска-польскага, шырэі – міжславянскага ўзаемадзеяння, якія сваёй руплівай працай садзейнічалі ўвядзенню беларускасці ў больш шырокі культурны кантэкст, спрыялі сцвярджэнню беларускага этначынніка ў славянскім свеце.

Мар'ян Здзяхоўскі меў трывалыя і разнастайныя кантакты з польскай, украінскай і беларускай («тутэйшай») інтэлігенцыяй, культурнымі цэнтрамі Вільні, Мінска, Кракава, Варшавы, Львова, Кіева, Прагі і інш.: «Як падкрэслівалі сучаснікі, Мар'ян Здзяхоўскі ўяўляў сабою той тып “крэсоўца”, які заўсёды больш гарнуўся да родных мясцін, да Беларусі-Літвы, чым да этнаграфічнай Польшчы. Беларусь, на якой нарадзіўся і якая дала яму гімназічную адукацыю, дапамагла яму стаць адным з нямногіх для свайго часу спалучальных звенняў паміж рускай і польскай культурамі» [1, с. 382].

Знаёмства з жыццём і творчай дзейнасцю Казіміра Здзяхоўскага дае падставы сцвярджаць, што ён з'яўляецца самабытным прадстаўніком этнакультурнага памежжа, а вернасць традыцыям Адама Міцкевіча і Элізы Ажэшка – важныя штрыхі да яго партрэта як пісьменніка. В. П. Рагойша адзначае наступныя вехі яго жыццёвага і творчага шляху: «Здзяхоўскі К. (псеўд. Здра Уладзімір, 14.03.1878, в. Ракаў Валожынскага раёна –

4.08.1942), польскі пісьменнік. Брат Мар’яна Здзяхоўскага. Скончыў Мінскую гімназію і Маскоўскі ўніверсітэт. Жыў і працаваў у маёнтку ў Ракаве. Аўтар раманаў “Перамены” (1906), “Зарыва” (1908), “Апора” (1912), “Крэсы” (1920), “Злачынства” (1922) і інш., у якіх адлюстравана жыццё дробнай шляхты і сялянства на тэрыторыі Беларусі. Загінуў у фашысцкім канцэнтрацыйным лагеры ў Асвенціме» [7, с. 520].

Беларускія этнакультурныя рэаліі досыць інтэнсіўна сілкавалі пісьменніцкую свядомасць К. Здзяхоўскага: у большасці яго твораў мастацкае дзеянне адбываецца на Міншчыне, а дзейныя асобы – пераважна ўраджэнцы гэтага ж рэгіёна (жыхары цэнтральнай («кароннай») Польшчы – перыферыяныя персанажы). Для такой ідэяна-творчай стратэгіі ёсць тлумачэнне: К. Здзяхоўскі па духу і крыві з’яўляўся ўраджэнцам беларуска-польскага памежжа, ведаў традыцыі і звычаі, якія вызначалі быццё мясцовага насельніцтва. Беларускія рэаліі, матывы і рэаліі, раскіданыя па раманах польскага пісьменніка, ствараюць адпаведны хранатоп, нацыянальна-культурны ландшафт, складваюцца ў цэльнае мастацкае палатно.

К. Здзяхоўскі добра ведаў і любіў сваю малую радзіму («стары, улюбёны наш Ракаў з убогімі палямі, пясчанымі узгоркамі сярод духмяных лугоў і бароў» [8, с. 64]), адкуль ён выязджаў толькі па пільнай патрэбе. Вандроўкі па блізкіх і далёкіх ваколіцах, бацькоўскі дом і двор ў ценю ліп, чытанне ў сямейным коле твораў польскіх і замежных аўтараў (асаблівай пашанай карыстаўся Г. Сянкевіч і яго раман «Агнём і мячом»), сустрэчы і размовы з тутэйшымі людзьмі – усё гэта, безумоўна, знайшло ўвасабленне ў будучых творах К. Здзяхоўскага. Мясцовая ракаўская прырода нязменна натхняла пісьменніка і давала яму душэўнае заспакаенне: «Куды ні глянеш, тыповы літоўска-беларускі пейзаж, зусім просты, але так мілы вачам і дарагі сэрцу: сасновы бор, бярозавы гай, на межах зараснікі маліны і з дрыготкім лісцем асіны, крыніца, якая шуміць у цяністым калідоры алешын, мурожны, нядаўна скошаны луг, як дыван» [8, с. 64].

У кантэксте вышэйсказанага таксама вялікае пазнавальнае і канкрэтна-гістарычнае значэнне маюць лісты Элізы Ажэшка да братаў Мар’яна і Казіміра Здзяхоўскіх. Адзначым, што дадзеныя эпістальныя яшчэ не стаў прадметам спецыяльнага даследавання ні ў Польшчы, ні ў Беларусі. І зноў жа тут першапраходцам стаў В. П. Рагойша: «Казімір Здзяхоўскі ў той час толькі распачынаў свой шлях у літаратуру. Таму меркаванні і заўвагі славаці гарадзенкі, да таго ж светапоглядна яму блізкай, былі для яго надзвычай істотнымі. Наогул, у архіве Ажэшкі захавалася 104 лісты К. Здзяхоўскага. Зваротных лістоў засталася няшмат, аднак і яны даюць падставу сцвярджаць, што пісьменніца высокая цаніла творчасць свайго ракаўскага сябра... Пэўна, такая ўвага да творчасці ракаўскага раманіста была выклікана не столькі мастацкімі вартасцямі яго твораў, колькі блізкасцю ёй ідэяна-філасофскай пазіцыі іх аўтара. Элізе Ажэшцы імпанавала занепакоенасць К. Здзяхоўскага тым, што беларускія гарады і мястэчкі русіфікуюцца, страчваюць былую непаўторную атмасферу, а моладзь адыходзіць ад бацькоўскіх каранёў. У заняпадзе былых шляхецкіх двароў Ажэшка бачыла пагрозу традыцыйным каштоўнасцям. К. Здзяхоўскі выказваў аналагічныя меркаванні. Абаіх моцна непакоіў надыход рэвалюцыі» [9, с. 135–136].

Лісты класіка польскай літаратуры да старэйшага з братаў Здзяхоўскіх былі надрукаваныя ў кнізе «Элізе Ажэшка прысвячаецца» [10]; пэўная частка карэспандэнцыі, адрасаванай Казіміру Здзяхоўскаму, загінула падчас Першай сусветнай вайны, але пазней некалькі лістоў былі знойдзены ў архіве пісьменніцы і надрукаваны ў чацвёртым томе эпістальнай спадчыны «пясняркі наднёманскага краю» [11], які, безумоўна, уяўляе асабліваю цікавасць для сучаснага чытача, бо дапамагае адчуць магію яе незвычайнай постаці і ўзнавіць у канкрэтных асобах і падзеях тагачасны гісторыка-літаратурны кантэкст.

Братаў Мар’яна і Казіміра Здзяхоўскіх з Э. Ажэшка лучылі не толькі творчыя, але і цёплыя чалавечыя ўзаемаадносіны: «З Мар’янам Здзяхоўскім Ажэшку збліжала падабенства поглядаў на многія праблемы, у тым ліку рэлігійныя. М. Здзяхоўскі даследаваў творчасць пісьменніцы. У артыкуле “Эліза Ажэшка ў сваіх апошніх творах” ён бачыць пачаткі рэлігійнасці пісьменніцы ў яе сувязях з беларускай зямлёй і яе насельнікамі, якім уласціва таемная гармонія з прыродай і “містычная пабожнасць думкі”. У сваю чаргу, Ажэшку цікавіла праблематыка славянска-заходняга і візантыйска-лацінскага культурнага памежжа, узнятая М. Здзяхоўскім, і яе інтэрпрэтацыя ў духу хрысціянскага гуманізму» [9, с. 136]. Напрыклад, М. Здзяхоўскі змясціў у кнізе «Падарунак. Сумесная кніга ў гонар Э. Ажэшка» літаратурна-крытычны артыкул «Пад уражаннем “Хама”» [12], а ў 1898 годзе ў газеце «Агляд Польскі»

(«Przegląd Polski») – апублікаваў нарыс «Эліза Ажэшка ў сваіх апошніх творах» [13]. Казімір Здзяхоўскі прысвяціў «малодшай сястры Міцкевіча» (С. Бжазоўскі) свой самы вядомы раман «Крэсы» («Kresy») [14], у чым можна ўбачыць глыбокую этнакультурную зарыентаванасць аўтара на адпаведны рэгіён, а таксама канстатацыю шчырай далучанасці польскай пісьменніцы менавіта да гэтай часткі свету. У сваю чаргу Эліза Ажэшка артыкул «Літаратура», надрукаваны ў «Кур’еры літоўскім» («Kurjer Litewski»), аздобіла наступным прысвячэннем: «Пану Казіміру Здзяхоўскаму гэтыя некалькі слоў аб прадмеце, для нас дарагім, – перасылаю» [15]. Вільгельм Фельдман, вядомы польскі крытык і гісторык літаратуры, небеспадстаўна назваў Казіміра Здзяхоўскага адным з вучняў Элізы Ажэшкі [16, с. 145].

Прааналізаваны матэрыял дае магчымасць пераканацца ў тым, што спецыфіка творчых індывідуальнасцей Мар’яна і Казіміра Здзяхоўскіх была абумоўлена беларуска-польскім тэрытарыяльным і этнакультурным сумежжам, што адметна сфарміравала прастору іх твораў розных жанраў. Беларускасць (у самым шырокім сэнсе гэтага слова) з’явілася неад’емным чыннікам літаратурнай, навуковай і публіцыстычнай спадчыны братоў Здзяхоўскіх, у чым можна пераканацца, пазнаёміўшыся з грунтоўнымі публікацыямі В. П. Рагойшы, які і даказаў, і шматаспектна праілюстраваў, як гэтыя сыны беларускай зямлі сваёй дзейнасцю спрыялі замацаванню нацыянальна-духоўных асноў быцця народаў-суседзяў, паглыблялі і пашыралі уяўленні пра беларусаў у гістарычнай рэтраспектыве і кантэксце сучаснасці.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Rahojsza W. «Радавое гняздо» Здзяхоўскіх // Acta Polono-Ruthenica. 2001. Т. VI. S. 377–385.
2. Рагойша В. Здзяхоўскі // Янка Купала. Энцыклапедычны даведнік / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск : Выдавецтва «Беларуская савецкая энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі, 1986. С. 249.
3. Дуко А. Інтэлектуальнае жыццё ў маёнтку Ракаў у XIX – пачатку XX стагоддзя. Філасофская і літаратурная дзейнасць Мар’яна і Казіміра Здзяхоўскіх // Знакамітыя мінчане XIX–XX стст.: матэрыялы Чацвёртай беларус.-пол. навук. канф., Мінск, 17 лістапада, 2007 г. / рэдкал. : А. Ф. Вялікі, З. Ю. Вінніцкі. Мінск : Выдавец В. Хурсік, 2008. С. 168–173.
4. Рагойша В. Заходнебеларускае мястэчка як асяродак беларуска-польскага культурнага сумежжа (на прыкладзе Ракава) // На шляхах да ўзаемаразумення: навук. зб. / рэдкал. : А. Мальдзіс [і інш.]. Мінск: Беларускі кнігазбор, 2000. С. 62–67.
5. Białokozowicz W. Marian Zdziechowski a Lew Tołstoj. Warszawa : Łuk, 1995.
6. Рагойша В. Мар’ян Здзяхоўскі. Пачынальнік польскага славяназнаўства // Люблю наш край... Валожыншчына літаратурная. Паэзія, проза, драматургія, публіцыстыка, ліставанне. Мінск : Мастацкая літаратура, 2006. С. 59–63.
7. Рагойша В. Здзяхоўскі Казімір, Здзяхоўскі Мар’ян // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. Т.1. / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск: «Беларуская савецкая энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі, 1984. С. 520.
8. Studencki W. Przypomnienie Kazimierza Zdziechowskiego // Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria Humanistyczna. 1982. № 5. S. 63–76.
9. Рагойша В. Эліза Ажэшка і «Літоўскія Афіны» // Эліза Ажэшка ў эстэтычнай прасторы славянскіх краін: зб. арт. / пад навук. рэд. С. П. Мусіенка, М. М. Хмяльніцкага. Мінск: Кнігазбор, 2013. С. 132–139.
10. Elizie Orzeszkowej w hołdzie / pod red. S. Nostitz Jackowskiej i J. Jodkowskiego. Grodno: Zakłady graficzne Ł. Mejłachowicza, 1929.
11. Orzeszkowa E. Listy zebrane w VI t. T. IV. Wrocław : Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1958.
12. Upominek. Książka zbiorowa na cześć E. Orzeszkowej (1866–1891) / pod. red. P. Chmielewskiego. Kraków–Petersburg, 1893.
13. Zdziechowski M. E. Orzeszkowa w swych ostatnich utworach // Przegląd Polski. 1898. № 90. S. 3.

14. Zdziechowski K. Kresy. Powieść. Kraków–Warszawa : Nakładem księgarni J. Czerneckiego, 1920.
15. Orzeszkowa E. Literatura // Kurjer Litewski. 1907. № 110–111. S. 17–27.
16. Feldman W. Współczesna literatura polska. 1864–1918. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1985.

ФАНТАСТЫКА ПРАЗ ДЭФІНІЦЫ ЛІТАРАТУРАЗНАЎЧЫХ ПАНЯЦЦЯЎ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ПРАЦ В. П. РАГОЙШЫ)

М. В. Шамякіна

*Кандыдат філалагічных навук.
shamyakinamv@yandex.by*

Разглядаюцца дэфініцы асобных літаратуразнаўчых паняццяў, прыведзеных у даведачных і вучэбных выданнях, падрыхтаваных прафесарам В. П. Рагойшам, і іх прымяненне пры даследаванні беларускай фантастычнай літаратуры на беларускай мове. Асаблівая ўвага надаецца разгляду наступных дэфініцый: «навуковая фантастыка», «утопія», «антыўтопія» і разгляду месца твораў адзначаных жанраў у айчыннай літаратурнай працы апошняга часу. Звяртаецца ўвага на стаўленне да мастацкасці фантастычных твораў на пачатку XX стагоддзя, калі толькі з’явіліся паняцці «навуковая фантастыка» і «science fiction», і ў наш час. Закранаюцца пытанні выкарыстання сучаснымі беларускімі фантастамі разнастайных наратыўных тэхнік і прыёмаў вядзення апаведу. Падкрэсліваецца важнасць выдання пашыраных і дапоўненых літаратурных слоўнікаў і энцыклапедыяў у сувязі з актыўным засваеннем айчыннымі пісьменнікамі пачатку XXI ст. новых сродкаў мастацкай выразнасці.

Ключавыя словы: беларуская фантастыка; навуковая фантастыка; антыўтопія; утопія; сучасная беларуская літаратура; літаратуразнаўства; дэфініцыя.

Вядомы тэрэтык літаратуры Цветан Тодараў падкрэсліваў, што «літаратура ствараецца на аснове літаратуры, а не рэальнасці» [1, с. 13]. Таму важна пры даследаванні той ці іншай айчыннай літаратурнай з’явы ў першую чаргу карыстацца навуковымі апаратамі, распрацаванымі навукоўцамі на роднай мове. Менавіта па іх працах мы можам прасачыць тыя ці іншыя тэндэнцыі ў развіцці беларускага пісьменства. І гэтыя тычыцца не толькі спецыялізаваных прац па пэўнай праблеме, а нават і даведачнай літаратуры. І фармулёўкі, і прыклады, прыведзеныя ў слоўніках, энцыклапедыях, даведніках, дэманструюць найбольш характэрныя для айчыннай літаратуры праявы той ці іншай мастацкай з’явы.

У Беларусі лепшыя даведнікі па літаратуразнаўчай тэрміналогіі створаны прафесарам В. П. Рагойшам. Таму на першым плане ў нашым даследаванні – даведачная літаратура, арыентаваная на шырокага чытача: «Тэорыя літаратуры ў тэрмінах» (2001), «Літаратуразнаўчы слоўнік: тэрміны і паняцці: для школьнікаў і абітурыентаў» (2009). Але закраем мы таксама падручнікі і дапаможнікі, напісаныя В. П. Рагойшам для студэнтаў-філолагаў.

Першыя тэрміны, якія неабходна ўзгадаць, – «навуковая фантастыка» і «ўтопія». Тэрміны гэтыя раскрываюцца ў абодвух названых вышэй даведніках В. П. Рагойшы.

Тэрмін «навуковая фантастыка» ў літаратурных слоўніках В. П. Рагойшы вызначаецца як «сукупнасць літаратурных твораў, сюжэты якіх звязаны з вырашэннем нейкіх нерэальных цяпер, а магчыма і ў будучым, навуковых ці тэхнічных праблем (пранікненне ў цэнтр Зямлі, падарожжа ў мінулы час, сувязь з незямнымі цівілізацыямі і г. д.). Для н.-ф. л., як і для мастацкай літаратуры, ўвогуле, галоўнае – выяўленне ўнутранага свету чалавека. Разам з тым такая літаратура прымушае задумвацца і над некаторымі нявырашанымі навуковымі праблемамі, падштурхоўвае тэхнічную думку» [2, с. 204].

У якасці прыкладаў айчыннай навуковай фантастыкі называюцца наступныя творы: Я. Маўра «Фантамабіль прафесара Цылякоўскага» (1955), М. Гамолкі «Цытадэль

неба» (1957), У. Шыціка «Апошняя арбіта» (1962), П. Місько «Эрпіды на планеце Зямля» (1985), камедыя К. Крапівы «Брама неўміручасці» (1976).

Увогуле большасць твораў беларускай савецкай фантастыкі падыходзіць пад азначэнне навуковай. Выключэнняў няшмат. Гэта «Лабірынты» Вацлава Ластоўскага, а таксама літаратурныя казкі для дзяцей. Складаная сітуацыя з псеўдагістарычнымі творамі. Некаторыя з іх блізкія да жанру альтэрнатыўнай гісторыі ў большай ці меншай ступені. Там нярэдка яўна фантастычныя героі і падзеі (ваўкалакі, прывіды, чараўніцтва), а бывае, што ўсё ў творах як бы на мяжы: сапраўдная гісторыя і намёк на містыку. Як ва Уладзіміра Караткевіча.

У канцы XX ст. і ў XXI ст. навуковая фантастыка ў свеце даволі доўгі час была ў заняпадзе, асабліва ў сваім навукова-тэхнічным тыпу. Прадстаўлена яна была ў асноўным кіберпанкам. Але жанр гэты ў многім супрацьлеглы папярэдняй традыцыі, бо пазбаўлены аптымізму адносна ўплыву тэхналагічнага прагрэсу на соцыум.

У апошні час навукова-тэхнічная і касмічная фантастыка адраджаецца. У гэтым плане можна ўгадаць трылогію Лю Цысіня «Задача трох целаў» (2007–2010), раманы Пітэра Уоттса «Ілжывая слепата» (2009), Ганны Старабінец «Існуючы» (2011), Эла Робертсана «Ўзламаная нябёсы» (2015) і інш. У гэтых і многіх іншых творах спалучаецца спадчына «цвёрдай» НФ XX ст. і кіберпанка.

Існуе сучасная навуковая фантастыка і ў Беларусі. Дастаткова назваць «Электрычныя сны» Сяргея Паўлухіна (2006), «Расследаванні інспектара Сарвы» (2018) Сяргея Белаёра.

У даведніках В. П. Рагойшы разглядаюцца таксама дэфініцыі «ўтопія» і «антыўтопія». Азначэнне ўтопіі даецца наступнае: «жанр навуковай фантастыкі (гл. навукова-фантастычная літаратура), твор, у якім жыццё прыдуманна грамадства ўвасабляе нейкі сацыяльны або тэхнічны ідэал пісьменніка. Пры гэтым мадэляванне магчымага сацыяльнага ўладкавання людзей адкрыта ці прыхавана звязана з незадаволенасцю пісьменніка існуючым становішчам» [2], [3].

Нас у першую чаргу цікавіць утопія ў беларускай літаратуры, і ў слоўніках В. П. Рагойшы мы знаходзім: «Першую беларускую ў. напісаў В. Ластоўскі – аповесць “Лабірынты” (1923), у якой ідэю пабудовы ідэальнага грамадства звязаў з неабходнасцю захавання нацыянальнай духоўнай і матэрыяльнай спадчыны, стварэннем арыгінальнай рэлігійнай сістэмы» [2], [3].

Азначэнне, дадзенае прафесарам, адразу ўпісвае Вацлава Ластоўскага ў шырокі сусветны кантэкст. Сам В. П. Рагойша падкрэслівае генетычную сувязь «Лабірынтаў» з утопіяй польскага пісьменніка Т. Іяўлевіча «Лабірынт, або забытая дарога» (1625). «Відавочна, ён абапіраўся на польскамоўную утапічную паэму Т. Іяўлевіча “Лабірынт, або забытая дарога” (1625), аўтару якой свет здаваўся забытым лабірынтам, дарогай без выйсця. Герою ж В. Ластоўскага тайна лабірынта, што сімвалізуе непарыўную сувязь сённяшніх беларусаў і іх продкаў, становіцца вядомай. Аднак, каб вынесці яе “на паверхню”, трэба прайсці розныя выпрабаванні. І на гэтым шляху дапамагчы яму могуць толькі Мудрасць, Любоў і Вера. (Дарэчы, у Іяўлевіча апавед вёўся ад імя алегарычнай Мудрасці)...» [2, с. 195].

Калі паглыбляцца ў гісторыю жанру, можна ўгадаць таксама і рэлігійна-містычную ўтопію Іагана Валянціна Андрэа «Апісанне Рэспублікі Хрысціянопальскай» (1619), у якой ставіцца мэта пабудовы грамадства на аснове хрысціянскай духоўнасці, з аднаго боку, і навуковай мудрасці – з другой [4]. В. П. Рагойша ўзгадвае пра асобныя творы савецкай літаратуры, якія мелі рысы ўтопіі.

На жаль за апошнія гады не створана сапраўдных утопій ні ў рускай літаратуры, ні ў замежнай, ні ў беларускай. Сёння жанр у заняпадзе, але гэта зусім не першы яго заняпад, верагодна, мы яшчэ ўбачым новыя ўтопіі.

Затое Вацлаў Ластоўскі застаецца адной з найбольш культавых і значных асоб у беларускай літаратуры, асабліва калі гаворка ідзе пра фантастыку. Па-першае, ён пачынальнік містычнай літаратуры на беларускай мове. Па-другое, сам Вацлаў Ластоўскі працягвае жыць на старонках літаратурных твораў і ўдзельнічаць у разнастайных фантастычных прыгодах. Ён з’яўляецца адным з цэнтральных герояў рамана Маргарыты Латышкевіч «Уласны крыж» (2021), дзейнічае таксама ў кнізе Алеся Аркуша «Захоп Беларусі марсіянамі» (2016).

Побач з утопіяй разглядаецца В. П. Рагойшам і жанр антыўтопіі. І ў якасці найбольш яскравага прыкладу прыводзіцца аповесць Алеся Адамовіча «Апошняя пастараль» (1987).

Сёння ў беларускай літаратуры антыўтопій шмат, як, уласна кажучы, і ў літаратурах іншых еўрапейскіх краін, ЗША, Расіі. Антыўтопія ў літаратуры, кіно, індустрыі камп'ютарных гульняў – адзін з найбольш прадуктыўных жанраў. Кароткі, але яўна антыўтапічны твор напісаў нават прызнаны рэаліст Іван Шамякін – апавяданне «Paradies auf Erden» [5].

Асабліва шмат антыўтопій з'явілася ў беларускай літаратуры ў XXI ст. Ёсць цыклы антыўтопій ад розных аўтараў, дзе дзеянне адбываецца ў вельмі падобных варыянтах будучыні і часта тычыцца мовы: Віктар Марціновіч «Мова» (2014), Аліна Далатоўская «Ген зямлі» (2017), Альгерд Бахарэвіч «Дзеці Аліндаркі» (2014), Ганна Севярынец «Дзень Святога Патрыка» (2017). У рамане Альгерда Бахарэвіча «Дзеці Аліндаркі» «афіцыйнаму» пісьменніку яшчэ дазваляецца валодаць мовай і за яе выкарыстанне не караюць. У «Дні Святога Патрыка» Г. Севярынец мова лічыцца мёртвай, але творы на ёй прызнаюцца культурнай каштоўнасцю. У А. Далатоўскай беларуская мова толькі-толькі забаронена. Нарэшце твор В. Марціновіча: падзеі зайшлі далёка, і мова стала поўнасьцю забароненай.

Усе ўзгаданыя антыўтопіі з'явіліся прыкладна праз дзесяць гадоў пасля выхаду даведнікаў В. П. Рагойшы. Жанр аказаўся надзвычай прадуктыўным у беларускай літаратуры.

Ёсць і антыўтопіі, дзеянне якіх ніяк не закранае Беларусь. І прыведзеная ў даведніках В. П. Рагойшы аповесць А. Адамовіча – якраз з іх. Яшчэ можна ўзгадаць аповесць Паўла Місько «Ніль адмірары, або Я выбіраю смерць» (1999).

Акрамя дэфініцый з узгаданых слоўнікаў і іншай даведачнай літаратуры для вывучэння фантастычных твораў неабходныя таксама азначэнні разнастайных сродкаў мастацкай выразнасці і тое, як яны выяўляюцца ў беларускай літаратуры.

Сёння несумненна, што фантастычная літаратура – гэта ў першую чаргу прыгожае пісьменства, і да яе прад'яўляюцца тыя ж патрабаванні, што і да любога іншага жанру мастацкай прозы. А лепшыя творы ў жанры фэнтэзі наогул асабліва цэняцца за эстэтычны пачатак, разнастайнасць сродкаў мастацкай выразнасці і багатую вобразнасць.

Але так было не заўсёды. У той час, калі фантастыка толькі пачала ўсведамляцца як асобны жанр літаратуры, патрабаванні да яе прад'яўляліся іншыя – навуковаць выходзіла на першы план, а мастацкі бок падаваўся другасным. Прычым такая тэндэнцыя назіралася адначасова ў рускай і амерыканскай літаратурах пачатку XX ст. У Расіі падмурак ёй паклаў аўтар самога тэрміна «навуковая фантастыка» Якаў Перэльман, а ў ЗША – Х'юга Генсбек, які быў выдаўцом і спецыялізаваўся на выданні навуковых эсэ. І, што цікава, ён жа прапанаваў англамоўны тэрмін «science fiction» [4].

Стаўленне да навуковай фантастыкі як да сапраўднай мастацкай літаратуры адным з першых выказаў Барыс Стругацкі ў 1965 г. Пісьменнік азначае фантастыку як «галіну літаратуры, якая падпарадкоўваецца ўсім агульным літаратурным законам і патрабаванням і разглядае агульныя літаратурныя праблемы (кшталту: чалавек і свет, чалавек і грамадства і г. д.), але характарызуецца спецыфічным прыёмам – увядзеннем элемента незвычайнага» [5]. Аналагічнае меркаванне ўжо ў наш час выказваюць сааўтары-фантасты Алег Ладыжэнскі і Дзмітрый Громаў (іх агульны псеўданім – Г. Л. Олдзі) [6].

У беларускай літаратуры наогул не было твораў, дзе літаратурнасць была б выразна другаснай. Відаць, аповесць Янкі Маўра «Чалавек ідзе» (1927) пісалася першапачаткова з педагагічна-навукальнымі мэтамі, але ў нашага таленавітага земляка атрымаўся высокамастацкі твор.

Даследчыкі, і айчынныя, і рускамоўныя, ды і замежныя, даволі раўнадушныя да таго, з дапамогай якіх фармальна сродкаў дасягаецца праўдападобнасць твора і наогул выконваецца яго мастацкая задача. Сёння варта звярнуць увагу на катэгорыю аўтара ў фантастычных творах, спосаб вядзення аповеду, нарацыю. У гэтым плане вялікай дапамогай даследчыку робіцца вучэбны дапаможнік калектыву аўтараў з удзелам і пад навуковай рэдакцыяй В. П. Рагойшы «Уводзіны ў літаратурназнаўства» (2011) [8].

Фантастычныя творы ў плане катэгорыі аўтара і ў цэлым нарацыі даюць даволі багаты і разнастайны матэрыял, асабліва калі браць усе паджанры. Апошнім часам сапраўдныя шэдэўры сустракаюцца ў паджанры містыкі і, як ні дзіўна, – жахаў. Яскравы прыклад – кніга амерыканскага аўтара польскага паходжання Марка Данілеўскага «Дом лістоў». Тут цікавае само афармленне кнігі і гісторыя, якая выкладаецца некалькімі апавядальнікамі з прыцягненнем вымысленых дакументаў, вымысленых

мастацтвазнаўчых, крытычных, псіхалагічных, псіхіятрычных, сацыялагічных артыкулаў і цытат з вымышленых жа навуковых манаграфій. У беларускай літаратуры таксама ёсць творы, якія эксперыментуюць і з псеўдацытаваннем, і са знешнім афармленнем выдання. Напрыклад, раманы Андрэя Лазара «Таварыства кнігалюбаў» (2016), Ігара Бабкова «Адам Клакоцкі і ягоныя цені» (2001).

Сюжэт вачыма некалькіх герояў раскрываецца ў кнізе «Імя грушы» Сяргея Балахонава (2005). Некалькі апавядальнікаў па чарзе апавядаюць гісторыі ў аповесці Людмілы Рублеўскай «Ночы на Плябанскіх млынах» і ў «Мове» Віктара Марціновіча.

На самай справе арыгінальнымі ў плане наратыву былі нават самыя першыя беларускія фантастычныя творы, што зусім не шэраговая з’ява, бо для фантастыкі ў цэлым стандартным з’яўляецца аповед ад трэцяй асобы і храналагічна прамы характар разгортвання гісторыі – так пісалі і А. Бябьеў, і А. Талстой, і А. Азімаў.

Але ў аповесці «Чалавек ідзе» Янкі Маўра апавядальнік каментуе дзеянне. «Апошняя арбіта» У. Шыціка: аповед ад 3-й асобы перамяжаецца старонкамі з дзённіка аднаго з галоўных герояў. «Не забывай пра дом свой, грэшнік» Васіля Гігевіча: уключэнне ў тэкст вымышленых дакументаў. У «Мове» В. Марціновіча два цэнтральных персанажа: адзін паведамляе ад 1-й асобы, другі ад 3-й, і мы нават не ведаем імя першага.

І аўтарам, і крытыкам варта раўняцца на агульнамастацкія эстэтычныя крытэрыі і на працы лепшых айчынных літаратуразнаўцаў, бо яны непасрэдна вынікаюць з айчыннага літаратурнага працэсу і падмуркам маюць лепшыя ўзоры беларускай літаратуры. Асабліва гэта тычыцца фантастычнай літаратуры, бо ў фантастычным творы заўсёды прысутнічае дапушчэнне, элемент, незнаёмы чытачу з вопыту паўсядзённага жыцця. А гэта ставіць асаблівыя патрабаванні да праўдападобнасці твора, якая дасягаецца праз валоданне многімі сродкамі мастацкай выразнасці.

Вялікае значэнне для вывучэння айчыннай фантастычнай літаратуры маюць працы В. П. Рагойшы, які стварыў дасканалы паняццёвы апарат, прыдатны для вывучэння айчыннай літаратуры. Аднак варта пры гэтым адзначыць, што сёння наспела неабходнасць перавыдання слоўнікаў літаратуразнаўчых тэрмінаў, бо за апошнія гады атрымалі развіццё жанры, якія раней былі менш прадстаўлены ў айчыннай літаратуры (антыўтопія), а пэўныя літаратуразнаўчыя катэгорыі (аўтар і інш.) набылі асабліваю актуальнасць.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Тодоров Цветан. Введение в фантастическую литературу. Перев. с франц. Б. Наумова. М. : Дом интеллектуальной книги, 1999.
2. Рагойша В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах. Мн.: Беларуская энцыклапедыя, 2001.
3. Рагойша В. П. Літаратуразнаўчы слоўнік: тэрміны і паняцці: для школьнікаў і абітурыентаў / В. П. Рагойша. Мінск : Нар. асвета, 2009.
4. Шамякіна М. В. Утопія і навуковая фантастыка: жанравыя асаблівасці // Веснік Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна. 2021. № 1 (57). С. 154–158.
5. Шамякіна М. В. Вобраз будучыні ў апавяданні Івана Шамякіна «Paradies auf Erden» / М. В. Шамякіна // Шамякінскія чытанні: Пісьменнік – Асоба – Час: зб. навук. Пр. / УА МДПУ імя І. П. Шамякіна; рэдкал.: А. У. Сузько (адк.рэд.) [і інш.]. Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна. 2021. С. 6–10.
6. Стругацкий А. Н., Стругацкий Б. Н. Фантастика – литература (Из материалов дискуссии, состоявшейся в январе 1965 года в ленинградском Доме детской книги). Режим доступа: <http://www.rusf.ru/abs/ludeni/publ-3.htm>. Дата доступа: 09.06.2022.
7. Что такое фантастическое допущение? Режим доступа: <https://www.mirf.ru/book/chto-takoe-fantasticheskoe-dopuschenie/>. Дата доступа: 09.06.2022.
8. Рагойша В. П. Уводзіны ў літаратуразнаўства: вучэб. дапам. У 2 ч. Ч. 1. Літаратуразнаўстваякнавука. Эстэтыка літаратуры. Паэтыка / В. П. Рагойша, М. П. Кенька, Т. А. Марозава; пад рэд. В. П. Рагойшы. Мінск : БДУ, 2011.

УКРАЇНСКІ ЎПЛЫЎ У БЕЛАРУСКІМ ПЕРАКЛАДЗЕ РАМАНА АНДРЭЯ ГАЛАЎКО «БУР'ЯН»

С. М. Запрудскі

Кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

пр-т Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь, zaprudski@gmail.com

У артыкуле на матэрыяле беларускага перакладу 1930 года рамана «Бур'ян» украінскага празаіка Андрэя Галаўко аналізуецца праяўленні ўкраінскага лексічнага ўплыву на беларускую мову. Асаблівая ўвага звернута на з'явы, выкліканыя лексічным пераносам і ўзнікненнем аказіяльных адпаведнікаў. Вылучаны факты станюўчага і адмоўнага вынікаў дзеяння такога ўплыву.

Ключавыя словы: перакладазнаўства; Андрэй Галаўко; пераклад з украінскай мовы; пераклад на беларускую мову; лексічны перанос; аказіяльны адпаведнік.

Уводзіны. Твор Андрэя Галаўко быў апублікаваны ў 1927 г. Перакладзены на беларускую мову ў 1930 г. (часам датай з'яўлення перакладу пазначаецца 1929 год) невядомым перакладчыкам, ён выйшаў у Беларускай дзяржаўнай выдавецтве накладам 3 тысячы асобнікаў [1]. Нам быў недаступны арыгінальны тэкст рамана (да 1946 года твор лічыўся аповесцю), пры супастаўленні з украінскім тэкстам мы карысталіся адрэдагаваным у 1950-я гг. тэкстам твора, апублікаваным у 1986 г. [2].

Пры тым, што ў працэсе перакладу любога твора існуе непазбежны, большы або меншы, уплыў арыгінала на пераклад, адной са станюўчых якасцей перакладу можа лічыцца адсутнасць у ім (відавочнага) ўплыву мовы арыгінала твора на пераклад. Калі гаворка ідзе пра беларускі пераклад 1930 г. рамана А. Галаўко, то тут акурат маем папярэдняе сцверджанне пра адсутнасць такога ўплыву. У сваёй нататцы 1930 г. пра беларускі пераклад твора Хв. Шынклер выказаў меркаванне, што мова твора «сакоўная і багатая», а перакладчык, верагодна, удала выканаў сваю работу, паколькі «твор не паказвае шурпатасцяў на беларускай мове» [3]. Рэцэнзент, празаік і дасканалы знаўца беларускай мовы, Хв. Шынклер не займаўся супастаўленнем перакладу з украінскім арыгіналам, даў толькі агульную (пры гэтым высокую) ацэнку мовы перакладу.

Супастаўленне беларускага перакладу з украінскім арыгіналам дае магчымасць выявіць розныя праявы ўкраінскага ўплыву на беларускі пераклад.

У працэсе перакладу паміж блізкароднаснымі мовамі перакладчык параўнальна менш залежыць ад фанетыкі арыгіналу, трохі больш – ад граматыкі, і ў найбольшай ступені – ад лексічных і стылістычных асаблівасцей мовы арыгіналу [4, с. 66]. У залежнасці ад характару лексічных адпаведнікаў у працэсе аналізу вылучаюцца наступныя спецыфічныя праблемы перакладу з блізкароднасных моў: іншамоўнае запазычанне, лексічны перанос, канстантныя адпаведнікі і аказіяльныя (кантэкстуальныя) адпаведнікі [4, с. 66–91].

У беларускім перакладзе твора А. Галаўко назіраецца шырокае выкарыстанне лексічнага пераносу, канстантных і аказіяльных адпаведнікаў.

1. Лексічны пераносам з'яўляецца «захаванне ў перакладзе лексем арыгінала ў іх першапачатковым або трохі адаптаваным выглядзе» [4, с. 71]. Лексічны перанос – гэта ўсеагульная асаблівасць перакладу з блізкіх моў [4, с. 72], ніжэй падаюцца асобныя прыклады з гэтай сферы, важныя ў кантэксце перакладу канкрэтнага твора з канкрэтнай мовы ў канкрэтны час.

Канкрэтныя перакладчыцкія рашэнні з выкарыстаннем лексічнага пераносу могуць мець як станюўча-нейтральныя вынікі (калі адэкватна перадаецца сэнс і стылістыка арыгінала), так і адмоўныя (калі сэнс міжволі скажаецца або парушаюцца стылістычныя нормы).

а) лексічны перанос са станюўча-нейтральным вынікам: **обережно** 'асцярожна, патроху' – **аберажна**: *хліба вкусяць обережно – аберажна кусалі хлеб*; **обличчя** 'твар' – **аблічча**: *і на абліччзі біль у нього – з бодем на абліччы адхіліўся Давыд*; **остовніти** 'аслупянець' – **аслупець**: *І остовнів – Аслупеў*; **виткнути** перан. 'паказацца

уявіцца’ – **выткнуцца**: *батько тоді був виткнувся з-за листа – нібы жывы быў выткнуўся з-за ліста бацька; задумано прысл. ‘задумліва’ – задумана: мовила задумано... по паузі задумано – задумана сказала... счакаўшы, задумана; килим ‘дыван’ – кілім: від стіны килим і чаравічок голубий, із жовтым, гарусний, – Лізіна робота – На сцяне кілім і чаравічак з блакітным і жоўтым колерам – работы Лізы; **комунічэський** ‘камуністычны’ – **камунічаскі**: З землею у них теж та політыка, комунічэська – З зямлёю ў іх такая ж палітыка, камунічэская; **комнезам** ‘камбед’ (ад **комітет незаможных селян**) – бел. **камнезам**: *Паровий млин оце артіль в комнезаму одвоувала – Паравы млын ад камнезаму арцель адваявала; сільрада* ‘сельсавет’ (ад **сільска рада**) – бел. **сельрада**: *за столом секретар сільрады сидів – за сталом сядзеў сакратар сельрады.**

У некаторых выпадках (*задумана*) ўкраінска-беларускія лексічныя пераносы пастаўлялі ў беларускую мову матэрыял, прыдатны для яго выкарыстання ў сітуацыях, звязанымі з перакладам рускіх дзеепрыметнікаў. Так, форма *задуманы* магла выкарыстоўвацца не толькі як сінонім для *задумлівы*, але і як адпаведнік руск. *задумавшийся*.

У выпадку з выкарыстаннем лексемы **камнезам** запазычанне невядомага беларускаму чытачу складанаскарочанага слова трэба трактаваць як станоўча-нейтральнае па сваіх выніках, паколькі слова было патлумачана ў спецыяльнай глосе.

У асобных выпадках лексічны перанос дзейнічае ў больш шырокім кантэксце, чым дзве, украінская і беларуская, мовы. Ва ўкраінскім арыгінале часам сустракаюцца рускія словы – **розстройство** ‘кепскі настрой’ (у выразе *бути в розстройстві*), **опреділённо** – пры спасылцы на персанажаў, якія часткова карысталіся рускай мовай. Гэтыя словы ўжыты ў творы ў тым ліку для моўнай характарыстыкі герояў: – *Та що думаю? Не розкасіруємо – біда буде. – Определённо!* – *А што думаю? Не раскасіруем – біда будзе. – Апрадзялённа.* У беларускім перакладзе спасылка на моўную характарыстыку герояў часам падкрэсліваецца праз выкарыстанне «адчужальнага» двукося: *Чи, може, що був у розстройстві – Ці можна быў крыху «у расстройстве»?*

б) лексічны перанос з адмоўным вынікам:

гвіздочок ‘цвічок’ – **гвоздзік**: *дістала на гвіздочку під полицею сито – дастала з гвоздіка пад паліцаю сіта.* Тут канстатуем парушэнне правілаў культуры маўлення.

землемір ‘каморнік’ – **землемер**: *вишлють землеміра – вишлюць зямлямераў.* У беларускай мове добра замацаваным у гэтым значэнні было слова **каморнік**, канстатуем парушэнне правілаў культуры маўлення.

КК ‘кантрольная камісія’ – **КК**: *перекривляючи, мабуть, когось із КК – перакрыўляў нейкага з КК.* Абрэвіятура ў перакладзе не растлумачана, таму можа быць незразумелай для чытача.

КНС ‘камбед’ (ад **комітет незаможных селян**) – **КНС**: *А хто в артілі: Матюха, голова КНС, Гніда, Книш – А хто ў арцелі: Мацюха, старшыня КНС, Гніда, Книш; кенесе* ‘камбед’ (ад першых літар выразу **комітет незаможных селян**) – **кенесе**: *А що вже в кенесе, так іменно двадцять пудів, і то ще – «слава богу» – а што ўжо ў кенесе, сапраўды дваццаць, і то яшчэ дзякаваць богу.* Абрэвіятуры **КНС** і **кенесе** (дакладней мела б быць **кэнэсэ**) у перакладзе не растлумачаны.

сила прысл. ‘многа, шмат’ – бел. **сіла**: *Та ж вас сила з сіл – Але ж сіла ў вёсках.* У перакладзе перанесенае слова **сіла** ўжыта, відаць, не ў тым значэнні, у якім яно ўжыта ў арыгінале. Лепш было б: *Але ж вас шмат (многа) ў вёсках.*

стріхатий ‘з вялікай, шырокай страхой’ – **страхаты**: *І хати за тинами розваленими, як і тоді, – бідні, стріхаті і мовчазні – А хаты за плотам розваленым, як і тады, убогія, страхатыя, маўклівыя.* Праўдападобна, беларускі чытач суадносіў бы наватвор **страхаты** з лексэмай **страх**, а не **страха**.

челядня ‘людская’ – **чалядная хатка** ‘хатка, у якой жыве чаляднік’: *біліла хата, «челядня», жовтів невеличкий ожеред соломи – бялелі чалядныя хаткі, жаўцеў невялікі стог саломы.* Насуперак таму, што ў дадзеным выпадку назіраем спробу выкарыстаць лексічны перанос, далейшая перакладчыцкая трансфармацыя назоўніка ў прыметнік дала адмоўныя вынікі, паколькі **чалядня** – гэта (толькі адзін) прызначаны для слуг будынак на тэрыторыі маёнтка. З перакладу вынікае, што такіх будынкаў некалькі, і іх прызначэнне іншае.

2. Канстантныя адпаведнікі «ўзнікаюць дзякуючы сваёй прадказальнасці, абумоўленай тым, што яны засноўваюцца ў суадносных мовах на замацаваных моўнай традыцыяй лексічных значэннях слоў агульнанароднай мовы» [5, с. 71; цыт. паводле: 4,

с. 79]. Прыклады падобнага роду, добра вядомыя перакладазнаўцам, тут не прыводзяцца і не разбіраюцца.

3. Аказіянальныя (кантэкстуальныя) адпаведнікі «абумоўліваюцца перш за ўсё мастацкім стылем арыгінальнага твора, які перакладчык імкнецца перадаць, а таксама асаблівасцямі мовы перакладу і творчай асобай перакладчыка» [5, с. 72; цыт. паводле: 4, с. 85]. Акурат на гэтым узроўні, сцвярджаецца, прадстаўляюцца найбольшыя магчымасці для раскрыцця творчых здольнасцей перакладчыка, выяўлення яго пазамоўных ведаў, ступені валодання багаццямі роднай мовы [4, с. 85]. Доля аказіянальных адпаведнікаў, звычайна невысокая, можа істотна павялічвацца ў выпадках, калі ў пераклад уцягнуты мовы, фарміраванне нормаў якіх не завершана. Акурат гэта можна сказаць пра стан тагачаснай беларускай літаратурнай мовы і, трохі ў меншай ступені, украінскай. Канкрэтныя перакладчыцкія рашэнні з выкарыстаннем аказіянальных адпаведнікаў могуць мець як станоўча-нейтральныя вынікі (калі адэкватна перадаецца сэнс і стылістыка арыгіналу), так і адмоўныя (калі сэнс несвядома скажаецца або парушаюцца стылістычныя нормы).

а) аказіянальныя адпаведнікі са станоўча-нейтральным вынікам: **кучугура** ‘куча, гара’ – **гура**: на станцыі цілі кучугуры навалена іх – на станцыі цэлыя гуры навалена іх; параўн.: кучугуры пшениці насипаліся б – вялізарныя кучы пшаніцы насыпаліся б; **ляпнути** (у выразе **вухамі ляпнути**) – **целяпнуць**: Можа таку свиню падкласти, що тільки вухами ляпнемо – Можа такую свинню падлажыць, што толькі вушамі цяляпнем; **навкідь** – **упоускі**: кілком, мабуть, навкідь у ворота – мусіць на упоускі калом нехта ў вароты; **налигач** ‘вяроўка, якую прывязваюць да рог жывёлы’ – **злыгач**: він узяв воли за налигач – ён узяўся за злыгач; **обліг** ‘аблога’ – **цаліна**: Виліз із борозни на обліг – вылез з баразны на цаліну [памылкова надрукавана на цапліну]... за ріллямі, за облогами в балці хутір визирав – за раллёю, цаліною, па-над ровам выглядаў з зялёным дахам хутар; **розчуті** ‘пачуць’ – **расслухаць**: Не гукнула, а тихо, Давид і не розчув навіть – Не гукнула, а ціха, – Давид і не расслухаў; **спалахнути** ‘палыхнуць’ – **запалымець**: І враз з усіх кінців спалахнуло: сараі, конюшні – І ўраз з усіх канцоў запалымела: хлявы, стайні; **стілець** ‘зэдлік’ – **столак**: сів на стілець Матюха – сеў на столак; **тіпальниця** ‘трапальшчыца’ – **трэля**: І як затрахотіли знов обидві терниці, прихилились обое, Зінька й він, до битки і заговорили пошепки, скося дивлячись на тіпальницю – прыхіліліся і ён, і Зінка да трапашкі, і, паглядаючы ў бок на трэляў, ён пачаў; **тим** злучн. ‘таму’ – **загэтым**: Тим же ти й куриши куповане – Загэтым і куриши так, куплёнае.

б) аказіянальныя адпаведнікі з адмоўным вынікам:

балка ‘яр’ – **роў**: В Рокитному, як в’їхали в глибоку балку, трохи затих гуркіт коліс – У Ракітнім, як уехалі ў глыбокі роў, калёсы не так грукалі. Перакладчык, праўдападобна, не справіўся з перакладам слова балка, у перакладзе назіраем няўдалы эквівалент роў.

далина ‘даль, далеч, далечыня’ – **даліна**; **вдаліні** ‘удалечы’ – **у даліне**: А в очі степ далиною дивиться, хоче спитати, та – німий... – А ў вочы стэп даліною ўглядаецца, хоча запытаць, але ж нямы [правільным перакладам было б: далеччу/даллю ўглядаецца]. Вдаліні у вибалку руде село... – У даліне шэрая вёска [правільным перакладам было б: Удалечы]... Вдаліні манячили хутори – У даліне віднеліся хутары [правільным перакладам было б: Удалечы віднеліся]. Заснаваная на знешнім падабенстве этымалагічна няроднасных слоў, такая памылка зроблена некалькі разоў, але не заўсёды, напрыклад: дивлюсь у даліну твою – ўглядаешся ў далячынь тваю.

одоробло ‘вялікі грувасткі прадмет, нязграбны чалавек’ – **грамак**: Тягнирядно стояв із своїм костуром, до стіни прихилившись, неподалеку від Гниди, здоровенне, як не до стелі, одоробло. – Здаравенным, амаль да столі грамаком, стаяў ля сцяны, побач з Гнідам, Цягнирядно. Слова-наватвор грамак магло быць незразумелым чытачу.

строк (у выразе **бути в строку**) ‘наймы’ – **адсрочка**: Три осені був у строку саме під війну германську – Три восені меў адсрочку пад час вайны нямецкай. Правільным перакладам было б: быў у наймах перад нямецкай вайной.

трясовина ‘дрыгва, багна’ – **трасяніна**: А вже нас, так іменно, як трясавина, злидні засмоктують – ужо на яе так бывае: як трасяніна, дык беднасць так і смоча. Правільна ў гэтым кантэксте было б: як дрыгва, як багна.

яр ‘яр’ – **роў**: в оцім лісі по ярах вони жили лісовиками – у гэтым лесе па равах яны жылі лесавікамі. Осінній ліс, і іх багата было в ярах, простуджених і хворих, округ огнищ – Асенні лес, і іх шмат было ў равах, прастуджаних і хворых вакол агню. У гэтых выпадках назіраецца эфект «адштурхоўвання» ад украінскай мовы. Перакладчык,

праўдападобна, неабгрунтавана лічыў, што ў беларускай мове няма слова *яр*, таму ў перакладзе некалькі разоў назіраем яго няўдалую замену словам *роў*.

4. Аспект гісторыі беларускай літаратурнай мовы. У напісаных гісторыях беларускай літаратурнай мовы мастацкія пераклады звычайна не аналізуюцца, аднак у акадэмічнай гісторыі беларускай літаратурнай мовы 1968 года згадваюцца два пераклады 1931 г. рускай літаратуры: кніга І. Чыбісава «Аповесць аб “Стралку”» і «Нудная гісторыя і іншыя апавяданні» А. Чэхава [6, с. 244]. Згодна з агульным крытычным пафасам у дачыненні да мовы мастацкіх твораў канца 1920-х – пачатку 1930-х гг., гэтыя пераклады разглядаліся ў сувязі з нібыта ўласцівай ў той час тэндэнцыяй да «сляпога калькавання». Канкрэтна ў дадзеных перакладах крытыкавалася выкарыстанне слоў *абгаварыць* ‘абмеркаваць’, *бачліва* ‘уважліва’, *выведка*, *жартаслоўе* ‘каламбур’, *машастовы*, *мыйніца*, *наўсторч*, *ненавідны* ‘ненавісны’, *пісоўны*, *хаўрусаваць* і інш. – якія былі зусім звычайнымі для мовы пачатку 1930-х гг., аднак пазней сталі ўспрымацца іначай. Што датычыць мовы перакладу рамана А. Галаўко, то, відаць, з прычыны наяўнасці ў арыгінале шматлікай бытавой лексікі і, адначасова, адсутнасці шырокага слоя культурнай лексікі (якая ў выпадку грамадскіх перамен звычайна першай зазнае змены) лексіка перакладу ў значнай ступені не састарэла і па сённяшні дзень. Пошукі перакладных адпаведнікаў у шэрагу выпадкаў далі ў выніку ўжыванне ў перакладзе слоў, якія былі нячастымі ў мове тагачаснай беларускай літаратуры або і зусім не выкарыстоўваліся ў ёй, акрамя некаторых ужо названых вышэй: *абясплодзіцца*, *вальцы* ‘мука лепшай якасці, атрыманая ў выніку работы мукамольнай машыны з выкарыстаннем цыліндраў (вальцаў)’, *гайдамака*, *галгацець* ‘галгатаць’, *здарожыцца*, *кісліца* ‘яблык ад яблыні-дзічкі’, *мацярычыніць* ‘мацерна лаяцца’, *нацягненасць* ‘нацягнутасць’, *незamoжніцкі*, *перапынка* (жан. род), *перасолка* ‘трама’, *плітка* ‘пласкі кавалак гною змешаны з саломай’, *раскасіраваць* ‘ліквідаваць’, *самасудчык* і інш.

Заклучэнне. У перакладзе твора А. Галаўко назіраюцца шматлікія выпадкі ўплыву ўкраінскай мовы на мову беларускага перакладу, але ў большасці выпадкаў гэты ўплыў быў абумоўлены спецыфічнымі праблемамі перакладу з блізкароднаснай мовы і не ўсведамляўся чытачом без звароту да арыгінальнага тэксту. У працэсе перакладу перакладчык неаднойчы карыстаўся прыёмам лексічнага пераносу, часта выкарыстоўваў аказіянальныя адпаведнікі. Звычайна прымаліся станоўчыя перакладчыцкія рашэнні, але ў асобных выпадках перакладчык недасканала ведаў асаблівасці ўкраінскай мовы, што прыводзіла да тых або іншых парушэнняў. У цэлым, аднак, пераклад быў выкананы кваліфікавана; у моўных адносінах пераклад твора ў значнай ступені не састарэў да сённяшняга часу.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Галаўко А. Бур’ян. Мінск : Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1930.
2. Головка А. Бур’ян // А. Головка. Твори в двух томах. Том. 1. Київ : Наукова думка, 1986. С. 122–279.
3. Шынклер Хв. А. Головка. Бур’ян. Аповесць. Пераклад з украінскае мовы. БДВ. Менск, 1929 // Маладняк. 1930. № 8–9. С. 144.
4. Рагойша В. П. Проблемы перевода с близкородственных языков. Белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод. Минск : Издательство БГУ, 1980.
5. Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. Москва : Издательство Московского университета, 1978.
6. Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы, II. Мінск : Навука і тэхніка, 1968.

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО «ДНЕВНИК ПИСАТЕЛЯ»

С. А. Шантарович

*Кандидат филологических наук, доцент.
Белорусский государственный университет,
ул. К. Марса, 31, 220030, г. Минск, Беларусь, Svetlana_Sha@list.ru*

В исследовательской литературе нет единого подхода к определению жанровой природы итогового произведения Ф. М. Достоевского «Дневник писателя», печатавшегося в журнале «Гражданин» с 1873 по 1881 г. В статье рассматривается жанр литературных раздумий, представленный в данном произведении. Впервые рассмотрены литературные раздумья как жанр; описаны его специфические признаки, тематическое многообразие, проанализировано значение литературных раздумий для журнала. Имеет практическую значимость в освоении учебной программы как в средней школе, так и в вузе при изучении творчества писателя, теории литературы, конкретно самого произведения «Дневник писателя». Представляет методический и дидактический потенциал для учащихся всех уровней образования, поскольку учит соразмышлять и высказывать своё индивидуальное мнение о литературе, о писательской деятельности в устной и письменной формах речи при изучении литературы и конкретного жанра. Может применяться на всех уровнях подготовки студентов-филологов при изучении творчества писателя.

Ключевые слова: жанр; жанровое многообразие; синкретизм жанров; литературные раздумья; комментирующие и аргументирующие; авторская позиция; методический потенциал.

Интерес к Достоевскому-философу длительное время превышал интерес к Достоевскому-художнику, поскольку освоение трудов Фёдора Михайловича как произведений словесного искусства началось не сразу. Произведение «Дневник писателя», публиковавшееся с перерывами в течение почти десятилетия (1873 г., 1876–1877 гг., 1880 г. и январь 1881 г.), было не только значимым событием в общественной и литературной жизни России конца XIX века, но и важным этапом в творческой эволюции художника.

«Дневник писателя» является неотъемлемой частью в системе творчества писателя. В ранний период произведение считали «неоформившимся жанровым образованием», это исследователи: И. Л. Волгин, Т. В. Захарова, П. Е. Фокин [4]. Однако «Дневник писателя», начиная с 1876 г., стал популярным. Непопулярность «Дневника писателя» (1873), по мнению учёных, понятие относительное. Ф. М. Достоевский неоднократно подчеркивал, что читатели его понимают лучше, чем критики. «Это произведение рассматривается как единый художественно-публицистический цикл, жанрообразующей основой которого является обозрение со всеми присущими ему признаками. Одновременно обращается внимание на своеобразие выражения авторской позиции в «Дневнике писателя» (биографический автор как субъект высказывания)» [4]. Многие исследователи рассматривают «Дневник писателя» как публицистический цикл. По форме «Дневник писателя» напоминает моножурнал, но по сути таковым не являлся, поскольку это издание с непрерывными комментариями автора к происходящим событиям. Жанровый синкретизм «Дневника писателя» (1873) проявляется также в авторской позиции на разглядывание, всматривание в окружающую действительность, в газетную хронику, в произведения искусства (стихотворение Некрасова, картины художников, рассказы Лескова и Недолина, пьеса Кишенского, образ Пирогова у Гоголя) с их последующим дополнением и развитием в воображении автора. Переосмысление текущей действительности происходит в «Дневнике писателя» (1873) тройным способом – глазами публициста, философа и художника. В «Дневнике писателя» присутствуют развёрнутые критические оценки творчества различных писателей (Жорж Санд, Н. А. Некрасова, А. С. Пушкина и др.), главы, посвящённые литературно-критическому разбору произведений Недолина («Дьячок»), Д. Кишенского («Пить до дна – не видеть добра»). Автор к процессу анализа многих произведений приходит постепенно, скорее не анализирует, а размышляет о

прочитанном, раздумывает. Предметом нашего исследования являются именно литературные раздумья, которые входят в сложную структуру разнородного в жанровом отношении материала «Дневника писателя» в качестве фрагментов и глав.

Литературные раздумья – это особый жанр, который характеризуется стремлением автора осмыслить и постичь литературное произведение или образ, искренне поделиться своими мыслями, чувствами и переживаниями в художественных обобщениях – раздумьях. Отличительный жанровый признак – строго индивидуальная авторская позиция, ориентированная на рассуждение, побуждающая к размышлению.

В «Дневнике писателя» проблемы литературы вводятся автором в круг общественно-политических, нравственно-философских и эстетических проблем, что соответствовало взгляду писателя на литературу как на необходимую составную часть духовной жизни общества. Постоянно подчёркивая достоверность описываемого, автор одинаково называет фактами реальности явления жизни и литературы, они неразделимы для художника. Единичные общественные явления в сознании писателя соотносятся с материалом литературным, который таким образом попадает в один ряд с материалом жизненным. Литературные же явления, факты, образы предстают перед читателями как общие тенденции развития жизни. Так, начиная январский выпуск с разговора о странностях современной текущей жизни, Ф. М. Достоевский сразу же вводит литературный материал: он вспоминает Хлестакова и, шире, хлестаковщину как явление русской жизни. Эта характеристика использована автором для сопоставления поколений, для уяснения особенностей нынешнего поколения. Далее возникает переключка с традиционными образами мировой литературы. Таким образом, литературный материал входит во внутреннюю организацию факта, а сама передача факта начинает совершенствоваться по законам литературного творчества. Образы Левина, Печорина, Дон-Кихота и многие другие – это образы, вокруг которых группируется материал, от которого отталкивается мысль автора. Эти образы являются своеобразными конденсаторами смысла, причём писатель рисует литературных героев не застывшими и давно понятыми типами, в литературном раздумье образы приобретают новое развитие. Фамилии литературных героев в раздумьях писателя приобретают новый лексико-коннотационный смысл. Левин, Печорин и другие герои попадают в реальные жизненные ситуации и условия, их характеры индивидуализируются (иногда домысливаются), они получают новую творческую оценку: «Печорин – дрянной человек»; «чистый сердцем Левин»; «Санчо – олицетворение здравого смысла, благоразумия, хитрости, золотой середины» [3]. Как видим, писатель стремится придуманную, вымышленную ситуацию наполнить реальным смыслом. «Чужие герои» превращаются в персонажи литературных раздумий, и с полным основанием, это произведение, по мнению Т. В. Захаровой, «можно назвать дневником романиста» [4].

Вопрос о жанровой природе произведений, созданных на основе других, – это трудноопределимая задача, по мнению исследователей, всё зависит от целей, поставленных писателем перед собой. Например, в главе «Ложь ложью спасается» писатель обращается к образам Дон-Кихота и Санчо, он раскрывает их новые грани, символизирующие гармонию между мечтой и действительностью. По мнению В. Е. Багно, «Достоевский, скорее всего, сознательно разработал и углубил те стороны сервантесовского образа, которые оказались ему необходимыми как для развития собственных соображений о взаимоотношении фантастического и реального в жизни и в искусстве, так и для подтверждения некоторых своих политических взглядов» [1]. Исходя из того, что «Дневник» – это журнал, с помощью которого писатель задумал специально погрузиться в изучение подробностей текущей жизни», именно жанр литературных раздумий служит данной цели: имеет общественное звучание, помогает автору высказать свои общественно-политические взгляды и суждения. Кроме того, полемика в отношении классических традиций возникает сама собой, как следствие невозможности оставаться на прежней точке зрения. Ведь всему творчеству выдающегося Ф. М. Достоевского характерна биполярная природа: нереальное и реальное переплетаются, а культурно-исторические традиции из литературы интерпретируются по-иному. «Историческая жизнь классических произведений есть, в сущности, непрерывный процесс их социально-идеологической переакцентуации, они в каждую эпоху, на новом диалогизирующем их фоне способны раскрывать все новые и новые смысловые моменты», – писал М. Бахтин [2].

Специфические авторские задачи в «Дневнике писателя» выполняют и литературные раздумья. Опираясь на их содержание, на авторскую интенцию в «Дневнике писателя» можно определить их общие задачи, приёмы, функции в тексте: 1) для усиления желаемого художественного эффекта – акцентирование, комментирование; 2) для полноты, достоверности и убедительности рассуждений – аргументирование. По целевой установке мы можем дифференцировать литературные раздумья на две группы: комментирующие раздумья и аргументирующие.

Если обратиться к текстам раздумий, то ярким образцом будет комментарий к нескольким страницам романа «Анна Каренина» графа Льва Толстого. *Явилась сцена смерти героини, (потом она опять выздоровела)...* В данном тексте литературного раздумья автор поставил задачу прокомментировать и осмыслить величайшую значимость одного эпизода в сюжетной канве романа Л. Н. Толстого. Почему Ф. М. Достоевский привлекает внимание читателей именно к этой сцене? *Явилась сцена смерти героини. Появилась великая и вековечная правда, люди стали вдруг истинными и правдивыми людьми.* В первом предложении обозначена тема текста раздумья. Доказательства в его содержательно-логической структуре: *явилось человеколюбие перед моментом жизненной правды, силою закона смерти.* Автор раздумья подводит нас к выводу о том, что необходимо *помнить о вековечной правде.* Динамика авторской мысли такова. *Эти мелкие, ничтожные люди стали вдруг истинными – силою закона смерти. Вся скорлупа их исчезла, и явилась истина. Последние выросли в первых, а первые вдруг стали последними и унизились, но стали лучше. Все простили и оправдали друг друга. Момент этот отыскан и указан нам поэтом. Этим напоминанием автор сделал хороший поступок.* Автор, прокомментировав фрагмент из романа Л. Н. Толстого, даёт нам возможность получить эстетическое наслаждение развитием его мысли, её неторопливостью, отражая процесс логических построений. В конце текста выражена субъективная модальность авторской позиции, её доверительный и дружественный тон. *Кажется, именно это-то и хотел доказать нам поэт, начиная поэму.* Авторская задача раздумья решена: образам Л. Н. Толстого дана новая творческая оценка.

Текст аргументирующего литературного раздумья «По поводу выставки», в котором автор решил поразмышлять о значении европейского бала. Структурно текст можно разделить на 3 части:

1) *Знаете ли кому может быть всех приятнее и драгоценнее этот европейский и праздничный вид собирающегося по-европейски русского общества?*

2) *Сквозникам-Дмухановским, Чичиковым, и даже, может быть, Держиморде, то есть таким лицам, которые у себя дома, в частной жизни своей – в высшей степени национальны и ценят бал губернаторский.*

3) *Таким образом, бал есть решительно консервативная вещь.*

В тексте Ф. М. Достоевский создаёт эффект диалога в монологической речи: автор вступает в диалог с традиционными литературными образами Чичиков, Держиморда, Хлестаков и др. Идёт скрытая, неявная коммуникация, стимулируя работу воображения читателя. Основную нагрузку в тексте имеют реминисценции, в данном тексте – фамилии литературных героев. В литературном раздумье писатель ведёт полифонический диалог с читателем, традиционно избирает особый доверительный, эмоционально-обличительный тон общения, использует межстилевое взаимодействие художественного, публицистического и разговорного стилей. Таким образом, тематика литературных раздумий самая широкая: от глубоко личных переживаний по поводу роли и значения литературы в жизни общества в настоящее «зыбучее время», до анализа и комментирования отдельных сцен произведений, вызвавших сильное впечатление. Все литературные раздумья имеют строго субъективно-коммуникативную направленность, передают личное отношение к литературным образам, литературным произведениям, доставляя эстетическое наслаждение читателю ходом мысли автора, создавая новые грани образа. За повышенной субъективностью автора стоит стремление пробиться к сущности вещей, так, по мысли Ф. М. Достоевского, мирозерцание истинного художника всегда самобытно.

Интересным представляется высказывание самого Ф. М. Достоевского, содержащееся в статье «По поводу выставки»: «Что такое в сущности жанр? Жанр есть искусство изображения современной, текущей действительности» [3, с. 76]. Писатель точно определяет, что для жанра принципиальное значение имеет личное прочувствование текущей действительности.

Библиографические ссылки

1. Багно В. Е. Достоевский о «Дон-Кихоте» // АН РФ, Ин-т рус. лит.; Ред. Г. М. Фридлиндер. Л.: Наука. Ленинград. отделение, 1998. Т. 3. С. 141–150.
2. Бахтин М. М. Проблемы речевых жанров // Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979. С. 237–280.
3. Достоевский Ф. М. Полное собрание сочинений в 30 т. Л.: Наука. Ленингр. отделение, 1983. Т. 21: Дневник писателя за 1873.
4. Захарова Т. В. «Дневник писателя» и его место в творчестве Ф. М. Достоевского 1870-х годов: Автореф. дис... канд. филолог. Наук: 10.01.01 / Ленингр. гос. пед. ин-т. Л., 1975. С. 27.

ТЭМА ВАЙНЫ Ё АПОВЕСЦІ БАГУМІЛА ГРАБАЛА «ЦЯГНІКІ СПЕЦЫЯЛЬНАГА ПРЫЗНАЧЭННЯ»

А. У. Вострыкава

Кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

вул. К. Маркса, 34, 220030, г. Мінск, Беларусь, vostrikova72@mail.ru

У артыкуле аналізуецца аповесць чэшскага пісьменніка другой паловы XX стагоддзя Багуміла Грабала «Цягнікі спецыяльнага прызначэння» праз прызму тэмы вайны. Акцэнтуюцца ўвага на тым, што гэты праявіны твор не зусім ўласцівы для мастацкага свету чэшскага празаіка, паколькі ў ім дамінуе эпічны пачатак. Вылучаюцца асноўныя мастацкія дамінанты як самога твора, так і пазначанай тэмы. Аповесць ставіцца ў кантэкст тагачаснай чэшскай літаратуры пра вайну. Пазначаюцца вектары магчымага суаднесення з іншымі творами сусветнай класікі. Тэма вайны вельмі важная для чэшскай і беларускай літаратуры мінулага стагоддзя, таму мастацкая практыка Грабала можа быць параўнаная з адпаведнымі мастацкімі здабыткамі слыханых айчынных пісьменнікаў. Адрозна, відавочна, што арыгінальнасць аповесці ў экзістэнцыяльным падыходзе аўтара да гістарычнай тэматыкі і чалавечых варункаў на вайне, а таксама ў наследаванні спецыфічнай чэшскай традыцыі, якая заснавана на «пражскай іроніі», што выразілася ў тэксце праз трагікоміку і пэўную фарсавасць на сюжэтным узроўні.

Ключавыя словы: тэма вайны; трагікамізм; дэградацыя; экзістэнцыяльнае бачанне; гашакаўская апавядальніцкая традыцыя; сюррэалістычныя карціны; калаж; «пражская іронія».

На думку чэшскай даследчыцы Гелены Коскавай, аповесць «Цягнікі спецыяльнага прызначэння» (1965) адкрывае другі перыяд у творчасці сляннага чэшскага празаіка Багуміла Грабала (1914–1997) [1, с. 47]. Усе яго творы гэтага перыяду вылучаюцца моцным эпічным пачаткам. У прозе гэтага часу Грабал вяртаецца ў сваё мінулае, у гады сваёй маладосці. У «Цягніках...» адлюстраваны падзеі, калі Грабал працаваў служачым на чыгунцы. Можна сцвярджаць, што пісьменнік звяртаецца да традыцыйнай рэалістычнай эстэтыкі і адрасуе аповесць самым шырокім чытацкім колам.

Раман уяўляе сабой трагікамічны твор пра Другую сусветную вайну і пра тое, як малады хлопец паступова сталее і становіцца дарослым мужчынам. Апавядальнікам і галоўным героем твора з'яўляецца дваццацідвухгадовы Мілаш Грма, практыкант. Дзеянне адбываецца ў лютым 1945 г. на маленькай чыгуначнай станцыі Костамлаты. Мілаш вяртаецца туды з псіхіятрычнай клінікі, куды трапіў пасля спробы самагубства з-за няўдалай першай сексуальнай спробы. Апынаецца на сваім працоўным месцы ён у той момант, калі ўсе служачыя станцыі ўзрушаны цалкам неваеннымі падзеямі, тым, што дзяжурны па станцыі Губічка паставіў на азадку тэлефаністкі Здэнэчкі станцыйныя пячаткі. Яе маці ініцыявала расследаванне і з гэтай нагоды прыехала камісія. Праз станцыю тым часам праязджае шмат цягнікоў, сярод якіх вельмі многа нямецкіх цягнікоў спецыяльнага прызначэння, з параненымі, зброяй. Яны ідуць, каб спыніць паразу Рэйха і павярнуць падзеі на карысць Германіі. На адзін з такіх цягнікоў бяруць працаваць

Мілаша. Ён выпадкова пазбягае смерці і вяртаецца. Аднак крыху пазней пагаджаецца дапамагчы ўзарваць цягнік са зброяй і тэхнікай. Прапанова паступае ад таго самага Губічкі, з-за якога і разгарэўся скандал з пячаткамі. Заданне ад партызан прывозіць вельмі прыгожая дзяўчына, з дапамогай якой Мілаш становіцца сапраўдным мужчынам і пазбаўляецца сваіх праблем і комплексаў. Ён удала выконвае баявое заданне, але яго смяротна раніць салдат з гэтага ж цягніка спецыяльнага прызначэння, якога Мілаш таксама параніў і ўрэшце рэшт забіў, бо той зваліўся з цягніка. У фінале твора абодва ляжаць побач, сцякаючы крывёю.

Твор стаў чацвёртым афіцыйна выдадзеным прэзаічным сачыненнем, і ён не зусім упісваецца ў парадыгму раней напісанага аўтарам. «Цягнікі спецыяльнага прызначэння» маюць вельмі ясна абазначаную сюжэтную гісторыю, якая падаецца ад імя апавядальніка. Звычайна ж у творы Грабала адсутнічае якая-небудзь іерархія падзей і аповедаў, якіх шмат у творы і якія вядуцца ад імя розных персанажаў. У названым творы ўсё інакш. У цэнтры ўвагі супрацьпастаўленне інтымнага жыцця маладога хлопца і жорсткіх ваенных рэалій. Аўтар паказвае, як чалавек міжволі аказваецца ўцягнуты ў смяротныя ваенныя перыпетыі і гіне. Фінал у адрозненні ад астатняга аповеду і апісаных папярэдніх падзей успрымаецца як трагічны: смерць насцігае галоўнага героя ў тыя хвіліны, калі ён здолей «перарасці» свае псіхалагічныя комплексы і траўму няўдалага сексуальнага вопыту. Героі ж могуць успрымацца як тыповыя, што таксама вельмі нехарактэрна да мастацкай карціны свету Грабала. Пісьменнік паказвае, як вайна пранікае ў звычайнае жыццё звычайных людзей.

Ужо згаданая раней Г. Коскава ўпэўнена, што сваімі тэмамі і глыбінёй пранікнення ў экзістэнцыю чалавека «Цягнікі спецыяльнага прызначэння» могуць, не зважаючы на невялікі памер, быць названыя раманам. Грабалу ўдалося на прыкладзе жыцця маладой правінцыйнай чыгуначнай станцыі адлюстраваць атмасферу страху і надзеі на канец вайны. Адначасова ён вельмі яскрава і пластычна намаляваў розныя людскія тыпажы: пана начальніка станцыі і яго жонкі, дзядурнага Губічкі, маладога Мілаша Грмы ва ўсёй іх чалавечай шматстайнасці, часткай якой становіцца дэраізаванае геройства, калі так можна сказаць. Усё адбываецца на фоне любоўных няўдач Грмы і яго спробы самазабойства.

Аповесць ўзнікла пасля перапрацоўкі ранейшых прэзаічных тэкстаў, напрыклад «экзістэнцыяльнай навэлы» Грабала 1949 г. «Кайн» і апавядання «Сустрэчы і візіты» (1953). Некаторыя чэшскія даследчыкі адзначаюць уплывы мастацкіх твораў на тэмы «самазабойства на глебе кахання» і «траўма ад няўдалага кахання». Напрыклад, называюць «Пакуты маладога Вертэра» Гётэ і «Чужаніцу» Камю. Усё гэта ставіць твор чэшскага пісьменніка ў шэраг тых аўтараў, мастацкія карціны якіх трэба аналізаваць і інтэрпрэтаваць праз прызму экзістэнцыяльнага бачання гістарычных падзей і чалавечых учынкаў.

Аповесць не была аднесена пасля выхаду ў свет да вяршынь чэшскай прозы 1960-х гг., да твораў, што сфарміравалі культурную і літаратурную атмасферу лібералізацыі і вольналюбства разам з прозай Ё. Шворцакага, М. Кундэры, Л. Вацуліка, В. Лінгаратавай. Пазней, у часы нармалізацыі, творчасць Грабала не была папулярнай у афіцыйных колах, як і сам аўтар. Аднак сёння мы можам сцвярджаць, што «Цягнікі спецыяльнага прызначэння» развівалі гашакаўскую літаратурную і апавядальніцкую традыцыю, а калі разглядаць сучаснікаў Багуміла Грабала і тагачасныя прэзаічныя творы на тэму вайны, то трэба ў адзін шэраг паставіць названую аповесць з раманамі Я. Атчанашака «Кульгавы Арфей» і Л. Фукса «Пан Тэадор Мундштук». Дарэчы будзе прыгадаць і прэзаічныя творы У. Кёрнера. На думку чэшскага даследчыка Радка Пытліка, твор трэба адносіць да «другой хвалі» чэшскай ваеннай прозы [2, с. 137].

У чэшскага пісьменніка адпор гістарычнаму злу паказаны сімвалічна, бо сама гістарычная тэма (змаганне з акупантамі) падаецца праз спецыфічную прызму. Камічныя абставіны, што складаюць аснову сюжэтнай гісторыі, пэўна непрыстойнасць дзеянняў Губічкі могуць падацца вельмі дзіўнымі ў дачыненні да апісання падзей Другой сусветнай вайны. Але «Цягнікі спецыяльнага прызначэння» сваім трагікамічным бачаннем лёсу звычайнага чэшскага хлопца дэміфалагізуюць гераізм часоў вайны, паказваюць, што выключна героіка не можа адлюстраваць ваенныя падзеі і даць паўнату бачання і разумення экзістэнцыяльнай сітуацыі чалавека на вайне. Дарэчы, падобны падыход назіраецца і ў рамане Ё. Шворцакага «Маладушныя».

Прыгадаем, што па аналізуемым прэзаічным творы ў 1966 г. рэжысёрам І. Мензелем быў зняты мастацкі фільм, які атрымаў прэмію Оскар. Гэта выклікала новую

хвалю цікавасці да аповесці, якая стала ўспрымацца ў самых розных інтэрпрэтацыях: як цікавая эпічная гісторыя, як лірычнае апісанне любові да жыцця як такога, як паказ жахаў вайны і яе ахвяр і як экзістэнцыяльнае ўвасабленне разважанняў пра сэнс чалавечага існавання. Гумарыстычны складнік твора выступае ў якасці супрацьпастаўлення абсурдным і жахлівым падзеям вайны. Грабал паказвае нам, што маладыя, наіўныя і дураслівыя хлопцы падчас вайны трапляюць на фронт. Дадому яны вяртаюцца зраненымі, разгубленымі і поўнымі негатывных пачуццяў. Іх дамы разбураныя і жыццё разбітае. «Эротыка, флірт, падкрэслена мірныя, бытавыя, нават легкадумныя паводзіны грабалаўскіх персанажаў ствараюць асобы, поўны жыцця, а не смерці вобраз ваеннай эпохі. Жартаўлівае ў аповесці непарыўна сплечена з трагічным, грубаваты гумар – з пранізлівым лірызмам. Тэмы мужнасці, абавязку, гераізма гучаць прыглушана, яны губляюцца ў падтэксце і выходзяць на паверхню толькі зрэдку, у камічна-зніжаным выглядзе – напрыклад, у выглядзе ўспамінаў пра дзеда-героя, гіпнацізёра, які спрабаваў сілай думкі спыніць у сакавіку 1939 года танкі, які ўваходзілі ў Чэхаславакію», –значае руская багемістка Алена Ковтун [3, с. 7].

У творы можна адзначыць сюррэалістычны карціны, кшталту апакаліптычнага апісання мёртвых коней і іншых жывёл. Напрыклад, уражвае такі пасаж мастацкага тэксту Грабала: «Я подлез под шлагбаум; на пятом пути стояли пассажирские вагоны. Весь этот поезд был расстрелян, на первом вагоне я прочитал приклеенную бумажку: «Станция назначения – Государственные мастерские, станция отправления – Краков». Так партизаны сразу за линией фронта всегда метили немецкие эшелоны; ни у одного из вагонов не уцелели стёкла в окнах, всё было нашпиговано пулями, металлические стенки расписали, как умели, пулемётчики, некоторые вагоны были искорёжены гранатами, другие – миномётными снарядами или трофейными фаустпатронами. Это были пассажирские вагоны, какие давно уже сняли с производства, в каждое купе вели с обеих сторон дверцы, а вдоль всей стенки вагона тянулась длинная подножка. Почти у каждой двери виднелись коричневые следы засохшей крови. Я заглядывал в купе – и всюду видел одно и то же. На полу – разбитое стекло, расчёски, пуговицы, вырванные “с мясом”, рукав от военного мундира, окровавленные кальсоны, платок, когда-то напившийся крови, разбросанные шахматные фигурки, расчерченная картонка для игры “Не сердись, дружище”, круглое зеркальце, губная гармошка, засыпанные снегом письма, длинный бинт и полосатый детский мяч. Я поднял одно письмо, украшенное следом кованого солдатского сапога. “Mein lieber Schnucki Pucki!” – начиналось это послание, а кончалось: “Deine Luise”. И отпечаток девичьих губ. А из угла смеялся расшнурованный солдатский ботинок с высунутым языком. На полу лежали две мёртвые вороны. Когда я вернулся из больницы, стояли такие морозы, что в рощице у нашего городка, куда всегда слетались стаями вороны, деревья были буквально обвешаны этими чёрными птицами, они искрились на утреннем морозном солнце, но, когда я подошёл к рощице, я увидел тысячи птиц прямо на земле, вокруг каждого дерева, точно перезрелые чёрные сливы... Полная роща мёртвых птиц, а те, что сидели на ветках, тоже умерли, замёрзли во сне. Я пнул ногой ствол дерева, и с веточек и суков посыпался иней – и упали мёртвые птицы, несколько их даже задело моё плечо, но они были такие лёгкие, словно шерстяной берет» [4, с. 21]. З дапамогай сваёй фантазіі пісьменнік уплятае ў мастацкую тканіну рэалістычнага тэксту ланцугі апакаліптычных і вельмі страшных вобразаў. Яны выклікаюць шэраг асацыяцый і ствараюць вялікую колькасць падтэкстаў. Можна казаць пра канфрантацыю свету нежывых рэчаў, машын і жывых людзей.

Як рысу, уласціваю аповесці, можна вылучыць лірычнасць. Разам з трагічнымі элементамі гэта надае тэксту баладычны характар. Да праяў лірычнасці мы можам аднесці шматлікія апісанні пачуццяў галоўнага героя, якія ён праяўляе з рознай нагоды. Яны тычацца як кахання да жанчын, так і падаюцца як рэакцыя на розныя падзеі станцыйнага жыцця, на цяжкі, што ідуць міма. Кульмінацый жа можна лічыць пачуцці, разважання і апісанне акаляючага свету героя ў свой смяротны час: «И тогда я приставил дуло винтовки к его глазу и спустил курок... в какой же странной позе я тогда лежал. И тут я услышал, что он замолчал, я увидел, что его ноги медленно и негромко дошагали до цели и замерли, я лежал на нём и слышал, как входят в этого солдата покой и тишина, как всё в нём останавливается, точно выключенный механизм. А из меня вытекала кровь, и я пачкал солдату одежду, я достал носовой платок и попытался отчистить это кровавое пятно, я тяжело дышал, и мне не доставало воздуха, но я, собрав силы, перевалился на бок, вытянул руку и ухватился за цепочку, за которую держался солдат, лицо у него уже стало умиротворённым, вот только вместо правого глаза была обожжённая дыра,

похожая на синий монокль... и я порвал цепочку, зажатую в мёртвой руке, и при свете луны увидел, что это медальон, на одной его стороне был зелёный четырёхлистник, а с другой стороны – надпись: “Bringe Glück”. Но не принёс он счастья, этот четырёхлистник, ни тому солдату, ни мне, это был такой же человек, как я или пан дежурный Губичка, ни наград у него не было, ни чина, и всё-таки мы застрелили друг друга, подвели один другого к смерти, а ведь будь мы в штатском и встреть один другого где-нибудь, мы бы, может, понравились друг другу, разговорились бы.

А потом раздался взрыв. И я, который ещё совсем недавно мечтал об этом зрелище, я, который всё так же лежал подле немецкого солдата, протянул руку, разжал его остывающую ладонь и вложил туда его зелёный четырёхлистник, который приносит счастье... А на горизонте тем временем выросло до неба грибовидное облако, оно добралось до высоты самых высоких этажей, оно дотянулось до тучи, я слышал, как по округе пронеслась воздушная волна, она свистела и шипела в голых ветках деревьев и кустов, трясла цепями семафоров, она ударила семафор по плечу и встряхнула его, а я давился кашлем и кровью. До самой последней минуты, пока я не начал терять из виду самого себя, я держал мертвеца за руку и повторял для его неслышащих ушей слова машиниста “ракеты”, которая привезла тех жалких немцев из Дрездена:

– Надо вам было на заднице дома сидеть...» [4, с. 36].

Пабудова мастацкай тканіны вельмі складаная, калейдаскапічная. Сам тэкст можа ўспрымацца як пэўны калаж. Перад намі вельмі шмат тэматычных і ідэйных ліній: гісторыя маладога жыцця і кахання галоўнага героя, гісторыя яго роду праз прызму вайны, сама вайна, яе падзеі і тое, як яна ўваходзіць у існаванне малога мястэчка і яго чыгуначнай станцыі. Таксама галерэя партрэтаў і лёсаў жыхароў, работнікаў станцыі і гарадка. Не менш важнымі становяцца амаль фантастычныя карціны і выявы цягнікоў, іх пасажыраў і грузаў, якія праносяцца перад вачыма насельнікаў станцыі. Значнымі з’яўляюцца пачуцці і ўспаміны галоўнага героя, якія раскрывае аўтар. Праз ўвесь тэкст-калаж на першы план выходзяць тэмы кахання і смерці, самазабойства, ахвяры. Гісторыя з часоў акупацыі перарастае паступова ў разважанні пра месца чалавека ў свеце. Тым не менш мы можам сцвярджаць, што ўсе тэматычныя і стылёвыя элементы ствараюць адно цэлае і судакранаюцца адзін з другім пэўным чынам. Усё ў творы скіравана на тое, каб падкрэсліць галоўную тэму аповесці – супраціўленне і адпор чэхаў фашысцкім акупантам, які праяўляецца нават на бытавым узроўні. Тут трэба згадаць, канечне, феномен «пражскай іроніі», які сягае сваімі краямі ў сярэднявечча і які з’яўляецца неад’емнай часткай мастацкага феномену «Багуміл Грабал». Менавіта прах прызму «пражскай іроніі» і трэба ўспрымаць увесь той трагіфарс, які разыгрываецца перад намі ў «Цягніках спецыяльнага прызначэння». Менавіта таму прысутнічаюць у тэксце і фалічныя сімвалы (шыя гуся, плячо семафора). Менавіта таму пры раскрыцці вельмі сёр’ёзнай тэмы як жыццё і супраціў чэхаў у часы пратэктарату пісьменнік піша пра розныя гумарыстычныя абставіны і падзеі. Такі погляд вельмі ўласцівы нацыянальнаму характару і стаўленню да жыцця. Ён актывізуе іранію, у тым ліку ў дачыненні да гістарычных акалічнасцяў, што па сутнасці, несумяшчальна з гераічным пафасам.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Kosková H. Hledání ztracene generace. Jinočany: H&H, 1996.
2. Pytlík R. Bohumil Hrabal. Praha: ČS, 1990.
3. Ковтун Е. Феномен «Грабал» / Грабал Б. Слишком шумное одиночество: Избранная проза / Составление И. Г. Безруковой. СПб.: Издательство имени Н. И. Новикова, 2015. С. 4–12.
4. Грабал Б. Слишком шумное одиночество: Избранная проза / Составление И. Г. Безруковой. СПб.: Издательство имени Н. И. Новикова, 2015.

ФОРМЫ РЭПРЭЗЕНТАЦЫІ АНТРАПАМАРФІЗМУ ЯК АСНОВЫ ВОБРАЗНАСЦІ Ў ТВОРЧАСЦІ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ

Г. С. Альшэўская

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр-т Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь, 77schevskaya@mail.ru

У артыкуле на прыкладзе мастацкіх твораў беларускіх пісьменнікаў разглядаюцца наступныя формы рэпрэзентацыі антрапамарфізму як асновы вобразнасці: антрапамарфныя персанажы (класічныя, умоўна-антрапамарфныя, дуалістычныя); антрапамарфныя вобразы-ўяўленні; антрапамарфізаваныя персанажы як вынік наяўнасці антрапамарфнай светабудовы (сацыямарфізму) ці антрапамарфізуючага наратыву; антрапамарфныя наратары.

Ключавыя словы: антрапамарфізм як асновы вобразнасці; класічныя антрапамарфныя персанажы; умоўна-антрапамарфныя персанажы; дуалістычныя антрапамарфныя персанажы; антрапамарфныя вобразы-ўяўленні; антрапамарфізаваныя персанажы; антрапамарфная светабудова (сацыямарфізм); антрапамарфізучы наратыв; антрапамарфны наратар.

Феномен антрапамарфізму (*ад грэч. Anthropos – чалавек і morphe – форма, выгляд*) як асновы вобразнасці з'яўляецца дастаткова неадаследаваным у навуцы. Агляд мастацкіх твораў беларускіх пісьменнікаў даў нам магчымасць вылучыць наступныя формы яго праяўлення: *антрапамарфныя персанажы, антрапамарфныя вобразы-ўяўленні, антрапамарфізаваныя персанажы, антрапамарфны наратар.*

Каб зразумець розніцу неабходна ўвесці паняцці «план выражэння» і «план зместу». Як адзначае В. П. Рагойша: «Змест і форма ў літаратуры моцна ўзаемазвязаны, не толькі змест у ёй аформлены, але і форма змястоўная. Прычым змест і форма, валодаючы сваімі спецыфічнымі рысамі, нярэдка пераходзяць адно ў другое, бываюць тым і другім адначасова. Так, змястоўная сутнасць вобраза выяўляецца ў мове, якая з'яўляецца ў адносінах да яго формай. У той жа час вобраз сам з'яўляецца формай у адносінах да ідэйнага зместу ўсяго твора» [1, с. 57]. Такім чынам, нягледзячы на цэласнае ўспрыманне вобраза-персанажа, састаўнымі яго часткамі з'яўляюцца план выражэння (форма рэпрэзентацыі можа быць і антрапамарфнай, і заамарфнай) і план зместу, які можа супадаць ці не супадаць з формай прадстаўлення вобраза ў творы.

Абавязковая ўмова існавання **антрапамарфных вобразаў-персанажаў** – наяўнасць антрапамарфнага плана зместу, г. зн. персанажы павінны быць антрапамарфнымі па сваёй сутнасці (надзяляюцца сацыяльнымі і псіхалагічнымі характарыстыкамі).

Адносна спецыфікі праяўлення антрапамарфнага плана выражэння намі былі вылучаны дзве разнавіднасці антрапамарфных персанажаў: *монаістычныя і дуалістычныя.*

Монаістычным (*ад грэч. topos – адзін*) антрапамарфным персанажам характэрна адзінства антрапамарфнага плана зместу і антрапамарфнага плана выражэння, што прадугледжвае несупярэчлівасць і адсутнасць дваістасці ўспрымання персанажаў чытачамі.

Сярод монаістычных антрапамарфных персанажаў намі былі вылучаны наступныя тыпы персанажаў адносна спецыфікі аб'екта, які падвяргаецца антрапамарфізацыі: *класічныя антрапамарфныя персанажы і умоўна-антрапамарфныя персанажы.*

Класічныя антрапамарфныя персанажы – гэта «носьбіты пэўных чалавечых заган ці прадстаўнікі пэўнага сацыяльнага статусу» [2, с. 21]. Напрыклад, ліса стала ўвасабленнем хітрасці («Хітрая ліса»), заяц – баязлівасці («Пра беднага зайца») і г. д.

Такім чынам адбываецца і ў байцы – «невялікім, звычайна вершаваным, алегарычным творы павучальна-гумарыстычнага ці сатырычнага характару» [1, с. 19], дзе пад канкрэтным вобразам-уяўленнем (планам выражэння) аўтар разумее якое-небудзь абстрактнае паняцце (план зместу), але не называе яго. Байка адлюстроўвае жыццё чалавека ў вобразах жывёл, раслін, рэчаў, а пад кожным з персанажаў маюцца на ўвазе людзі пэўных сааслоўяў, надзеленыя рысамі характару, што асуджаюцца аўтарам.

Напрыклад, у байцы «Асёл і навука» (1908) Я. Купала высмейвае спробу даць адукацыю тым, хто да гэтага не мае здольнасцей; у байцы К. Крапівы «Ганарысты

парсюк» (1927) выкрыта ўся небяспека ганарыстых персанажаў, пазбаўленых самакрытыкі.

У апавяданні Ядвігіна Ш. «Падласенькі» бык-бацька – алегарычны вобраз цягавітага селяніна, які лічыць, што адукацыя дапаможа мужыку перамагчы беднату, а яго сын Падласенькі – інтэлігенцыя, якая выйшла з народа, а цяпер цураецца простых людзей.

Героямі літаратурных казак, фэнтэзі альбо навуковай фантастыкі могуць быць персанажы-рэчы, якія надзяляюцца нейкімі чалавечымі рысамі характару (напрыклад, гадзіннік, свінч і іншыя рэчы ў цыкле фантастычнай пародыі «Поры Гатэр» (2002) пісьменнікаў А. Жвалеўскага і І. Мыцько, лапаць ў п'есе А. Гаруна «Дзіўны лапаць, або Не ўсё тое порах, што ў пораху ляжыць» (1920)), а таксама людзі пэўнага характару або прадстаўнікі сацыяльнага статусу. Так, у байцы Я. Купалы «Чын, герб і лапаць» (1913) чын з гербам – два паны, якія спрачаюцца «хто з іх лепшы і над кім хто //Быць павінен панам» [3, с. 178], а лапаць – просты чалавек.

Калі казаць пра багоў, то В. Фрайдэнберг адзначае, што іх антрапаморфнасць мае некалькі форм: самая ранняя з іх – простая антрапаморфнасць, калі яны надзяляюцца толькі чалавечай знешнасцю [4]. Затым багі пачынаюць мець не толькі знешнасць чалавека, але і яго прыроду. Напрыклад, у сатырычна-гумарыстычнай паэме К. Вераніцына «Тарас на Парнасе» (1855–1889) багі выступаюць як пародыя на паноў, а ў парадыйна-сатырычнай паэме В. Равінскага «Энеіда навыварат» (1812 – пач. 1830-х г.) зносіны паміж багамі і траянцамі – гэта ўзаемаадносіны паміж памешчыкамі і прыгоннымі сялянамі.

Умоўна-антрапаморфныя – персанажы, адзіны паказчык прыналежнасці якіх да антрапаморфных – указанне імя ў форме міфоніма. У прыватнасці, у зборніку апавяданняў Л. Рублеўскай «Старасвецкія міфы горада Б*» (2012), дзе галоўнымі героямі з'яўляюцца мяшчане, цалкам пазбаўленыя якіх-небудзь звышнатуральных уласцівасцей, але пры гэтым аўтар стварае ўмовы, якія прымушаюць чытача суадносіць падзеі і персанажы твора з багамі і іншымі героямі старажытнагрэчаскіх міфаў. У якасці адсылка да міфаў варта вылучыць назвы апавяданняў («Артэміда і Актэон»), кароткі пераказ міфа перад кожнай гісторыяй, а таксама падабенства сюжэтаў апавяданняў і міфаў. Так, у апавяданні «Апалон і Марсій» сатыр Марсій – гэта музыка-самавучка Гірша, а Апалон – выдатны і знакаміты скрыпач Мікалай Паліванаў.

Дуалістычныя (ад лац. *dualis* – *дваісты*) **антрапаморфныя персанажы** – «персанажы, якія ўзнікаюць ў выніку дваістасці плана выражэння, што стварае ў творы два супрацьлеглыя планы зместу» [2, с. 21]. Напрыклад, у байцы «Пчола і трутні» (1913), дзе праводзіцца паралель паміж пчоламі і трутнямі і простымі сялянамі і панамі, Я. Купала спалучае адначасова рэалістычны і антрапаморфныя апаведы. У выніку пчола і трутні, з аднаго боку, рэальныя, неантрапамарфізаваныя насякомыя, а, з другога боку, пад імі маюць на ўвазе людзі пэўных саслоўяў.

У якасці прыкладу дуалістычных антрапаморфных персанажаў таксама можна прывесці наступныя творы беларускіх байкапісцаў: Я. Колас «Баба і Куры» (1907), Н. Тарас «Бусел і Варона» (1962), К. Крапіва «Поп і Папугай» (1949) і інш.

Яскравым прыкладам дуалістычных антрапаморфных персанажаў з'яўляюцца «Казкі жыцця» (1921) Я. Коласа. Так, у казцы «Стары лес» рэалістычны план – гэта бура, ад якой моцна пацярпелі многія дрэвы, антрапаморфны – вайна паміж людзьмі. Калі казаць пра жывёл і птушак у дадзеным зборніку, то антрапамарфізм у дачыненні іх праяўляецца на ўзроўні дыялогаў, якія адлюстроўваюць іх думкі, імкненні, але пры гэтым іх дзеянні – гэта дзеянні менавіта жывёл, а не людзей. Напрыклад, у казцы «Як птушкі дуб ратавалі» тое, што пісьменнік называе дзятла доктарам, адпавядае існуючай рэальнасці, бо ён, сапраўды, пазбаўляе дрэвы ад чарвякоў, што дапамагае ім не хварэць.

З «Казкамі жыцця» Я. Коласа можна параўнаць апавяданне Ядвігіна Ш. «Дуб-Дзядуля» (1909), дзе адлюстраванне ўзаемаадносін паміж дрэвамі таксама мае адначасова антрапаморфны і рэалістычны план: «*Міргнеш ім, бывала, жалудком, а яны табе шышкай у бок*» [5, с. 29].

Дуалістычныя антрапаморфныя персанажы – гэта не заўсёды вынік сумяшчэння рэалістычнага і антрапаморфнага планаў. У асобных выпадках эфект дуалістычнасці ўзнікае, калі адбываецца змена ракурсу рэпрэзентацыі персанажаў-нелюдзей.

У якасці прыклада трэба назваць у першую чаргу раман А. Наварыча «Літоўскі воўк» (2005), створаны ў рэчышчы постмадэрнісцкай паэтыкі, у якім падаецца аўтарскі погляд на падзеі паўстання 1863 года. Пісьменнік стварае своеасаблівую паралель паміж літоўскім ваўком і літоўскім паўстанцам: для абодвух жыццё ў няволі – гэта не жыццё.

Дадзенае ўражанне аўтар фарміруе з дапамогай гульні з чытачом. Так, у першай главе «Пагрызеная лапа, або Ўсё наадварот» ваўкі і людзі мяняюцца месцамі. Аўтарам малюецца звярынец, па якім гуляюць антрапамарфізаваныя ваўкі, а ў клетцы сядзіць заамарфізаваны «пан»: У выніку «пан, пасаджаны ў клетку пагрыз аднаму ваўку лапу» [6, с. 5]. У канцы рамана аўтар амаль даслоўна пераказвае першую сцэну ў звярынцы, але ў клетцы ўжо знаходзіцца не «пан», а воўк Інсургент, які пагрыз рукі аканомы Ежы Урбановіча і Стасіка Бувевіча за тое, што ён па іх віне быў пазбаўлены волі.

Антрапаморфныя вобразы-ўяўленні «ў адных выпадках могуць з’яўляюцца складанай часткай вобліку антрапаморфнага персанажа, а ў іншых антрапамарфізм не закранае ўнутранай сутнасці» [2, с. 22]. У такім выпадку можна казаць толькі аб антрапаморфных вобразах-ўяўленнях (антрапаморфным знешнім абліччы).

Антрапаморфнымі з’яўляюцца шматлікія абстрактныя паняцці, напрыклад, час. У драматычнай паэме Я. Купалы «Адвечная песня» (1908) персаніфікацыі падвяргаюцца поры года: вясна, лета, восень, зіма. У Я. Купалы кожная пара ў першую чаргу звязана з земляробчым каляндарным годам селяніна. Так, Лета трымае ў руках прылады працы (серп і касу), Восень – пук зёлак і пусты мех.

Яскравым прыкладам з’яўляюцца антрапаморфныя рэпрэзентацыі вобраза Беларусі. Самы вядомы – вобраз Плачкі ў творы Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» (1844–1846). І. Бурдзялёва адзначае, што ў творчасці Я. Купалы мінулае паўстае ў вобразе ўладаркі-княжны, цяперашні заняпад краіны – у выглядзе мучаніцы-княжны (у паэме «На Куццю» (1911), у вершы «Суды» (1906–1912)), а мара аб светлым будучым малюецца праз вобраз Нявесты-Маладой (у паэме «Безназоўнае» (1924)) [7].

У драматычнай паэме Я. Купалы «Адвечная песня» ў персаніфікаваным абліччы таксама прадстаўлены Доля, Бяда, Голад і Холад – вечныя спадарожнікі Мужыка.

І. Запрудскі лічыць, што ў паэме «Кепская будзе» (1886–1891) Ф. Багушэвіча не толькі галоўны герой паэмы Аліндарка – персаніфікаваны вобраз Беларусі, але і іншыя персанажы паэмы: «Маці, якая рана памірае, – Русь ці Кіеўская Русь, бацька, што трагічна сканаў, “устраміўшы ў плот галоўку”, – Літва ці ВКЛ, кума ці хросная маці – праваслаўе, <...> спагадлівая цётка – уніяцкая царква, што “незадоўга змёрла”, “як за сына” адпусціўшы Аліндарку да клапатлівага айчыма – Польшчы» [8, с. 124].

В. П. Рагойша прыводзіць наступныя прыклады персаніфікацыі ў творчасці беларускіх пісьменнікаў: «М. Лужанін («Па садзе несла восень // Буйных антонаў кош»), Н. Гілевіч («Ранак вытараішы вочы, // Як дзіця, глядзіць наўкола»)» [1, с. 140].

Антрапамарфізаваны персанаж – персанаж, які не з’яўляецца антрапаморфным па сваёй сутнасці, антрапамарфізацыя якога носіць знешні характар, пад дадзенымі персанажамі не маюцца на ўвазе людзі. Антрапамарфізацыя персанажа можа ўзнікаць у выніку наяўнасці ў творы антрапаморфнай светабудовы (сацыямарфізму) або антрапамарфізіруючага наратыву.

Калі разглядаць творы, дзе ў цэнтры знаходзяцца антрапаморфныя персанажы, то ў гэтых выпадках антрапамарфізацыя ўзаемаадносін, побыту з’яўляецца вынікам наяўнасці антрапаморфных персанажаў. Калі ў творы няма антрапаморфных персанажаў, гэта не значыць, што ў ім адсутнічае **антрапаморфная светабудова (сацыямарфізм)** – «адлюстраванне свету прыроды згодна з мадэллю чалавечага грамадства» [2, с. 23]. Напрыклад, у вершы «Ястраб» (1906–1912) назіраецца паралелізм падчы падзей у свеце птушак – («Дзе голуб з галубкай варкуе, сядзіць, // З-пад неба хмурлівага ястраб ляціць» [3, с. 180]) і падзей, якія разгортваюцца ў свеце людзей («Дзе шчыра дзяўчынку дзяцюк палюбіў, – // Прышоў стары зводнік, дзяўчынку адбіў» [3, с. 180]). Адзначым, што нягледзячы на падобнасць, пад птушкамі не маюцца на ўвазе людзі.

Антрапаморфная светабудова характэрна легендам, прысвечаным паходжанню тых ці іншых жывёл, птушак, у тым ліку і аўтарскіх, што звязана з іх жанравай своеасаблівасцю, якая не дазваляе пад жывёламі разумець людзей. У якасці прыкладу можна назваць устаўную легенду пра паходжанне чорных буслоў на Беларусі ў раманах В. Казько «Выратуй і памілуй нас, чорны бусел» (1991).

Наступная форма праяўлення антрапамарфізму – **антрапаморфны наратыў**, які можа выступаць у двух варыянтах.

Першы – гэта **антрапаморфны наратар**. Так, нямецкі даследчык В. Шмід ў кнізе «Нараталогія» (2003) уводзіць паняцце «антрапаморфнасць наратара», які «можа быць асобай, але ў той жа час не быць чалавекам» [9, с. 40]. У якасці антрапаморфнага

наратары могуць выступаць *жывёлы* (у вершах «Скарга прыручанага ваўка» Я. Сіпакова і «Маналог вавёркі» Я. Янішчыц, аповесці П. Місько «Прыгоды бульбобаў» (2009)), *фальклорна-міфалагічныя персанажы* (у вершы М. Багдановіча вадзянік («Вадзянік» (1909)) распавядае чытачу пра сябе і сваё жыццё пад вадой: «*Сівавусы, згорблены, я залег між цінай*» [10, с. 12]), розныя *персаніфікаваныя паняцці і з’явы*. У творчасці Я. Купалы – гэта краіна Беларусь, што паўстае ў жаночым абліччы (верш «Маладая Беларусь» (1909)), персаніфікаваны вобраз бязлітаснага і ўсемагутнага Голаду, што знішчае ўсё на сваёй дарозе без усялякага жалю ў аднайменным вершы «Голад» (1921): «*Іду, разбуялы, вясёлы, // З хатомкай мярцвячай на плечах*» [11, с. 102]. Антрапаморфным наратарам у творчасці Я. Купалы з’яўляецца таксама Мароз (верш «Мароз» (1921)), які распавядае чытачам, хто ён такі, падае сябе ў якасці дабразычлівага і гасціннага гаспадара, запрашае да сябе ў гасці: «*Хто ў гасці ка мне забярэцца, // Тулю тых, галублю іх сон*» [11, с. 105]. Але гасціннасць гэта небяспечная, бо сон – гэта сінонім смерці.

Другі варыянт антрапаморфнага наратыву – *антрапамарфізіруючы наратыў*, асноўная форма якога – «*антрапамарфізацыя ўнутранага свету* неантрапаморфнага персанажа» [2, с. 24]. Так, у вершы «Явар» (1909) Я. Купала перадае ўсю тугу і адзіноту явара, але пад ім пісьменнік не мае на ўвазе чалавека.

У знакамітай «Песні пра зубра» (пач. XVI ст.) М. Гусоўскі дае блізкае да рэальнасці адлюстраванне зубрынага жыцця. Але паэт звяртае ўвагу больш не на знешнасць зубра, а на яго ўнутраную сутнасць, надае яму рысы чалавечага характару. Аўтар спрабуе перадаць яго пачуцці і думкі ў час палявання: «*Смерцю маёй пацшаца сьшліся? Чакайце ж, / Я пакажу вам забойства – вякі не забудуць!*» [12, с. 57]

А ў рамане К. Чорнага «Бацькаўшчына» (1931), як адзначае Л. Г. Бараноўская, «вобраз каня ў творы выразна псіхалагізаваны, раскрываецца пры дапамозе персаніфікацыі, “плыні свядомасці”, эмацыйна афарбаванай лексікі» [13, с. 138].

У творах такога кшталту жывёлы надзяляюцца аўтарамі пэўнымі рысамі характару. Так, І. Пташнікаў у апавяданнях «Львы» (1987) і «Арчыбал» (1988) сабаку Джукі і мядзведзя Арчыбала надзяляе такімі якасцямі, як вернасць, адвага, самаадданасць і г. д. А ўспаміны ўзнікаюць у іх свядомасці пад уздзеяннем розных асацыяцый (колераў, пах і г. д.). Напрыклад, у апавяданні І. Пташнікава «Пагоня» (1999) лось Адзінец бачыць месца, дзе загінула яго сям’я, і успамінае падзеі мінулага.

Жывёлы надзяляюцца не толькі здольнасцю бачыць карціны, што адбыліся раней, але і марыць, так, мядзведзь у фантастычнай аповесці П. Місько «Эрпіды на планеце Зямля» (1985) марыць аб свабодзе.

Як бачым, у творчасці беларускіх пісьменнікаў рэалізаваны ў рознай ступені амаль ўсе магчымыя формы праяўлення антрапамарфізму ў мастацкім творы: антрапаморфныя персанажы (класічныя, умоўна-антрапаморфныя, дуалістычныя); антрапаморфныя вобразы-ўяўленні; антрапамарфізаваныя персанажы як вынік наяўнасці антрапаморфнай светабудовы (сацыямарфізму) ці антрапамарфізуючага наратыву; антрапаморфны наратар.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Рагойша В. П. На шляху да Парнаса: давед. маладога літаратара: Для ст.шк. узросту / В. П. Рагойша. Мн.: Маст. Літ., 2003.
2. Альшэўская Г. С. Антрапамарфізм як аснова вобразнасці ў творчасці Янкі Купалы / Г. С. Альшэўская // Нам засталася спадчына: XIII Міжнародныя Купалаўскія чытанні, прысвечаныя 75 годдзю Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы: матэрыялы навуковай канферэнцыі (Мінск, 24 кастрычніка 2019) / Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы. Мінск: ІВЦ Мінфіна, 2019. С. 20–25.
3. Купала Я. Поўны збор твораў: у 9 т. Т. 3: Вершы, пераклады 1911–1914. Мінск: Маст. літ., 1997.
4. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности. М.: Наука. Гл. ред. вост. лит., 1978.
5. Ядвігін Ш. Выбраныя творы. Мінск: Маст. літ., 2006. С. 239.
6. Наварыч А. Літоўскі воўк: гістарычны раман. Мінск: Мастацкая літаратура, 2005.
7. Бурдзялёва І. А. Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры XIX – пач. XX стст.: майстры, плыні, традыцыі: курс лекцый. Мінск: МДЛУ, 2009.
8. Запрудскі І. М. Нарысы гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя. Мінск, 2003.

9. Шмид В. Нарратология. М.: Языки славянской культуры, 2003.
10. Багдановіч М. Вянок: кніжка выбраных вершаў. Мінск: Маст. літ., 1985.
11. Купала Я. Поўны збор твораў: у 9 т. Т. 4: Вершы, пераклады 1915–1929. Мінск: Маст. літ., 1997.
12. Гусоўскі М. Песня пра зубра. Мінск: Юнацтва, 1998.
13. Бараноўская Л. Г. Беларуская мастацкая анімалістыка: асаблівасці станаўлення і развіцця / Л. Г. Бараноўская // Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова. 2007. № 1 (26). С. 133–139.

ВЯЧАСЛАЎ РАГОЙША ЯК УКЛАДАЛЬНІК І КАМЕНТАТАР ХРЭСТАМАТЫЙ «БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА ХІХ СТАГОДДЗЯ»

І. М. Запрудскі

Кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

вул. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь, zaprudzki@gmail.com

У артыкуле на прыкладзе ўдзелу В. П. Рагойшы ў стварэнні хрэстаматыі «Беларуская літаратура ХІХ стагоддзя» (Мінск: Выш. школа, 1971; Мінск: Выш. школа, 2-е выд., перапрац. і дап., 1988) паказваецца своеасаблівасць яго працы як тэкстолага. Называюцца архіўныя знаходкі даследчыка, увасобленыя ў хрэстаматыі (лісты В. Савіча-Заблоцкага да М. Драгаманава), укладзеныя ім раздзелы выдання («Ананімная літаратура», «Пераклады і наследаванні», Р. Падбярэскі, Я. Баршчэўскі, А. Рypінскі, А. Вярэга-Дарэўскі, В. Каратынскі, Б. Каратынскі, І. Мігановіч, І. Тамашэвіч, А. Абуховіч, А. Ельскі, Л. Вігэн-Дубяйкоўскі), ацэньваюцца зробленыя ім каментарыі да твораў.

Ключавыя словы: В. П. Рагойша-тэкстолаг; тэксталагічная праца; хрэстаматыя «Беларуская літаратура ХІХ стагоддзя» (1971, 1988); укладанне; каментарый.

Яркай старонкай у гісторыі падрыхтоўкі і публікацыі выданняў анталагічнага характару твораў беларускіх пісьменнікаў ХІХ стагоддзя з’яўляюцца падрыхтаваныя на філалагічным факультэце БДУ хрэстаматыі «Беларуская літаратура ХІХ стагоддзя» (1-е выд. 1971; 2-е выд. 1988). Складальнікамі першага выдання сталі Сцяпан Александровіч (1921–1986), Алег Лойка (1931–2008) і Вячаслаў Рагойша (1942). Падкрэслім, што ў працы бралі ўдзел прадстаўнікі розных пакаленняў беларускіх літаратуразнаўцаў. У той час В. Рагойшу, маладому даследчыку роднай літаратуры, не было яшчэ і 30 гадоў. Сумесная праца з больш вопытнымі С. Александровічам і А. Лойкам была вельмі карыснай школай для прафесійнага росту маладзейшага даследчыка. Выданне было дапушчана Міністэрствам вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР у якасці вучэбнага дапаможніка для філалагічных факультэтаў вышэйшых навучальных устаноў. Яго тыраж 5000 экзэмпляраў быў закліканы задаволіць патрэбы навучальнага працэсу ў ВНУ рэспублікі. У прадмове «Ад складальнікаў» адзначалася: «Калі дасягненні тэарэтыка-літаратуразнаўчай думкі сталі шырока даступнымі, то самі тэксты літаратуры ХІХ стагоддзя, раскіданыя па розных даўнішніх выданнях, пакуль што мала вядомыя. Прапануемая хрэстаматыя <...> і павінна ў пэўнай ступені задаволіць узросшы попыт чытача на эстэтычныя каштоўнасці мінулага. Яна з’яўляецца своеасаблівым падраўнакам навуковых пошукаў беларускіх літаратуразнаўцаў – тэарэтыкаў, архівазнаўцаў, тэкстолагаў» [1, с. 3]. Укладальнікі канстатавалі той факт, што выступілі прадаўжальнікамі справы М. Гарэцкага (Вільня, 1922), В. Барысенкі, М. Ларчанкі, Л. Фіглоўскай, выданне якіх «Беларуская літаратура ХІХ стагоддзя. Хрэстаматыя» пабачыла свет двойчы (1-е выд. 1940 пад рэд. Я. Купалы; 2-е выд. 1950 пад рэд. Ю. Пшыркова). Таксама важным папярэднім выданнем стаў складзены В. Барысенкам зборнік тэкстаў пад рэд. М. Лынькова і П. Броўкі «Беларускія пісьменнікі другой паловы ХІХ стагоддзя» (Мінск, 1956), які пабачыў свет пад грыфам Інстытута літаратуры і

мастацтва АН БССР. Гэтае выданне таксама мела тыраж 5000 экзэмпляраў, але яно не было арыентавана на задавальненне патрэбаў вучэбна-метадычнага характару. Падрыхтаванае супрацоўнікамі філалагічнага факультэта выданне ўдакладняла, пашырала зробленае папярэднікамі. У прадмове сцвярджалася: «У хрэстаматыі ўпершыню падаюцца многія творы, знойдзеныя на старонках розных перыядычных выданняў (“Ноччу у сяле”, “Могілкі” і інш.), адшуканыя даследчыкамі ў архівах (“Дудар”, “Пад дуду”, вершы В. Савіча-Заблоцкага, Б. Каратынскага, В. Пратасевіча і іншых паэтаў)» [1, с. 3–4]. Наноў уведзеныя творы трэба залічыць перадусім да заслуг С. Александровіча, які, напрыклад, у раздзеле «Рэвалюцыйная публіцыстыка» змясціў фрагменты публіцыстычных выданняў беларускіх народнікаў у перакладзе на беларускую мову (Данілы Баравіка «Пісьмы пра Беларусь. Пісьмо першае», Шчырага Беларуса «Пасланне да землякоў-беларусаў», матэрыялы з часопіса «Гоман»). У 1978 г. С. Александровіч здзейсніў асобнае выданне публіцыстыкі беларускіх народнікаў на мове арыгінала [2]. В. Рагойша падрыхтаваў і пракаментываў для першага выдання хрэстаматыі наступныя раздзелы – «Ананімная літаратура», «Пераклады і наследаванні», Р. Падбярэскі, Я. Баршчэўскі, А. Рыпінскі, А. Вярэга-Дарэўскі, В. Каратынскі, Б. Каратынскі, В. Савіч-Заблоцкі, І. Мігановіч, І. Тамашэвіч, А. Абуховіч, А. Ельскі, Л. Вітэн-Дубяйкоўскі. Гэта сведчыць пра значны ўклад маладога даследчыка ў падрыхтоўку матэрыялаў выдання. Пры гэтым заўважым, што ў зробленым В. Рагойшам-каментатарам адчуваецца значна меншы ўплыў сацыялагізаваных ацэнак як твораў, так і асаблівасцей светапогляду пісьменнікаў. З’яўленне выдання выклікала даволі шырокі грамадскі рэзананс. Г. Кісялёў у манаграфіі «Ад Чачота да Багушэвіча» канстатаваў: «Крыніцазнаўчая база гісторыі нашай літаратуры разглядаемага часу ўзмацнілася з выданнем хрэстаматыі мастацкіх тэкстаў “Беларуская літаратура XIX ст.” (1971, склалі С. Александровіч, А. Лойка, В. Рагойша)...» [3, с. 17].

Другое, дапоўненае выданне хрэстаматыі пабачыла свет праз 17 гадоў. Цяпер укладальнікамі выступілі А. Лойка і В. Рагойша. Трэба пагадзіцца з меркаваннем Г. Кісялёва, што і ў гэтым выданні «гісторыя нашага пісьменства істотна ўзбагацілася новымі імёнамі і тэкстамі» [3, с. 17]: Адэля з Устроіні, Зоф’я Манькоўская, Вікенцій Равінскі, Геранім Марцінкевіч, Ігнат Легатовіч, Юльян Ляскоўскі, Станіслаў Гласка, Зыгмунт Нагродскі. Другое выданне выйшла ў часы перабудовы, калі грамадска-палітычнае і культурнае жыццё ў краіне значна лібералізавалася. Гэта паўплывала на істотную змену ідэйна-мастацкіх ацэнак творчасці пісьменнікаў названага перыяду. Класавыя падыходы, сацыялагізаванасць усё больш саступалі месца мастацкім ацэнкам адпаведных літаратурных твораў. Асобна адзначым, што ў другім выданні ўпершыню былі надрукаваны падрыхтаваныя В. Рагойшам тэксты пісьмаў В. Савіча-Заблоцкага выдатнаму прадстаўніку грамадска-палітычнай і сацыялагічнай думкі Украіны Міхалу Драгаманаву. Асаблівая каштоўнасць эпісталярнага, выяўленага В. Рагойшам у гістарычным архіве УССР у Львове, заключаецца ў тым, што гэта былі найбольш раннія ўзоры прыватных лістоў на беларускай мове ў XIX ст. Іх тэксты былі надрукаваны ў хрэстаматыі ўпершыню, што стала сапраўднай падзеяй у крыніцазнаўстве азначанага перыяду. Літаратурны працэс XIX ст. узбагаціўся жанрава і выявіў арыгінальнасць гэтага пісьменніка другой паловы XIX ст. Пісьмы да М. Драгаманава абсалютна па-новаму асвятлялі працэсы, якія праходзілі ў тую эпоху.

Зразумела, што выяўленне і вывучэнне эпісталярнай спадчыны беларускіх пісьменнікаў XIX стагоддзя заўсёды было прыярытэтнай задачай айчыннага літаратуразнаўства. Жанравая форма эпісталярнай публіцыстыкі прадуктыўна выкарыстоўвалася прадстаўнікамі розных пакаленняў тагачасных дзеячаў краёвай культуры. Варта, напрыклад, прыгадаць польскамоўныя «Лісты пра Беларусь» (1844) Р. Падбярэскага, у якіх аспрэчвалася меркаванне пра забітасць і інтэлектуальны заняпад беларусаў; напісаныя па-беларуску палымяныя і звернутыя ў будучыню «Пісьмы з-пад шыбеніцы» (1864) Кастуся Каліноўскага; рускамоўныя «Пісьмы пра Беларусь» (1882) Данілы Баравіка, у якіх ставілася задача «ўзяцца за вывучэнне роднага края, а таксама кінуць беглы погляд на мінулае і цяперашняе становішча нашай радзімы» [2, с. 21]. Аднак адрасатам гэтых пасланняў быў умоўны абагулены рэцыпіент, а не канкрэтная асоба. Першым жа па часу ўзнікненню ўзорам прыватнай беларускамоўнай перапіскі, якая стала літаратурным фактам у гісторыі айчыннага пісьменства новага часу сапраўды трэба лічыць пісьмы В. Савіча-Заблоцкага да М. Драгаманава, датаваныя 1886 г. Таму Г. Кісялёў меў усе падставы канстатаваць: «Такім чынам, львоўская знаходка В. Рагойшы надзвычай цікавая і важная шмат у якіх адносінах» [3, с. 17]. Значнасць

зробленага навукоўцам архіўнага адкрыцця не ставяць пад сумненне і іншыя даследчыкі [4, с. 335].

Цікава, што Аляксандр Яскевіч у манаграфіі «Станаўленне беларускай мастацкай традыцыі» (1987), нібы прадчуваючы львоўскую архіўную знаходку, слухна падкрэсліваў: «Удзел Савіча-Заблоцкага ў закладванні асноў беларускай літаратуры істотны іншым, тым, што мы раней характарызувалі як агульнакультурнае намаганне, ціск, напор рознанакіраваных культурна-грамадскіх дзеянняў» [5, с. 66]. Сапраўды, чыннасць удзелу асобных літаратараў у тагачасным літаратурным працэсе вызначалася далёка не толькі напісаннем мастацкіх твораў на беларускай мове.

Дарэчы, навуковая карэктнасць В. Рагойшы як публікатара была засведчана ў каментарыі, дзе спецыяльна было адзначана: «Укладальнікі хрэстаматыі выказваюць падзяку кандыдату філалагічных навук І. Астапіку, які дапамог атрымаць гэтыя пісьмы» [6, с. 471]. Ва «Уступным слове да другога выдання» ўкладальнікі не прамінулі ўшанаваць свайго старэйшага калегу: «На жаль, у рабоце над новым выданнем не мог удзельнічаць С. Х. Александровіч, які для папярэдняга выпуску ўклаў раздзел «Рэвалюцыйная публіцыстыка» і творы Ф. Багушэвіча. Сцяпан Хусейнавіч апошнія гады цяжка хварэў, а 1 мая 1986 года яго не стала... Багатыя веды і складальніцкі вопыт прафесара С. Х. Александровіча былі б вельмі дарэчы ў працы па ўкладанні гэтай хрэстаматыі» [6, с. 6].

У другім выданні раздзел «Рэвалюцыйная публіцыстыка» ўкладаўся В. Рагойшам. У параўнанні з папярэднім выданнем беларуская публіцыстыка К. Каліноўскага, тэксты нумароў «Мужыцкай праўды» прадстаўлены былі амаль без скарачэнняў. У першым выданні «Пісьмо з-пад шыбеніцы» завяршалася наступным чынам: «Бо я табе з-пад шыбеніцы кажу, народзе, што тады толькі заживеш шчасліва...» [1, с. 181]. Гэта не магло не выклікаць заканамерных пытанняў у дапытлівых студэнтаў. У другім выданні завяршэнне гэтага пазначанага шматкроп'ем сказа – «калі над табой маскаля ўжо не будзе!» [6, с. 225] – ставіла забароненыя раней кропкі над «і». Такое апэратыўнае рэагаванне В. Рагойшы ў сувязі са зменамі ў грамадска-палітычным жыцці трэба прызнаць смелым крокам нават у атмасферы перабудовачнай пары.

Такім чынам, Вячаслаў Рагойша засведчыў свой чынны ўклад у падрыхтоўку выданняў анталагічнага характару, прысвечаных беларускай літаратуры XIX ст. Ён праявіў сябе як кваліфікаваны тэкстолаг, архівіст, які ўводзіў новыя, невядомыя дагэтуль тэксты каштоўных літаратурных артэфактаў, а таксама як кампетэнтны і самавіты каментатар тэкстаў прамінулых эпох.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Беларуская літаратура XIX стагоддзя. Хрэстаматыя / склад. С. Х. Александровіч, А. А. Лойка, В. П. Рагойша. Мінск : Выш. школа, 1971.
2. Публицистика белорусских народников: нелегальные издания белорусских народников (1881–1884) / сост. С. Х. Александрович, И. С. Александрович. Минск : Изд. БГУ, 1983.
3. Кісялёў Г. В. Ад Чачота да Багушэвіча: Праблемы крыніцазнаўства і атрыбуцыі беларускай літаратуры XIX ст. / Г. В. Кісялёў. 2-е выд., выпр. Мінск : Бел. Навука, 2003.
4. Сопікава В. В. Вайніслаў Савіч-Заблоцкі: вяртанне з нябыту / В. В. Сопікава // Полацкі музейны штогоднік: зборнік навуковых артыкулаў за 2011 г. / уклад. Т. А. Джумантаева, І. П. Воднева, С. В. Нікалаева. Полацк : НППГКМЗ, 2012. С. 334–348.
5. Яскевич А. С. Становление белорусской художественной традиции / А. С. Яскевич. Минск : Наука и техника, 1987.
6. Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя: Вучэб. дапаможнік для студэнтаў філал. спец. ВНУ / Склад. і аўт. камент. А. А. Лойка, В. П. Рагойша. 2-е выд., перапрац. і дап. Мінск : Выш. школа, 1988.

ЭМАТЫЎНАЯ ПРАСТОРА ПАЭМЫ «МАЧЫХА» АДЭЛІ З УСТРОНІ

М. П. Варабей

*Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі,
Інстытут літаратуразнаўства імя Я. Купалы,
вул. Сурганава 1/2, 220072, г. Мінск, Беларусь, 3-Zna@mail.ru*

У артыкуле прадстаўлена спроба эматыўнага аналізу беларускамоўнай паэмы «Мачыха» пісьменніцы, названай даследчыкамі Адэляй з Устроіні. Раскрываецца мэтазгоднасць прымянення тэорыі эматыўнасці ў даследчым інструментарыі працы з творамі XIX ст., у прыватнасці, з рамантычнымі творамі, у святле гісторыка-культурнага і сацыяльнага кантэксту, абумоўленага зваротам эмоцый творцы да чытача. Беларуская літаратура таго часу здольная абуджаць пачуцці і заклікаць да дзеяння, у пэўнай ступені, разбураючы ідэю мастацтва дзеля мастацтва. Матэрыялы прэзентуюць найўныя гіпотэзы ў дачыненні да аўтарства твора, яго ідэйнага зместу, характарызуюць перадачу паэтычнай эмоцыі у тэксце праз сродкі выразнасці, напрыклад, сюжэт, кампазіцыю, сінтаксіс, лексіку і інш.

*Матэрыял падрыхтаваны ў межах праекта Г20Р-383 «Эмацыйнае і рацыянальнае у літаратуры і мастацтве славянскіх народаў» (навуковы кіраўнік С. У. Калядка).

Ключавыя словы: рамантызм; паэзія; эматыўнасць; эмоцыя; шматмоўная літаратура Беларусі; XIX стагоддзе.

Рамантызм прынёс у літаратуру параўнальную свабоду аўтарскага самавыражэння, індывідуалізацыю стылю, выхад з папярэдняга канону і жанравых межаў. Створаныя ўмовы для эмацыйнай рэалізацыі пісьменніка прапанавалі шырокі тэматычны арсенал як дадатковыя магчымасці для збліжэння творцы з чытачом.

Шматмоўная пісьмовая спадчына XIX стагоддзя прайшла доўгі шлях даследавання ў розных аспектах, напрыклад, культурна-гістарычным, біяграфічным, псіхалагічным, асвятляецца пры дапамозе разнастайных тэарэтыка-філасофскіх напрамкаў – аксіялогіі, імагалогіі і інш. Адным з перспектывных напрамкаў даследавання літаратуры XIX ст. бачыцца аналіз з пазіцыі катэгорыі эматыўнасці – напрамак, які распрацавала ў беларускім літаратуразнастве С. Калядка – эстэтычнай, мастацкай катэгорыі, якая адлюстроўвае спосабы выражэння і апісання эмоцыі на розных узроўнях паэтычнага тэксту (лірычны сюжэт, кампазіцыя, жанравая разнавіднасць (з улікам модусу мастацкасці/эстэтычнай мадальнасці), вобразная сістэма, паэтычная лексіка, фоніка, сінтаксіс і інш.) [1, с. 37]. Літаратура Беларусі XIX стагоддзя – удзячная глеба ў кантэксце адзначанага кірунку – яно адметнае сваёй індывідуалізацыяй, якую прынеслі ў многім сентыменталізм і рамантызм. В. Шахоўскі адзначыў, што мастацкую літаратуру з поўным правам можна вызначыць як дэпазітарый імёнаў эмоцый і эмацыйных сітуацый, а таксама як незаменнае навучальнае дапаможнік па прыхаваным выхаванні культуры вербальных і авербальных зносінаў моўных асобаў ва ўмовах разнастайных эмацыйных камунікатыўных сітуацый [2, с. 65]. Аналіз літаратуры Беларусі XIX ст. з пазіцыі эматыўнасці, эмоцыягеннасці асобных тэматычных кірункаў, бачыцца дарэчным у святле свайго гісторыка-культурнага і сацыяльнага кантэксту, які абумоўлівае скіраванасць эмоцый творцы да чытача, паэзія таго часу павінна не толькі абуджаць пачуцці, але і нават заклікаць да дзеяння, у пэўнай ступені, разбураючы ідэю мастацтва дзеля мастацтва.

Адной з найбольш цікавых і таямнічых постацяў XIX ст. стала Адэля з Устроіні з яе адметнай, хаця і нешматлікай спадчынай. Яе паэма «Мачыха» арганічна ўпісваецца ў рамантычную пісьмовую традыцыю XIX ст., дзе бачыцца лучнасць з вусна-паэтычнай творчасцю, якая суадносіцца са спадчынай А. Міцкевіча, Я. Чачота, У. Сыракомлі і інш. Тут прысутнічаюць кананічныя складнікі рамантычнага твора, такія як вобраз героя-змагара, кахання, якое процістаіць нягодам і стыхіям.

У пачатку 1970-х гг. А. Мальдзісам былі адшуканы рукапісы двух вершаў – «Мачыха» (на беларускай мове лацінкай) і «Kraków» (на польскай мове, пра пажар ў горадзе ў 1848 г.) – 1850 г. напісання. Даследчык выказаў гіпотэзу паходжання/пражывання аўтаркі – Адэліна Устронь Ганчарскай воласці Лідскага павета. Калі звяртацца да паэмы (у некаторых крыніцах жанрава вызначаецца, як верш) «Мачыха» ў гэтым аспекце, можна зазначыць, што пісьменніца шматкроць звяртаецца да тапоніма Нёман, што можа стаць адным з аргументаў у пацвярджэнне меркавання А. Мальдзіса [3, 4]. Варта адзначыць, што ў апошнія гады літаратуразнаўца І. Багдановіч схіляецца да таго, што аўтаркай «Мачыхі» можа быць Габрыэля Пузыня, чья паэзія, паводле даследчыцы, па сваім мастацкім узроўні адпавядае пярэ згаданай вышэй Адэлі з Устроні (месцазнаходжанне на момант стварэння знойдзеных тэкстаў таксама блізкае – усё той жа Прынёманскі край), аднак дакладна сказаць пакуль немагчыма, таму даводзіцца аналізаваць твор па-за біяграфічным кантэкстам.

Фармальна ў вершы можна вылучыць дзве кампазіцыйныя часткі: шлях юнака праз Нёман да каханай і размова дзяўчыны-сіраты са сваёй мачыхай. Паводле ідэяна-тэматычнага зместу адрозніваюцца прыходзіць асацыяцыя з народнымі баладамі. Апрача таго, сярод пазабрадавага фальклору асобна вылучаецца катэгорыя сіроцкіх песень, плачаў і сказаў, якія сустракаюцца, напрыклад, у зборніках Рыгора Шырмы. Гэтая тэма шырока прадстаўлена і ў іншых жанрах вуснай народнай творчасці. Сіроцкія песні, як правіла, адлюструюць гаротны лёс дзіцяці, чья маці памерла, а адзін з распаўсюджаных сюжэтаў – мачыха імкнецца загубіць няроднае дзіця.

А. Мальдзіс у адной з першых публікацый, прысвечаных росшукам, звязаным з паэмай «Мачыха», выказвае наступную думку: ««Пад бурай маюцца на ўвазе сілы рэакцыі, царская ўлада. Паэма напоўнена патрыятычна-вызваленчым кантэкстам, надзеяй на тое, што хутка з’явіцца смелыя людзі, якія выстаяць ў няроўнай схватцы з бурай. Нёман гаворыць, што хутчэй перасохне вада ў моры, чым буры ўдасца патопіць смелага «літвіяка»» [7, с. 230]. Разглядаючы аснову твора, І. Багдановіч адзначыла, што «гэта не “падробка” пад народную песню або баладу, хаця многія сродкі ўжыты аўтарам менавіта з арсеналу паэтыкі гэтых жанраў», выказала думку аб фальклорнай стылізацыі і алегарызацыі патрыятычнай ідэі ў тэксце «Мачыхі» [6, с. 101].

Звяртаючыся непасрэдна да тэксту, бачым насланне мастацкіх прыёмаў, характэрных для народнай творчасці. Сярод іх адухаўленне з’яў прыроды, заснаванае на наданні ім чалавечых якасцяў, паралелізм, дыялагізм мовы, наяўнасць памяншальных формаў.

Аўтар быццам аддае вырашэнне пытання лёсу, жыцця і смерці чалавека ў рукі стыхій, адны з якіх гатовыя загубіць юнака, а другія – падтрымаць. Такім чынам, бура, туманы, хмары, віхор паўстаюць супраць ракі Нёман і бору.

Важным падаецца ўжыванне этнонімаў «літовачка», «літоўчык», вобразных словазлучэнняў, кшталту «літоўскае сэрца». Яны пераключаюць увагу чытача з фальклорнага сюжэту, дапамагаюць зразумець, што аўтар заключае ў сцэнах змагання стыхій і з’яў прыроды актуальны фон падзей. А. Мальдзіс заўважае, «што ў XIX стагоддзі слова “літоўскі” часта ўжывалася ў значэнні “беларускі”: Мінск Літоўскі, Брэст Літоўскі, Палессе Літоўскае. За этнаграфічнай жа Літвой захоўваўся тэрмін “Жмудзь”» [7, с. 230]. У працяг гэтага – плач дзяўчыны, якая з’яўляецца «сіроткай у роднай хатцы», што скіроўвае да палажэння літвінаў у Расійскай імперыі на той час. Такім чынам фарміруецца патрыятычны пафас у творы, які можа быць незаўважаны, калі падыходзіць да аналізу яго выключна з пазіцыі фальклорнай стылізацыі.

Прасачыць змену эмацыйнага фону ў вершы можна абапіраючыся на сродкі выразнасці. Першая частка верша выклікае страх перад стыхіяй, трывожнасць, якія нагнаюцца шэрагам дзеясловаў, ужываннем эпітэтаў з выразна адмоўнай канатацыяй або адмоўнай у кантэксце дадзенага тэксту:

Па зямлі віхор пагнаўся,
З буйным ветрам паспіраўся.
Віхар – туманочкам ляцеў,
Чорну буру відзець хацеў.

Бура – да Нямна хадзіла,
І чысту воду муціла,
І з беражочка ў беражочык

Далей страх змяняецца на нейтральныя эмоцыі, аўтар абазначае завязку сюжэтнай лініі – распачынаецца дыялог, уводзіцца герой, якога будуць бараніць стыхіі. Манатонны пачатак спыняецца, прымушае застыць на зваротках і клічніках – запрашэнне «на бяседу» – і ўжо вядома, што юнак гатовы пераплысці Нёман бураю, каб сустрэцца са сваёй каханай. За гэтым – зноў нарастанне трывожнасці і страху, якія будуць перабівацца цягам дыялогу стыхій – на зямлі, на вадзе, у паветры – радасцю вобліску надзеі, калі Нёман і бор будуць апекавацца жыццём смелага літоўчыка.

Бор:

«Што!!! – расшумеўся барочык, –
Ці гэта я ня *літоўчык*?
<...>
Ня на тое сосны расціў,
Каб вас у *родну зямлю* пусціў,
Ня на тое бары раслі,
Каб тут вецер чужы ўняслі!!!» [5, с. 240]

Рэпліка Нёмана:

А я ж гэта – не *Літоўчык*!
Ці ж я буду сябе бурць,
Ці ж дазволю *сваіх* тапіць!
Ці ж я смельніка ня плыну!
Дай і буры ня падкіну! [5, с. 240]

Перамяшчэнне па тэксце ў хату дзяўчыны далучае да перажыванняў яе персанажа. Стан дзяўчыны, эмоцыя перадаецца ў гэтай частцы з дзвюх пазіцый – апавядальніка і дзяўчыны-гераніні. Апавядальнік апісвае знешні воблік літовачкі – «стаяла, як бледнае *слонца*» – адлюстроўваючы яе пакуты. З пазіцыі гераніні ў дыялогу з мачыхай праяўляецца страх і трывога:

Скажы ж ты мне дый, маці,
Ці нястрашна цяпер гнаці
Цераз Нэмен? Ды ці чоўна
Не набяжыць вады поўна? [5, с. 241]

Адказ мачыхі таксама можна трактаваць праз розныя пункты гледжання: тое, што ўкладаецца ў вусны персанажа; як гэта ўпісваецца ў агульную эмацыйную карціну, створаную апавядальнікам; пазіцыя чытача-рэцэпіента. Пазіцыя мачыхі: пагарда да сваёй падчаркі і яе каханага, падман; пазіцыя апавядальніка практычна да завяршэння тэксту твора – паказаць, што мачыха не гаспадыня ў хаце, падкрэсліць яе эмоцыі ў дачыненні да сваёй прыёмнай дачкі і яе каханага – гневу, перададзенага ў гіпербале:

Чужа маці адгадала,
Чаму дзеўчына пытала.
Ёй мілага не любіла,
У лыжцэ б вады ўтапіла [5, с. 241].

У проціпастаўленні пакутаў і страху дзяўчыны, якая застаецца ў напружаным чаканні, і пагарды, і гневу мачыхі бачыцца жаданне аўтара фарміраваць чытацкае спачуванне да першай, і непрыязнасць і агіду да другой.

Пісьменніца ведае, якія вобразы выкарыстаць, каб выклікаць эмоцыі ў чытача. У кантэксце фальклору, як адзначана вышэй, сірата і сіроцтва – эматыў і эматэма. І ў дачыненні грамадска-палітычным, тэрытарыяльным, падобная вобразнасць прымяняецца да прыгнечаных (напрыклад, пазней «Сіратлівая Літва», паводле запавету Уладзіслава Сыракомлі, будзе апета ў цыкле Дарагавіцкіх песень Соф’і Манькоўскай, таму выкажам думку, што аўтар мог разлічваць на паразуменне з чытачом).

Вяртаючыся да грамадска-палітычнай сітуацыі, адзначым, што год напісання твора прыпаў на час паміж двума паўстаннямі, папярэдняе з якіх не было паспяховым, многія ўдзельнікі яго былі пакараныя ці пераследаваліся. Творцы, што прытрымліваліся пазіцыі нацыянальнага вызвалення, а таксама адмены прыгону не мелі магчымасці адкрыта выказаць сваіх пазіцыяў, таму алегарызаваная перадача ідэі ў тэксе і ўзмоцненае эмацыянае ўздзеянне цалкам абумоўлена, як і выкарыстанне псеўданіма. Адзначаны акалічнасці ўскладняюць даследчы працэс, аднак не змяняюць эстэтычнай і гістарычнай каштоўнасці твора. Такім чынам, аналіз твора з пазіцыяў тэорыі эматыўнасці можа дазволіць раскрыць асобныя аспекты аўтарскага стылю, а на перспектыву – дапамагчы ў ідэнтыфікацыі асобы пісьменніка, што актуальна для XIX ст., багатага на пытанні атрыбуцыі тэкстаў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Калядка С. У. Літаратуразнаўчая тэорыя паэтычнай эмоцыі. Мінск: Беларуская навука, 2018.
2. Шаховский В. И. Эмоции: долингвистика, лингвистика, лингвокультурология. / В. И. Шаховский. Москва: Либроком, 2010.
3. Багдановіч І. Адэля ці Габрыэля: Спраба разгадкі аўтарства паэмы «Мачыха» // Роднае слова. 2007. № 10. С. 14–18.
4. Багдановіч І. Загадка Адэлі з Устрыні // Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта: Навуковы зборнік / Пад агульн. рэд. М. Хаўстовіча. Выпуск сёмы. Мінск: Права і эканоміка, 2006. С. 52–62.
5. Краю мой – Нёман. Гродзеншчына літаратурная. Паэзія, проза, крытычныя артыкулы / Уклад. Д. Бічэль-Загнетавай. Мінск: Мастацкая літаратура, 1986.
6. Багдановіч І.Э. Прыёмы фальклорнай стылізацыі ў паэме «Мачыха» Адэлі з Устрыні // Фальклор і сучасная культура: матэрыялы III Міжнар. навук.-практ. канф., 21–22 крас. 2011 г., Мінск. У 2 ч. Ч.1 / рэдкал.: І. С. Роўда [і інш.]. Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2011. С. 101–102.
7. Мальдзіс А. Тры месяцы пошукаў, знаходак і сустрэч // Польшча. 1973. № 7. С. 202–240.

ЯК ДЗЯЎЧЫНКА ЮЛЯ ЗНАЙШЛА СЯБРА – «ПАЭТЫЧНЫ СЛОЎНІК»

Ю. А. Гурыновіч

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. К. Маркса, 31, 220050, Мінск, Беларусь, ule4ka2003@mail.ru
Навуковы кіраўнік: С. В Шамякіна,*

дацэнт кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства, кандыдат філалагічных навук

У артыкуле ў форме аповеду-ўспаміну расказваецца пра сустрэчу школьніцы Юліі з «Паэтычным слоўнікам» В. П. Рагойшы, пра тое, яе гэта выданне дапамагло ёй перамагчы ў конкурсе навуковых работ, вызначыла далейшы жыццёвы шлях.

Ключавыя словы: В. П. Рагойша; «Паэтычны слоўнік»; паэзія; сродкі мастацкай выразнасці; конкурс навуковых работ.

Добры дзень, шаноўныя ўдзельнікі канферэнцыі! Сёння перада мной стаіць вельмі важная і прыемная задача – распавесці пра выдатнейшы «Паэтычны слоўнік» доктара філалагічных навук, прафесара Вячаслава Пятровіча Рагойшы. І хачу я гэта зрабіць вельмі незвычайна – у форме казкі. Таму сядайце так, як вам будзе зручна. Пачынаем.

Баў час, калі маленькая дзяўчынка Юля вучылася ў школе. З пачатковай школы была бачна яе цікавасць да паэзіі. Чытала яна выключна вершы, прычым не толькі на

рускай мове. Нават сама спрабавала часам пісаць вершыкі. Яе родныя і настаўнікі гаварылі, што атрымлівалася ў яе вельмі ўдала гэтая справа.

Вось ужо 6 клас. Яна ўсё так жа захапляецца паэзіяй. Прымае ўдзел у міжнароднай гульні-конкурсе «Буслік». У якасці падарунка атрымлівае зборнік вершаў. Не доўга думаючы, настаўніца прапаноўвае ёй пачаць займацца навуковай дзейнасцю.

Тэма яе навуковай работы была звязана з вызначэннем сродкаў мастацкай выразнасці ў вершах. Перад ёй стаяла вельмі цяжкая задача: якую літаратуру абраць, дзе знайсці неабходны навуковы матэрыял, які быў бы пададзены лаканічна і зразумела простаму школьніку.

Яна перачытала шмат крыніц, але так нічога для сябе не знайшла.

Аднойчы, шпацыруючы па горадзе, яна выпадкова зайшла ў кніжную лаўку, дзе прадаўцы, выслухаўшы яе скаргі на складанасці пошуку неабходнага падручніка, прапанавалі купіць «Паэтычны слоўнік» Вячаслава Рагойшы. Яна пагадзілася. Адкрыла яго, чытае: «у слоўніку доктара філалагічных навук, прафесара В. П. Рагойшы тлумачыцца каля тысячы тэрмінаў па тэорыі паэзіі. Улічваюцца дасягненні сучаснай літаратуразнаўчай думкі ў галіне агульнай паэтыкі і паэтыкі верша, вопыт паэзіі народаў СНД і замежных краін. Асноўная ўвага ўдзяляецца гісторыі і тэорыі беларускага верша. У трэцяе выданне ўключаны звыш 50 новых тэрмінаў. Прызначаецца шырокаму колу навукоўцаў, пісьменнікам, студэнтам філфакаў ВНУ, навучэнцам тэхнікумаў, вучням сярэдніх школ, а таксама ўсім тым, хто цікавіцца праблемамі паэзіі».

Дзесьці ў глыбіні душы яна зразумела, што менавіта гэтым слоўнікам ей будзе найбольш зручна карыстацца. Там яна знайшла ўсе неабходныя азначэнні, навуковыя тэрміны. І самае галоўнае, што кожнае азначэнне было для яе зразумела, настолькі проста і лаканічнай мовай яны былі пададзены.

Дзякуючы гэтаму слоўніку, яна напісала сваю першую навуковую работу, якую высока ацанілі журы на канферэнцыі.

Ужо будучы студэнткай філалагічнага факультэта, яна неаднаразова звярталася да «Паэтычнага слоўніка» пры вывучэнні пэўных літаратуразнаўчых і мовазнаўчых дысцыплін.

Зараз жа, падчас напісання курсавой работы, «Паэтычны слоўнік» Вячаслава Пятровіча стаў яе «настольнай кнігай».

Цяпер Юля з упэўненасцю можа сказаць, што зрабіла тады правільны выбар, калі набыла гэты цудоўны слоўнік.

Так, я поўнаасцю згодна з гераіняй гэтага апаведу. «Паэтычны слоўнік» можа быць карысны як школьнікам, якія рыхтуюцца да алімпіяд, робяць навуковыя даследванні ў галіне літаратуразнаўства, так і студэнтам філалагічных факультэтаў ВНУ.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Рагойша В. Паэтычны слоўнік / Вячаслаў Рагойша. 3-е выд., дапрац. і дапоўн. Мінск : Беларуская навука, 2004.

ЗМЕСТ

АРГАНІЗАЦЫЙНЫ КАМІТЭТ СЕМІНАРА	4
ПРАДМОВА.....	5
УРАЧЫСТАЕ АДКРЫЦЦЁ СЕМІНАРА. ВІТАЛЬНЫЯ СЛОВЫ.....	7
СЛОВА ЮБІЛЯРА ДЗЕСЯЦЬ ЦІКАВОСТАК ВЯЧАСЛАВА РАГОЙШЫ (З БІЯГРАФІІ).....	11
РАЗДЗЕЛ 1. ВЯЧАСЛАЎ ПЯТРОВІЧ РАГОЙША ЯК ТВОРЧАЯ АСОБА, ГРАМАДСКІ І КУЛЬТУРНЫ ДЗЕЯЧ	14
<i>Л. Д. Сінькова</i> ЧЫННАСЦЬ ПРАФЕСАРА В. П. РАГОЙШЫ Ў РАЗВІЦЦІ БЕЛАРУСКАЙ НАВУКІ.....	14
<i>А. І. Бутэвіч</i> ПАД НЕБАМ БЕЛАРУСКАГА СЛОВА ШЧЫРУЕ НА НАВУКОВАЙ І ВЫКЛАДЧЫЦКАЙ НІВЕ ВЯЧАСЛАЎ ПЯТРОВІЧ РАГОЙША	18
<i>Ж. С. Шаладонава</i> КАРЫФЕЙ АЙЧЫННАЙ УКРАЇНІСТЫКІ	21
<i>А. У. Дуброўскі</i> РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАГА ВЕРШАЗНАЎСТВА Ў ПРАЦАХ ПРАФЕСАРА В. П. РАГОЙШЫ.....	25
<i>Т. В. Кабржыцкая</i> УЗОРЫ СЯМЕЙНАЙ ЭМПАТЫІ, АБО ПСІХАЛОГІЯ МІЖНАЦЫЯНАЛЬНАГА ШЛЮБУ	28
<i>Э. Ю. Дзюкава</i> «ЁН СКАРБЫ Т В О Р Ы Ц Ь, А НЕ АДКРЫВАЕ»: АДМЕТНАСЦІ ТВОРЧАГА ПАРТРЭТУ ПРАФЕСАРА В. П. РАГОЙШЫ ЯК ПЕРАКЛАДЧЫКА	39
<i>Г. К. Тычко</i> ТВОРЧАЯ ІНДЫВІДУАЛЬНАСЦЬ ПАЭТА ВЯЧАСЛАВА РАГОЙШЫ	45
<i>П. Л. Дарашчонак</i> КАБ ВЕДАЛІ ГІСТОРЫЮ «МАЛОЙ РАДЗІМЫ»	49
<i>А. Л. Верабей</i> ВЯЧАСЛАЎ РАГОЙША І УЛАДЗІМІР КАРАТКЕВІЧ.....	52
<i>Н. В. Якавенка</i> ВОЧЫ Ў ВОЧЫ З ВЯЧАСЛАВАМ РАГОЙШАМ	59
<i>В. А. Шніп</i> ЛІСТЫ Ў БУДУЧЫНЮ ВЯЧАСЛАВА РАГОЙШЫ І ТАЦЦЯНЫ КАБРЖЫЦКАЙ.....	62
РАЗДЗЕЛ 2 РОЛЯ ПРАФЕСАРА В. П. РАГОЙШЫ Ў РАЗВІЦЦІ ВЫШЭЙШАЙ І СЯРЭДНЯЙ АДУКАЦЫІ.....	65
<i>І. Ф. Штэйнер</i> І НЯСЕ ЁН ДАР... ..	65
<i>Т. І. Шамякіна</i> ВЯЧАСЛАЎ РАГОЙША – МЕМУАРЫСТ	71
<i>П. І. Рогач</i> СЛОВА ПРА СЯБРА.....	75
<i>Т. Е. Комаровская</i> РОЛЬ ПРОФЕССОРА В. П. РАГОЙШИ В АТТЕСТАЦЫІ ВЫСІХ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ КАДРОВ	77

<i>У. П. Лайкоў</i> НАСТАЎНІК ДЛЯ ЎСІХ ФІЛОЛАГАЎ	79
<i>В. У. Праскаловіч</i> КАНЦЭПЦЫЯ СІСТЭМЫ ПАДРУЧНІКАЎ ПА БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ ПАД РЭДАКЦЫЯЙ В. П. РАГОЙШЫ	82
<i>Т. В. Рубанік</i> РОЛЬ СОВРЕМЕННОГО УЧЕБНИКА ПО ЛИТЕРАТУРЕ В ФОРМИРОВАНИИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ УЧАЩИХСЯ.....	87
<i>О. И. Царёва</i> НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ В. П. РАГОЙШИ В ОБЛАСТИ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ	91
<i>А. А. Акушэвіч</i> УПЛЫЎ ПРАЦ В. П. РАГОЙШЫ НА АКТУАЛЬНЫЯ ВУЧЭБНЫЯ ДАПАМОЖНІКІ ДЛЯ ЎСТАНОЎ АГУЛЬнай СЯРЭДНЯЙ АДУКАЦЫІ (10–11 КЛАСЫ).....	97
<i>В. Ю. Дылеўская</i> ТЭОРЫЯ ЛІТАРАТУРЫ Ў ШКОЛЬНЫМ ВЫВУЧЭННІ	100
<i>І. Б. Лапцёнак</i> СТРАТЭГІЯ ПЕРАКЛАДУ ЯК АБ'ЕКТ ТЭАРЭТЫКА-МЕТАДАЛАГІЧНАЙ РЭФЛЕКСІІ І ПРАКТЫЧНАГА АНАЛІЗУ Ў ДАСЛЕДЧЫЦКІМ РАКУРСЕ В. П. РАГОЙШЫ.....	102
 РАЗДЗЕЛ 3. АКТУАЛЬНЫЯ ПРАБЛЕМЫ ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА Ў КАНТЭКСЦЕ НАВУКОВЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ В. П. РАГОЙШЫ.....	108
<i>Н. Н. Гаприндашвили</i> ПАТРИАРХ БЕЛАРУССКОГО ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ ВЯЧЕСЛАВ РАГОЙША	108
<i>Михайло Наєнко</i> ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У «ФІЛОЛОГІЧНЫХ СЕМІНАРАХ» КІЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ	110
<i>В. І. Іўчанкаў</i> КУЛЬТУРНА-АСВЕТНАЕ ВЫДАННЕ «РАКАЎСКІ ШЛЯХ»: ПРЫЗНАННЕ ПРАФЕСАРА ВЯЧАСЛАВА РАГОЙШЫ Ў ЛЮБОВІ ДА ЛЮДЗЕЙ І РОДНАГА КРАЮ.....	117
<i>М. М. Хмяльніцкі</i> В. П. РАГОЙША ЯК ДАСЛЕДЧЫК І ПАПУЛЯРЫЗАТАР СПАДЧЫНЫ БРАТОЎ МАР'ЯНА І КАЗІМІРА ЗДЗЯХОЎСКІХ.....	119
<i>М. В. Шамякіна</i> ФАНТАСТЫКА ПРАЗ ДЭФІНІЦЫІ ЛІТАРАТУРАЗНАЎЧЫХ ПАНЯЦЦЯЎ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ПРАЦ В. П. РАГОЙШЫ)	124
<i>С. М. Запрудскі</i> УКРАЇНСКІ ЎПЛЫЎ У БЕЛАРУСКІМ ПЕРАКЛАДЗЕ РАМАНА АНДРЭЯ ГАЛАЎКО «БУР'ЯН»	128
<i>С. А. Шантаровіч</i> ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО «ДНЕВНИК ПИСАТЕЛЯ»	132
<i>А. У. Вострыкава</i> ТЭМА ВАЙНЫ Ў АПОВЕСЦІ БАГУМІЛА ГРАБАЛА «ЦЯГНІКІ СПЕЦЫЯЛЬНАГА ПРЫЗНАЧЭННЯ».....	135
<i>Г. С. Альшэўская</i> ФОРМЫ РЭПРЭЗЕНТАЦЫІ АНТРАПАМАРФІЗМУ ЯК АСНОВЫ ВОБРАЗНАСЦІ Ў ТВОРЧАСЦІ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ	139

<i>І. М. Запрудскі</i>	
ВЯЧАСЛАЎ РАГОЙША ЯК УКЛАДАЛЬНІК І КАМЕНТАТАР ХРЭСТАМАТЫЙ «БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА ХІХ СТАГОДДЗЯ»	143
<i>М. П. Варабей</i>	
ЭМАТЫЎНАЯ ПРАСТОРА ПАЭМЫ «МАЧЫХА» АДЭЛІ З УСТРОНІ.....	146
<i>Ю. А. Гурыновіч</i>	
ЯК ДЗЯЎЧЫНКА ЮЛЯ ЗНАЙШЛА СЯБРА – «ПАЭТЫЧНЫ СЛОЎНІК»	149

Навуковае выданне

**В. П. РАГОЙША –
ПЕДАГОГ, ВУЧОНЫ, ПІСЬМЕННІК**

**Да 80-годдзя з дня нараджэння
і 55-годдзя навукова-педагагічнай дзейнасці**

**Матэрыялы
навукова-практычнага семінара**

**Рэспубліка Беларусь
Мінск, 10 чэрвеня 2022 г.**

У аўтарскай рэдакцыі

Адказы за выпуск *К. А. Батура*

Падпісана да друку 31.08.2022. Фармат 60×84/8. Папера афсетная.

Рызаграфія. Ум. друк. арк. 17,9. Ул.-выд. арк. 14,32.

Тыраж . экз. Заказ .

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт.

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/270 ад 03.04.2014.

Пр. Незалежнасці, 4, 220030, Мінск.

Паліграфічнае выкананне